

Gyerekek – Szülők – Közösségek

Módszertani ajánlások

a gyerekekkel, a szülőkkel és a közösségekkel végzett munkához
a Biztos Kezdet program munkatársai számára

Módszertani kézikönyv I. kötet

Gyerekek

Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet – Gyerekesély projekt

www.biztoskezdet.hu

A kötet szerzői:

Boros Krisztina Boglárka (8. és 9. fejezet)

Farkas Mária (10. fejezet)

Gallai Mária (1. és 3. fejezet)

Mózes Eszter (2., 3. és 6. fejezet)

Szomor Éva (5. fejezet)

Topolánszky-Zsindely Katalin (4. fejezet)

Tóth Anikó (7. és 10. fejezet)

Szakmai vezető: Szilvási Léna

Szakértő: Farkas Mária

Szerkesztette: Balázs István

A kötet munkálatait koordinálta: Tóth Julianna

Fotók: Bege Nóra, Hargitai Dávid, Révész Róbert, Szász Marcell

A kötet számára készült fotók helyszínei:

Budapesti családok otthona a IX., XI. és XIII. kerületben

Kincskereső Óvoda, Budapest

Vadrózsa Biztos Kezdet Gyerekház, Pécs

Szeged, Odú Központ

Down Alapítvány, Budapest

Napsugár Bölcsőde, Nyíregyháza

Köszönet minden fotón szereplő gyereknek,
az együttműködő szülőknek és szakembereknek.

Köszönet Gallai Máriának és Fellegi Borbálának, hogy
rendelkezésünkre bocsátották saját képeiket.

Megjelent a TÁMOP 5.2.1. „Gyerekesély program országos
kiterjesztésének szakmai-módszertani megalapozása és
a program kísérése” program keretében az Európai Unió
támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával.

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
ÜMFT infószolgálat: 06 40 638 638
nfu@nfu.gov.hu • www.nfu.hu

ISBN 978-963-7366-20-8

ISBN 978-963-7366-21-5

© Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009

Felelős kiadó: Dr. Simonyi Ágnes főigazgató

Jelen kiadvány a jogtulajdonos engedélye nélkül sem részben,
sem egészben, sem elektronikus, sem mechanikai eljárással
nem másolható, ideértve a fénymásolást, a számítógépes
adat rögzítést vagy adatbankban való felhasználást is.

Módszertani kézikönyv I. kötet

Gyerekek

Módszertani ajánlások
a gyerekekkel végzett munkához
a Biztos Kezdet program munkatársai számára

Előszó	6
1. A KORAGYERMEKKORI FEJLŐDÉS JELENTŐSÉGE	
Bevezetés	9
1.1. Az egyedi gyermek	11
Egyedi fejlődés	11
Tanulás	12
Megküzdés	12
Egyenlő jogok	12
Egyedi tanulási szükségletek	13
1.2. Pozitív kapcsolatok	14
A pozitív kapcsolatok jelentősége a gyermek énképe szempontjából	14
A pozitív kapcsolatok jelentősége a saját és mások érzelmeinek megértése szempontjából	14
A pozitív kapcsolatok jelentősége a világ felfedezése szempontjából	15
A kulcsszemély szerepe	15
A szülők partnerek	16
1.3. Támogató környezet	17
Tapasztalatból tanulás	17
Tanulási környezet	18
1.4. Fejlődés és tanulás	19
Aktív tanulás	19
Kreativitás	19
Önálló döntés	20
Támogató felnőtt	20
Tanulási részterületek	20
1.5. A fejlődést befolyásoló tényezők	22
Veszélyeztető tényezők	22
Védő tényezők	23
2. A JÁTÉK ÉS A FEJLESZTÉS SZEREPE A KORAGYERMEKKORI FEJLŐDÉSSEN	
Bevezetés	25
2.1. A játék fogalma, jelentősége és típusai	26
Mi a játék?	26
Miért játszanak a gyerekek?	26
A gyerekek a játék révén tanulnak	26
A gyerekeknek a játék segít feldolgozni mindazt, amit megélnék	27
A belső késztetésből származó tevékenység értékéről	28
Hányféle játék van?	28
Mi nem játék?	33
2.2. A játéktevékenység feltételei	34
Mit tehet a felnőtt azért, hogy a gyerekek jól játsszanak?	34
További, általános szempontok	36
Milyen környezetben tudnak a gyerekek jól játszani?	37
2.3. A korai fejlesztés	39
Mikor van szükség fejlesztésre?	39
Mi a teendő, ha úgy gondoljuk, egy kisgyerekeknek fejlesztésre van szüksége?	40
Mi a teendő egy olyan kisgyerek játékával kapcsolatban, akinek fejlődése eltér az átlagostól?	40
3. A KISGYERMEKKORI FEJLŐDÉS BIZTONSÁGA	
Bevezetés	43
3.1. Testi fejlődés, növekedés	44
Agyfejlődés	45
3.2. Táplálkozás	46

3.3. A konyha működtetése.....	48
3.4. Életmód.....	49
Levegőzés.....	49
Rendszeresség, nyugalom – állandóság + változatosság.....	49
3.5. Biztonság.....	51
Baleset-megelőzés.....	51
Érzelmi biztonság.....	52
3.6. Gyermekbántalmazás.....	53
3.7. A gyerekek ellátásába bevonandó szakemberek.....	55
3.8. „Team around the child”: Mit tehet a Gyerekház munkatársa?.....	57

4. A SZOCIÁLIS ÉS ÉRZELMI FEJLŐDÉS

Bevezetés.....	59
4.1. A szociális és érzelmi fejlődés általános jellemzői.....	60
4.2. Az érzelmi fejlődés alakulásának mérföldkövei kisgyermekkorban.....	62
Az érzelmi fejlődés lépcsőfokai.....	62
4.3. A szociális fejlődés alakulásának mérföldkövei kisgyermekkorban – A gyerek belépése a szociális világba.....	66
A gyerek és családi kötelékei.....	66
Kortárskapcsolatok és a szociális kötődés.....	67
A gyerekek közti barátság.....	68
Az együttműködés kialakulásának feltételei.....	68
Proszociális viselkedésformák.....	68
A lelkiismeret fokozatosan alakul ki.....	69
4.4. Eltérő fejlődés a szociális és érzelmi fejlődés területén.....	70
4.5. A nevelő/gondozó aktív szerepe a szociális és érzelmi fejlődés területén.....	72

5. KOMMUNIKÁCIÓ ÉS NYELVFEJLŐDÉS

Bevezetés.....	75
5.1. A kommunikáció fejlődésmenete.....	76
5.2. A verbális és a nemverbális kommunikáció jellemzői.....	78
5.3. A nyelv- és beszédfejlődés folyamata, mérföldkövek a nyelvfejlődés területén.....	81
Normál nyelvfejlődés.....	81
A hallottak kifejezése.....	81
5.4. A hallott és írott nyelv fejlődése.....	83
A hallott nyelv értése.....	83
Vizuális – látható – nyelv.....	83
5.5. A nyelvfejlődés zavarainak felismerése.....	84
5.6. A kommunikációfejlődés zavarainak felismerése, a fejlődés támogatásának eszközei.....	86
Hol kezdjük?.....	87

6. A PROBLÉMA MEGOLDÁS ÉS A LOGIKUS GONDOLKODÁS FEJLŐDÉSE

Bevezetés.....	89
6.1. A cselekvéstől a logikus gondolkodásig.....	90
6.2. A problémamegoldó, logikus gondolkodás főbb területei.....	91
Alakok és formák.....	92
Méretek és térbeliség.....	92
Mennyiségek.....	92
Számok, számlálás, számolás.....	92
Mérés, mértékegységek.....	93
6.3. A problémamegoldás és a logikus gondolkodás fejlődésmenete.....	94
Mozgás és tér.....	94
A szem-kéz koordináció, további tapasztalatok a tárgyról és a térről.....	94
Összetettebb cselekvések – a gondolkodás kezdetei.....	95
„és az a fránya matek...?”.....	96
6.4. Tipikus és eltérő fejlődés a problémamegoldás fejlődésének területén.....	97
A fejlődést elősegítő környezet, a felnőtt teendői.....	97

7. A VILÁG MEGÉRTÉSE

Bevezetés.....	99
7.1. Tanulás és felfedezés	100
Hogyan fedezik fel a gyerekek a világot?.....	100
A tanulási folyamatok titka	100
A fejlődés mérföldkövei	102
7.2. A világ megértése lépésről lépésre.....	103
Mitől, és hogyan működik a világ? Felfedezés, kutatás.....	103
Nekem segíts!.....	105

8. TESTI FEJLŐDÉS

Bevezetés.....	109
8.1. A gyerekek testi fejlődése ötéves korig az egészséges életmódra nevelés tükrében	110
Az egészséges kisgyermekkorai fejlődés elősegítésének feltételei	110
8.2. A nagy- és finommozgás fejlődése kisgyermekkorban. Az ideális tárgyi-személyi környezet jellemzői.....	112
8.3. A nagymozgás fejlődése ötéves korig.....	113
8.4. A manipuláció, finommozgás fejlődése kisgyermekkorban	115
8.5. A nagy- és finommozgás-fejlődés eltérései kisgyermekkorban	117

9. KREATÍV FEJLŐDÉS

Bevezetés.....	119
9.1. A kreativitás jelentősége a kisgyermekkorai fejlődésben	120
A kreativitás fogalma.....	120
A kreatív fejlődés	120
A kreativitás fejlődését elősegítő feltételek	121
9.2. Vizuális alkotó tevékenységek	122
Rajz	122
Festés	124
Gyurma	124
Egyéb alkotó tevékenységek	124
9.3. Zene, mozgás és tánc	125
9.4. Szerep- és fantáziajátékok.....	126
9.5. A mese világa	127
9.6. A passzív, nehézségekkel küzdő gyerekek bevonásának lehetőségei	128

10. DOKUMENTÁCIÓ, MEGFIGYELÉS, FELMÉRÉS

Bevezetés.....	131
10.1. Dokumentációs rendszer	132
10.2. Megfigyelés	133
10.3. Védőnők által végzett szűrővizsgálatok	135
10.4. A fejlődés nyomonkövetése a Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerében	137
A Megfigyelőlap felépítése.....	137

FÜGGELÉKEK / MELLÉKLETEK

Mellékletek az 1.3. fejezethez	142
Mellékletek a 4. fejezethez	146
Játékörtekek a szociális és érzelmi fejlődés elősegítéséhez.....	146
Mellékletek a 9. fejezethez	148
Útmutató a gyógypedagógiai-, mozgásfejlesztési segítségnyújtást igénylő gyerekek terápiás lehetőségeivel kapcsolatban	148
Mondókaanyaggyűjtemény.....	150
Gyurmakészítési ötletek	154
Évszakokhoz, ünnepekhez kapcsolódó alkotások.....	155
Melléklet a 10. fejezethez	156
A Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerének tartalma.....	156
Szakkifejezések magyarázata	160
Szakirodalom	163
Szervezetek, intézmények és hasznos linkek	165

Ez a kötet a gyerekekről szól, egész pontosan a kisgyerekek fejlődéséről az első életévekben. Ha körülnézünk a könyvesboltok polcain, számtalan, erről a témáról írt művet találunk. Miért készült hát ez a könyv, miért gondoltuk azt, hogy új és hasznos információkat tudunk átadni olvasóinknak?

Könyvünk célzottan a Biztos Kezdet programban résztvevő és különösképpen a Biztos Kezdet Gyerekházakban dolgozó szakemberek számára készült, egyben a Gyerekház munkatársai számára kidolgozott képzési anyag része. Mint ilyen, gyűjtőpontjában a nélkülözésben élő gyerekek fejlődése és elsősorban is az ő fejlődésük elősegítése áll.

A gyerekek fejlődése egyetemes törvényszerűségeket követ, mégis: a fejlődés egyszersmind egyéni, meghatározza mindaz, ami a gyereket körülveszi, mindaz a tapasztalat, amit átél. A gyerekekkel foglalkozó szakembereknek egyénenként ismerniük kell a rájuk bízott gyerekek fejlődési ívét, szükségleteit. Mindennek szegénységben élő gyerekek számára különös jelentősége van: későbbi iskolai sikereik és munkalehetőségeik szempontjából is fontos, hogy már a legkorábbi évektől – a program adta kereteken belül – a legtágabb értelemben vett teret kapják képességeik kibontakozásához. Kötetünk írásakor célunk tehát az volt, hogy a koragyermekkori fejlődés megismerésén túl az olvasók gyakorlati segítséget, ötleteket is kapjanak a rájuk bízott, leghátrányosabb helyzetű településeken, településrészekben élő gyerekekkel végzett mindennapi munkájukhoz.

A kötet másik jellegzetessége az, hogy a fejlődés általános jellemzőin túl minden fejlődési területen kitér az átlagostól eltérő fejlődés sajátosságainak leírására is. Nem korai fejlesztő szakkönyvet írtunk, de célunk volt, hogy a gyerekekkel foglalkozók idejében felismerjék, hogy a fejlődés egyik vagy másik területen lényegesen eltér az átlagostól, és az ilyen gyerekek esetében megfelelő szakember bevonásával segítsék a korai fejlesztés elindulását is. Kötetünk így felkészíti a Biztos Kezdet programban dolgozó szakembereket arra, hogy a gyerekek fejlődésének megfigyelése és értelmezése révén észleljék a jelentős eltéréseket, és megfelelően tudjanak együttműködni korai fejlesztő szakemberrel.

A harmadik újdonság, hogy könyvünk szorosan épít *A koragyermekkori fejlődés megalapozása* c. kézikönyv („Early Years Foundation Stage”, röviden EYFS) szemléletére, mintegy részletezve és kiegészítve a tömör Kézikönyv tudnivalóit. A Kézikönyv kötetünkkel egy időben válik hozzáférhetővé a Biztos Kezdet program munkatársai számára, és jól áttekinthető formában tartalmazza a gyerekek korai fejlődésének jellemzőit, annak megfigyelhető jeleit, valamint a hasznos tennivalókat.

Kötetünk *első fejezetében* a koragyermekkori fejlődéssel kapcsolatos alapelveinket mutatjuk be: ezek alapvető szemléletünket összegzik, és áthatják összes, gyerekkel kapcsolatos tevékenységünket.

A *második fejezet* részletesen elemzi a játék szerepét,

Előszó

amely a gyerekek fejlődésének egyik meghatározó területe. Számos ismeretet ad a felnőtteknek ahhoz, hogy optimális feltételeket teremtsenek a gyerekek játékához. Hangsúlyozza a szabad játék fontosságát, valamint a felnőttek szerepét a megfelelő környezet kialakításában, továbbá a közös tevékenységek során. Az eltérő fejlődésű gyerekek fejlődésének elősegítéséhez is támpontokat ad, és megismerteti az olvasót a korai fejlesztés alapjaival.

A *harmadik fejezet* alapvető ismereteket nyújt a kisgyerekek biztonságával kapcsolatos tudnivalókról, az egészséges táplálkozás, a levegőzés fontosságáról, számba veszi a tárgyi környezetben rejlő kockázatokat. Tárgyalja, hogy miről ismerhetjük fel a gyermekbántalmazást, és sorra veszi az ezzel kapcsolatos tennivalókat is.

A *negyedik-kilencedik fejezet* követi *A koragyermekkori fejlődés megalapozása* c. kézikönyv részterületeit (szociális és érzelmi fejlődés, kommunikáció és nyelvi fejlődés, a problémamegoldás fejlődése, a világ megértése, a testi fejlődés és a kreativitás fejlődése). Kötetünknek ezek a fejezetei részben elméleti ismereteket nyújtanak a gyermekek tipikus és eltérő fejlődésével kapcsolatban, részben értő, tudatos és gyakorlatias ötleteket adnak a gyerekekkel végzett mindennapos tevékenységekhez.

Az *utolsó fejezet* a Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerével, valamint az ebbe tartozó Megfigyelő-lappal ismerteti meg az olvasót. Emellett a gyerekmegfigye-

lésekhez nélkülözhetetlen *A koragyermekkori fejlődés megalapozása* c. kézikönyv használatához is szempontokat nyújtunk az olvasó számára. A gyerekek adott fejlettségi szintjének ismerete elengedhetetlen a velük való foglalkozások tartalmának és módszereinek megválasztásához, tervezéséhez. Fontos, hogy a megfigyelés eredményeinek alapján a Gyerekházak munkatársai képesek legyenek felismerni az eltérő fejlődésmenetet, hiszen ez biztosítja, hogy a rászoruló gyermekek időben megkaphassák a szükséges fejlesztést. A pontos megfigyelések rendszere segítséget nyújt abban is, hogy a kapott eredményekről a szakemberek tapintatosan tudjanak beszélgetni a szülőkkel.

Kötetünk szerzői különböző szakképzettségűek: gyermekorvos, gyógypedagógus, gyermekpszichológus egyaránt megtalálható közöttük. Szakmai gyakorlatukat – egyebek mellett – a korai fejlesztés területén szerezték.

Kötetünk szemléletében a *kompetens* gyermeket helyezzük előtérbe, de mindvégig hangsúlyozzuk, hogy a gyerek csak a gondoskodó környezete értő visszajelzései által és a környezetében élők aktív segítségével lesz képes megfelelően fejlődni, megtalálni helyét a világban. Bízunk benne, hogy kötetünkkel hozzájárulunk ezeknek a céloknak a megvalósításához.

A koragyermekkori fejlődés jelentősége

1

BEVEZETÉS

Minden kiscsecsemő megszületésékor új csoda veszi kezdetét a gyermek, a családja és környezete számára. Megindul az az egész életen át tartó, gazdag folyamat, amelynek során a gyermek növekszik, fejlődik és tanul. E folyamat kibontakozását számtalan tényező befolyásolja: a gyermek genetikai és biológiai adottságain kívül meghatározó a körülötte élő emberekkel való kapcsolat, az őt körülvevő tárgyi környezet, valamint a tágabb társadalmi, kulturális környezet. Ezek a tényezők egymással összefüggésben alakítják a gyermek képességeit, formálják személyiségét. A fejlődést nem tudjuk siettetni, de

a gyermek szükségleteit, igényeit támogató környezet megteremtésével folyamatát optimalizálhatjuk. A korai évek meghatározóak a gyermek későbbi fejlődése, tanulása, viselkedése, érzelmi állapota szempontjából. A koragyermekkorban szerzett tapasztalatok a gyors ütemben növekedő testben és az érő idegrendszerben hagyják lenyomatukat. Ezzel alapvető módon befolyásolják a fejlődés irányát, ami egyben a későbbi fejlődés, tanulás alapját képezi. A gyerekek érzelmi egészsége, ellenálló képessége, szociális kompetenciája szintén ezeken a korai tapasztalatokon nyugszik.

A Biztos Kezdet Gyerekházban dolgozó szakemberek feladata a gyerekek fejlődését, tanulását elősegítő optimális környezet megteremtése. Mindenekelőtt négy alapelvvel ismerkedünk meg, ezek olyan meghatározó szemléletmódot és hozzáállást közvetítenek, amelyek a gyerekekkel és családjukkal végzett munkánk során mindvégig alapot biztosítanak:

■ **Az egyedi gyermek:** Minden gyerekben megvan a képesség a tanulásra! Minden gyerekben megvan a lehetőség arra, hogy magabiztos, öntudatos, rátermett személyiséggé váljon.

■ **Támogató környezet:** A környezet kulcsszerepet játszik a gyerek fejlődésének támogatásában, tudásának bővítésében.

■ **Pozitív kapcsolatok:** A gyerek a szülőkkel és a nevelőkkel (kulcsszeméllyel) való szeretetteljes, biztonságos kapcsolatok révén válik független, magabiztos személyiséggé.

■ **Fejlődés és tanulás:** A gyerekek eltérő módon, eltérő ütemben fejlődnek és tanulnak. A tanulás és fejlődés valamennyi részterülete egyformán fontos, és szorosan kapcsolódik egymáshoz.

Minden gyerek születésétől fogva kompetens tanuló, aki képes a nehézségekkel megbirkózni, képes magabiztosan, a nehézségekben önmagát erősítve cselekedni.

EGYEDI FEJLŐDÉS

Minden gyerek egyedi személyiség, aki sajátos adottságokkal és temperamentummal születik. Azok a tapasztalatok, amelyeket nap mint nap, évről évre szerez, összegződnek benne, formálják a világról alkotott tudását, szintén csak rá jellemzőek, egyediek. Ebből következően minden gyerek a saját tempójában, a maga jellegzetes módján fejlődik. A gyerekek fejlődése többnyire meghatározott keretek között zajlik, ezen belül azonban jelentős egyedi különbségek lehetnek mind a tanulás ütemében, mind módjának egyedi jellegzetességében.

A gyerek valamennyi tevékenységében megjelennek egyedi vonásai, a rá jellemző érdeklődési körök, preferenciák. A gyerekek veleszületett adottságai és vonásai többnyire biológiaiilag meghatározottak. Ilyenek például a temperamentumvonások. A temperamentumot a különböző kutatók különböző módokon írják le. Ezek a temperamentumvonások befolyásolják a gyerekek aktivitási szintjét, cselekedeteit, hatnak tapasztalataik átélésére vagy a környezetükhöz való viszonyulásukra.

Thomas és Chess, illetve Zander kilenc különböző temperamentumvonást különített el, figyelve

- az aktivitás mértékét,
- a biológiai ritmusban megfigyelhető rendszerességet,
- az új helyzetekre adott közelítő vagy távolodó reakciót,
- a változásokhoz való alkalmazkodást,
- a reakciók intenzitását,
- az ingerküszöböt,
- a pozitív vagy negatív hangulati jellemzőket,
- az elterelhetőség és
- a kitartását mértékét.

Temperamentumjellemzőik alapján a gyerekeket három csoportba osztották:

- könnyű temperamentumú, könnyen kezelhető (én-erős típus),
- nehéz temperamentumú, nehezebben kezelhető (impulzív típus), valamint
- lassan felmelegedő, lassan oldódó gyerekek (gátolt típus).

Forrás: (Thomas és Chess 1977, Zander 2000)

A könnyű temperamentumú gyerekek játékosak, könnyen alkalmazkodnak, nyitottak az emberek és az újdonságok felé. Ezzel szemben a nehéz temperamentumú gyerekek biológiai ritmusa szabályozatlan, az új dolgokra elutasítóan reagálnak, ingerlékenyek. A lassan felmelegedő típusú gyerekek kezdetben visszafogottak, passzívok, az új ingerektől elhúzódnak, de kellő idő és bátorítás után képesek nyitottá válni, aktivitási szintjük fokozódik.

Siettetni aligha tudjuk a gyerek fejlődését, de a szükségleteit, igényeit támogató környezet megteremtésével optimalizálhatjuk a fejlődési folyamatot. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak feladata, hogy célzott, tudatos megfigyelésekre, valamint a szülővel történő rendszeres megbeszélésekre alapozva minél jobban megértsék a gyerekekre jellemző egyedi tulajdonságokat és fejlődési módot. Erre építve tudják a legkedvezőbben alakítani a gyerek egyedi szükségleteihez illeszkedő tanulási környezetet.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- **Beszélgessünk a szülőkkel gyakran arról, hogy**
 - mit szeret és mit nem szeret csinálni a gyerekük;
 - milyen a napirendje;
 - hogyan alakul a fejlődése;
 - van-e valamilyen aggodalom a fejlődésével kapcsolatban.
- **Figyeljük meg, hogy**
 - mi érdekli a gyereket;
 - mivel és mit játszik;
 - hogyan kommunikál;
 - milyen a temperamentuma.

TANULÁS

A csecsemők velük született tanulási képességgel látják meg a napvilágot, alaptermészetük szerint kíváncsiak, aktív felfedezők, nyitottak társaik felé. A környezetükben lévő tárgyakat és embereket igyekeznek megismerni. A játék és egyéb kreatív tevékenység során szerzett tapasztalataik révén egyre jobban megértik a kulturális és tárgyi világot. A gyerekek tevékenység közben tanulnak. Tanulásukat segíti, ha egy másik, náluk kompetensebb emberrel együtt tevékenykednek. Ez lényegesen hatékonyabb, mintha csak megmondanánk nekik, mit csináljanak. A gyerekekkel foglalkozók feladata, hogy a fejlettségüknek megfelelő kihívásokat és tanulási lehetőségeket biztosítsanak számukra.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Biztosítsunk a gyerekek számára minél többféle tapasztalatszerzési lehetőséget, hogy megtalálhassák a saját érdeklődésüknek megfelelő tanulási módot.
- Rendezzük be úgy a helyiséget, hogy minden gyereknek legyen lehetősége önállóan kiválasztani, mit szeretne csinálni.

MEGKÜZDÉS

Mindenkinek az életében vannak nehéz pillanatok, stresszhelyzetek. A gyerekek számára is alapvető fontosságú, hogy megtanulják, miként birkózhatnak meg a nehézségekkel. A boldoguláshoz hatékony megküzdési stratégiákra és eszközökre van szükség. Nem a stresszhelyzeteket kell megpróbálnunk kiküszöbölni a gyerekek életéből – hiszen ez lehetetlen lenne –, hanem abban kell segítenünk őket, hogy a stresszre adott válaszaik minél adaptívabbak legyenek. Ahogy Konner (1991) mondja: nem a stressz öl meg minket, a stresszhez való adaptáció segíti életben maradásunkat. A kutatások azt mutat-

ták, hogy ez a megküzdő képesség és erő nagyrészt a gyereket támogató, pozitív emberi kapcsolatokból ered. Megfelelő fejlődéséhez, egyedi képességei kibontakoztatásához, egyénisége, identitása megformálódásához a gyerek számára elengedhetetlenek a szükségleteit megértő és azokra rugalmasan reagáló emberek. A gyerek az emberi kapcsolat kötelékében tapasztalja, hogy figyelnek rá és megértik. Megéli azt, hogy fontos és értékes ember, aki befolyásolni tudja környezetét. A támogató, szeretetteljes kapcsolat segíti identitásának és pozitív énképének kialakulását. Attitűdjei, a világhoz és a másik emberhez való viszonya is a másoktól kapott visszajelzések közben formálódnak. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak feladata, hogy fokozzák a gyerekek önálló megküzdését, és támogatóan jelen legyenek a számukra a nehéz helyzetek megoldásában.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Vegyük észre és jelezzük megerősítően vissza a gyerek önálló ötleteit, gondolatait, leleményességét, kreativitását, segítőkészségét, humorát stb.
- A fizikai agresszió helyett tanítsunk más hozzáállást: „Beszéljük meg!”
- Egymás közti konfliktusaikban segítsük a gyerekeket, hogy jó megoldást találjanak.

EGYENLŐ JOGOK

Minden gyerek arra születik, hogy teljes életet éljen olyan körülmények között, amelyek segítik beilleszkedését a társadalomba, valamint részvételét annak életében – személyisége, kulturális háttere és spirituális hite alapján. A gyerekek eltérő biológiai és társadalmi adottságokkal kezdik életüket, ennek ellenére minden gyereknek joga van a megfelelő bánásmódra, függetlenül etnikai, vallási hovatartozásától vagy képességeitől. Függetlenül attól, hogy milyen családból érkezik, mivel foglalkoznak a szülei, fiúk-e vagy lányok, szegények-e vagy gazdagok, vagy van-e valamilyen fogyatékoságuk. A különbözőségek elfogadását biztosító magatartásmintákat a gyereknél alapvetően befolyásolja a környezetükben élő felnőttek viselkedése.

A Biztos Kezdet Gyerekház program alapelve gyerek- és családközponturn, egyenlő jogokat biztosító, diszkriminációellenes, befogadó szemléletet követ. A befogadás egyszerre jelent attitűdöt, magatartást és gyakorlatot. A befogadó környezet felismeri és méltányolja az emberek közti különbségeket. Minden család és gyerek számára biztosítani kell a segítőkész fogadtatást. Azzal, hogy a Biztos Kezdet Gyerekház munkatársa megérti és tiszteli a másik személyt, a közösségi összetartozást és integrációt is erősíti. A gyerekekkel foglalkozó szakembereknek időről időre tudatosan át kell gondolniuk saját attitűdjeiket és napi gyakorlatukat azokkal az emberekkel kapcsolatban, akik különböznek tőlük.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Biztosítsuk, hogy minden család segítőkész fogadtatásban részesüljön.
- Magatartásunkkal mutassunk példát az egyenlő bánásmódra a gyerekek, szülei és kollégáink előtt is.
- Tudatosan gondoljuk át saját attitűdjeinket és napi gyakorlatunkat azokkal az emberekkel kapcsolatban, akik különbözőnek tőlünk.

EGYEDI TANULÁSI SZÜKSÉGLETEK

Vannak gyerekek, akiknek a fejlődése valamilyen ok miatt megkésve alakul. Például valamilyen fogyatékossgal élnek, szociálisan kirekesztett családból származnak, vagy a szülők fogyatékossga, pszichiátriai betegsége miatt vannak nehéz helyzetben. Fontos, hogy minél hamarabb azonosítsuk ezeknek a gyerekeknek a komplex szükségleteit, különben nem kapják meg időben és megfelelő módon a számukra szükséges segítséget. Az enyhe fokban eltérő fejlődést csak rendszeres nyomonkövetéssel vehetjük észre. A rászoruló gyerekek fejlődését csak úgy segíthetjük hatékonyan elő, ha a velük kapcsolatban álló szakemberek a szülőkkel együtt tervezik meg és közös szemlélet alapján biztosítják fejlesztésüket.

A Biztos Kezdet Gyerekházban munkálkodó szakemberek feladata, hogy megfigyeljék a gyerekek fejlődését, és felismerjék az eltérő fejlődést. A speciális szükségletű, fogyatékos gyerekek fejlődéséhez a környezet adaptációja szükséges. Teljes bekapcsolódásukat csak úgy tudjuk biztosítani, ha előre megtervezzük a tanulási helyzeteket, és megvalósítjuk számukra a szükséges fizikai változtatásokat.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- A gyógypedagógus és/vagy más fejlesztő szakemberek irányítása mellett vegyünk aktívan részt a fejlesztésben.
- Tervezzük előre meg a játékos és tanulási helyzeteket, hogy a fogyatékkal élő gyerekek is részt vehessenek bennük.

A gyerekek a szülőkhöz/kulcsszemélyhez kötődő szerető, biztonságos kapcsolat alapján válnak stabil, önálló személyllyé.

A POZITÍV KAPCSOLATOK JELENTŐSÉGE A GYEREK ÉNKÉPE SZEMPONTJÁBÓL

A gyerekek születésüktől fogva intenzíven érdeklődnek az emberek világa iránt. Alapvető szükségletük, hogy kötődjenek a környezetükben lévő kulcsszemélyekhez – általában a szülőkhöz vagy más rokonokhoz. A gyerek egészséges fizikai, érzelmi és szociális fejlődéséhez nélkülözhetetlen, hogy megfelelő bizalmi viszonyban, stabilan és biztonságosan kötődhessen valakihez.

A kiscsecsemők a korai, mindennapi kapcsolatokat során fokozatosan tanulják meg, hogy ők önállóan létező személyek. A saját létezésükről és a rajtuk kívül álló emberi világról a kapcsolatok révén szereznek tudomást, azokból a tapasztalatokból, ahogy megérintik őket, ahogy beszélnek hozzájuk, ahogy rájuk néznek. A gyerek önmagáról alkotott képe a kötődés minőségén múlik.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Vegyük észre a gyerek kezdeményezéseit, és reagáljunk figyelmesen rájuk.
- A gyerekekkel való kommunikációnk során ne csak szóban, hanem mozdulatainkkal, gesztusainkkal, tekintetünkkel egyaránt fejezzük ki a személyének szóló tiszteletet.

A gyerek önmagáról alkotott képe a kötődés minőségén múlik

A POZITÍV KAPCSOLATOK JELENTŐSÉGE A SAJÁT ÉS MÁSOK ÉRZELMEINEK MEGÉRTÉSE SZEMPONTJÁBÓL

A kötődés biztosítja a gyerek számára a biztonság érzését, elősegíti a kommunikációt és az érzelmek kifejezését. Az, ahogyan az első évek során kapcsolatba kerül másokkal, ahogyan segítik a kihívásokkal való megküzdésben, megalapozza az önmagához és másokhoz való viszonyát a későbbiekben.

A gyerek az elsődleges kapcsolatokon keresztül tanulja meg felismerni saját érzéseit, szabályozni viselkedését, általuk alakul ki benne az önkontroll. Az együttlétek során érzékenyen figyeli mások érzelmi reakcióit és viselkedését, és hasonló helyzetekben kerülve lemásolja ezeket. A biztonságos kapcsolatban a gyerek szabadon kifejezheti érzéseit. Olykor ezek az érzések nagyon erősek lehetnek. Számára alapvetően fontos, hogy megértsük és elfogadjuk érzéseit anélkül, hogy veszélybe kerülne kapcsolatunk biztonsága. Ha a gyerek nem fejezheti ki erős vagy negatív érzéseit, akkor nem tanulja meg, hogy miképpen tudja szabályozni őket. Noha bizonyos érzelmi kitörései vagy el nem fogadható viselkedésmódjai nehezen kezelhetők, fontos, hogy érezze: feltétel nélkül elfogadjuk a személyét, és a jó viszony nem sérül.

A gyerek a kapcsolatokat révén tanulja meg megismerni a másik embert. Az interakciók során kapott visszajelzések segítik őt abban, hogy megtapasztalja saját és mások jellemző vonásait, hogy megtanulja: hasonlít másokhoz, de egyben különbözik is tőlük. Vannak egyedi jellemvonásai, amelyek összekötik, és vannak, amelyek elválasztják őket egymástól. A barátságok alakulása során tanulja meg, hogyan lehet jóban lenni valakivel, és hogyan lehet megoldani a konfliktusokat. A barátok a közös játék során megosztják egymással ötleteiket, megvitatnak dolgokat, miközben kertelés nélkül kimondják egymásról a véleményüket. Fokozatosan tudatosul bennük, hogy a másik embernek különböző szükségletei, érzései, gondolatai lehetnek, és hogy ő miképpen válaszolhat rájuk.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Figyeljük és nevezzük meg a gyerek érzéseit különböző helyzetekben.
- Fogadjuk el a gyerek erős vagy negatív érzéseit, de szélsőséges viselkedését tartsuk keretek között. Éreztessük vele, hogy kapcsolatunk biztonsága érzelmi kitörése ellenére sem változott.
- Keressünk olyan történeteket, meséket, amelyekben érzelmek jelennek meg. Beszéljük meg ezeket.

A POZITÍV KAPCSOLATOK JELENTŐSÉGE A VILÁG FELFEDEZÉSE SZEMPONTJÁBÓL

A hatékony tanulás két pilléren nyugszik. Az egyik a gyerek kíváncsisága, önálló felfedezési vágya, a másik a szociális kapcsolatok révén kapott tudás. A kettő szorosan összefügg, hiszen a gyerekek csak akkor képesek hatékonyan felfedezni a világot, ha biztonságban érzik magukat. A helyzetek, tapasztalataik megértéséhez szintén elengedhetetlen a környezetükben lévő felnőttek támogatása.

A világ felfedezése közben a felnőtt feladata, hogy támogató jelenlétével biztonságot és bátorítást adjon a gyerekeknek az új dolgok kipróbálásához. A gyerekek gyakran igénylik, hogy a felnőtt figyelje őket játék közben, a közelükben legyen, miközben tevékenykednek. A felnőttben bíznak, tőle kapnak bátorítást, ő az, aki táplálja kíváncsiságukat. A felnőtt a biztos bázis számukra, ahová mindig fordulhatnak megerősítésért, útmutatásért.

A hatékony tanítás a gyerek kíváncsiságára épül. Ha a felnőtt mondja meg a gyerekeknek, mit csináljon, mit játsszon, akkor általában hamar elveszíti érdeklődését. A hatékony tanításban a felnőtt szerepe az, hogy megtalálja annak módját, hogyan kapcsolódjon be a gyerek tevékenységébe, hogyan bővítse új tapasztalatok elősegítésével tudását, színesítse új ötletekkel játékát. Fontos, hogy megfelelő egyensúlyt teremtsünk az önálló tapasztalatszerzés és az időben nyújtott útmutatás, tanítás között.

A felnőtt referenciaként is szolgál a gyerek számára, segít neki értelmezni a dolgokat, eseményeket. A beszélgetések so-

rán a gyerek beszámol ötleteiről és tapasztalatairól. A feltett kérdések, az alternatív válaszok megfogalmazása, a hangos gondolkodás tovább gazdagítja tudását.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Figyeljük és értsük meg a gyerek érdeklődését, gondolkodását.
- Beszélgessünk a gyerekekkel tapasztalatairól, tegyünk fel támogató kérdéseket, adjunk alternatív magyarázatokat.

A KULCSSZEMÉLY SZEREPE

A kulcsszemély szemlélet szerint a közösségben minden gyerek személyes kapcsolatban áll egy felnőttel, az ő „kulcsszemélyével”, aki elsődlegesen érte, és nem a teljes gyerekcsoportért felelős. A kulcsszemély felelősséggel törődik a „saját gyerekével”, személyes kötődést alakít ki vele, megkülönböztetett figyelemmel gondoskodik róla, biztonságot nyújt számára. A kulcsszemély nem az egyetlen felnőtt a gyerek számára a közösségben. A szerepe nem kizárólagos: a gyerek természetesen vonzódhat más felnőtthez is, a felnőtt pedig szerepet játszik a többi gyerek fejlődése és biztonsága tekintetében, és felelősséggel tartozik értük is. Ugyanakkor a kulcsszemély ismeri legjobban a gyereket, elsődlegesen ő nyújt számára biztonságot, ő tervezi meg a fejlődését segítő környezetet, segíti a gyerek kibontakozását a szociális kapcsolatok, az érzelmek és a gondolkodás területén.

A 3 év alatti korosztály számára ő az, aki üdvözli a gyereket érkezéskor és elköszön tőle távozáskor, ő eteti, ő váltja a pelenkáját, segíti és vigasztalja, ha szükséges. Ahogy a gyerekek felcseperednek, továbbra is fontos számukra a kulcsszemély jelenléte, de már kevésbé intenzíven. Egyre inkább kötődnek társaikhoz is. Alapvetően fontos, hogy a nap a kulcsszeméllyel és a megszokott gyerektársasággal kezdődjék és végződjék, így a gyerek kötődése nem csak a kulcsszemélyhez, hanem a társaihoz is erősödik. Ebben az életkorban a biztonságérzet alakulásában egyre nagyobb szerepet kap az egymás közti összetartozás érzése és a barátságok kiépülése.

Fontos feladata a kulcsszemélynek az is, hogy rendszeres kapcsolatot tartson a gyerek szüleivel. Ő az, aki a szülők számára biztosítékot jelent, hogy gyerekük jó kezekben van. Osztozik a szülőkkel a gyerek fejlődéséért és érzelmi biztonságáért érzett felelősségben, velük együtt éli át a gyerekekkel kapcsolatos örömeiket és aggodalmakat. Rendszeresen tájékozódik a szülőktől a gyerek otthoni életéről, fejlődéséről, és az esetlegesen felmerülő nehéz élethelyzetekről, problémákról is ő beszélget el velük. Előfordulhat, hogy a szülők féltékennyé válnak a kulcsszeméllyel szemben. Fontos megértetni velük, hogy a kulcsszemély a gyerek közösségben eltöltött ideje alatt „szülőpótló” funkciót tölt be, és ezzel segíti, hogy a nap folyamán se veszítse el biztonságérzetét. Minél több támogató, pozitív kapcsolata van egy gyereknek, annál nagyobb eséllyel áll majd meg biztonsággal a lábán. A szeretet nem egy adott mennyiség, amin osztani kell, nem kizár, hanem egyre gyarapszik, befogad. Ezzel elejét vehetjük az esetleges féltékenységek, vagy szükség szerint újra el kell beszélgetnünk a szerepekről.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Alakítsunk ki személyes kötődést „saját gyerekünkkel”, gondoskodjunk róla megkülönböztetett figyelemmel, nyújtsunk számára biztonságot.
- Üdvözljük a gyereket érkezésekor, és köszönjük el tőle távozáskor, etessük mi, váltsuk mi a pelenkáját, segítsük, vigasztaljuk, ha szükséges.
- Tartsuk rendszeresen a kapcsolatot a gyerek szüleivel.

rekük szakértői, a szakemberek pedig a gyerekek fejlődéséről, tanulásáról rendelkeznek mélyebb ismeretekkel.

Fontos, hogy a kulcsszemély és a szülők rendszeresen, előre rögzített időközönként leüljenek beszélgetni, tájékoztassák egymást a gyerek fejlődéséről, a közösségben szerzett tapasztalatokról, az otthoni életéről, valamint a fontosabb – a gyereket is érintő – eseményekről. Bizonyos fejlődési szakaszok (pl. a dackorszak, a szobatisztaságra nevelés, a testvér születése stb.) feszültségekkel járhatnak, ezek megoldásában a kulcsszemély tanácsadással is segíthet a szülőknek. A beszélgetések légköre legyen barátságos és tisztelettudó. Az ilyen oldott légkörben zajló beszélgetéseknél ügyelnünk kell arra, hogy a megbeszélés valóban a gyerekről szóljon, ne csússzon át barátkozásba, ne a szülők vagy esetleg a Gyerekház munkatársának társas igényeit elégítse ki.

Minden család saját értékrenddel, szokásokkal él. Előfordulhat, hogy egyes szülőkkel nehezebb szót érteni, nehezebb értékelni életmódjukat, tiszteletben tartani gyereknevelési szokásaikat. Ezekben a helyzetekben a szakember feladata, hogy törekedjék a szülők szempontjainak megértésére, képes legyen a saját értékrendjétől eltérő módon élő szülők támogatására. Fontos, hogy ezt érzékeltesse is velük azáltal, hogy megkülönböztetés nélkül, egyformán barátságosan, tiszteletet kifejező módon érintkezik minden szülővel. Időnként felmerülhet a kérdés, hogy a „különböző” mikor válik „veszélyessé”, az „elégéses” bánásmód pedig mikor lesz „elhanyagoló”. Ezekben a kérdésekben a Gyerekház munkatársai feltétlenül konzultáljanak egymással, és szükség esetén kérjenek segítséget a mentortól. (A szülőkkel végzett közvetlen munkával kapcsolatban lásd „Szülők” c. módszertani kötetünket is.)

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Érintkezzünk megkülönböztetés nélkül, egyformán barátságosan, tiszteletet kifejező módon minden szülővel.
- Amennyiben felmerül, hogy a szülő bántalmazó vagy elhanyagoló módon bánik a gyerekekkel, a Gyerekház munkatársai feltétlenül konzultáljanak egymással, és szükség esetén kérjenek segítséget a mentortól.

A SZÜLŐK PARTNEREK

A gyerekek akkor érzik magukat leginkább magabiztosnak, akkor képesek leginkább kamatoztatni tanulási lehetőségeiket, ha szüleik és a szakemberek a kölcsönös tisztelet és bizalom légkörében együttműködnek. A gyerekek életük jelentős részét szüleikkel töltik, ők ismerik legjobban gyerekeiket, ők azok, akik leginkább befolyásolják fejlődését. A szülők és a szakemberek egyaránt azon fáradoznak, hogy a gyerek fejlődése, önértékelése, tanulási képessége optimálisan alakuljon, ezt a célt azonban különböző irányból közelítik meg. A szülők saját gye-

A környezet kulcsszerepet játszik a gyermek fejlődésének támogatásában, tudásának bővítésében.

TAPASZTALATBÓL TANULÁS

A megfelelő környezet kulcsfontosságú a gyermek hatékony tanulása és biztonsága szempontjából. A tanulási környezet magába foglalja a gyereket körülvevő személyeket, valamint a fizikai teret és eszközöket. A megfelelő környezet lehetőséget teremt a gyermek számára, hogy egy rá figyelő, érzékenyen reagáló, tapasztalt felnőtt támogatása mellett felfedezze a világot, tanuljon és fejlődjön. A gyerekek akkor tanulnak leghatékonyabban, ha egy adott tevékenység érdeklődésük középpontjában áll. Ahhoz, hogy megértsük, milyen eszközök és tevékenységek segítik legjobban a gyermek tanulását, alaposan ismernünk kell érdeklődését, gondolkodását. Játékának, tevékenységének megfigyelése segít abban, hogy megtervezzük, milyen eszközöket és milyen tevékenységeket biztosítsunk számára. A felnőtt akkor segíti a gyermek tanulását, ha képes ráhangolódni érdeklődésére, az interakciók során megerősíti és gyarapítja tudását, maga is részt vesz a közös probléma megoldásában és a róla való gondolkodásban.

Vannak gyerekek, akik szívesen próbálják ki az új dolgokat, tevékenységeket, másoknak viszont hosszabb időre és több támogatásra van szükségük ahhoz, hogy új tevékenységformákkal próbát tegyenek, új tapasztalatokkal megbirkózzanak. Biztosítsuk, hogy a felkínált anyagok, tevékenységformák egy része ismert, megszokott legyen, más részük viszont jelentsen kihívást számukra.

A gyerekek sokféle, különböző jellegű tapasztalatból tanulnak. Olyanokból is, amelyek előre megjövendölhetők, kiszámíthatók és megnyugtatók, de olyanokból is, amelyek kihívást jelentenek számukra. Ahhoz, hogy tudjuk, milyen a megfelelő környezet, ismernünk kell a gyermekfejlődés menetét, és a gyer-

mek életkorának, valamint fejlettségének megfelelő eszközöket, tevékenységeket kell biztosítanunk számára. Nincs ideális környezet, amely kielégítené valamennyi gyermek szükségleteit, hiszen a gyerekek érdeklődése különböző, és gyakran változik. A kellőképpen változatos és a gyermek változó érdeklődésére rugalmasan válaszoló környezettel elkerülhetjük az unalmassá váló, ismétlődő tevékenységeket. A legjobb eszközök azok, amelyek a gyermek fantáziájától és kreativitásától függően sokféle módon használhatók (pl. fakockák, edények). Biztosítsunk a gyermek kreativitását segítő természetes anyagokat és kész játékokat egyaránt. Rendezzük be a környezetet úgy, hogy a gyermek könnyen hozzáférhessen az érdeklődésének megfelelő eszközökhöz, legyen módja szabadon megválasztania tevékenységét.

Alakítsuk úgy a tanulási környezetet, szervezzük meg úgy a tevékenységeket, hogy az a csoport szükségleteit és az egyedi gyermek igényeit egyaránt biztosítsa. A gyerekeknek időnként arra van szükségük, hogy elmélyülten, önmagukban foglalkozkodjanak, máskor igénylik társak bevonódását, a közös játékot. A tér elrendezésénél biztosítsunk önálló játékhoz, magányos tevékenykedéshez lehetőséget, ügyeljünk azonban arra is, hogy több gyermek együtt is tudjon játszani.

Ha bevonjuk a gyerekeket a programok megtervezésébe, még inkább biztosítani tudjuk, hogy nekik megfelelő, érdekes, számukra sokat mondó tapasztalatokhoz juthassanak. Fontos, hogy lehetőséget adjunk nekik otthoni tapasztalataik elmondására, és ha mód van rá, építsük be azt a közösségi tevékenységek közé is (pl. szüretelés, építkezés). A gyerekek mindenből tanulnak, abból is, amit nem terveztünk be. Kellő rugalmassággal használjuk ki a spontán helyzeteket is a tanulásra (pl. esik a hó).

Lényeges, hogy időről időre a gondozó is részt vegyen a gyerekek játékában. A megfigyelés mellett a kettesben vagy kiscsoportban végzett közös tevékenység is hozzájárulhat ahhoz, hogy jobban megismerje az egyes gyerekek gondolkodását. A közös tevékenységek során segítheti őket abban, hogy összekapcsolják tapasztalataikat a korábbiakkal, s így elmélyítsék tudásukat, továbbá új készségekre tegyenek szert.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Figyeljük meg, milyen eszközökkel foglalkozik, milyen tevékenységeket végez szívesen a gyermek. Tanulását akkor segítjük a leghatékonyabban, ha a felkínált tevékenységek érdeklődésének középpontjában állnak.
- Rendezzük be úgy környezetét, hogy a gyermek könnyen hozzáférjen az érdeklődésének megfelelő eszközökhöz, legyen módja szabadon megválasztania tevékenységét.

TANULÁSI KÖRNYEZET

Fejlődésükhöz a gyerekeknek szabadtéri és szobai tapasztalatokra egyaránt szükségük van. A környezetüket úgy kell berendeznünk, hogy igénye szerint a gyerekek lehetősége legyen aktívan tevékenykedni, vagy nyugodtan nézelődni, gondolkodni.

A szabad levegő, a nagy tér rendkívül fontos a gyerek fejlődése szempontjából. A kinti környezet lehetőséget ad neki, hogy olyan tevékenységek részesévé váljon, amelyek változatosak, kihívást és örömet jelentenek számára. A mozgás számtalan formáját gyakorolhatja: futás, ugrás, mászás, csúszdázás, hintázás, biciklizés stb. Az új kihívásokat kínáló környezet megtanítja az új dolgok kipróbálásával járó veszélyek felvállalására, valamint az önmagára vigyázó, felelősségteljes magatartásra.

A szabadban a gyerek megtapasztalhatja a természetet, az évszakok, az időjárás változásait, lehetősége van megfigyelni a növények, állatok életét, részt vehet gondozásukban. A homokozás is végtelen lehetőséget kínál a tapasztalatszerzésre és kreativitásának növelésére.

A belső tér a gyerekek „második otthona”: itt játszanak, pihennek, esznek, szemlélődnek. Legyen elkülönített tér az aktív játékokra, a pihenésre, a nyugodt tevékenységek végzésére. Biztosítsunk minél többféle, fejlettségüknek megfelelő, jól karbantartott és hozzáférhető játékot számukra. Tegyük lehetővé, hogy választhassanak a tevékenységek között, hogy azzal játsszanak, ami érdekli őket. Tanítsuk meg a rendet, és báztassuk őket, hogy a tevékenység végeztével pakolják el a játékokat.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- A környezetet úgy kell berendeznünk, hogy igény szerint a gyerekek legyenek lehetősége akár az aktív tevékenységre, akár a nyugodt nézelődésre vagy gondolkodásra.
- A tér elrendezésekor lehetőséget kell teremtenünk az önálló játékokra, de figyeljünk arra is, hogy több gyerek együttes tevékenységére is mód legyen.
- Biztosítsuk, hogy a gyerekek minden nap tudjanak szabadtéri környezetben is tevékenykedni. A fejlődésükhöz a szabadtéri és a szobai tapasztalatokra egyaránt szükségük van.

A gyerekek különböző módon, eltérő tempóban fejlődnek és tanulnak. A tanulás és fejlődés valamennyi részterülete egyformán fontos, és egymással összefüggésben áll.

AKTÍV TANULÁS

A csecsemők és a kisgyerekek a világ megértéséhez aktív felfedezés útján, valamint a körülöttük élő emberekkel történő interakció során jutnak el. A gyerekek gondolkodási folyamatait, a megismerés módját – ellentétben például a mozgásfejlődés külső szemlélő által is jól látható menetével – közvetlen megfigyeléssel nem tudjuk könnyen követni. Gondolkodási folyamataikra leginkább játékaik, felfedező tevékenységük megfigyeléséből, valamint a környezetükkel történő interakciókból következtetünk.

A gyerekek az emberek iránti mély érdeklődéssel, valamint a világ felfedezésére és megértésre irányuló erős belső késztetéssel születnek. A kisgyerekek nem passzív befogadói a körülöttük zajló világnak, nem pusztán érzékelői az ingereknek, hanem aktív megfigyelők. Megpróbálják megérteni, hogyan viselkednek az emberek, hogyan kommunikálnak, mit gondolnak, mit éreznek, továbbá azt is, hogy miként működnek a tárgyak, mit lehet velük kezdeni, hogyan lehet kihasználni a teret. Amikor egy tárggyal, eseménnyel, szituációval, emberrel találkoznak, megpróbálják értelmezni tapasztalataikat. Ha ez összhangban áll korábbi élményeikkel, akkor az új tapasztalatot beillesztik a korábbi tapasztalatok által megformált tudásukba, és ezzel megerősítik világképüket. Amennyiben az új élmény el-

lentmond korábbi tapasztalataiknak, újraértelmezik, átalakítják, kibővítik a világról alkotott képüket. A gondolkodásuk keretrendszerét – kis tudósokként – folyamatosan újraalkotják, és ebbe illesztik bele az új tapasztalatot, így az új keretben már az új tapasztalat is értelmezhetővé válik. A gyerekek folyamatosan, aktív gondolkodási műveletekkel rendszerezik élményeiket, tevélegesen alakítják a világról való tudásukat, ami segíti őket a további tanulásban, a világ megértésében. Ez a gondolkodási folyamat izgalmas művelet számukra: mindaddig kitarának, amíg sikerül megérteniük, mit jelent az, amit tapasztaltak, és hogy ők ennek fényében hogyan cselekedjenek.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Figyeljük meg a gyereket tevékenység közben. Próbáljuk megfejtetni, mit tapasztal, hogyan értelmezi a helyzetet, hogyan gondolkodik az adott tevékenység közben.
- Biztosítsunk változatos tapasztalatszerzési lehetőségeket!

KREATIVITÁS

A gyerekek rendkívül kreatívak a világ felfedezése során. Megnyilvánul ez abban a sokszínűségben, ahogy kitapasztalják, milyenek az őket körülvevő tárgyak, mit lehet velük kezdeni. A gyerekek általában nagyon eltökéltek abban, hogy mi érdekli őket, és mit szeretnének kipróbálni. Ezek a saját maguk által kezdeményezett próbálkozások segítik őket abban, hogy jelentést adjanak a dolgoknak, a szituációknak. Amikor aktív részesei lehetnek a felfedező tevékenységnek, ez a teljesítmény örömet és elégedettségérzést okoz számukra. Közben az önbizalmuk és az önértékelésük is nő. Ha a felnőtt játék közben a saját kezdeményezésével eltéríti a gyerek figyelmét, ezzel megzavarja a gyerek ötleteinek szabad áramlását. Fontos, hogy megtaláljuk a jó egyensúlyt a gyerek kezdeményezte tevékenység és a felnőttek kezdeményezései között.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Ne zavarjuk meg feleslegesen a gyereket az önálló, kreatív tevékenység végzése közben, de legyünk számára elérhetőek, ha kérdése van.
- Kínáljunk fel mintát és támogassuk a gyereket abban, hogy különböző módokon fejezhesse ki önmagát!

ÖNÁLLÓ DÖNTÉS

Az önálló döntés fontos a gyerek tanulása szempontjából. Ha a gyerek választhat a tevékenységek között, akkor azt fogja választani, ami számára aktuálisan a legérdekesebb, és így ebből fog a legtöbbet profitálni. Ha a gyerek azt teheti, amihez kedve van, akkor ez tevékenykedésének intenzitását is növelni fogja. Ha nincs elég választási lehetősége, vagy a környezet kínáلتa lehetőségek nem felelnek meg szükségletének, akkor nagyon hamar unatkozni fog, és elveszíti a tanulás iránti lelkesedését. Ahogy a gyerekek fejlődnek, egyre inkább képesek átvenni a kontrollt és az irányítást saját világuk felett. Az önálló döntés lehetősége a kontroll és a függetlenség érzetét erősíti, és segíti a gyereket abban, hogy saját tanulásának is irányítójává váljon.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Választási lehetőségek felkínálásával támogassuk a gyereket önálló döntések meghozatalában.
- Alakítsuk úgy a környezetet, hogy a gyerek az érdeklődésének megfelelő tevékenységet választhassa.

TÁMOGATÓ FELNŐTT

Az önálló döntés és tevékenység megengedése nem azt jelenti, hogy a felnőtt magára hagyja a gyereket. Az őt körülvevő felnőtteknek – azzal, hogy olyan légkört és környezetet biztosítanak, amely elősegíti aktív tanulásukat – jelentős szerepük van a megértés előmozdításában. A játék közben a felnőtt feladata az, hogy figyeljen, legyen elérhető a gyerek számára. Amikor a gyerekek érzik, hogy értékesnek tartják őket és bíznak bennük, akkor önmagukban is bíznak. Ha kellően magabiztosak, akkor élvezik az új kihívásokat, képesek az új élmények kipróbálásával járó kockázat vállalására, és lelkesen állnak a felmerülő problémák megoldásához. Közben keresik a felnőtt figyelmét, aki támogatja kíváncsiságukat, gazdagítja tudásukat, és megdicséri őket, ha sikerült valamit megoldaniuk.

A gyerekre való ráhangolódással a felnőtt a közös tevékenység részese lehet. Új gondolatok bevezetésével, ismeretek átadásával, nyitott kérdések megfogalmazásával képes tágítani és mélyíteni a gyerek tudását. Megfelelő, ingerekben gazdag környezet megteremtésével és a gyerek fejlettségéhez igazított, a felnőtt által kezdeményezett tevékenységformák megtervezésével tovább gyarapíthatja a gyerek ismereteit. Fontos, hogy olyan tevékenységet kínáljon neki, amely a már meglévő tudására és aktivitására épül, ezt mélyíti tovább. Az előre rajzolt sablonok kiszínezése és más passzív vagy előre szabályozott tevékenységek nem fejlesztik a gyerek önálló gondolkodását, kreativitását. Segítsük elő, hogy a gyerekek minél többféle módon legyenek képesek kifejezni önmagukat, megjeleníteni tudásukat (pl. szerepjátékban, alkotásban, táncban, zenében).

A legtöbb gyerek természetesen és spontán módon képes játszani, de néhányuknak felnőtt támogatására van szüksége. Vannak gyerekek, akik a temperamentumuk alapján nehezebben vehetők rá új dolgok kipróbálásába, félénkek, óvatosak. Az ő felfedező aktivitásukat segítheti, ha a felnőttel együtt próbálkozhatnak. Mielőtt beavatkozunk, figyeljük meg alaposan a gyerek tevékenységét. Lehet, hogy bátorítása, a „meg tudod csinálni” hozzáállás sugalmazása elég ahhoz, hogy kipróbálja az új dolgokat, és kitartson egy-egy probléma vagy feladat megoldásában.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Teremtsünk olyan légkört a gyerek számára, amelyben biztonságban érezheti magát. Bátorítsuk a visszahúzódozó gyerekeket is új dolgok kipróbálására.
- Igény szerint kapcsolódjunk be a gyerek tevékenységébe. Osszuk meg vele gondolatainkat, ötleteinket, nyitott kérdésekkel segítsük gondolkodásának fejlődését, új ismeretek átadásával gyarapítsuk tudását.

TANULÁSI RÉSZTERÜLETEK

Hogy a gyerek komplex fejlődését könnyebben megérthessük, és a fejlődés menetét nyomon követhessük, a szakemberek részterületekre bontották a fejlődést. Ezek a területek csupán a jobb megfigyelés és leírás szempontjából fontosak, hiszen a gyerek egységesen, minden részterületen egyszerre fejlődik. A fejlődés menete maga nem bontható részekre, a különböző részterületek egymással összefüggésben, egymásra hatva alakulnak, változnak. A szakemberek feladata, hogy a gyerek fejlődésének valamennyi aspektusát figyelje, és megfelelő környezet létrehozásával segítse az egyenletes fejlődést.

Módszertani könyvünkben hat fejlődési részterület jelenik meg

- személyes, szociális és érzelmi fejlődés;
- kommunikáció, nyelv, írásbeliség;
- problémamegoldás, ok-okozati összefüggések, számolás;
- a világ megértése;
- testi fejlődés;
- kreatív fejlődés.

■ **A szociális fejlődés területén** azt várjuk, hogy a program segítse a gyerek pozitív énképének kialakulását, fejlessze szociális készségeit, és a tanulás irányában pozitív hozzáállást alakítson ki. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak feladata, hogy biztosítsák a gyerek érzelmi jóllétét, ezzel segítve, hogy megismerje önmagát, képességeit, és tisztelettel, nyitottan viseltessen a többi ember iránt. A támogató, elfogadó kapcsolat lehetőséget ad a gyereknek, hogy magabiztossá váljon, és mozgósíthassa belső erőforrásait. A biztos kötődést nyújtó kapcsolat a világ felfedezése során szilárd alapot jelent a gyerek számára, ahová bármikor visszatérhet, ahonnan bátorítást, biztonságérzetet, erőt meríthet.

■ **A kommunikáció és nyelvfelődés területén** azt várjuk, hogy a gyerek megtanuljon kommunikálni, beszélni, másokat meghallgatni, mesét hallgatni, kezdjen érdeklődni a betűk iránt. Ahhoz, hogy a gyerekek kompetensen tudjanak kommunikálni, mind a családban, mind a közösségben szükségük van rájuk figyelő, szerető személyekre, akiket jól ismernek, és akiben megbíznak. A gyerekek attól tanulnak meg beszélni, hogy beszélnek hozzájuk. A beszédkésztségnek fejlődése alapozza meg a későbbiekben az írás és olvasás megtanulását. A gyerekek nagyon sokféle módon kommunikálnak: hangokkal, gesztusokkal, játékkal, alkotásaikkal. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak feladata, hogy érzékeny odafigyeléssel és jól tervezett beszélgetésekkel, meséléssel segítsék a gyerekek és felnőttek kommunikációját, valamint a gyerekek egymás közti kölcsönös megértésének fejlődését.

■ **A problémamegoldás, az ok-okozati összefüggések és számolás témakörében** célunk, hogy a gyerekek minél szélesebb kontextusban képesek legyenek felfedezni a világot, örömmel tanuljanak, gyakoroljanak és beszélgessenek fejlődő tudásukról. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársai tegyék lehetővé, hogy a gyerekek minél többféle anyaggal, formával, alakkal találkozzanak, lehetőségük legyen ezekkel kísérletezni, problémát megoldani, az összefüggéseket felfedezni és megérteni. Legyen tapasztalatuk a számok világában, és ezekkel is tudjanak kísérletezni.

■ **A világ megértése területén** célunk, hogy támogassuk a gyereket a világ felfedezésében, a kísérletezésben. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak feladata, hogy ehhez minél több anyagról, szerszámról, kísérletezési lehetőségről gondoskodjanak. A gyerekek számtalan forrásból jutnak információhoz, beleértve családjukat, barátait, a médiát, azt amit látnak, hallanak. Segítsük a gyerekek eligazodását a világban azzal, hogy minél többféle, fejlettségüknek megfelelő tapasztalatszerzési lehetőséget biztosítunk, és pontosan válaszolunk kérdéseikre. Támogassuk őket önálló döntések meghozatalában, a kontrollérzet és a kompetencia fejlesztésében. Példamutatásunkkal tegyük nyilvánvalóvá, hogy minden ember értékes, kerüljük a negatív előítéleteket, járuljunk hozzá, hogy a közösségben odafor-duló, egymással törődő magatartás alakuljon ki.

■ **A testi fejlődés területén** célunk a gyerekek koordinációjának, egyensúlyérzékének, kézzel végzett műveleteinek (*manipulációjának*) és mozgásának a fejlesztése. Arra törekszünk, hogy megtanulják az egészséges életmód alapjait, a fizikai aktivitás és az egészséges táplálkozás fontosságát. Az egészséges fizikai aktivitás segít nekik a testi jóllét élményének megismerésében. Az első életévekben kialakított egészséges szokások hosszútávon megalapozzák az egészséges életmódot.

■ **A kreativitás területén** célunk, hogy támogassuk a gyerek kíváncsiságát, felfedező kedvét, játékát és alkotótevékenységét. A kreativitás az aktív tanulás egyik módja, új tapasztalatokkal, élményekkel és kockázatvállalással jár. Eközben nő a gyerek önbizalma, magabiztossága, tanulás iránti lelkesedése. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársai teremtsenek lehetőséget a gyerekek számára, hogy aktívan felfedezzék és eközben megértsék a világot. Ösztönözzük őket, hogy különböző csatornákon keresztül – például zene, mozgás, tánc, játék, szerepjáték, matematika, technológia – megosszák velünk gondolatainkat, ötleteiket, érzéseiket.

A gyerekek fejlődését számtalan tényező befolyásolja. Néhány közülük veszélyezteti a fejlődést, néhány pedig a veszélyeztető tényezőkkel szembeni ellenállást erősíti, védi a gyerek fejlődését. A fejlődést befolyásoló tényezőket három csoportba oszthatjuk:

- a gyerekek magában meglévő biológiai tényezők,
- családi tényezők,
- szociális tényezők.

VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐK

A GYEREKBEK MAGÁBAN MEGLÉVŐ BIOLÓGIAI VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐK:

- veleszületett kóros állapotok: örökletes betegségek vagy méhen belül kialakult kóros állapotok (szindrómák, méhen belüli fertőzések, az anya dohányzása, alkohol- vagy drog-fogyasztása, táplálkozási hiányállapotok, fokozott stressz, kóros terhesség következményei);
- a szülés környékén keletkező veszélyeztető állapotok (szülési komplikációk, koraszülöttség, agyvérzés, újszülöttkori fertőzések és egyéb betegségek);
- születés után kialakult kóros állapotok (krónikus betegségek, központi idegrendszerei megbetegedések, balesetek, hiányállapotok, mérgezések);
- temperamentumvonás: a nehéz temperamentumú gyerekek biológiai szabályozása lassan alakul ki, emiatt sokat sírnak, nehezen megnyugtathatók, ingerlékenyek. Az új dolgoktól tartanak, kevésbé motiváltak a felfedező tevékenységekben. Ezek a vonások egyrészt a szülőkkel való biztos kötődés kialakulásában, másrészt az önálló felfedező tevékenységben is gátolják őket.

CSALÁDI VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐK:

- A szülők pszichiátriai betegsége következtében a gyerekek többszörösen veszélyeztetett: a szükségleteire nem megfelelő módon reagáló szülő, a kóros viselkedési minta, a kezelésekkkel összefüggő ismétlődő távollétek, valamint a súlyos családi feszültségek mind kedvezőtlenül hatnak fejlődésére.
- A szüntelen családi feszültségek, válás következtében a gyerekek tartós stresszt él át, alapvető bizalma megrendül

szüleivel szemben, gyakran önmagát okolja a helyzet kialakulásáért.

- A családon belül visszatérően bántalmazást elszenvedő vagy azt szemtanúként átélő gyerek pszichés fejlődése alapvetően sérül, megküzdési stratégiái torzulnak, testileg és lelkileg egyaránt veszélybe kerül.

Veszélyeztető család

SZOCIÁLIS VESZÉLYEZTETŐ TÉNYEZŐK:

- a szegénység, a munkanélküliség, a hiányos egészségügyi hozzáférés, az etnikai megkülönböztetés, a bűnöző környezet mind károsító tényezők a gyerek fejlődése szempontjából. A tényezők hatása összetett: mind a szülők mentális egészségére, mind a tanuláshoz szükséges megfelelő környezet biztosítására kedvezőtlenül hatnak. A szegénységben élők között több a büntetéssel nevelő szülő, több a tartós stressz következtében kialakuló kóros pszichés állapot, szerfogyasztó magatartás, agresszió. A szegénységben élők között kevesebb a lehetőség a tanulást elősegítő tárgyi környezet kialakítására, és többnyire kevesebb figyelem, törődés jut a gyerekek fejlődésének támogatására. Ezek a tényezők rendszerint halmozódnak, és a gyerek fejlődését többszörösen negatívan befolyásolják.

Több veszélyeztető tényező együttes fennállása esetén jelentősen megnő a fejlődést befolyásoló negatív hatás kockázata.

Minél korábbi életkorban éri a gyereket a veszélyeztető tényező, annál nagyobb a tartós károsodás esélye. A kisgyermekkorban még nem alakult ki megfelelően a stresszel való megküzdési készség, így a gyereket eszköztelenül éri a káros hatások, mélyreható befolyást gyakorolva fejlődésére. Minél tartósabban áll fenn egy károsító tényező, annál nagyobb a kóros fejlődés kialakulásának veszélye. A gyerek idegrendszere és hormonális rendszere a tartós stressz következtében átalakul, túlérzékenyvé vagy éppen alulműködővé válik. Így nem képes alkalmazkodóan reagálni az őt érő, mindennapos, kisebb stresszhatásokra sem.

VÉDŐ TÉNYEZŐK

A védő tényezők kutatásával a szakemberek az utóbbi években kezdtek foglalkozni. Összefoglalóan az alábbi védő tényezőket találták:

- **A gyermekben magában meglévő védő tényezők:** jó egészség, optimista beállítódás, pozitív énkép, jó szociális készségek, megfelelő kortárskapcsolatok.
- **Családi védő tényezők:** biztos kötődés, szabályokat adó, de ezt rugalmasan kezelő, támogató nevelési attitűd, megfelelő viselkedési modellt nyújtó kompetens szülők, stabil szülői kapcsolat, megfelelő elvárásokat közvetítő családi értékrend, iskolázott szülők.

Védelmező család

- **Szociális védő tényezők:** anyagi biztonság, megfelelő lakáskörülmények, biztos munkavégzési lehetőség, családon kívüli szociális kapcsolatok, vallási közösséghez tartozás, erőszakmentes lakókörnyezet, a szakemberekhez fűződő jó kapcsolat.

Több utánkövetéses vizsgálat alapján (Osborn 1991, Werner 1996) azt állapították meg, hogy a gyerek pszichés fejlődése szempontjából a legfontosabb védő tényező, ha életében legalább egy biztos kapcsolata van, akire támaszkodhat, akinek számára ő kiemelten fontos személy. Ez lehet szülő, nagyszülő, rokon vagy ismerős.

A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak fontos feladata, hogy felismerjék a fejlődést veszélyeztető tényezőket, és a rászoruló gyerekeket, családokat – erőforrásaikra építve – saját hatáskörükben vagy más szervezetekkel együttműködve segítsék.

A játék és a fejlesztés szerepe a koragyermekkorai fejlődésben

2

BEVEZETÉS

A Biztos Kezdet Program központi helyszínei a Gyerekházak lesznek, amelyekben az ott dolgozók nap mint nap kicsi gyerekeket fogadnak. A program célkitűzései szerteágazók, de ezek apropója, fő eszköze, egyik közvetítője éppen a gyerekek ott zajló játéka lesz. Ezért kell a gyerekek játékához úgy értenünk, mint a péknek a kováskészítéshez: szerezzünk benne nagy gyakorlatot, legyenek hozzá kifinomult érzékeink, óvjuk, vigyázzunk rá, segítsük kibontakozását!

A gyerekek fejlődésének egyik kulcsterülete játéktevékenységük. Az egészséges testi-lelki fejlődés nélkülözhetetlen feltétele, a szeretetteljes, biztonságot nyújtó kapcsolat a játék során közvetettebb formában valósul meg, mint a gondoskodás és más együttlétek során. Ugyanakkor a gyerekeket fogadó, róluk gondoskodó felnőttet számos ismeret segítheti abban, hogy játékuhoz optimális feltételeket nyújtson.

MI A JÁTÉK?

A játék a kisgyerek spontán, belső késztetésből eredő, szabad, örömteli tevékenysége, amelyet önmaga szabályoz.

■ **Spontán, belső késztetésből ered:** A csecsemő veleszületett módon érdeklődik a környezete iránt, igyekszik azt felfedezni, megismerni, megérteni. Ha egy kisgyerek érzelmi biztonságban él, megkapja a szükséges gondoskodást, akkor a világ megismerésének vágya állandó tevékenységre sarkallja, amelynek során felfedezi az emberek társas világát és környezetét, fejlődnek képességei, gyarapodik tudása.

■ **Szabad tevékenység:** A gyerek magáért a tevékenységért játszik, a játék egyéb szükségletektől, céloktól függetlenül alakul, sőt, külső motivációkkal történő összekapcsolása (jutalom, elvárás, irányítás, beavatkozás) akár el is vehet értékéből, célját is tévesztheti általuk.

■ **Örömteli tevékenység:** A gyerekek akkor tudnak játszani, ha alapvető szükségleteiket kielégítették, jóllakottak, kipihentek és érzelmileg biztonságban érzik magukat. Lételemük a mozgás, a felfedezés, a kísérletezés, az új dolgok kipróbálása, a korábbiak megismétlése, az élmények feldolgozása, képességeik gyakorlása, az alkotás – mindezt tehetik nagy odafigyeléssel és komolyan, vagy éppen nyilvánvaló vidámsággal, de az igazi játék elégedett és felszabadult érzésekkel jár, és minden kényszerszertől mentes.

■ **A gyerek önmaga szabályozza:** Már a csecsemők is – ha terük, idejük és módjuk van rá – játék közben képesek saját tevékenységük „szervezésére”, szabályozására. Ha jól megfigyeljük őket, láthatjuk, ahogy mindig újabb és újabb célokat tűznek ki maguknak, egyre tovább lépnek a fejlődés minden területén. Terveik vannak, kísérleteznek, próbálgatják saját határaikat. Képesé válnak annak elviselésére is, ha valami még nem sikerül, megpihennek, más tevékenységre váltanak, majd újra visszatérnek egy korábbihoz. Ők maguk érzik a legjobban, mire képesek, magukkal hozott „fejlődési programjuk” hajtja őket, pontosan tudják, „mi a dolguk”. Mondhatjuk, hogy az egészséges kisgyerekek „mindenkinél jobban ismerik a fejlődéslélektant”, ők tudják legjobban, mikor mi érdekli őket, mit „kell” éppen gyakorolniuk. Emellett igen fontos, életre szóló képességre tesznek szert, amikor saját aktuális testi-lelki állapotuknak megfelelően szabályozzák tevékenységüket: hol koncentráltan elmélyednek valamiben, hol felszabadultan szaladnak, máskor ábrándozva rakosgatnak, vagy lázasan kutatnak...

A csecsemő és a kisgyerek játéka tehát megfelelő körülmények között kiválóan szolgálja a fejlődést. Megvalósulása – a stabil, szeretetteljes kapcsolatok mellett – a személyiséget is alakítja, valamint az értelmi fejlődésnek is alapját képezi.

A játékban maga a játék a jó, nem az eredmény, nem a teljesítmény, hanem maga a folyamat, a tevékenység, és – ha többen játszanak – az együttlét.

MIÉRT JÁTSZANAK A GYEREKEK?

A játék funkciójáról, jelentőségéről számos elmélet és magyarázat született. Ezek közül kiemelünk néhányat, amelyek előtérbe helyezik a fejlődésben betöltött szerepét, és a képességek gyakorlása mellett az érzelmi élet, a személyiség alakulásának megnyilvánulásaként és „biztonsági szelepeként”, valamint a társas kapcsolatok gyakorló terepeként is fontosnak tartják rendeltetését.

A GYEREKEK A JÁTÉK RÉVÉN TANULNAK

A játéktevékenység a megismerést, a világ megértését, az alkalmazkodást szolgálja, miközben a gyerek saját képességei is kibontakoznak, fejlődnek.

A csecsemő önmagáról és környezetéről a saját mozgásán keresztül szerzi a leghitelesebb élményeket. Már születése előtt is érik hatások, de a világra jötte után saját mozgása, az idegrendszereken keresztül kapott visszajelzések összekapcsolása mindazzal, amit közben lát, hall, érzékel, különösen gazdag, összetett, az idegrendszeri érzést elősegítő élményt jelentenek számára.

Saját testének részeit, például végtagjainak helyzetét, mozgását a térben érzékeli (ez az önérzékelés, a *propriocepció*), egyre világosabban tisztában van testének határaival, felfedezi saját kezét, fokozatosan alakul testsémája. Talán furcsán hangzik, de a „saját testen való eligazodás” igen fontos, alapvető képesség, ami sok későbbi, összetett tevékenységnek az alapja: gondoljunk akár a zongorázásra, akár a táncra. Megfelelő érettség szükséges ezen a téren például az írástanuláshoz is, de a testi egészségnek is alapeleme a saját test megfelelő érzékelése (pl. a helyes testtartás vagy a testi működési zavarok időben való észlelése terén).

A csecsemők játszanak a hangjukkal, próbálgatják a kézmozgásokat, különféle módokon változtatnak helyet, vizsgálják a környezetükben lévő tárgyak tulajdonságait és viselkedését a térben (manipulálnak), kezükkel, szájukkal, összes ér-

zékuszervükkel. Tevékenységükre jellemző, hogy miközben sokszor megismételnék egy-egy mozdulatot, mindig újabb és újabb variációkat is kitalálnak. Összehangolják látásukat kézmozdulataikkal, és összességében egyre összerendezettebb lesz a mozgásuk. Az élmény, hogy ennyi mindenre képesek, örömmel tölti el őket (ezeknek a korai játékoknak alapvető eleme a „funkcióöröm”). Az a tapasztalat pedig, hogy „hatni tudnak” környezetükre, építi önbizalmukat, alakítja énképüket.

Nemcsak a dolgok fizikai tulajdonságaival lesznek egyre inkább tisztában, hanem a térbeli viszonyokkal is. Kezdi megérteni az ok-okozati összefüggéseket, egyre bonyolultabb kapcsolatokat, összefüggéseket fedeznek fel és hoznak létre a tárgyak között: például összeillesztik őket, beleteszik egyiket a másikba, kiválogatják és csoportosítják őket, építenek belőlük.

A tágabb környezetről, a természetről, az őket körülvevő világról szerzett tapasztalataik is kölcsönhatásban állnak játékaikkal: az ismereteket beleviszik a játékba, és a játékon keresztül is igyekeznek megérteni mindazt, amit megélnék.

A beszéd és a játék fejlődése is együtt halad: a nyelvhasználat gazdagítja a játékot, bővíti a lehetőségeket, és megkönnyíti az együttműködést. A gyerekek játszanak a nyelvvel is, és játék közben tovább fejlődik beszédük.

Két négyéves kislány boltos játékában a cselekvések minimálisak, számukra a leglényegesebb elem éppen a „csevegés”, aminek során nemcsak a beszédet, hanem a felnőtt nő szerepet is gyakorolják.

Kisfiúk társuk bosszantására átköltik az ismert dal szövegét: „Érik a szőlő, hajlik a Gergő...”, és nagyokat nevetnek.

A társas kapcsolatok világa – legyen szó akár érzelmekről, akár szabályokról, szokásokról – szintén a gyerekjátékok „anyaga” lesz: a játék segít ezek megértésében, elfogadásában, elsajátításában. Gyakorlóterepként is szolgál tehát a szocializációhoz, ahol fiktív módon is kipróbálható sok minden. Ugyanakkor át is segíthet az e téren megélt különféle nehézségeken.

Anita nemrég lett óvodás. Esténként sorba rakja a babáit, és szigorúan mondja. „Egy piszenést sem akarok hallani! Ugye mindenki tudja? Zipzár!”, és kezével olyan mozdulatot tesz, mintha az ajkait egy villámmal zárná be.

A GYEREKEKNEK A JÁTÉK SEGÍT FELDOLGOZNI MINDAZT, AMIT MEGÉLNEK

Kisgyerekek lenni csak messziről nézve olyan idilli állapot! Valójában a kicsiségen túl is sok mindent kell „megemésztenünk” mindannyiunknak életünk első éveiben.

Úgy tűnik, hogy még a jó dolgok megértéséhez, feldolgozásához is szükség van annak játékban történő megismétlésére, újrajátszására: ez nyilván élvezetet is jelent, de egyben segít átrendezni az élményeket, beépíteni személyiségünkbe. Hiszen énünk saját történetünkéből, önmagunk folyamatos érzékeléséből áll össze. Szintén nagyon érdekes lehet az elképzelt dolgok eljátszása – akár vágyak valósulnak meg az ilyen játékban, akár félelmektől szabadul meg a kisgyerek, amikor a játékban legyőzi az ijesztő farkast vagy boszorkányt.

A „kicsiséget” időnként ellensúlyozni is kell: ilyenkor játszanak a gyerekek ezt az érzést kompenzáló játékot (pl. óriást, medvét, dinót). Ha valamilyen konfliktushelyzetet élt meg egy kisgyerek, annak feldolgozásában is segítheti a játék, ha erre önerőből már nem képes, a pszichológusok ezen az úton tudnak hozzá társul szegődni.

A gyerekek játéka, annak tartalma, jellege, ritmusa, minősége mindig kifejezi nemcsak fejlettségi szintjüket, hanem érzelmi-lelki állapotukat is. A gyakorlott szemű megfigyelő szinte „olvasni” tudja egy gyerek játékában rejlő üzeneteket arról, hogyan érzi magát a világban, hogyan érti a környezetét, milyen kapcsolatokban él, mi foglalkoztatja, mi nehéz számára (szorongások, félelmek, indulatok), milyen az önbi-zalma, önértékelése.

Szabad játék közben sokszor minden vizsgálatnál jobban megfigyelhetjük hogyan mozog, mennyire harmonikus a mozgása, milyen ügyes vagy ügyetlen, hogyan érzékeli a világot (látás, hallás), hogyan használja a kezét, hogyan bánik a tárgyakkal, mennyire érti, amit mondanak neki, hogyan fejezi ki magát (szavakkal és egyéb módon). Láthatjuk, hogyan szerveződik viselkedése: milyen tartós a figyelme, kapkod-e, vagy inkább lassú tempójú, hogyan viselkedik a kortársaival, milyen a játékának tartalma, színvonala, mennyire változatos a játéka.

A fentiekén kívül a gyerekek játszanak, mert tele vannak energiával, cselekvési vágygal... mert törekszenek egy optimális aktivitási szint elérésére... mert a játék emberi sajátosság... és mert játszani jó!

A BELSŐ KÉSZTETÉSBŐL SZÁRMAZÓ TEVÉKENYSÉG ÉRTÉKÉRŐL

Fontos megértenünk, mennyire más értéke és minősége van annak a tudásnak, amelyet saját tapasztalatunkból szerzünk, a „készen kapott” tudáshoz képest!

Emlékezzünk vissza egy esetre, amikor valaki elvitt bennünket például színházba. A másik személy ismerte az utat. Legközelebb, amikor ugyanoda megyünk, de már önállóan kell odatárlalnunk, vannak-e nehézségeink? Vessük össze ezt az élményt azzal, amikor saját magunk egy térkép segítségével találtunk oda valahova: másodszorra könnyebb-e felidézni az utat, más minőségűek-e az élményeink?

Amikor valaki egy kedves könyve megfilmesített változatát látja, sokszor csalódott, azt mondja, „a könyv jobb volt”. Vajon miért? Ennek feltehetően az is oka lehet, hogy a képzeletünk, fantáziánk által „készített” képek saját megélésünknek köszönhetően hitelesebbek, valódibbak, összetettebbek voltak.

A kisgyerek is másfajta, valódibb tudást szerez, ha ő maga tapasztalhat meg, próbálhat ki, figyelhet meg valamit, mintha „megtanítják” az adott dologra.

Ilyenkor tevékenysége saját indíttatásból, érdeklődésből indul ki, olyan tempóban zajlik, ahogy ő szeretné, akkor mélyed el vagy pihen meg benne, amikor neki szüksége van rá. A tapasztalat összekapcsolódik benne saját mozgulataival, észleléseivel, a hozzájuk fűződő érzések is segítik bevésődésüket. Más, értékesebb az aktív tapasztalás útján szerzett tudás. Mindez a személyiség fejlődését is szolgálja. Az önállóan, maga indíttatásából tevékenykedő kisgyerek kompetensnek érezheti magát: maga tűzi ki céljait, ő próbálkozik, megéli sikereit és tanul kudarcaiból, ő találja meg előbb-utóbb a megoldást ahelyett, hogy „helyette” csinálnák, vagy csupán megmutatnák neki, hogyan „kell” csinálni valamit. Az utóbbi helyzetekben passzív maradna, és sokkal inkább azt élné meg, mennyire ügyetlen a felnőttöz viszonyítva. A hatóképesség élménye az egészséges személyiség olyan alkotóeleme, amely egy életen át szükséges a tanulásban, a munkában, az emberi kapcsolatokban.

HÁNYFÉLE JÁTÉK VAN?

Természetesen végtelen sokféle. Éppen ettől jó játszani: mindenki a maga kedve szerint alakíthatja ki saját játékát, és annak kimeríthetetlen változatait. Mégis érdemes végiggondolni, milyen típusai vannak a játéknak. Többféle csoportosítás is lehetséges.

TÁRSAS SZEMPONTBÓL

Az önálló játék eleinte „magányosan” zajlik – ennek jelentőségéről a saját képességek kialakulásában már szóltunk. Ez a játéktípus egy életen át fennmarad, mindig szolgálhatja a pihenést, az önmagunkhoz való visszatalálást.

Az önálló játék mellett természetesen egészen kicsi kortól jelen van a játékos együttlét is: először a szülők folytatnak játékos „dialógust” gyerekükkel, hangjukkal, arcjátékukkal, mozdulataikkal olyan interakciót alakítanak ki vele, amit „interaktív játéknak” nevezhetünk, és minden kultúrában létezik. Még a gyerekek beszédének megjelenése előtt számos nemverbális (érintés és ringatás), majd verbális megnyilvánulás jelenti az ilyen játéktárgy nélküli együttjátszást, amiben éppen az egymásra figyelés, a kölcsönös akciók és reakciók a lényegesek. Ezekben a kisgyereknek is sok öröme telik, ha nem válik maga is játékszerre a felnőtt kezében, ha a felnőtt teret hagy neki, rá figyelve, az ő tempójában játszik, nem „nyomja el”, nem rohanja le.

Ezekben az interaktív játékokban még nincs is jelen külső tárgy, csak a két személy vesz bennük részt. Jellemzőjük az ismétlődés, a kivárás, a meglepetés, a fokozódó, majd feloldódáshoz vezető lefolyás – legtöbbször nevetéssel a végén. A korai közös játékok gyakran alkalmasak olyan alapvető szociális tapasztalatok megélésére, mint a közös öröm, a meglepetés, a másakra való hatás képessége, az egyik és a másik közötti határ megtapasztalása.

A gyerekek korán érdeklődést mutatnak kortársaik iránt, de együtt játszani velük csak évek múlva tanulnak meg. Az egészen kicsik érdeklődéssel vizsgálják a másikat, akár csak bármit a környezetükben, úgy vesznek ki a másik kezéből egy tárgyat, mintha az a földön heverne (és ilyenkor ezen még a másik fél sem bántódik meg). Később az éntudat fejlődésével és annak felismerésével, hogy a másik gyerek egy másik személy, akinek szándékai, érzései vannak, elkezdődnek a tárgyak körüli csaták, huzakodások. Ugyanakkor persze a másik továbbra is érdekes: a 2–3 évesek sokszor párhuzamosan játszanak egymás mellett, de már szívesen utánozzák is egymást, játszanak együttmozgásos játékokat, például szaladgálnak, motoroznak együtt. Megfigyelései alapján Mérei Ferenc a következő sorrendet állította fel aszerint, hogy a játék során milyen tényező köti össze a gyereket: eleinte az azonos helyen való tartózkodás, majd a mozgás jelenti a kapcsolódási pontot, a „tárgy körüli összeverődés” is a kisgyerekek jellegzetes együttlétformája, innen továbblépve jutnak el a közös tevékenységhez, majd a szerepjátékokhoz.

Könnyebb együttjátszani egy felnőttel, mert az alkalmazkodik, toleráns, türelmes. Kezdetben lehet, hogy jobban megy a játék egy idősebb vagy kisebb gyerekkel. A kortársaknak azonban különös jelentőségük van minden életkorban. Velük kell megküzdeni, megtanulni osztozkodni, együttműködni, és velük lehet belemerülni a legvarázslatosabb fantáziavilágba.

A szerepcserés játékok (kukucs, bújócska, labdázás), amelyeket a gyerekek eleinte felnőttel, majd gyerektársaikkal játszanak, éppen annak gyakorlására alkalmasak, hogy a résztvevő felváltva hol az egyik, hol a másik szerepben találja magát, váltakozzék a helye, a cselekvés jellege, iránya.

Az utánzás a kapcsolat kezdete lehet a gyerekek között, de a felnőttek utánzása is alkotórésze a gyerekek játéknak: utánozzák mozdulataikat, viselkedésüket, eleinte csak azok elemeit, majd egyre összetettebb módon, a mögöttes szerepet, habitust is megjelenítik. Elsősorban azokat utánozzák, akikhez

közeli, jó kapcsolat fűzi őket, de előfordul, hogy egy ellenszenves vagy ijesztő személy szerepébe való belehelyezkedés oldja a vele kapcsolatos érzéseket.

A kisgyerekek utánzásra való hajlama miatt különösen fontos, hogy a közelükben lévők viselkedése minden tekintetben „példamutató” legyen. Erre sokan figyelnek, amikor tudatosan tanítják őket, a gyerekek azonban nemcsak ilyenkor néznek a felnőttre mint mintaadóra, modellre, hanem a hétköznapi minden apró pillanatában: akkor is, amikor takarít, amikor más felnőttekkel beszél, amikor dolgozik. Beléjük ivódik a munkához való viszonya, az a mód, ahogyan a konfliktusokat megoldja, a kedvessége, lelkesedése vagy éppenséggel borúlátása.

A HELYSZÍN ÉS A KÖRNYEZET SZEMPONTJÁBÓL

Egészen eltérő a gyerekek játéka attól függően, hogy hol játszanak és milyen körülmények között. A magát biztonságban érző, a fejlődésre lehetőséget kapó gyerek gyakorlatilag bárhol tud játszani.

„Emlékszem, amikor a nagymamámmal télen vonatoztunk, mennyit szórakoztunk az unokatestvéremmel: rajzoltunk az ablakon lévő párába, elképzeltük, ki lakhat a vonatból látott falu utolsó, legkisebb házában, rengeteg állatot láttunk és vélünk felfedezni az erdőben, a mezőkön.”

„Esz után végre kimehettünk az óvodaudvarra. Sok dolgunk volt! Meg kellett mentenünk a gilisztákat: sorra kihalásztuk őket a vízből, és szárazabb helyekre szállítottuk őket. Figyeltük, hogy tekeregnek, riogattuk vele az óvónőket. Botokkal méricskeltük,

melyik pocsolja milyen mély lehet. Csatornákat vájtunk a földbe, és figyeltük, hogy vezetik el a felgyűlt vizet. A vizes homokot vödörbe mertük, kavargattuk az ebédet... Persze, elég sárosak lettünk, de a kinti játszórúhában ez nem volt baj.”

Ugyanakkor rettentően tud unatkozni az a kisgyerek, aki nem tanult meg játszani, akit különféle programokra hurcolásztak, vagy örökké szórakoztattak; aki a felnőttek tevékenységének idejére passzivitásra (pl. babakocsiba, autósülésbe) kényszerült. És nagyon tud unatkozni az a gyerek is, aki nincs jól, mert kapkodásban és nyugtalanságban telik az élete, nem kap elég figyelmet, akit a felnőttek gondjai annyira megterhelnek, hogy nem élhet valódi gyerekéletet. Nekik különösen nagy szükségük van egy védett és vonzó helyre, ahol igazán felszabadultan és elmélyülten játszhatnak.

A játék minősége és tartalma változhat aszerint is, hogy milyen helyszínen és körülmények között zajlik. Azért érdemes mindezt áttekinteni, mert segíthet a felnőttnek a környezet és a világos, a gyerekek számára is jól követhető nevelői viselkedés tudatos kialakításában.

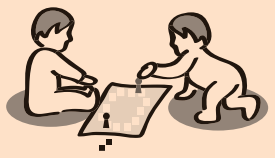
Amikor tehát a helyszínek kialakításán gondolkodunk, azonnal a pedagógiai szempontokat is figyelembe kell vennünk. Ezzel tesszük lehetővé, hogy a szabályok között a gyerekek is könnyen kiismerjék magukat. Tudhassák, hol játszhatnak szabadon, egészen kevés kötöttség vagy tilalom között, hol kell nagyobb mértékben figyelembe venniük a felnőtt által közvetített szabályokat, és hol vannak jelen „megfigyelőként”, ahol csak a felnőtt engedélyével nyúlhatnak az egyes tárgyakhoz, vehetnek részt az adott tevékenységben.

Mire való az adott helyszín?	Milyen konkrét helyszínek?		Mi jellemzi?
	beltéri	kültéri	
kifejezetten a gyerekek számára kialakított hely	gyerekszoba, gyerekintézmények játszóhelységei, játszószoba, játszósarok, hempergő	bizonyos játszótérek, kert, udvar, gyerekrésze, terasz, kinti hempergő	A lehető legbiztonságosabb: minél kevesebb tilalom, minél nagyobb szabadság. a felnőtt figyel, rendelkezésre áll, segít...
a gyerekek használhatják játéka, de a felnőtt szorosabb jelenlétével vagy irányításával	alkotójátékok, zenélés, könyvnézés, barkácsolás, stb. számára kialakított speciális hely	játszóterek, pancsoló, kerti szerszámok stb.	Az eszközök csak meghatározott célra használhatók: a felnőtt közvetíti a szabályokat, segít, irányít, kezdeményezhet.
alapjában véve más a funkciójuk (nem a játék)	fürdőszoba, konyha, iroda, egyéb helységek	különböző szabadterei helyszínek	Gondozási helyzet: a felnőtt figyelme a gyerekekre irányul, a felnőtt tevékenykedik, a gyerek bekapcsolódhat.

A FEJLŐDÉS SZEMPONTJÁBÓL

Az egyes életkorokban változik a játék típusa, formája és funkciója. A fejlődéslelektan sokféle kifejezést használ a különböző fejlettségű játékokra, az egyes szerzők által leírt felosztások részben megegyeznek egymással, részben eltéréseket mutatnak. Az alábbi táblázat segíti az áttekintést:

A kisgyerekek egyes fejlődési területeken elért fejlettsége, önmagához és a világhoz való viszonya tükröződik az aktuális játéktevékenységben. Ezeket a folyamatokat az egyes részterületeknél ismertetjük. Itt a játéklejörés ívét vázoljuk fel.

A játéktípus elnevezése	Tartalma	Jellemző életkor
GYAKORLÓJÁTÉK 	<ul style="list-style-type: none"> manipuláció, exploráció; a képességek és tapasztalatok beépülnek a következő fázisokba 	<ul style="list-style-type: none"> csecsemőkor, az első egy-másfél év „szenzomotoros szakasz”
ÉPÍTŐ- VAGY KONSTRUKCIÓS JÁTÉK 	<ul style="list-style-type: none"> eleinte a tárgyak közötti kapcsolat „technikai” kivitelezése, majd az építmény jelentést kap (alkotás lesz, és a szimbolikus játékba olvadhat) 	<ul style="list-style-type: none"> kb. másfél éves kortól iskolás korig vagy még tovább
ALKOTÓJÁTÉK 	<ul style="list-style-type: none"> „nyomot hagyni”, átalakítani, létrehozni, ábrázolni kapcsolat a különféle anyagokkal, hatóképesség, önkifejezés 	<ul style="list-style-type: none"> kétéves kortól – ha kedvét nem szegik – felnőttkorig
SZIMBOLIKUS JÁTÉK, FANTÁZIAJÁTÉK: MINTHA-JÁTÉK, SZEREPIJÁTÉK 	<ul style="list-style-type: none"> úgy tenni, „mintha”, behelyettesíteni, eljátszani, megjeleníteni 	<ul style="list-style-type: none"> a második életévtől, virágkora: az óvodás évek
SZABÁLYJÁTÉK 	<ul style="list-style-type: none"> a szabályok gyakorlása, sokszor legfontosabb a megvitatásuk, az egyezkedés 	<ul style="list-style-type: none"> a nagyóvodás kor végétől, de főként kisiskoláskorban jellemző, élethosszig...

Gyakorlójáték

□ **Gyakorlójáték:** a csecsemők, miután felfedezték kezüket, gyakorolják az alapvető kézmozgásokat. Manipulációs (kézzel végzett) tevékenységük során felfedezik a tárgyak tulajdonságait.

A manipuláció egyes formái (mint a markolászás, a forgatás, az egyik kézről a másikba való áttevés, az összeütögetés, az ejt-vesz gyakorlása) minden gyermeknél azonos sorrendben jelennek meg. Ráadásul ezen a területen az időbeli megjelenés tekintetében jóval kisebbek a különbségek, mint a nagymozgások területén. Míg például az önálló felülés vagy a járás elsajátításának időpontja között az egyes gyerekeknél több hónapnyi különbség is lehet (és a későbbben járni kezdő éppúgy a „normál övezetbe” esik, mint a korábban felálló), addig a finommotorika területén szorosabban köthető egy-egy fejlődési fokozat az életkorhoz. Mivel a manipuláció szintje az értelmi fejlettségnek meglehetősen jó mutatója, mindenképpen fel kell figyelni az e téren tapasztalt elmaradásra.

Nagy lépés a fejlődésben, amikor (a második életévben) a kisgyerek kezdi megérteni a tárgyak jelentését, rendeltetését is. Addig mindegyiket rágcsálgatta, nézegette, kopogtatta vele, most egyszer csak a fésűt a hajához teszi, a telefon a füléhez rakja és hallózik, anyja rúzsával meg boldogan rajzolni kezd (persze nem mindig érti még tökéletesen a funkciót, illetve nem mindig teljes az egyetértés ez ügyben a felnőttekkel). Vagyis kezdi funkciójuk szerint használni a tárgyakat.

Innen egy másik minőségi lépés lesz az, amikor egy tárgyat már be is tud helyettesíteni egy másikkal: a botocskával, mint képzeletbeli kanállal „megkavarja” a homokozóban általa felszolgált „kávét”.

Építő- vagy konstrukciós játék

□ **Építő- vagy konstrukciós játék:** ebben a játékban a gyerekek „felhasználják” a tárgyak tulajdonságairól és a térben való viselkedésükről korábban szerzett tapasztalataikat. Az elemek kiválasztása, összegyűjtése, összeillesztése mind fontos része a játéknak, ez gazdagodik fokozatosan azzal a minőségi előrelépéssel, hogy a tervezés, az építmény előzetes elképzelése további bonyolult mentális képességeket fejleszt bennük (emlékezet, téri gondolkodás, mennyiségek, méretek megbecslése stb.). Lényeges tehát, hogy milyen ügyes az építő. A másik szempont az lesz, hogy milyen jelentést ad építményének, melyik az a pillanat, amikor a kockák egymásra pakolásának fizikai kivitelezése mellé egy másik tapasztalat belső képe járul, és a gyerek azt mondja: „Ez egy garázs”. Itt már egyben a szimbolikus játékba való átlépés pillanatáról is beszélhetünk.

□ **Alkotójáték:** közel áll a konstrukciós játékhöz. A „nyomat hagyás” kezdeti öröme hároméves kor felé kezd átváltozni valódi alkotótevékenységgé, ábrázolássá (rajzolás, festés, gyurmázás stb.). Jelentős technikai fejlődésen mennek keresztül ezek a képességek az óvodáskor éve alatt, de már korán kifejezik a gyerekek érzéseit, élményeit. A különféle anyagokkal való tevékenység egyesíti magában a kézügyességet továbbfejlesztését, a kompetenciaélményt és az ábrázolásban az élmények feldolgozását, az önkifejezést.

A tárgyak rendeltetése, az építmények és az ábrázolás tehát egyaránt átvezetnek minket egy másik világba, a képzelet, a fantázia világába is. A különböző fejlődési területek egymással párhuzamosan és összefonódva fejlődnek. Óriási lépés a fejlődésben, amikor – kétéves koruk körül – megjelenik a gyerekek tevékenységében az ún. „mintha-játék”. Egészen iskolás korig a fejlődés egyik legfontosabb új minősége a szimbolikus játék és gondolkodás. Az „úgy tenni, mintha” ennek a képességnek egyik első megnyilvánulása. Talán nem is gondolunk bele, hogy amikor egy kisgyerek először játssza el egy kis üreges tárggyal – jelképes mozdulattal és elégedett szürcsöléssel – az „ivást”, vagy tesz úgy, mintha aludna és kuncog elégedetten, ha sikerül valakit „becsapnia”, milyen fontos lépést tesz meg fejlődésében. Olyan úton indul el, ami csak az emberi gondolkodásra érvényes. A szimbolikus gondolkodás képessége fejlődik a beszéd által is, illetve a nyelv is visszahat a gondolkodásra, azáltal, hogy segítségével túlléphetünk az „itt és most” konkrét, „kézzel megfogható” világon: felidézhetünk elmúlt dolgokat, tervezhetjük a jövőt, beszélhetünk arról, ami és aki nincs a közelünkben, megoszthatjuk élményeinket, kifejezhetjük érzéseinket, gondolatainkat.

A szimbolikus játékhoz eleinte mindig kell egy konkrét tárgy, egy „helyettesítő”. Ha bonyolultabb dolog eljátszásáról van szó, amihez több dolog kell, a kisebb gyerekek még csak egy tárgyat tudnak behelyettesíteni, a nagyobbak már akár az összes „kelléket” pótolják valamivel, sőt, egyre inkább elszakadva a konkrét valóságtól, a képzeletükkel pótolják a hiányzó eszközöket, környezetet, akár a személyeket is.

Óvodások királyos játékot játszanak, egy vállra terített pokróc a palást, a szolga keményfedelű könyvet használva tálcának, felszolgálja a lakomát, ami tábla helyezett kis labdákból áll.

□ **Szimbolikus vagy fantáziajáték:** az óvodáskor a szimbolikus játék virágkora, a kezdeti mozdulatokból (pl. megetetem a macit), egyre összetettebb játékok alakulnak ki, a gyerekek lassan „életre keltik” játékaikat, babáikat, és azokkal játsszák el saját élményeiket, érzéseiket. A legegyszerűbb szimbolikus játék először az a helyzet, amikor a kisgyerek cselekvése önmagára irányul (úgy tesz, mintha aludna), a következő lépés, amikor egy passzív másikra (betakarja a babát), majd egy behelyettesítőre (egy toboz helyettesíti a babát), majd pedig „életre kelti” a játéktárgyat, és úgy tesz, mintha az lenne aktív (az ember- vagy állatfigurát fogva annak nevében beszél és cselekszik). A játék összetettsége természetesen jól tükrözi az értelmi fejlettséget.

Az óvodások egyre inkább tudnak már együtt is játszani, tovább gazdagítva tevékenységüket, a másikkal való egyezkedésben, alakuló együttműködésben. A szerepjátékban már ők maguk jelenítenek meg viselkedésmódokat, személyesítenek meg figurákat. A kutatók a szerepjáték fokozatos fejlődését is leírták: az első lépés, amikor a cselekvés képezi a játék lényegét (pl. kalapálás), ez a 3-4 évesekre jellemző, azután a tárgynak lesz jelentősége (a 4-5 éveseknek a sztetoszkóp mint az orvos „attribútuma”), végül az 5-6 évesek már magát a társas szerepet jelenítik meg (pl. a „számlás” morcosan áll az ajtóban, és mindenkinek szót kell neki fogadni!).

A szimbolikus játék fontos jellemzője a „kettős tudat”. Ilyenkor a gyerekek egyszerre működnek a képzelet világában és a valóságban: sárból lepényt sütnek, de ha valóban megéheznek, szólnak anyjuknak. Egyrészt megfigyelik és utánozzák a valóságot, másrészt elszakadnak tőle. Egyre élethűbben tudják imitálni, a képzeletük egyre szabadabban szárnyal.

A szimbolikus játék kialakulásával párhuzamosan jönnek létre a kisgyerek gondolkodásában a belső leképeződések vagy reprezentációk, de alakulnak a fogalmak a beszédfejlődés révén is. Amikor például egy képeskönyvet nézegetünk vele, és megnevezzük az ott látható dolgokat, ezek a reprezentációk kapcsolódnak össze: a viszonylag elvont, kétdimenziós ábrát azonosítjuk egy valóságos tárgy képével és egy hangszorral. Nem is gondolunk bele, milyen hihetetlen lépés ez a fejlődésben!

Szabályjáték

MI NEM JÁTÉK?

Azért a gyerekek élete sem csak játékból áll! Vannak helyzetek, amelyek során derűsen és barátságosan zajlik ugyan a kommunikáció gyerek és felnőtt között, mégsem érdemes összekeverni ezeket a játékkal. Ilyenek a gondozási helyzetek, az evés, a tisztálkodás, az öltözködés, a szobatisztaság kialakításának folyamata.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a gyerek játékos megnyilvánulására nem kellene értőn és kedvesen reagálni ilyenkor is. Ugyanakkor a felnőtt ne terelje el a gyerek figyelmét arról, ami történik! A pelenkázón ne adjon a kezébe játékot, hogy „nyugton maradjon”, inkább beszéljen hozzá, öltözködés közben ne akarjon minél előbb „túllenni” az egész hercehurcán: kérje inkább a gyerek segítségét, és valódi türelemmel hagyjon neki ehhez teret. Étkezéskor ne terelje el a figyelmét, hogy „becsempésszen” egy nem kívánt falatot a szájába, inkább vegye figyelembe egyéni ízlését, igényeit, és fokozatosan szoktassa új ízekhez, segítse önállósulását ezen a téren is. A bili, a WC pedig, tudjuk, mire való, nem kell ott hosszasan játszani, olvasni, enni.

□ **Szabályjáték:** az ilyen típusú játékok már óvodáskorban megjelennek, de valójában eleinte a felnőtt közvetítésével, irányításával válnak a gyerekek tevékenységének részévé. Ilyenek a népi játékok, a fogócska, a bújócska, a szembekötősdí. A szabályok megértése fokozatos, sokszor még nehéz betartani őket. Ilyen korú gyerekek maguk is kialakíthatnak rituális, visszatérő játékokat, amelyeknek ők maguk határozzák meg a szabályait. Ezek előnye lehet, hogy többen, és hosszabb ideig tudnak együtt játszani. Ugyanakkor jellemző, hogy a szabályok megvitatása, a róluk való egyezkedés igen hosszú időt vesz igénybe: sokszor szinte el sem kezdődik a valódi játék, hanem az egyezkedéssel telik az idő. Ez azonban egyáltalán nem baj: ilyenkor igen fontos társas készségeket gyakorolnak a gyerekek.

Az óvodaudvar egyik sarkában három kislány faleveleket rakosgat. Egy negyedik odamegy hozzájuk, de azok határozottan elutasítják közeledését, mondván, hogy postásosat játszanak, de ez „hármás” játék, így abba nem vehetik be! A negyedik a frissen alkotott szabályt, ha bánatosan is, de elfogadja.

MIT TEHET A FELNŐTT AZÉRT, HOGY A GYEREKEK JÓL JÁTSSZANAK?

Az a viselkedés, amit a Gyerekház dolgozói és látogatói az oda járó gyerekek napi játékával kapcsolatban mutatnak, kifejezheti azt az általános attitűdöt, amit a hátrányos helyzetű régiókban élő családok és gyerekek iránt a program tanúsít.

Milyen hozzáállással segíthetjük legjobban a gyerekek fejlődését? Érdemes a gyakorlatra vonatkoztatva is összefoglalni azokat a viselkedésmódokat, amelyekkel a gyerekek játékát kísérő felnőtt úgy segíti a fejlődést, hogy azzal a gyerek személyiségfejlődése szempontjából is a legtöbbet tegye, hogy valódi tapasztalathoz, megalapozott és örömteli tudáshoz juttassa őket.

Tehát, már kialakítottuk a vonzó, érdekes és biztonságos környezetet, és izgalommal várjuk a gyerekeket.

MIT TESZÜNK MAJD?

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Tartsuk tiszteletben a kisgyerek egész lényét, fogadjuk el érdeklődését, játékstílusát, (kerüljünk mindenféle ítélkezést, rejtett szemrehányást, jótékonyságba burkolt lenékezést). Fontos, hogy folyamatosan rendelkezésre álljunk a gyerekek (és szüleik) számára. Tapintatosan, inkább csöndesen, de nagyon figyelmesen érdemes jelen lenni, hogy észrevegyük, ha szükség van ránk. Erősíthetjük a másikat azáltal is, hogy az ő kezdeményezéseire építve alakítjuk a kapcsolatot, nem mi „találjuk ki”, mi történjen.
- Bízunk abban, hogy magával hozott képességei megfelelő körülmények között kibontakoznak (előítélet-mentesség).
- Ha jól figyelünk, és a gyerek jelét adjuk, hogy ezt igényli, vele örülhetünk, értékelhetjük, kommentálhatjuk mindazt, amit tesz, ami történik körülötte. Ezáltal segíthetünk neki abban is, hogy például kitartóbb legyen, hogy jobban bízon önmagában. Azzal, hogy szavakba foglaljuk a dolgokat, egy másik szintre emeljük élményeit, és számos ismerethez juttatjuk, fejlesztjük beszédkészségét is. A megfelelő megnyilvánulások erősítik énjét, javítják önbizalmát
- Figyeljük meg a gyerek játékát, vegyük komolyan minden megnyilvánulását (ne erőltessük rá előzetes elképzeléseinket).

- Főként eleinte, de később is rendszeresen figyeljük meg, ismerjük meg a gyereket: mit csinál, fordul-e a játékok felé, vagy anyja közelében marad, mi érdekli, mivel foglalkozik, milyen tempóban játszik, belemélyed-e valamibe, keresi-e a felnőtt társaságát, változatos-e a tevékenysége?
- Támogassuk a gyereket oly módon, hogy ügyesnek és kompetensnek élhesse meg önmagát (ne közvetlenül tanítsuk, ne „gyakoroltassuk”).
- Szükség esetén segítsük – tapintattal, a meglévő képességekre építve, szüleivel és a szakemberekkel együttműködve. A szülőben se keltsük azt az érzést, hogy ő erre nem képes, a mi dolgunk úgy elmagyarázni, hogy megérthesse, megtanulhassa.

Jól kell ismernünk a fejlődés menetét: ennek a tudásnak a birtokában egy-egy kisgyereket megfigyelve láthatjuk, hol tart éppen. Így – és nem pusztán az életkorából vagy abból a feltételezésből kiindulva, hogy „mit kellene tudnia” – megfelelően előkészíthetjük a „következő apró lépést”. Vagyis megfelelő játéktárgyak és környezet segítségével elősegíthetjük, hogy olyan tevékenységet folytasson, amely a következő fejlődési lépés megtételéhez szükséges (pl. üreges tárgyak, sok hasonló és különböző, válogatásra ösztönző dolog, képeskönyv, ceruza, szerepjáték-eszközök stb.).

A felnőtt feladata nem az, hogy „előjátsszon”, megmutassa, hogy „kell” egy játékkal játszani, vagy sürgesse az általa megfelelőnek vélt tevékenység megjelenését. Ezekkel ugyanis csak felületes hatást érne el, és passzivitásra szoktatná a gyereket. Ha ő is aktívan akar részt venni a játékban, a kicsiknél legfeljebb kapcsolódjon be a gyerek játékába, de akkor se „uralkodjon el” benne. A nagyobbaknak javasolhat közös tevékenységeket, de akkor is a gyerekek érdeklődését, kezdeményezéseit kövesse.

Minél többet figyelünk, annál jobban értjük, mivel foglalkozik egy kisgyerek, mi érdekli, mi okoz számára nehézséget, minek örül. Ha igényli (ránk néz, kérdez), magyarázatokat adhatunk neki. Ha elakad, biztatással támogathatjuk kitartását, ha nincs ötlete, felkínálhatunk neki egy-egy indító tárgyat, gesztust, ha leragad egy valaminél, igyekezhetünk abba némi változatosságot belevinni.

Igen sokat jelenthet tehát, ha a gyerekek között tartózkodó felnőtt saját hozzáállása a világhoz példaadó és kedvcsináló! Ha minden mozdulatával, szavával azt fejezi ki, hogy a világ felfedezése varázslatos, örömteli kaland, a munka pedig öröm lehet, akkor segít megőrizni a gyerekekben meglévő kíváncsiságot, tudásvágyat és az öröme való képességet.

A tanulás igen hangsúlyos módja, elsősorban 2 és 7 éves kor között az utánzás. A gyerekek veleszületett módon képesek arra, hogy utánazzák a körülöttük lévő embereket. Teszik ezt szinte „reflexszerűen” már újszülött korukban, amikor képesek leutánozni a felnőtt alapvető arckifejezéseit. Teszik akkor, amikor a környezetükben megfigyelt mozgásokat, gesztusokat, hanglejtéseket utánóznak, és még összetettebb módon, amikor a szeretett felnőttel azonosulva, őt mintául véve, egész viselkedését utánózzák. Ezért (is) különösen nagy a gyerekekkel foglalkozó, közöttük tevékenykedő felnőtt felelőssége: elsősorban modellként szolgálnak a gyerekek számára, és tudjuk, hogy hosszú távon, minden „el-papolt”, nevelő célzatú mondatnál többet ér a felnőtt hiteles és jó példaként szolgáló viselkedése.

A legújabb kutatások bizonyítják az ún. „természetes pedagógia” működését gyerekek és felnőttek között (Gergely–Egyed–Király, 2007). Ez azt jelenti, hogy a gyerekek eleve kiváló képességgel születnek arra, hogy a náluk többet tudóktól tanuljanak, a felnőttek pedig akkor is segítik a gyerekek fejlődését, akkor is „tanítják” őket, amikor ez nem tudatosul bennük, amikor szándékos tevékenységük nem a gyerek tanítására irányul.

A már kisiskolás Bettire egyszer csak valaki rácsodálkozott: „Lefogadom, hogy te a Babihoz jártál óvodába!” És igaza volt, pedig „csak” a kislány mozdulataiban ismert rá régi óvónőjének a munkát örömmel végző, gondos, nyugodt gesztusaira, miközben Betti kendőket hajtogatott össze.

A rendrakás körüli széleskörű harcokban sokszor elfeledett szempont, hogy az utasításon, kérésen, ismételtetésen túl a legjobban azzal tudunk hatni a gyerekekre, ha nem nyűgösen, morgolódva pakolunk el, nem rí le rólunk, hogy unjuk és utáljuk ezt a feladatot, hanem láthatóan jóleső érzéssel teszünk rendet. Mindannyian tapasztalhatuk már, hogy az ilyen hozzáállással végzett tevékenységet előbb-utóbb mindenki megirigyl: ez volt Huckleberry Finn nagy titka is!

A tanulásban a nyelv, a beszéd szerepe óriási, általa jut el rengeteg tudás a gyerekekhez. Tapasztalatainak megosztása a felnőttel nemcsak örömet okoz neki hanem ismeretei ki is egészülnek, le is tisztulnak ezáltal. A felnőttektől láttott minta és a magyarázatok, válaszok nélkülözhetetlenek a gyerekek értelmi fejlődéséhez. Az odafigyelő, a gyerek spontán tevékenységét jól „kísérő” felnőtt a tapasztalati tanulás továbbvivője, gazdagítója.

A gyerekek a felnőttektől, és idősebb társaiktól tanulnak. A közvetlen tapasztalás mellé szegődik a közvetett, másoktól való tanulás. Ez az emberi faj olyan erőssége, ami hihetetlen fejlődését lehetővé tette. A magunkkal hozott genetikai adottságok mellé nemcsak saját élményeink révén szerzünk tudást, hanem a többi ember közvetítésével is hozzájutunk sok évezred ismereteihez, tapasztalataihoz.

De figyelem! Nem véletlen, hogy az iskolai oktatás mindenütt a világon csak 6–7 éves korban kezdődik. Kisebb korban a gyerekeknek még nem a szervezett „oktatás”, a kész magyarázatok, a felnőttnek a tudás világába vezető, „kalauzoló” attitűdje a leghasznosabb. Iskoláskorban is érdemes (lenne) az oktatásnak a gyerekek érdeklődését megőrizve, azt követve haladnia, de kisgyermekkorban kifejezetten káros, ha nem így teszünk.

A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy legjobb megfigyelni, meghallgatni, mi iránt érdeklődnek éppen a gyerekek, és ehhez biztosítani számukra a lehetőségeket: hadd tapasztalják meg, amire kíváncsiak, hadd foglalmazzák meg, mit látnak, mit érzékelnek. És figyeljünk kérdéseikre, értsük meg jól azokat, és igyekezzünk az ő kérdéseik alapján mesélni, magyarázni. Soha ne árásszuk el őket túl sok magyarázattal, ismerettel egyszerre, mindig csak annyit és azt mondjuk, amire ő kíváncsi! Így őrizzük meg leginkább érdeklődő kedvét, tanulási vágyát, és így szolgáljuk leginkább optimális fejlődését (nem valami-féle külső elvárásból kiinduló, oktató jellegű hozzáállással).

Vannak olyan, valóban a gyermeki gondolkodásra jellemző sajátosságok, amelyek még nem is teszik lehetővé a „felnőtt módra” történő racionális, logikus gondolkodást. Ilyenek az érzéleti tulajdonságokhoz való kötődés, látszat és valóság keveredése, a gyerek egocentrizmusa, a lényeges és lényegtelen szétválasztásának nehézsége, a több szempont figyelembevételének és a szempontváltásnak a nehézsége, a mágikus gondolkodás stb. (I. Mérei F. – V. Binet Á.: *Gyermelelektan*, 1977; Vajda Zs.: *A gyermek pszichológiai fejlődése*, 1999).

Sűrgetni, felgyorsítani nem érdemes és igazán nem is lehet a gyermeki értelem fejlődését. Részint nem „ugorhatóak át” a fejlődés egyes lépcsőfokai, másrészt az erőltetetten kialakított készségek minősége nem lesz megfelelő. (Például a kezénél fogva „járatott” gyerek bizonytalan, görcsös mozgása nem említhető egy lapon a saját gyakorlás és érés után szabadon elinduló tipegő óvatos, harmonikus mozgásával.)

Kár is lenne „átugorni” mindazt, amit az óvodáskorú gyerek, éppen az ilyen gondolkodásának is hála, megél: a képzelet és a mesék világát, ami viszont az érzelmek és az emberi kapcsolatok terén sokszor jóval nagyobb segítséget jelent a pusztá érzéni.

TOVÁBBI, ÁLTALÁNOS SZEMPONTOK

A kisgyerekeknek a fejlődéshez tehát nem közvetlen tanításra vagy gyakoroltatásra van szüksége, hanem az életkorának megfelelő lehetőségekre és a tevékenységét figyelemmel kísérő felnőttekre, majd növekedésével (leginkább a 3. életévtől) gyerektársakra. Környezetét megfelelően kell alakítani ahhoz, hogy magával hozott képességei kibontakozhassanak.

A tartalmas, elmélyült játékhoz elegendő időre is szükség van. Az először érkező gyerek esetleg még fel sem oldódik rögtön, körülnéz, ismerkedik a helyszínnel, a személyekkel: erre bőségesen kell időt hagynunk, ahogy arra is, hogy bizalmába fogadjon minket. Nem kell hívogatni, biztatni, ingerelni, játékokat mutogatni neki. Bízunk benne: fogja tudni, mi az érdekes számára, hadd döntse el ő, mikor szeretne elkezdni játszani, mihez nyúl először, mennyi ideig foglalkozik egy-egy tárggyal.

Ha azt szeretnénk, hogy a gyerekek képesek legyenek elmélyült, figyelmes játékokra, ami minden későbbi tevékenység alapja lesz, akkor biztosítsunk számukra nyugalmat, ne stimuláljuk túl őket, ne zavarjuk meg játékukat, csak akkor avatkozzunk be, ha feltétlenül szükséges. A felnőttel való közös tevékenység vagy a szervezett játék legyen lehetőség, amit választhatnak.

Sok házimunka és ház körüli tevékenység végezhető a jelenlétükben, ezekben a gyerekek általában lelkesen segítkeznek. Érdemes ezeket komótosabban végezni, bevonva őket, magyarázva, teret engedve nekik. Nem is baj, ha a gyerekek (és szüleik) nemcsak azt tapasztalják meg, hogy „nem pusztán a velük való játék kedvéért vagyunk ott”, hanem a közös tevékenység örömeit is átéljük, valamint látjuk azt is, ahogy a felnőtt tevékenykedik.

GYAKORLATI TANÁCSOK

Mikor, mit tegyen a felnőtt?

Ha a gyerekek önállóan játszanak, a felnőtt szerepe csak közvetett. Előkészíti a környezetet, megteremti a feltételeket, nyomon követi a játékot, és csak szükség esetén avatkozik be:

- Segítséget nyújt a bajba jutott, elakadt, elfáradt gyereknek, vagy annak, aki bármiért segítséget kér. A segítség lehet technikai (egy tárgy kapcsán) vagy társas jellegű (pl. konfliktus

kezelése). Az ilyen jellegű beavatkozásokat sem kell elsi-etnünk! Figyeljük meg, várja-e a kisgyerek a segítséget. Van olyan helyzet, amit ő maga előbb-utóbb meg tud oldani, és ezzel többet nyer – tapasztalatot szerez, sikerélményhez jut –, mintha mi cselekednénk helyette?

- Figyelj a gyerekek felfedezéseire, velük örül a sikereknek, ha igénylik, beszélget velük. Ilyenkor vigyázni kell, hogy ne csak az „ő kedvéért” játszanak a gyerekek, a megfelelő pillanatban húzódjon hátrébb.
- Szükség esetén új játékokat vesz elő: ha nincs elegendő azonos játék, ha úgy tűnik, az eddigiek egyik-másik gyereket nem motiválják tevékenységre.
- Szükség esetén gondozási feladatokat lát el (orrot töröl, ruhát igazít, pelenkát cserél, WC-re kísér, enni-inni ad).
- Tudatában van annak, hogy a Gyerekházban viselkedésével elsősorban a gyerekekkel érkező szülő számára mutat példát. Figyelmét, odafordulását és aktivitását képes a gyerek és szülő (a gyerekek és a szülők) között megosztani. Lásd ezzel kapcsolatban „Szülők” c. kötetünket is!

A gyerekek közötti konfliktusokkal kapcsolatban a legfőbb teendő a megelőzés: Ehhez elegendő térre (szükség esetén elkülönített terekkel) és játékeszközre van szükség, jól szervezett időre, és arra, hogy a felnőtt folyamatosan figyelemmel kísérje a játékot, így érzékelni (esetenként megelőzni) tudja a kialakulóban lévő nehéz helyzetet, nemcsak a sírásra, kiabálásra, esetleg harapásra, verekedésre figyel föl.

- Nem szükséges minden esetben beavatkoznunk, a gyerekek ismeretében tudhatjuk, sok konfliktus magától elsimul. Hosszú távon jó, ha ők maguk megtanulják ezeket elrendezni, nem azt tanulják meg, hogy ezzel lehet a felnőtt figyelmét felhívni magukra, nem szoknak rá az „árulkodásra”.
- Megfontoltan kell eljárni: semmiképp ne „vessük magunkat” hirtelen a gyerekek közé, ezzel csak fokozzuk az agresszió szintjét, a feszültséget! Ha nincs valódi veszélyhelyzet, inkább lassan, biztonságos „keretet nyújtva” nyilvánuljunk meg.
- Nem kell büntetni, az „agresszornak” is megnyugtatóra van szükség! Ha elkerülhetetlen, a másikat bántó gyereknek abban kell segítenünk, hogy találjon egy helyet, ahol megnyugodhat (ez lehet egy ágy, egy csendes zug, a felnőtt közelében lévő hely).
- Nem szükséges igazságot tennünk, legfeljebb egy-két egyszerű szóval jelezhetjük, mi a nemkívánatos viselkedés. Nem kell hosszan magyarázni, példálózni, moralizálni! Nem kell bíróként fellépni, minősíteni.
- Legtöbbet a nyugodt, csendes, valamennyi fél iránti megértő viselkedéssel segíthetünk. Közvetíthetünk úgy is egy szabályt, tilalmat, hogy közben együtt érzünk a kisgyerekkel: „Tudom, hogy szeretnéd, de sajnos, nem engedhetem meg, mert veszélyes”; „Nem a miénk stb.” Főlölesleges hatalmi szóval, szemrehányással, ítélkezéssel súlyosbítani a helyzetet.
- És segíthetünk azzal is, ha hozzájárulunk a megoldás megtalálásához. A legjobban azzal járulhatunk hozzá a gyerek személyiségének fejlődéséhez, ha megértjük, mit miért tett, és abban támogatjuk, hogy máskor más megoldásokat találjon.

Utólag a felnőtt elgondolkodhat, mit tehet azért (társasvezetés, játék-tárgyak, viselkedés), hogy máskor elkerülje a hasonló helyzeteket.

Ha a felnőtt bekapcsolódik a gyerekek játékába...

- ne vegye át a játék irányítását! Maradjanak a gyerekek a főszereplők, érvényesülhessenek az ő ötleteik, a felnőtt legfeljebb színesítse a folyamatot;
- még akaratlanul se erőltessen a gyerekekre kötött, sztereotip, sematikus játékmódot, kreativitásuk, önbizalmuk az önmaguk által kitalált játékban fejlődik leginkább.

Ha a felnőtt játékot szervez, ne feledje, az a jó a játék,

- amelyikben szabadon választott a részvétel, nincs elvárás, sem értékelés: felajánlhat például egy kis asztalnál festőeszközöket, az menjen oda, aki szeretne;
- amelyikben a gyerekek könnyedén, örömmel vesznek részt, ha a kicsi gyerekek fegyelmezni kell magát, nem cselekedhet kedve szerint, az elveheti örömet;
- amelyik kellemes hangulatban telik (ne vegyük túl komolyan a helyzetet, ne ragaszkodjunk minden áron saját elképzeléseinkhez);
- amelyben minden gyerek „otthon érzi magát”: minden résztvevő számára érthető, követhető legyen, mi történik, ne legyen elvárás egy bizonyos tárgy előállítására;
- amelyik mértékletes (nem kíván túl nagy erőfeszítést, a fegyelem, egy helyben ülés stb. terén sem): időben abba is kell tudni hagyni az efféle tevékenységeket.

Ebben az életkorban a szervezett játék is maradjon spontán és örömteli együttlét, ne váljon tanítási helyzetté!

MILYEN KÖRNYEZETBEN TUDNAK A GYEREKEK JÓL JÁTSZANI?

Az igazi játszóhely abban különbözik az összes többi helytől, hogy teljes egészében a gyerekek birodalma: szabadon tevékenykedhetnek benne, úgy, hogy közben teljes biztonságban vannak, és az ott található tárgyakat kedvük szerint használhatják.

A „benti” játékhoz a különböző korosztályok számára különböző berendezés és különböző tárgyak szükségesek.

Valószínű, hogy eltérő korú és fejlettségű gyerekeket fogunk egyszerre fogadni. Ehhez jó előre úgy célszerű kialakítani a játszósobát, hogy az legalább két részre osztható legyen. Legegyszerűbb és legbiztonságosabb vagy egy nagy „hempergő” (nagy méretű, több négyzetméter alapterületű járóka) kialakítása, amelyben a kisebbek nyugodtan, biztonságban játszhatnak akkor is, ha a nagyobb gyerekek közben mást csinálnak. Másik megoldás lehet a padlóhoz erősített, stabil rács, ami leválasztja a helyiség egy részét. Sok nehézség, konfliktus, baleset elkerülhető ezzel. A különböző területeken eltérő

rő berendezést használhatunk, a gyerekek fejlettsége szerint. A teret folyamatosan, rugalmasan kell át- és átalakítanunk az éppen odajáró gyerekek igényei szerint.

Célszerű már előre úgy gondolkodni, hogy a felnőtt mindig hallja, és lehetőleg lássa is a játszó gyerekeket, akkor is, ha ki-megy valamelyikükkel a fürdőszobába vagy a konyhába (ez átnéző ablakkal szinte mindenütt megoldható).

A csecsemők játszóhelye mindenekelőtt legyen biztonságos, védett. Legjobb, ha a földön tudnak szabadon mozogni, nem hideg, nem csúszós, szilárd felületen, parkettán, padlószőnyegen, linóleumon szabadon mozoghatnak, aktuális fejlettségüknek megfelelően.

Könnyű, számukra jól kézbe fogható (de a lenyelés veszélye miatt nem túl apró), változatos anyagokból készült tárgyak-ra van szükségük (kis kendő, egyszerű csörgők, fa-, textil- és fémtárgyak is). Használhatunk olcsón beszerezhető használati tárgyakat, ha nem veszélyesek: egy kisebb fakanál, szűrő, tollaslabda vagy műanyag tálka is nagyon érdekes lehet.

Nem kellenek „önmaguktól működő” játékok, sem drága, bonyolult, zenélő-villogó gépezetek, sem felfüggesztett tárgyak. A legértelmesebb tapasztalatokat akkor szerzik a kisbábák, ha egyszerű tárgyakat saját maguk aktívan vizsgálhatnak meg, ők vehetik fel azokat a földről, kúszhatnak el értük. A csörgők közül is az a jó, amelyiken látszik, miért ad hangot: ebből megérthető egy valódi ok-okozati összefüggés!

A helyüket már változtató, kúszó, mászó gyerekek számára még fontosabb lesz a nagy tér, ahol nagyobb méretű tárgyakat is örömmel fognak használni: ezek lehetnek mozgá-sos eszközök, amelyekre biztonságosan felmászkodhatnak, amelyeket tologathatnak, nagy kosarak, tálak, dézsák, olyan dolgok, amelyeket húzhatnak maguk után, járművek, amelyeket tologathatnak, és amelyekbe pakolhatnak, vagy amelyekre rá is ülhetnek. Az üreges tárgyaknak különös jelentőségük lesz a válogatós-csoportosító tevékenységeknél, ehhez kell sok-sok egyforma és különböző tárgy, és sorozatok hasonló dolgokból (kockák, poharak, tálak, műanyag állatok stb.).

A nagyobbaknak is (5–6 évesek) azok a játékok a legjobbak, amelyek nemcsak egyféleképpen használhatók: a mesterséges (sokszor igen drága), látványos, de csak egyféle működésre képes, gombnyomásra működő játéktárgy igen hamar érdektelenné válik. Az edények, kendők, néhány baba és állatfigura, szállítóeszközök, szerszámok, építőjátékhoz való fakockák, később Duplo vagy Lego, ábrázolásra és alkotásra szolgáló eszközök, valamint sok „alapanyag” (papír, textil, gyurma, termények, dobozok, kosarak, pokrócok, szállítóeszközök, járművek, egyszerű hangszerek stb.) a gyerekek képzeletét megmozgatva, aktív, közös játék felé viszik őket.

Természetesen a játékok legyenek könnyen tisztíthatók, tartósak, és anyaguk, valamint a rajtuk lévő festék nem lehet mérgező.

Jó, ha rendelkezünk elegendő nagy térrel a mozgáshoz, elsősorban a szabadban, de bent is. Ugyanakkor szükség van kis zugokra, kuckókra is. Ezeket a gyerekek maguk is szívesen alakítják, asztalból, pokrócból stb.

A játékeszközöket részben érdemes szabad polcokon elhelyezni, ahonnan a gyerekek maguk választhatnak, részben pedig zárható szekrényekben tartani: így nem lesz elől túl sok játék, szükség esetén elővehetünk többet, újabbat, ott tarthatjuk a tartalék készleteket, és azokat az eszközöket, amelyeket például csak felnőtt közvetlenebb felügyelete mellett érdemes elővenni (pl. festék), vagy amelyeknek a darabjai elveszhetnek. A csak a nagyobbaknak való dolgokat (pl. könyvek) tegyük magasabb polcra.

Milyen tárgyakat készíthetünk elő? Legyenek könyvek minden korosztálynak, építőjáték-elemek, babák és babaholmik, konyhai eszközök, ha lehet, hangszerek, természetes anyagok, olyan tárgyak is, amelyek eredetileg nem játéknak készültek, de a játékban felhasználhatóak: „beöltöztetéshez” való ruhák, gombok, takarók, párnák, táskák, madzagok (ezek nem lehetnek túl hosszúak, mert veszélyessé válhatnak), sapkák, kalapok, fésű, kefe, láncok (ügyeljünk a biztonságra), kis és nagy kosarak, dobozok – és bármi, ami nem veszélyes.

Álljon tehát sokféle tárgy a gyerekek rendelkezésére, de egyszerre ne halmozzuk el őket nagy mennyiséggel. Figyeljünk oda arra is, hogy csak ízléses tárgyakat használjunk!

Ha sikerül hagyományos, régi játékokhoz vagy tárgyakhoz (kávédaráló, mérleg stb.) jutnunk (akár a helybeliektől), azoknak biztos nagy értéke lesz a gyerekek szemében. Ennek a korosztálynak a játékhoz nincs szüksége semmilyen elektromos eszközre, ezeknél sokkal jobban fejleszti készségeiket saját, spontán aktivitásuk. Ráérnek még ismerkedni a számítógéppel, azt is csak felnőtt kíséretében tegyék: ha az

irodában, a belépőben a felnőttek rendelkezésére áll a számítógép, a nagyobb gyerekek nyilván fognak érdeklődést mutatni iránta. Amikor érettek rá, pillanatok alatt megtanulják használatát – de ez nem jelenti azt, hogy már szükségük lenne rá, vagy hogy azáltal jobban fejlődnének. A felnőtt felügyeletével rövidebb időre kipróbálhatnak dolgokat, de ne feledkezzenek ott, ne maradjanak egyedül, ne ezzel teljen a játékidő!

A változatosság mellett ne felejtjük el azt sem, hogy az állandóság is milyen fontos a gyerekeknek, ennek a fiatal korosztálynak különösen! Az állandó személyen túl szeretik újra és újra megtalálni ugyanazokat a játékokat, ugyanazon a helyen. Nemcsak azért, mert ez otthonosságot ad, hanem, mert az értelmi fejlődésben is szükség van az ismétlésre, a többszöri gyakorlásra. A fejlődés során egy gyerek számtalanszor újra fel is fedez egy-egy tárgyat, újabb aspektusát megértve, magasabb szintű tevékenységet folytatva vele. (Ugyanaz a kis pohárka a csecsemő manipulációs tevékenységének tárgya, amit aztán a kisgyerek a szerepjátékban használ fel, a nagyóvódás pedig homokvárat épít, vendégséget játszik vagy éppen méricskél vele.)

Mindenképpen érdemes arra törekednünk, hogy a gyerekek a szabadban is játszhaszanak. Ehhez nincs szükség drága be rendezésre, csupán egy körbekerített területre, vagy egy nagyobb teraszra, ahol kiiktatjuk a veszélyforrásokat. Egy egyszerű füves terület néhány fával is megfelelhet. Kezdetben, ha tehetjük, alakítsunk ki homokozót, majd évről-évre fejleszthetjük a területet, például a helybeliek, szülők együttműködésével. A játéktér kialakításához ötleteket kötetünk 3. fejezetében is találhatunk (l. „A kisgyermekkorai fejlődés biztonsága”).

MIKOR VAN SZÜKSÉG FEJLESZTÉSRE?

Vannak kisgyerekek, akik az átlagostól eltérően fejlődnek. Az eltérő fejlődés gyanúja felmerülhet a szülőknél, a környezetben is, de jelezheti a védőnő, a gyermekorvos vagy a gyermekintézmény is.

Minden esetben fontos a gyermek alapos megfigyelése és beható, szakszerű vizsgálata, amit megfelelő szakembereknek kell végezniük. A fejlődés támogatása csakis az elmaradás, nehézség okainak pontos feltárása után lehetséges. Mindig a kisgyerek egyéni fejlettségi szintjének felmérése, megismerése az első teendő, csak onnan kiindulva tudjuk segíteni a fejlődését.

A FEJLŐDÉSBELI LEMARADÁS

- okait gyermekorvos, gyermekneurológus, gyermekpszichiáter tudja tisztázni;
- mértékét, jellegét legjobban egy multidiszciplináris team (orvos, gyógypedagógus, pszichológus, gyógytornász) tudja felmérni és tisztázni (mint a Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői Bizottságok);
- fontos fejben tartanunk, hogy a „hátrányos helyzet” nem azonos a „fejlődésbeli elmaradással”, akkor sem, ha tünetileg a hátrányos helyzetben élő gyerekek mutathatnak fejlődésbeli elmaradást. A megfigyelt elmaradás eredete, oka azonban eltérő. Szemléletünk is eltérő, teendőink is más jellegűek.

MI A KORAI FEJLESZTÉS, A KORAI INTERVENCIÓ?

„A korai fejlesztést így határozhatjuk meg: A rehabilitáció részeként, 0-tól 6 éves korú, eltérő fejlődésű gyerekek tervszerűen felépített programja, amely komplex diagnosztikai vizsgálatot, gyógypedagógiai oktatást és különböző terápiás szolgáltatásokat foglal magában.”

(Czeizel–Gallai, 2000)

A Biztos Kezdet Gyerekház Program olyan korai intervenció, amely mindenekelőtt megelőző, preventív jellegű: a hátrányos helyzetű gyerekek számára kívánja az optimális fejlődés lehetőségeit megteremteni – együttműködésben szüleikkel és a helyi közösséggel.

A korai fejlesztés rehabilitációs tevékenység. Különböző szakterületek képviselői vehetnek részt benne: orvosok, pszichológusok, gyógypedagógusok, szociális munkások, különféle mozgásterapeuták. Ideális esetben, ha megvalósul a valódi együttműködés a különböző területeken dolgozó szakemberek, az esetleges gyermekintézmény és a szülők között, és a felek állandó kapcsolatban állnak egymással, konzultálnak, a szülők ismeretei gyerekeikről éppúgy érvényesülnek, mint a szakmai szempont, *komplex korai intervencióról* beszélhetünk. A korai intervenció korszerű álláspontja szerint a szülőket nem „coterapeutává” kell tennünk, vagyis nem az a cél, hogy mintegy elsajátítsák a gyógypedagógia vagy a mozgásterápia megfelelő módszereit, és a szakember távollétében fejlesszék gyerekeiket, hanem az, hogy szülői mivoltukban megmaradva, kompetens személyeknek megélve magukat, a szakemberrel partneri viszonyban működhessenek gyerekeik érdekében a mindennapokban, a gondozási helyzetekben, a közös játék során stb.

Ha egy kisgyereknél fejlődési elmaradást, sérültséget, fogyatékossgot állapítanak meg, a szakemberek igyekeznek tisztázni annak okait, s ha lehetséges, elvégzik a szükséges orvosi gyógyító munkát. Megszületik a diagnózis, és az egyes fejlődési területeken részletesen leírják a fejlettségi szintet.

Ezután, és mindenekelőtt ebből a felmérésből kiindulva, készülhet el a rehabilitációs vagy hivatalos nevén a „fejlesztési terv”, ami

- magában foglalja a szociális, pszichológiai, oktatási, technikai és gondozói szükségleteket;
- figyelembe veszi az egyéni, családi szempontokat;
- jelenti a szolgáltatások tervét is, vagyis azt, hogy milyen szakemberek, milyen időtartamban és gyakorisággal nyújtanak majd segítséget a kisgyerekeknek és családjának, és ez hol, milyen keretek között valósul meg.

Ugyanakkor rendszeresen újra kell gondolni a szolgáltatásokat, és újabb állapotfelmérést követően minimum évente új fejlesztési tervet kell készíteni, amely figyelembe veszi a kisgyerek aktuális állapotát, az ő és a családja szükségleteit.

MI A TEENDŐ, HA ÚGY GONDOLJUK, EGY KISGYEREKNEK FEJLESZTÉSRE VAN SZÜKSÉGE?

Amennyiben a Gyerekházban valamelyik kisgyerek esetében felmerül az eltérő fejlődés gyanúja, nagy tapintatra van szükség. Minden szülő büszke gyerekére, és nagyon bántja, ha annak fejlődése nem megfelelően alakul. Ennek fel- és elismerése azonban igen nehéz lehet, tapasztalat híján, vagy azért, mert érzelmileg túlságosan nehéz „belátni”, hogy tényleg „baj van a gyerekekkel”. Vannak szülők, akik megosztják másokkal aggodalmukat, mások mintegy szégyenként élik meg gyerejük problémáját, és abban bízva, hogy elmúlik a baj, nem fordulnak senkihez segítségért, sőt elutasítók lehetnek a feléjük fordulóval szemben. Ilyenkor nekünk kell türelmesen és megértően támogatni a szülőket abban, hogy elhiggyék, segítő szándék vezérel bennünket, becsüljük és tiszteljük gyereüket és őket. Lassan, fokozatosan, minden szülőnél elérhetjük, hogy a szükséges vizsgálatok megszervezésében, a fejlesztés beindításában elfogadja a segítséget.

Ahhoz, hogy megfelelően segíthessünk, nekünk magunknak is meg kell küzdenünk saját érzelmeinkkel. Lehet, hogy volt már személyes élményünk fogyatékkal élő gyerekekkel, lehet, hogy nem. Mindenképpen mélyen érint bennünket a szülők fájdalma, álmaik egy részének elvesztése, mindennapi aggodalmuk, leterheltségük. Lehet, hogy önmagunkban súlyos szorongásokkal vagy előítéletekkel kell megküzdenünk a fogyatékossgal kapcsolatban – ezek természetes dolgok! A valódi elfogadás nem születik velünk: a pozitív, elfogadó érzelmi hozzáállás mellett hosszú tanulási folyamat eredménye is. Minél több élményt, tapasztalatot szerzünk ezen a téren gyerekekkel, családokkal, annál természetesebb lesz az elfogadás érzése bennünk. Ne szégyelljük, ha eleinte nehézségeink vannak ezzel: beszéljünk róla kollégáinkkal, a mentorral.

MI A TEENDŐ EGY OLYAN KISGYEREK JÁTÉKÁVAL KAPCSOLATBAN, AKINEK FEJLŐDÉSE ELTÉR AZ ÁTLAGOSTÓL?

Az eltérő fejlődésű gyerekek spontán játéka más lehet, mint az átlagosan fejlődő gyerekek tevékenysége:

- lehet, hogy valamely érzékszervi fogyatékossg akadályozza a világ észlelésében;
- akadályozott lehet a mozgása;
- mozgástervezési, mozgáskoordinációs nehézségekkel küzdhet;
- ébersége, motiváltsága, késztetései gyengébbek lehetnek;
- fejlődésének üteme lassabb, egyenetlenebb, szórtabb lehet;
- a különböző fejlődési területek között nagy eltérések lehetnek nála;
- lehet, hogy tevékenysége kevésbé változatos, monoton vagy sztereotip lehet;

- ingerküszöbe eltérhet az átlagostól;
- nehezebben általánosít, visz át egy tapasztalatot egyik helyzetről a másikra;
- figyelme kevésbé kitartó lehet, könnyebben elterelődik;
- igénye a világ felfedezésére kevésbé spontán lehet;
- lehet, hogy kevésbé igényli a kommunikációt, vagy igénye kifejezésére nincsenek megfelelő eszközei;
- kevésbé képes élményei megosztására, az interakcióra stb.

Egy kisgyerek *mindig egyedi lény* – az eltérő fejlődésű, sérült, fogyatékos kisgyerek is az. A szakemberek nagy tapasztalattal rendelkezhetnek saját területükön, de a konkrét kisgyereket, annak fejlődését, személyiségét szülei és mi jobban ismerhetjük. Az ő egyedi esetére kell „lefordítanunk”, az ő képeire kell formálnunk mindazt, amit fejlődése elősegítése érdekében a szakemberek tanácsolnak. Két azonos szindrómával élő kisgyerek sem egyforma!

A kisgyerek játékával kapcsolatban általános hozzáállásunknak alapján véve nem kell, és nem is szabad különböznie ebben az esetben sem. A fent ismertetett alapelvek minden kisgyerek esetében érvényesek:

TISZTELET + BIZALOM + FIGYELEM
+ TÁMOGATÁS + SEGÍTSÉG

Ugyanezeknek az elveknek kell érvényesülniük minden egyes mozdulatban, hangban, szóban, tettben.

Az eltérő fejlődésű gyerekek esetében talán még lényegesebb egyéniségük megismerése, hiszen az átlagos fejlődésű gyerekekkel kapcsolatban biztosabb előzetes elképzeléseink lehetnek arról, mi érdekelheti éppen őket, milyen játéktárgyakra lehet szükségük stb. Előítéleteink, esetleges féltelmeink is akkor oszlanak el, ha az eltérő fejlődésű gyereket is mint személyt ismerjük meg. Szüleik biztosan szívesen mesélnek róla, ha tapasztalják érdeklődésünket és elfogadó magatartásunkat. Ebből – valamint saját megfigyeléseinkből – egyre jobban megismerhetjük őt, és már tudni fogjuk, milyen testhelyzetben érzi jól magát, mire képes, mi érdekli, mit szeret, és mitől fél vagy idegenkedik esetleg. Eszerint készíthetjük elő neki a „terepet” a játékhoz.

Nem külső elvárások alapján („Hol kellene tartania?”) és nem „egyenmódzerek” alkalmazásával leszünk az eltérő fejlődésű kisgyerek segítségére!

Az egyéni odafigyelés azért is lényeges, mert így tudjuk támogatni a kisgyerek önbizalmát, felfedezőkedvét, így kerülhetjük el, hogy a kudarcok miatt elveszítse hajlandóságát, ne is próbálkozzon egy-egy tevékenységgel. A fejlődést mindig önmagához képest nézzük, fejezzük ki örömünket, erősítsük meg eredményeit – a szülők felé is.

Anélkül, hogy specialistává kellene válnunk, érdemes megfigyelnünk játékát, hogy arról beszélgetni, konzultálni tudjunk a szülőkkel és a szakemberekkel, és hogy láthassuk a fejlődést.

A FEJLESZTŐK JAVASLATAIT SOHA NE GÉPIESEN HAJTSUK VÉGRE:

- mindig figyeljük a kisgyerek aktuális állapotát, érdeklődését;
- különös türelemmel várjunk kezdeményezéseire, reakcióira;
- értékeljük nagyra saját kezdeményezéseit, sikereit;
- soha ne éreztessük vele, mi az, amit még nem tud;
- beszéljünk sokat a szülőkkel arról, hogy otthon hogyan tudnák úgy szervezni az életet, hogy gyerekük nehézségei-

re minél inkább figyelni tudjanak, hogy képességei kibontakoztatásához a legtöbb lehetőséget kapja;

- ha szükséges, figyeljük meg a problematikus gondozási helyzeteket (pl. etetés) vagy viselkedést, és ezekről is konzultáljunk a fejlesztővel, hiszen lehet, hogy a hétköznapiakban mi tudunk közvetlen támogatást nyújtani a szülőknek;
- bátran keressünk kapcsolatot a fejlesztővel, kérdezzünk, kérjünk személyes találkozót, hozzuk össze valamennyi érintettet a szülővel.

Az egyes fejlődési területekkel kapcsolatos fejlődési eltéréseket és tennivalókat az egyes fejlődési területek részletes bemutatásánál találhatjuk meg módszertani útmutatónkban.

BEVEZETÉS

Az egészség sokkal többet jelent a testi betegségek hiányánál. Tág értelemben az egészség egyaránt magában foglalja a testi, az érzelmi és a szociális jóllétet. Csak az egészséges gyerekek képesek nyitottan, érdeklődően viszonyulni a világhoz, csak jó testi és lelki állapotban tudják kibontakoztatni adottságaikat, megragadni a tanulási és fejlődési lehetőségeiket. Az egészséges gyerekek erős, ellenálló, ötletekben gazdag, felfedező, nyitott. A korai években megtapasztalt jó élmények biztosítják az élet végéig tartó tanulás alapját, aminek eredményeit a későbbiekben az egész társadalom javára fordíthatja. A gyerekek jóllétét biztosító befektetések a későbbi években busás haszonnal fognak megtérülni a jövő társadalmi szempontjából.

Ahhoz, hogy egészségesen élhessenek, fejlődhessenek, a gyerekeknek az alapvető igények (fedél, meleg, ruházat, élelem) biztosításán kívül szükségük van a betegségektől való védelemre, a mérgező anyagoktól mentes környezetre, biztonságra, tisztaságra, rendszeres napi ritmusra, friss levegőre, napfényre, alvásra, nyugalomra és állandó, folyamatos szereplő odafigyelésre. A kisgyermekkorban kialakított életmódbeli

szokások nagy valószínűséggel felnőttkorig megmaradnak, ezzel megalapozzák és jelentős mértékben befolyásolják későbbi egészségi állapotukat.

Vannak gyerekek, akiknek képességeik kibontakozásához több segítségre, speciális támogatásra van szükségük, az ő érdekükben számtalan intézmény, szervezet és szakember dolgozik. A szükséges vizsgálatok elvégzése, a segítség megszervezése soha nem egyszerű feladat, a hátrányos helyzetű családokat ebben is támogatnunk kell. Az eltérő fejlődésű kisgyerekek optimális előhaladása, inkluzív nevelése csak akkor valósul meg, ha az intézmények és a szakemberek együttműködése élő, interaktív team-munka formájában valósul meg.

E fejezetben az egészséges testi és érzelmi fejlődést befolyásoló tényezőket ismertetjük, kitérünk továbbá az eltérő fejlődés gyanúja, illetve megállapítása esetén felkereshető szakemberekre, intézményekre, valamint az ezzel kapcsolatos teendőkre. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársai összekötő és kiegészítő, komplementer szerepet tölthetnek be a kisgyermek körülvé család és a szakemberek között.

A magzat a méhen belüli fejlődés során az anyai szervezet védelme alatt áll, az anya biológiailag és érzelmileg is táplálja gyermekét. Amikor az anya a magzatmozgások észlelésétől kezdve gyereket önálló lényként kezdi érzékelni, intenzív belső kapcsolatba kerül vele. Amennyiben a környezeti feltételek megfelelőek, az anya a várandósság kilenc hónapja alatt örömteli várakozással testileg és lelkileg is felkészül gyereke fogadására. A szülés élménye és a megszületett egészséges baba meglátása katartikus módon beteljesíti a hosszú várakozást. Az anyát érő negatív környezeti hatások viszont – például mérgező anyagok, hiányos táplálkozás, lelkileg súlyosan megterhelő események – károsíthatják a magzat fejlődését. A terhesség alatt a magzat rendkívül érzékeny bizonyos mérgező anyagokra. Ezek lehetnek környezeti mérgek (pl. ólom, higany, szerves foszfátok), vagy ún. szabadidős mérgek (alkohol, illegális drogok, nikotin). Bizonyos fertőzések is veszélyesek lehetnek a fejlődő magzatra, különösen, ha a szervfejlődés meghatározott szakaszaiban éri őket a fertőzés. Ezek a károsító hatások megzavarják a magzat optimális fejlődését, és esetenként súlyos problémákat eredményeznek, méhen belüli sorvadáshoz, koraszüléshez vagy agyi károsodáshoz vezetnek.

A megszületett gyerekek rohamos fejlődése szinte „látható”: nemcsak testileg fejlődnek nagy iramban, de gyorsan fejlődik érzékelésük, észlelésük, mozgásuk, kifejező- és kapcsolatteremtő készségük is. A növekedés és fejlődés az öröklött genetikai állomány és a környezet szoros összjátékának eredményeként jön létre.

Az újszülöttek súlya széles skálán, 2500 g-tól 4500 g-ig mozog, az átlag 3200–3400 g. A csecsemők az első hetekben rendkívül gyorsan gyarapodnak, átlagosan havi 600–800 grammot, így féléves korukra kb. megduplázzák, egyéves korukra pedig megháromszorozzák születési súlyukat. A testtömeg-gyarapodás üteme ezt követően jelentősen lelassul, 2 és 6 év között a testsúlynövekedés évente kb. 2 kg. A serdülőkor kezdetéig a fiúk és lányok magassága és testfelépítése nagyjából egyforma. Tízéves korra a gyerek a felnőttkori testsúlyának kb. 50 százalékát éri el.

Az érett újszülöttek átlagos hossza 53 cm. Az első évben a

növekedés havi 2 cm, így az egy éves gyerek hossza 75 cm körül van. A 2. és 3. évben a növekedés üteme kb. 10 cm évente, majd ezt követően mintegy a felére lassul. A várható végső testmagasság becslésére több eljárás is ismert, de mindegyiknek nagy a hibaszázaléka.

A csecsemők fejkörfogata agyuk szerkezetének gyors változása következtében átlagosan havi 1 cm-el nő. Egy újszülött agyában majdnem az összes idegsejt (*neuron*), amit valaha is használni fog, jelen van már, agyának súlya mégis csupán negyede egy felnőttének. A jelentős növekedés nagy része a sejtek közötti nyúlványok bonyolult hálózatának kialakulásával magyarázható. Születéskor egy idegsejtnak átlagban 2500 kapcsolata (*szinapszisa*) van más idegsejtekkel, ezek száma a 3. év végére kb. 15 000-re nő. Az újszülött feje a későbbi testarányokhoz képest aránytalanul nagy, hozzávetőlegesen negyedakkora, mint a teste, szélessége a vállakéval egyezik meg. Ezek a testarányok fokozatosan változnak, felnőttkorra a fej a testhossz 1/8-át, a lábak pedig a felét teszik ki.

A megfelelő növekedést a gyermekorvosok és a védőnők percentilis táblázatokon ábrázolják. Ez azt mutatja, hogy az azonos korú gyerekek hány százalékának kisebb a mérete az adott értéknél. Az átlagos fejlődés az 5-ös és a 95-ös percentilis között van. A normál fejlődés során a gyerekek nagyjából azonos percentilis mentén fejlődnek. A jelentős eltolódás – például a gyarapodás lelassulása vagy leállása – jól követhető a táblázaton.

A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársainak feladata, hogy nyomon kövessék a gyerekek testi fejlődésének paramétereit. A gyarapodási elégtelenség többféle betegség jele lehet, de utalhat éhezésre, elhanyagolásra vagy visszaélésre (*abúzusra*) is. Fontos, hogy ha felmerül a testi fejlődés elmaradásának gyanúja, a Gyerekház munkatársa konzultáljon a védőnővel és a háziorvossal. Ha a fejlődés elmaradását kiváltó kóros hatások megszűnnek, a gyerek többnyire gyors növekedéssel felzárkózik. Nem várható ugyanakkor a kiegyenlítődés akkor, ha az ártalom súlyos volt, vagy hosszantartóan fennállt.

AGYFEJLŐDÉS

A neurológiai kutatások fontos felismerése, hogy a genetikai hatások mellett a környezet ingergazdagsága, valamint a gyerekek és a számukra fontos felnőttek között kialakult gazdag érzelmi kapcsolat is meghatározó jelentőségű az agy fejlődése szempontjából. Mindezek együttesen hatnak az agyban zajló folyamatokra és ezen keresztül az értelmi fejlődésre.

A genetikai hatások irányítják az idegsejtek kialakulását és szabályozzák az idegsejtek közötti kapcsolatok (*szinapszisok*) kiépülését. Tudományos vizsgálatokkal igazolták, hogy az idegsejteket összekötő bonyolult hálózat kiépülése az agyban erősen függ a tapasztalatoktól. Egy környezeti inger hatására az egymáshoz hasonló funkciójú sejtek jelzéseket adnak, és azok felé kezdenek nyúlványokat növesztetni, amelyek saját jeleiket velük egyidejűleg sugározzák („Fire Together – Wire Together” elmélet). Az idegsejtek így kiépülő hálózata tehát nem véletlenszerű, de nem is teljesen előre beprogramozott: a tapasztalatoktól formálódik. A háló-

zati körök a használat során fokozatosan épülnek ki, érnek és végül stabilizálódnak. Ezt követően működésük lényegesen nehezebben és csak korlátozott módon befolyásolható. A koragyermekkori tapasztalatok és az ekkor megvalósuló környezeti stimuláció tehát nagy lehetőségeket rejtnek magukban a későbbi fejlődés szempontjából.

Számos agyi funkció kialakulása során ismerünk egy érzékeny periódust, amikor az agyi hálózat kiépülése igen fogékony a külső környezeti és tapasztalati ingerekre. Ebben az érzékeny időszakban szerzett tapasztalatok különösen fontosak az agy szerkezetének optimális kialakulásában, de ez az érzékenység egyben a károsító tényezőkre való fokozott fogékonyságot is jelenti. A súlyosan depriváló vagy stresszel teli környezet egyértelműen gátolja a megfelelő agyi struktúrák kiépülésének folyamatát, ami maradandó hátrányt okozhat az agy fejlődésében. Minél fiatalabb korban és minél hosszabb ideig tart egy ingermegvonási helyzet, annál kisebb az esély, hogy a veszteséget a későbbiekben maradéktalanul pótolni lehessen.

Az egészséges étrend a szervezet hatékony működéséhez és gyerekek növekedéséhez szükséges tápanyagokat tartalmazza. Az a gyerek, aki a létfontosságú tápanyagokat kellő mennyiségben tartalmazó, egészséges ételeket fogyaszt, várhatóan megfelelő ütemben fog növekedni és fejlődni, és gyorsabban kiheveri a gyermekkor számos kisebb betegségét.

A civilizált társadalmakban a gyerekek ritkán szenvednek táplálékhiányban. Gyakoribb gond a túltáplálás, ami két értelemben is igaz: egyrészt olyan sok kalóriát vesznek fel a táplálékkal, ami elhízást okoz, másrészt egyes tápanyagokat, különösen a zsírt és a finomított szénhidrátokat szükségtelenül nagy mennyiségben fogyasztják. A kalória a táplálék által szolgáltatott energia mértékegysége. Ha a gyerek étrendje a szükségesnél több kalóriaértéket képvisel, a fölösleget a szervezet zsír formájában fogja elraktározni. Ha ellenben a gyerek kevesebb kalóriát vesz magához, mint amennyit szervezete eléget, akkor zsírraktárai elhasználódnak, ő maga pedig fogyni kezd. A sok zsírt és szénhidrátot tartalmazó táplálék fölöslegesen magas kalóriatartalmú. Kiegyensúlyozott étrenddel, amely kellő arányban tartalmaz fehérjéket, szénhidrátokat, zsírokat és ásványi anyagokat, elkerülhetjük a túltáplálás vagy a hiányos táplálkozás veszélyeit.

- A **fehérjék** a szervezet szöveteinek növekedéséhez, regenerálódásához és pótlásához szükségesek. Az állati termékek (hús, hal, tojás, tej, sajt és egyéb tejtermékek), valamint a hüvelyesek (borsó, bab, lencse stb.) sok fehérjét tartalmaznak.
- A **szénhidrátokból** a szervezet energiát nyer, a fölösleges mennyiségben fogyasztott szénhidrát azonban a szervezetben zsír formájában raktározódik. Sok szénhidrátot tartalmaznak az édességek, a gabonafélék, a gyümölcsök és a növények fogyasztásra alkalmas gyökerei. Nagyon fontos, hogy a gyerek kevés cukortartalmú ételt és italt fogyasszon (sütemények, kekszek, édességek, üdítők), mert ezek egyrészt elhízáshoz vezetnek, másrészt tönkreteszik a fogait.
- A **zsírok** koncentrált energiaforrások, amelyek minden más

tápláléknál több energiát szolgáltatnak. Főképp állati termékek: tej, vaj, tejszín, zsír és tojás tartalmazzák, de bizonyos növényi magvakban (dió, mogyoró) is sok van. Főzéshez, sütéshez egészségesebb a növényi zsiradék, mint az állati. A növényi zsiradék (olaj, margarin) kevesebb telített zsírsavat tartalmaz, ezért a későbbi érlelmeszesedés szempontjából kevésbé veszélyeztető.

- A **vitaminok** olyan vegyületek, amelyek, bár kis mennyiségben, de nélkülözhetetlenek a szervezet számára. Zsírban és vízben oldódó vitaminokat ismerünk, ezek különböző életfunkciók normális működését biztosítják. A kiegyensúlyozott étrenden élő gyerek nagy valószínűséggel nem szenved vitaminhiányban, de a csecsemőknek a téli időszakban D vitamin pótlásra szükségük van. Ezen kívül külön vitaminpótlásra általában nem szorulnak a gyerekek. A vitaminok a forralás során általában lebomlanak, ezért fontos, hogy rendszeresen nyers zöldségeket és gyümölcsöt is adjunk nekik.
- A **rostok** a növények olyan részei, amelyek emésztetlenül haladnak végig a gyomor-bél rendszeren. Bár nincs energia- és tápanyagértékük, a normális bélműködéshez mégis feltétlenül szükségesek. A teljes kiőrlésű gabonafélék és a gyümölcsök, zöldségek a legjobb rostforrások.
- Bizonyos **ásványi anyagok** is, bár csekély mennyiségben, de szükségesek az emberi szervezet számára. Ezek közé tartozik a vas, a kálium, a kalcium, a magnézium, a szelénium és a konyhasó formájában fogyasztott nátrium. A vegyes étrend általában elégséges mennyiségben tartalmazza a szükséges ásványi anyagokat, külön pótlásra többnyire nincs szükség.

Az utóbbi években széles körben fogyasztott sós snackek, chipsek, sült krumpli, cukros üdítők egészségre ártalmasak. Egyrészt fölösleges üres kalóriákat visznek be a szervezetbe, másrészt elfoglalják az egészséges táplálékok, hasznos ételek helyét, ezzel másodlagos hiányállapotokat idézhetnek elő. A ki-

Táplálkozási piramis

egyensúlyozott, megfelelő mennyiségű fehérjét, szénhidrátot, zsíradékot és friss gyümölcsöt, zöldségféléket tartalmazó étrend mellett a gyerekek táplálkozása kielégítő lesz, optimálisan megkapják a testi fejlődésükhöz szükséges anyagokat. A szegény gyerekek táplálkozását vizsgáló kutatások viszont azt találták, hogy a gyerekek zöldség- és gyümölcsfogyasztása nem kielégítő. Az alacsony jövedelmű családok mindössze fele annyi gyümölcsöt fogyasztanak, mint a magasabb jövedelműek, tehát sokkal inkább egyoldalúan és kevésbé egészségesen táplálkoznak. A nagyon alacsony jövedelmű családok gyerekei között a hiányos táplálkozás és az éhezés is előfordul. A Gyerekház munkatársainak tisztában kell lenniük a hiányos táplálkozás következményeivel, és meg kell találniuk annak módját, hogy miképpen segíthetik a családot ezek leküzdésében.

Sok szülő amiatt aggódik, hogy a gyereke válogatós. Majdnem minden gyerek átesik egy válogatós korszakon. A gyerekek többnyire csak bizonyos ételek ellen tiltakoznak, vagy csak úgy fogadják el az ételt, ha az általuk kívánt módon készítettük el. A legjobb, ha elfogadjuk a gyerek válogatós időszakát, bármilyen egyhangúnak tűnik is számunkra az az étrend, amelyet választ magának. Ha erőltetjük, hogy mégis megegye, amit nem akar, csak szükségtelen konfliktusokat idézünk elő. Továbbra is kínáljuk mindenfélével, de ne nyugtalankodjunk, ha ezeket visszautasítja. Az unalom és a kíváncsiság végül úgyis arra készíteti majd, hogy más ételekbe is belekóstoljon. A szülőket megnyugtathatjuk, hogy a közösségben a gyerekek többnyire megeszik azokat

az ételeket, amelyeket társaik szívesen fogyasztanak. A jó példa ragadós. Csak akkor forduljon orvoshoz, ha a gyerek nem érzi jól magát, vagy nem a várt ütemben gyarapodik.

A közös étel- vagy szendvicskészítés kellemes társas együttlétet jelent, eközben nagyon sok mindent megtaníthatunk a gyerekeknek. Az ételkészítés közben megbeszélhetjük az egyes táplálékfajták értékét, beszélgethetünk az egészséges étrend fontosságáról, és példát mutathatunk az előkészítéssel kapcsolatos higiénés szabályok betartására. A közös étkezés ismét számos tanítási lehetőséget nyújt. A higiénés szabályok kialakítása (evés előtt és után kézmosás, lehetőség szerint fogmosás) alapvetően fontos. A terítés és a tálalás kreatív ötletei megteremtik annak lehetőségét, hogy az étkezést oldott, kellemes társas együttlété varázsoljuk. A régi mondás, miszerint „magyar ember evés közben nem beszél”, már idejeműlt. Használjuk ki az étkezések kötetlen, oldott hangulatát akár ismeretek átadásra, akár egyéb témákról történő beszélgetésre!

Amennyiben a Gyerekházban lehetőség kínálkozik konyha üzemeltetésére, úgy abban mindenekelőtt pontosan be kell tartani az előírásokat. Ezt a helyi ÁNTSZ képviselője határozza meg részletesen, a helyszínt ennek megfelelően kell kialakítani. (Az élelmiszerek tárolása, az előkészítés, a mosogatás módja gyermekintézményekben előírás szerint folyik.)

A Gyerekház munkatársainak szigorúan kell ügyelniük saját személyes higiéniájukra (gondos kézmosás, különösen WC-használat után, fertőzések elkerülése). Az élelmiszerek szállítása, tárolása, felhasználása során nagyon gondosan kell ügyelni a következőkre:

- figyeljünk a lejáratú időre, a megfelelő hűtésre, nehogy romlott, penészes, egészségre ártalmas élelmiszert használjunk fel;
- tároljuk elkülönítve a különféle élelmiszereket, egyik a másikat ugyanis beszennyezheti, megfertőzheti;
- a zöldséget, gyümölcsöt, húst, tojást alaposan és elkülönítve mossuk meg, csak ezután készítsük elő;
- az elkészült ennivalót azonnal használjuk fel, legfeljebb rövid ideig tároljuk, akkor is hűtőszekrényben.

A konyha veszélyes hely! A háztartási balesetek jó része itt történik, ezek áldozatai között sok a kisgyerek.

- A legveszélyesebbek az égési sérülések. Kisgyerek jelenlétében csak a legnagyobb elővigyázatossággal szabad sütni-főzni! Felszerelhető a tűzhelyre gyerekvédő rács, amely megakadályozza, hogy a kisgyerek magára rántson egy edényt, de ez sem jelent teljes biztonságot. Egy bögre teához forralt víz is okozhat súlyos égési sérülést, egy életre szóló szenvedést a gyermek számára. Mindig csak a hátsó lángon vagy lapon főzzünk. Olajban, zsírban sütni tilos, ha kisgyerek van a konyhában. Az edények nyele mindig befelé álljon.
- Külön veszélyforrás a sütő forró ajtaja, amelyre a gyerekek gyakran rátenyerelnek. Amikor valamit kiveszünk vagy beteszünk a sütőbe, ne legyen a közelben kisgyerek.
- Egy túlságosan forró vizet adó csap is okozhat forrázást.

- A szűrő-vágó eszközök is igen nagy bajt okozhatnak: ezeket tartsuk magasan, a gyerekek által el nem érhető helyen, használat közben se feledkezzünk meg arról, hová tettük éppen.
- Kis háztartási gépek is komoly veszélyforrássá válhatnak, ne hagyjuk őket elől. Tarthatjuk ezeket „gyerekzárral” ellátott fiókban vagy magasan.
- A konnektorokat (földelt dugaljak legyenek) szintén elláthatjuk gyerekzárral.
- Ha a tűzhely gázzal működik, az lehetőleg legyen biztonsági kapcsolós (ne szivároghasson a gáz, ha egy gyerek elcsavarja), ha palackos gázt használunk, a palackot is mindig zárjuk el, két használat közben is.
- Ha fával, szénrel fűtünk, a tűzgyújtás, az égő tűz különös óvatosságot kíván.
- Győződjünk meg róla, hogy az épületben a kéményseprők elvégezték a szükséges ellenőrzést.
- A káros vagy mérgező anyagokat nagyon gondosan zárjuk el, egy pillanatra se hagyjuk elől.
- Ne használjunk vékonyfalú, törékeny üvegpoharakat („törhetetlen” üvegpoharat használ a legtöbb bölcsőde), ezek szélét a gyerekek elharaphatják, megvágják a szájukat, lenyelhetnek üvegdarabot belőle.
- Ha egy kisgyerek a konyhában figyel, segít, ne álljon székre, ez különösen veszélyes lehet, a leesés mellett még magára is ránthat valamit, vagy a nála lévő eszközzel kárt tehet magában. Üljön ilyenkor minél stabilabban.
- Az elektromos eszközöktől lehetőleg tartsuk távol a gyerekeket, a konyhában különösen veszélyes a víz és az áram közelsége.
- Jobb, ha egyszerre csak egy gyerek van jelen, még a legegyszerűbb konyhai helyzetben is. Ha hosszabb közös tevékenységet tervezünk (pl. kenyér- vagy mézeskalácssütés), azt nagyon gondosan készítsük elő, esetleg a műveletek egy részét, amelyben a gyerekek részt vesznek, telepítsük be a játszótérbe egy nagy asztalhoz.

LEVEGŐZÉS

A megfelelő testmozgás rendkívül fontos a gyermek számára. Elősegíti a mozgás és a koordináció, valamint a gyermek szívének és tüdejének egészséges fejlődését. A kisgyerekek agya lényegesen aktívabb, mint a felnőtteké, emiatt agyának oxigénigénye sokszorosa a felnőttének. Tüdejéhez képest a gyermek feje (agy) arányaiban lényegesen nagyobb, emiatt is arányosan több oxigénre van szüksége. Ahhoz, hogy kis tüdejével a nagy oxigénigényt biztosíthassa, feltétlenül szükséges napi többórás, szabadban eltöltött, aktív mozgás. Szerencsére a kisgyerekek alapvetően aktívak. Ha megvan rá a lehetőségük, hogy szabadon mozogjanak, órákig bírják a rohangálást, ezzel biztosítva biológiai szükségletüket.

Itt kell megemlítenünk, mennyire káros, ha kisgyerekek dohányfüstben töltik idejüket. Próbáljuk a dohányzó felnőtteket legalább arról meggyőzni, hogy a gyerekeket ne tegyék ki a füstnek – zárt helyiségben semmiképp sem!

RENDSZERESSÉG, NYUGALOM – ÁLLANDÓSÁG + VÁLTOZATOSSÁG

Egészséges testi fejlődéséhez a kisgyerekek rendszerességre van szüksége: ez így van az étkezésekkel és az alvással, de egész napirendjében jó, ha hasonló módon zajlanak a dolgok. A rendszeres étkezés nemcsak az emésztés és a gyarapodás szempontjából fontos, hanem kiegyensúlyozottabbá is teszi a gyerekeket. Elegendő alvás is szükségük van, jóval többre, mint a felnőtteknek vagy nagyobb gyerekeknek, és az se mindegy, hogy azt milyen körülmények között tehetik meg. Nyugodt, csendes környezetben pihentetőbb az alvás, legjobb természetesen ágyban, minden gyermeknek a saját igényei szerint. Az a gyermek, akinek rendszer van az életében, jobban ki is igazodik abban, jobban képes az alkalmazkodásra is.

Sok anyának nehéz megszerveznie teendőit kisgyerekei mellett. Segítséget jelent, ha otthon is sikerül biztonságos játszóhelyet kialakítani, így a közelében végezheti munkáját, a gyermek nem „rajta lóg”, mégis látják, hallják egymást. Ugyanakkor segíthetünk abban is, hogy a szülők a gondozási helyzeteket (evés, öltöztetés, tisztába tevés, fürdés) fontosnak érezzék, ők is örömeiket leljék bennük. Megerősíthetjük őket abban, hogy közben gyermekük milyen sokat kap tőlük, mennyit tanul – ezzel is javulhat kapcsolatuk minősége, nőhet a szülő önbizalma, odafordulása gyereke felé. Nem feltétlenül a külön játszás vagy tanítgatás a cél, ha a gondozás közben tényleg odafigyelnek a kisgyerekekre, azt az ő tempójában végzik, kedvesen, nyugodtan, akkor feltöltekezve, több kedve lesz a világ felfedezésére is, jobban képes lesz az önálló játékokra. (Ezen a területen a védőnővel együttműködve tudunk a legjobban segíteni.)

A Gyerekház munkatársainak feladata, hogy tegyék lehetővé: a gyerekek minden nap, az időjárásnak megfelelő ruházatban kellő időt töltsenek el a szabadban. Lehetőség szerint a kisebb gyerekeket is tegyük ki a szabadba, ne csak babakocsiban ülve levegőzzenek. Az is jó, ha napközben a szabadban tudnak aludni, megfelelő ruhában és takarókkal ez szinte az év minden napján lehetséges. Ugyanakkor a nagyobb gyerekeknek lehetőséget kell biztosítanunk arra, hogy azonos korú társaikkal sport vagy játék keretében intenzív fizikai erőlkövést végezheszenek. Használjuk ki a szabadban eltöltött időt a tanulásra is: figyeljük meg az évszakok és az időjárás változásait, ha van rá mód, szereljünk fel madáretetőt a kertben, és ismerkedjünk meg a madarak életével. Tanítsuk meg a gyerekeknek az alapvető környezetvédelmi szabályokat, például ne szemeteljenek, vigyázzanak a növényekre, állatokra. Ha van rá lehetőség, szervezzünk kirándulást a közeli erdőbe, az további gazdag élményszerzésre ad lehetőséget. Ha a gyerekekkel együtt szemlélődünk, például közösen

rácsodálkozunk az úszó felhők nyugalmára, a falevelek zizegésére vagy a szivárvány szépségére, ők is megtapasztalják, milyen érzés átélni a nyugalmat és a békét. Olyan mély érzések keletkeznek bennük, amelyek életre szólóan megalapozzák a léthez való kötődésüket és a természet csodáinak mély tiszteletét.

Fontos, hogy a nagy nyári melegben védjük őket a naptól, biztosítsunk árnyékolót a homokozó fölé, könnyű póló és/vagy napvédő krém használatával előzzük meg a felégést. Biztosítsunk számukra megfelelő mennyiségű innivalót, hogy pótolhassák a folyadékvesztést. A téli időjárástól sem kell féltetni őket. A megfázást nem a hidegtől kapják, hanem a vírusoktól. A rendszeres hidegben való mozgás inkább erősíti az immunrendszerüket, és így véd a betegségektől. Természetesen a megfelelő ruházat, vízálló cipő nélkülözhetetlen a szabadban való játszáshoz.

A gyerekek jólléte szempontjából a biztonság – nemcsak a fizikai, hanem az érzelmi biztonság is – kritikusan fontos. A kisgyerekek sérülékenyek, fizikailag gyengék, másokra szorulanak ahhoz, hogy alapvető szükségleteiket kielégítsék, és védelmük biztosítása érdekében másoktól függnek. A fizikai biztonságot veszélyeztethetik a különböző sérülések, balesetek, környezeti ártalmak. Az érzelmi biztonságot fenyegetik a gyakori családi konfliktusok, a válás, a szülő mentális betegsége, az elhanyagoló bánásmód. Az érzelmi és fizikai biztonságot egyaránt súlyosan veszélyezteti a családtagoktól vagy másoktól elszenvedett bántalmazás, a tanúként átélt erőszakos események vagy a fenyegető környezet.

Az emberi élet törékeny, és minden emberi cselekedet kockázatot hordoz magában. Az ember ugyanakkor kíváncsi, kutató és felfedező lény, vállalja a cselekedeteivel járó rizikót. A felnőtt felelőssége és feladata, hogy csökkentse a veszélyforrásokat, szükség esetén megvédje gyermekét. Tudatosítsa benne a veszélyeket, de tanítsa önmaga megvédésére is. Ha túlságosan félti, megakadályozza, hogy a benne lévő egészséges felfedezőkedv működjön, amivel fontos tapasztalatszerzési lehetőségektől fosztja meg. Érzékeny egyensúllyal kell bátorítani a gyereket az új dolgok kipróbálására, és közben óvatosságra inteni, a veszélyek felmérésére tanítani.

BALESET-MEGELŐZÉS

A gyermekbalesetek mindig megrázó események. A gyerekek halálát többnyire balesetek okozzák, ezek többsége megelőzhető lett volna. A Biztos Kezdet Gyerekházban alapvetően fontos a gyerekek védelmét garantáló szabályok betartása. Ezeket minden Gyerekházban a ház vezetője dolgozza ki a helyi adottságok szerint. Néhány szempont viszont mindenhol kötelezően betartandó. Ezek az alábbiak:

- A gyerekek soha ne legyenek felnőtt felügyelete nélkül. Ezt könnyebb betartani, ha a helyiségeket eleve úgy alakítjuk ki, hogy a felnőtt mindig láthassa, hallhassa a gyerekeket, akkor is, ha éppen kikíséri egyiküket a fürdőszobába, vagy a konyhában csinál valamit: átnézőablak szomszédos helyiségek között, válaszfalak megváltoztatása lehet a megoldás.
- A helyiségeket úgy rendezzük be, hogy abban minden korosztály biztonságosan mozoghasson, játszhasson. Feltehetően szükséges a játszóhelyiség kettéválasztása: egy nagy hempergő kialakítható az egészen kicsiknek, akik így védve lesznek, külön játékokat is használhatnak. Leválasztható étkezősarok is alacsony ráccsal, ezt használhatjuk olyan tevékenységekhez,

mint a festés, ahol kivételes szabályok érvényesek.

- A játszóhelyiségben lévő bútorok legyenek a falhoz erősítve. Ne tegyünk be olyan magas bútort, amelyre fel lehet mászni. Az asztal, a szék stabil legyen, illetve csak akkor helyezzük el a játszóhelyiségben, ha olyan gyerekek vannak jelen, akik számára ezek már nem veszélyesek (egyébként lehetnek a leválasztott sarokban is).
- A játszószobában ne legyen olyan hosszú tárgy, amely a nyakra tekeredve fulladást okozhat, sem szúrós, hegyes eszköz. Ezeket tartsuk elzárva. (A ceruzákat például csak meghatározott időszakokban vegyük elő.)
- A gyerekek nem hagyhatják önállóan el az intézmény területét. Fontos megfelelő gyerekbiztos zár alkalmazása a szobák ajtaján és a bejárati kapun.
- A veszélyes anyagokat (vegyszerek, gyógyszerek) tároljuk a gyerekektől elzárva, biztonságos helyen.
- A tűzszer számokat és az elektromos berendezéseket tároljuk gyerekek által el nem érhető helyen.
- Biztosítsuk a konnektorokat konnektorrvédő használatával.
- Amennyiben nagy üvegfelületű ajtók, ablakok vannak a házban, ezekre ragasszunk képeket, vagy fessünk rájuk, hogy a gyerekek időben észrevegyék, nehogy belerohanjanak. Inkább ne legyenek ilyenek, vagy lássuk el őket törésgátló fóliával.
- Az ablakokat a kiesés veszélye miatt ráccsal zárjuk le.
- A szokatlan helyen lévő lépcsőket jól látható módon jelöljük meg. A gyerekek által szabad tevékenységre használt helyiségekben nem lehet ilyen, talán lépcső sem, legfeljebb egy-két fok, de a kicsik elől akkor is el kell keríteni.
- A radiátorokat vagy egyéb fűtőeszközöket fa védőráccsal kerítjük el.
- A lenyelés, fulladás veszélye miatt figyeljünk arra, hogy kisebb gyerekek ne juthassanak hozzá kisméretű vagy szét-szedhető játékokhoz, tárgyakhoz. Veszélyes lehet az is, ha valamit az orrukba, fülükbe dughatnak.
- Ellenőrizzük rendszeresen a játékok állapotát, a törött vagy veszélyessé váló játékokat javítsuk ki vagy semmisítsük meg.
- A fürdőszobában, WC-ben se feledkezzünk meg a biztonságról! A vegyszerek legyenek jól elzárva, az olló legyen magasan, lehetőleg ne csússzon a padló. Felügyelet nélkül aligha maradhat kisgyerek ebben a helyiségben.
- Amennyiben medence van az udvaron, azt a gyerekek csak felnőtt felügyelete mellett használhatják. Egész sekély vízben, akár felfújható gumimedencében is előfordulhat fulladásos baleset. Soha ne maradjon a medence vízzel töltve felügyelet nélkül. Kialakítható kifejezetten kisgyerekek számára tervezett, sekély pancsoló.

- A szabadtéri homokozót tartsuk lefedve, nehogy a környék macskáit ürítésre használják.
- Minden sporttevékenységhez a megfelelő és biztonságos felszerelést vásároljuk meg.
- A kerti szerszámokat tartsuk elzárva.
- Tanítsuk meg a gyerekeket az úttesten való közlekedés biztonságos módjára.

Ha baleset történik a Gyerekházban, arról a szülő feltétlenül értesítendő. A baleset súlyosságától függően vagy azonnal, vagy amikor jön a gyerekért. Minden balesetről írásos feljegyzést kell készítenünk. Az orvos, a mentő telefonszáma elérhető helyen legyen kiírva. Minden dolgozó részesüljön alapvető elsősegélynyújtó ismeretekben. A kötszereket, gyógyszereket elérhetően, de zárt szekrényben tároljuk.

ÉRZELMI BIZTONSÁG

Minden gyereknek szüksége van egy hozzá közel álló személyre, akihez biztonságosan kötődhet, akit szerethet, aki biztonságot, támaszt nyújt számára. Ennek a kapcsolatnak a révén tapasztalja meg az alapvető bizalmat és biztonságot, ennek tükrében tanulja meg önmagát értékesnek látni, szabályozni saját érzéseit. A kutatók tapasztalatai szerint, amelyek gyerek legalább az egyik szülőjével átélte a biztonságos kötődést, az várhatóan a közösségben is képes lesz pozitív kapcsolatok teremtésére.

Előfordul ugyanakkor, hogy a szülő mentális betegsége vagy labilis, stresszel teli élethelyzete következtében nem képes pozitívan a saját gyereke felé fordulni. A tartós szegénységgel járó gyakori stresszhelyzetek is lehetetlenné tehetik, hogy az anya kellő figyelmet szenteljen gyermekének. Ilyenkor érzelmileg gyakran elérhetetlen számára, alulstimuláló, vagy súlyosabb esetben ellenséges, akaratán kívül is túlstimuláló. Ebben az esetben a gyerek a megnyugtató tapasztalat helyett, hogy szükségleteit következetesen kielégítik, hogy érzéseit megértik, a kommunikációs kezdeményezéseire megfelelően válaszolnak, kiszámíthatatlan, kaotikus, esetenként ellenséges válaszokat kap. Ennek következtében elbizonytalanodik, kezdetben nyugtalan, sírós, rossz alvó lesz, majd egy-

re kevesebb érdeklődést fejez ki, szomorúvá, passzívvá válik.

A Gyerekház munkatársainak feladata, hogy felismerjék a szülő pszichés nehézségeit, és segítsék, hogy minél hamarabb eljuthasson a megfelelő szakemberhez. Az időben nyújtott segítséggel megelőzhetjük a gyerek fejlődésének tartós megakadását. A Gyerekház nyugodt, békés, befogadó légköre nagy segítség egy olyan kisgyerek számára, akinek az otthona kaotikus, vagy szülei a mindennapos stresszel való küzdelemben őrlődnek. Ahhoz, hogy Gyerekház munkatársai képesek legyenek biztosítani a folyamatos, intenzív odafigyelést a gyerekek és családjaik számára, önmaguknak is érzelmi-
leg erősnek és kiegyensúlyozottnak kell lenniük. Fontos, hogy támogató, megbecsülést nyújtó munkahelyi légkörrel és gyakori esetmegbeszélő lehetőségekkel csökkentjük a nagy lelki igénybevételből adódó kiegész veszélyét.

Az adott gyerek családi helyzetétől függ, hogy az ő számára mit jelent majd a Gyerekház, az ott eltöltött idő, az ott tevékenykedő, vele foglalkozó felnőtt. Akad majd, akinek változatosságra, a világ megismerésének tágabb lehetőségeire lesz szüksége, másnak a testi gondozás, az önellátás feladatai kerülnek előtérbe. Egy harmadik gyerek esetében lehet, hogy éppen az állandóságra kell majd minél inkább törekednünk, mivel abban szenved leginkább hiányt: az ő esetében az állandó, megbízható személy jelenti a segítséget, a kapaszkodót, akivel újra meg újra megtalálja a nyugalmat, ugyanazt a helyszínt, a kifejezetten az ő számára előkészített játékokat (amelyek legutóbb érdekelték).

Saját szerepüket a Gyerekház munkatársai egyfajta szülő-kiegészítőnek is láthatják (*komplementer szerep*), ami azt is jelenti, hogy nem kell, és nem is szabad a szülő helyébe lépniük. Ezzel a szülőben csak elégtelenségérzést keltenénk, végképp megfosztanánk attól, hogy kompetens szülőnek érezze önmagát, ráadásul rivalizálásba is keveredhetnénk vele. (Kit szeret jobban a gyerek, kihez ragaszkodik erősebben?). Jól megfigyelve a gyereket, megismerve szüleit, valamennyiük iránt tiszteletet és tapintatot tanúsítva kell „kiegyensúlyozó” módon igyekeznünk olyan dolgokat nyújtani számára, amiben kevésbé van része. Ez lehet mesemondás, ének, orrtörölés, társasozás, rajzolás, jókedvű viccelődés, a határok egyértelmű közvetítése, egyszerű figyelem – vagy bármi, amire egy kisgyereknek képességei kibontakozásához szüksége van.

A gyerekek bántalmazása minden társadalmi rétegben előfordul. Magyarországon évente kb. 30 gyerek hal meg bántalmazás következtében, ez azonban csak a jéghegy csúcsa. Becslések szerint esetek tízezrei maradnak titokban, s ha nem is végződnek halállal, súlyos, maradandó testi-lelki károsodást okozhatnak. A gyerekek elhanyagolása, bántalmazása egyaránt károsan befolyásolja a gyermek testi, lelki, kognitív, szociális és erkölcsi fejlődését.

ELHANYAGOLÁS

Ennek során a gyermek tartós hiányt szenved azokban a tényezőkben, amelyek testi, lelki (pszichés) és értelmi (kognitív) fejlődéséhez nélkülözhetetlenek. Az elhanyagolás lehet szándékos, de kialakulhat hanyagság következtében is.

- A **fizikai elhanyagolás** az alapvető fizikai szükségletek és higiénés feltételek hiánya, a felügyelet hiánya, a gyermek védelmének elmulasztása olyan esetekben, amikor veszélynek van kitéve. Ide sorolható az orvosi ellátás késleltetése, az orvosi utasítások be nem tartása, a védőoltások beadatásának indokolatlan elmulasztása. A fizikai elhanyagolás következtében a gyermek ápolatlan, egészségi állapota gyenge, fejlődése elmarad, táplálkozása, ruházata hiányos. Az elégtelen felügyelet miatt balesetveszélynek van kitéve. A beteg vagy balesetet szenvedett gyermek gondatlanság következtében nem kapja meg időben a megfelelő orvosi segítséget.
- **Érzelmi elhanyagolás** esetén durván semmibe veszik vagy elutasítják a gyermek szükségletét az érzelmi biztonságára, a szeretetteljes kötődésre. Ennek következtében a csecsemő passzívvá, közömbössé válik. A gyermek apátiás, nehezen motiválható, beszéd- és kognitív fejlődése visszamarad, önértékelése alacsony.

BÁNTALMAZÁS

Ennek során a felnőtt visszaél a magát megvédeni nem tudó gyermek kiszolgáltatottságával, és szándékosan kárt tesz benne. A bántalmazás lehet fizikai, érzelmi vagy szexuális természetű.

- A **fizikai bántalmazás** során a durva bánásmód fizikai sérülést okoz (bőrelváltozás, törés, belső sérülés, égési sérülés). Előfordul, hogy a látható sérülés keletkezéséről ellentmondásos információk hangzanak el. A megriadt gyermek szinte mindig szó

szerint ismétli a szülőtől hallott verziót. A szülő lehet ingerült a gyerekekkel szemben, csekély aggodást mutat, megtagadhatja a további vizsgálatokat. A fizikai bántalmazás ritkább formája, amikor súlyos mentális betegsége következtében az anya titokban bántalmazza gyermekét, majd a rejtélyes tünetek miatt az egészségügyhöz fordul segítségért.

- **Érzelmi bántalmazáson** azt a bántalmazó magatartást értjük, amikor tartósan visszaélnak a gyermek érzelmeivel, ennek következtében súlyos érzelmi, mentális vagy magatartászavar alakul ki benne. Az érzelmi bántalmazás megnyilvánulásai közé tartoznak a durva büntetések, a lealacsonyító és erőszakos nevelésmód, a fenyegetettség, az ellenségeség, az állandó kritizálás, a megszegényítés, a hasznavehetetlenség érzésének keltése a gyermekben, a szeretetnélküliség. Az érzelmi bántalmazás körébe tartozik az is, amikor a gyermek szemtanúja egy hozzá érzelmileg közelálló személy bántalmazásának.
- A **szexuális bántalmazás** során a gyermeket valamilyen szexuális tevékenységre kényszerítik vagy csábítják. Ez lehet testi kapcsolaton kívüli tevékenység (pl. gyermek bevonása pornográf anyagok megtekintésébe vagy készítésébe, de akár a szülő szexuális tevékenységének megfigyeltetése is). Legsúlyosabb formája a prostitúcióra kényszerítés. A szexuális bántalmazás ténye független attól, hogy a gyermek tisztában van-e azzal, mi történik vele, vagy beleegyezését adja-e a tevékenységhez. A szexuális bántalmazás elkövetője leggyakrabban családtag, vagy a gyermekkel tartósan együtt élő felnőtt (a szülő élettársa). Az áldozatok kétharmada 12 éven aluli. Szexuális bántalmazásra utaló tünetek lehetnek az alhasi fájdalom, az anális-genitális területeken mutatkozó fájdalom és viszketés, a krónikusan ismétlődő húgyúti fertőzések, a végbél sérülése, vérzése, váladékozása, a székkeltetési zavarok, a gyermek korához nem illő, szexualizált viselkedése és szóhasználat.

A Gyerekház munkatársainak kötelességük felismerni az elhanyagolást és a bántalmazást, és közreműködni a szükséges segítségnyújtásban. Fel kell mérniük, milyen mértékben veszélyeztetett a gyerek, és mi a segítség optimális formája. Fontos tudni, hogy a bántalmazó szülő sokszor maga is sérült, vagy egyszerűen tudatlan, és nem feltétlenül az a célja, hogy ártson gyerekének. Amennyiben a helyzet nem életveszélyes, vagy nem tesz szükségessé azonnali beavatkozást, a szülővel – elsősorban az anyával – együtt készüljön el a felmérés, és az azt követő tervezés is. Ez jobb eredményt hoz a feltárásban, és jobb esélyt ad a család együttműködésére. Ha viszont súlyos vagy életveszélyes a helyzet és a bántalmazó maga a szülő, akkor a szülő megkerülésével kell megtenni a szükséges lépéseket.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Enyhe tünetek esetén (időnként előforduló, enyhébb jelenségek, amelyeknek nincs, vagy csekély a hatásuk a gyerek fejlődésére és későbbi viselkedésére) sokat segíthet a szülővel együttműködő felmérés, a támogató beszélgetés, felvilágosítás. Ha a szülők megfogalmazzák szükségleteiket és igényeiket, lehetőség nyílik a teendők reális tervezésére és végrehajtására.
- Közepesen súlyos tünetek esetén (gyakrabban előforduló jelenségek, de ezek a gyerekre nézve nem jelentenek közvetlenül súlyos fenyegetést) a problémát jelezniük kell a Gyermekjóléti Szolgálatnak, a további tennivalókat pedig közösen kell megbeszélni.
- Súlyos tünetek esetén (folyamatos vagy nagyon gyakori elhanyagolás, vagy súlyosan veszélyeztető magatartás) a problémát sürgősen jelezniük kell a Gyermekjóléti Szolgálatnak, és a történetek jellege szerinti szakellátást kell igénybe venni: kórházba utalás, pszichiáter, pszichológus, családterapeuta stb. Bűncselekmény gyanúja esetén értesíteniük kell a bűnüldöző szerveket. A továbbiakban a Gyermekjóléti Szolgálattal együttműködve kell a cselekvési tervet kialakítanunk.
- Életveszélyes fenyegetettség esetén a teendő a gyerek azonnali kiemelése a bántalmazó környezetből, haladéktalanul jelentést kell tennünk a bűnüldöző szerveknek (amennyiben a szülő az elkövető, a szülő megkerülésével).

Valamennyi, a Gyerekházba járó kisgyerek és családja áll, vagy állt már valamilyen mértékben kapcsolatban különböző helyi, esetleg nem helyi szakemberekkel. A gyereket születésekor megvizsgálta gyermekorvos, ha valamilyen probléma volt vele, gyermekneurológus. Ezekről a kórházban a család „újszülöttkori zárójelentést” kapott. Lehetséges, hogy valamennyi időt születése után, vagy később, kórházban töltött. Erre érdemes rákérdeznünk, megkérnünk a szülőket, hogy keressék meg az ezekre vonatkozó papírokat.

Hazaérkezésétől kezdve kapcsolatban van vele a védőnő és a helyi („körzeti” vagy választott) házi gyermekorvos. Ők rendelkeznek ismeretekkel és dokumentációval a gyermek korai állapotával és fejlődésével kapcsolatban: orvosi szempontból és a családi körülmények szempontjából egyaránt. Rendszeres időközönként meglátogatták a gyereket otthonában, megfigyelték, megvizsgálták, beszéltek a szülőkkel. A védőnő és a házi gyermekorvos feladatairól I. a „Függelék/Mellékletek” c. rész (1. és 2. sz. melléklet). Mindenképpen érdemes felvenni velük a kapcsolatot, különösen akkor, ha a gyermek fejlődése aggodalmakra ad okot. Ne felejtjük el kérni ehhez a szülők beleegyezését!

Amennyiben bármilyen kétség, aggodalom merül fel egy gyermek fejlődésével kapcsolatban, akkor is a védőnő és a gyermekorvos az „első lépcsőfok”, akikhez a család vagy a családot támogató személy fordulhat. Az ő feladatuk megítélni, látnak-e eltérést az átlagos fejlődéstől. A gyermekorvos adhat beutalót a különböző vizsgálatokra (hallás- vagy látásvizsgálat, neurológiai, ortopédiai, pszichiátriai vizsgálat, vagy bármely egyéb orvosi szakterület, pl. gasztroenterológia, genetika stb.).

Előfordulhat, hogy a két említett szakember nem lát problémát, vagy úgy ítéli meg, nincs teendő.

Fejlődésbeli elmaradás vagy valamely területen tapasztalt zavar miatt ekkor is kezdeményezheti a család a gyermek vizsgálatát a *Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői Bizottságnál*. A Szakértői Bizottságok működéséről és feladatairól szintén I. a „Függelék/Mellékletek” c. részt (3. sz. melléklet). A Bizottságot lakhely szerint kell megkeresnünk. Tőlük részletes vizsgálatot várhatunk, esetleg a „sajátos nevelési igény” megállapítását, valamint az ellátó hely kijelölését, a nyújtandó ellátás, fejlesztés, rehabilitáció, segítségnyújtás meghatározását.

A *Nevelési Tanácsadók* hároméves kortól fogadják a gyerekeket. Valamennyi település esetében létezik területileg illetékes Nevelési Tanácsadó, ahová a család vagy a segítő szakember fordulhat. Feladatkörükről lásd a „Függelék/Mellékletek” c. részt (4. sz. melléklet).

A diagnózis felállítása, a fejlettség felmérése speciális szakemberek dolga, ehhez a szülő sok információt nyújthat, hiszen ő is-

meri legjobban gyermekét. Elképzelhető, hogy a társas helyzetekben valamilyen okból nehezebben boldoguló szülőket érdemes elkísérnünk a gyermek vizsgálatára, főként, ha már ismerjük gyermeküket.

Az információk megszerzése, a fejlesztések megszervezése, a megfelelő intézmény és szakember megtalálása, a velük való kapcsolatfelvétel nagy feladat lehet. Előfordulhat, hogy ebben a család támogatásra szorul, akár anyagilag (utazás, telefon), akár fizikailag (eljutás, kommunikáció), akár lelkiileg. Az eltérő fejlődésű gyermek körül ilyenkor meg kell alakulnia a különböző helyi szakemberekből álló segítő teamnek.

Egyes településeken nem önkormányzati (pl. alapítványi) fenntartású intézmények, illetve önállóan működő szakemberek is biztosíthatják az ellátást és a fejlesztést. Ilyenkor a költségek attól is függenek, hogy az adott intézmény meg tudja-e igényelni az ún. „normatívát”, a korai fejlesztésre vagy a fejlesztő felkészítésre szóló állami támogatást. A kiadásokra (az utazásra is) kapható támogatás, érdeklődni az önkormányzatnál, illetve az említett intézményeknél kell.

A gyerekek állapotával, körülményeivel, fejlődésével kapcsolatban felelőssége van a Családsegítő Szolgálatnak és/vagy a Gyermekjóléti Szolgálatnak is.

A *Családsegítő Szolgálat* családgondozói feladatokat lát el, ellátásokat közvetít és szervezési tevékenységeket végez. Célja a működési területén élő, szociális és mentálhigiénés problémák miatt veszélyeztetett, illetve krízishelyzetbe került személyek, családok életvezetési képességének megőrzése, az ilyen helyzethez vezető okok megelőzése, valamint a krízishelyzet megszüntetésének elősegítése (I. a „Függelék/Mellékletek” c. részben az 5. sz. mellékletet).

A *Gyermekjóléti Szolgálat* eljár minden esetben, ha egy gyermek veszélyeztetettsége felmerül. A konkrét esetre igazítva nyújt információt, tanácsot, segítséget a gyermek és családja ügyeiben (I. a „Függelék/Mellékletek” c. részben az 6. sz. mellékletet).

A speciális segítséget, fejlesztést

- gyógypedagógustól;
- mozgásfejlesztő szakembertől, gyógytornásztól, konduktortól;
- logopédustól;
- fejlesztő pedagógustól;
- pszichológustól;
- esetleg zeneterapeutától

kaphat a kisgyerek, eleinte főként egyéni formában, később esetleg kiscsoportban. Ha a család számára nehézséget okoz

az ellátó helyre való eljutás, „utazó tanár” mehet ki a család otthonába (vagy esetleg a Gyerekházba).

Célszerű, hogy a helyben és a környéken található intézmények, szakemberek listája – elérhetőségekkel, időbeosztással együtt – naprakészen ott legyen a Gyerekházban. Ezek a fent felsorolt intézményeken túl a helyi jegyzőtől, az önkormányzattól is beszerezhetők.

Minden kisgyerek fejlődése komplex folyamat, egy adott probléma sem egyszerűsíthető le soha egyetlen területre. Hátrányos helyzetű családok esetében az okok, amelyek egy kisgyerek fejlődési elmaradását okozzák, igen összetettek lehetnek. Soha ne ítéljünk elhamarkodottan, ne hagyatkozzunk egyetlen szakember véleményére! A megfelelő vizsgálatokat, a beavatkozások megkezdését követően, fél-egy év után mérhetjük fel, jó irányban haladunk-e. Ekkor ismét tanácskozzunk valamennyi résztvevővel, javasoljuk a gyerek felülvizsgálatát, érdeklődjünk a lehetőségek után.

A Gyerekház munkatársai minden területtel kapcsolatot tarthatnak, a segítségnyújtás formája helyenként nagyon különböző lehet. A Gyerekházba járó kisgyerekek és szüleinek igyekeznünk kell minden szükséges támogatást vagy megszervezni, vagy megadni. Eredményt csak a rendszeres és érdemi kapcsolattartással érhetünk el!

Igen hatékony munkamódszer lehet, ha igyekszünk a gyerekek körül a segítő csapat létrehozni, működtetni. Ebben a fent említett területekről az adott esetben szóba jövő szakemberek valamennyien részt vehetnek. Kisebb-nagyobb gyakorisággal szükséges lehet a különböző szempontok egyeztetése, a konzultáció az egyes szakemberek között. Nagyon jó, ha a szülő ott van ezeken a megbeszéléseken, mi pedig támogatjuk ebben, mind az előkészítés, mind az érdekképviselő szempontjából. A Gyerekház otthont adhat ezeknek a találkozóknak.

Ha a személyes találkozó túl ritkán lehetséges, igyekezzünk telefonon vagy elektronikus formában tartani a kapcsolatot a felekkel, egyfajta összekötő kapocsként működni – különösen, ha ebben a szülő támogatásra szorul.

Sokszor nagyon nehéz kiigazodni a számos szakértői vélemény között, nem érthetőek a szaknyelven megfogalmazott vizsgálati eredmények, sőt, előfordul, hogy a szakemberek eltérő, vagy akár ellentétes véleményen vannak. Segítsük a szülőt, hogy eligazodjon ebben az útvesztőben, segítsünk, hogy információhoz jusson, hogy gyereke fejlődésének előmozdításához megkapja a szükséges anyagi vagy tárgyi támogatást.

A döntések meghozatala sem könnyű, pedig alapjában véve sok mindent maga a szülő kénytelen eldönteni: vállalt-e egy műtétet, hova járjanak fejlesztésre, hány helyre hordják a gyereket, mennyire terhelhetik meg a testvéreket, a családot az egyik gyerek fejlesztési programjaival stb.

Közvetetten tehát a Gyerekház számtalan úton-módon tud segíteni az eltérő fejlődésű gyerekek és szüleinek, közvetlenül

a gyerek játéktevékenységével és gondozásával kapcsolatban, valamint a szülők pszichés támogatása terén tud sokat nyújtani. (Az előbbivel kapcsolatban I. kötetünk 2. fejezetét: „A játék és a fejlesztés szerepe a koragyermekkori fejlődésben”, a második kérdéssel részletesen „Szülők” c. kötetünk foglalkozik).

A vizsgálatok megtörténte után, ha megtaláltuk a megfelelő szakembert, az fejlesztési tervet készít, ezt ön maga és a Szakértői Bizottság számára írja, bár a szülő is beletekinthet. A szülők és a támogató személyek, így a Gyerekház munkatársai, a gyógypedagógus, a fejlesztőpedagógus, a gyógytornász, a logopédus stb. a számukra közvetített javaslatokat követve tudnak közreműködni.

Ha speciális módszerekre, megközelítésmódokra, eszközökre van szükség, azok mikéntjét mindig részletesen beszéljük meg a speciális szakemberrel, konzultáljunk a szülőkkel, akik nálunk sokkal jobban ismerik a gyereket, velük együtt, a család lehetőségeit figyelembe véve tudunk gondolkodni a megvalósításról.

A fejlesztés tulajdonképpen nem a fejlesztési óra alatt valósul meg, illetve ott csak kis mértékű hatás érhető el, már csak az idő behatároltsága miatt is. Ezért nagy jelentősége van a fejlesztőkkel való élő, rendszeres kapcsolatnak. Legjobb, ha a szülők maguk tudják ezt megvalósítani. Ha valamilyen okból ők erre nem képesek, gondolkodhatunk azon, mivel tudnánk őket hozzásegíteni ehhez (utazási támogatás, időszervezés, kísérés stb.). Ha ez sem lehetséges, részben az ő szerepüket kiegészítve (komplementer szerep) tarthatjuk a kapcsolatot a fejlesztővel, és a helyszínen a szülő felé közvetíthetjük, mintegy tolmácsolhatjuk a javaslatokat. Ha a szülők a játék közben nincsenek jelen a gyerekekkel, akkor nélkülük kell megvalósítanunk a segítségnyújtást (helyettes szerep), de soha nem szabad lemondanunk az abban való részvételükről: mindig tájékoztassuk őket mindarról, ami a gyerekükkel történik, amit tudunk róla (pl. mi történt a fejlesztésen).

A szociális és érzelmi fejlődés

4

BEVEZETÉS

*„Hogy egy gyerek melegszívű, nyitott és megbízható,
a közösség iránt felelősséget érző emberré válik-e,
vagy érzéketlen, destruktív, egoista emberré,
az azoktól függ, akikre rábízták őt, és attól, hogy
megmutatják-e neki, avagy sem, mi a szeretet.”*

(Astrid Lindgren)

A szociális és érzelmi fejlődés az élet első pillanataival veszi kezdetét, és az egész gyermekkor alatt folytatódik. Születését követően a gyerek érzékszervei segítségével észleli környezetét, megtanulja felismerni, azonosítani az őt körülvevő személyeket, a külvilágot, és megkülönböztetni önmagát. Szociális és érzelmi fejlődését befolyásolják alaptermészete, temperamentuma, valamint a róla gondoskodó személyek, illetve a körülmények, amelyek környezetét jellemzik. A kölcsönhatások eredményeképpen tanul meg környezetéhez kapcsolódni és alkalmazkodni, de egyúttal ő is alakítja, gazdagítja környezetét.

A gyerek szociális és érzelmi fejlődése túlnyomórészt az első hat életévre tehető, és magában foglalja a későbbi életéhez nélkülözhetetlen együttműködés, egymásra figyelés,

együttérzés, segítségnyújtás stb. készségeinek kialakulását.

Az egyre rohanóbb tempót diktáló és egyre nagyobb versenyképességet elváró, individualizálódó és csakis önmagunk boldogulására bízható világban, az érzelmi és szociális készségek értékei alulmaradni látszanak. Megfelelő tereléssel, támogatással azonban a társas készségek, az érzelmek megtapasztalása, megfelelő kifejezése és megosztása másokkal megtanulhatók. Kölcsönös odafigyeléssel, azzal a tudattal, hogy számíthatnak egymásra, a gyerekek könnyebben fognak boldogulni és gyorsabban érik el céljaikat, mintha csak saját magukra figyelnének. A Biztos Kezdet Gyerekház munkatársai fontos szerepet játszanak ezeknek az értékeknek a kibontakoztatásában és megerősítésében.

Minden gyerek a kapcsolatba lépés készségével születik, és azt ösztönösen keresi. Martin Buber szerint az újszülött semmiféle „én”-ről nem tud, a létezés egyetlen formáját ismeri, a kapcsolatot. (I. Yalom 2004). „Az egészségesen spontán gyerek belülről kifelé, saját belső létére reagálva, csodálattal és érdeklődéssel fordul környezete felé, és fejezi ki mindazon készségeket, melyekkel rendelkezik.” (Maslow, I. Yalom 2004). Kezdetben először taktilis érintésre (tapintás), majd optikai érintésre törekszik. Az individuális, egyedi létből alakul ki az együttlét, majd a közösségi lét. Ehhez szükség van találkozásokra, egymásra találásra, kapcsolatokra, a kapcsolat pedig mindig kölcsönösségen alapul. A gyerek személyiségének fejlődését a szocializáció biztosítja, ennek során alakul ki önmeghatározása, aminek folytán végül megtalálja a közösségben betöltött helyét. A személyiség alakulása tehát messzeemenően a gyerek értelmet adó szociális kapcsolataitól függ. Személyisége egészséges kibontakozásához környezete feltétlen figyelmére, biztonságos óvására és emberi méltósága biztosítására van utalva.

Kutatások arra hívják fel a figyelmet, hogy a csecsemőknél születésüktől fogva megfigyelhetők különböző személyiségjegyek. Kötetünk 1.1. fejezetében („Az egyedi gyermek”) volt már szó arról, hogy Thomas és Chess, illetve Zander kilenc különböző temperamentumvonást különített el, ezek alapján pedig három alaptermészetet különböztettek meg: a *könnyű temperamentumú*, könnyen kezelhető, én-erős típust, a *nehéz temperamentumú*, nehezebben kezelhető, impulzív típust, valamint a *lassan felmelegedő*, lassan oldódó, gátolt típust.

A könnyen kezelhető gyerekekre jellemző, hogy

- könnyen alkalmazkodnak;
- biológiai ritmusuk rendszeres és kiszámítható;
- jókedvűek, nyitottak az új helyzetekre;
- érzelmeiket kevésbé intenzíven fejezik ki;
- könnyen integrálhatóak, mellettük jól tervezhető a napirend;
- könnyebb mellettük a szülői kompetencia megélése.

A nehezebben kezelhető gyerekekre jellemző, hogy

- nehezen alkalmazkodnak, és nehéz őket kielégíteni, biológiai ritmusuk rendszertelen;
- könnyen lesz rossz hangulatuk, és intenzív érzelmi reakciókat mutatnak;
- hangulataik könnyen változnak, előfordulhatnak hosszabb dühkitörések, sírások;
- több gondjuk van az alvással, az evéssel és a kiválasztás funkciójával.

A szülők számára megnyugtató, ha megtudják, hogy a gyerekükkel felmerülő nehézségek annak temperamentumával függnek össze.

A lassan oldódó gyerekekre jellemző, hogy

- új tapasztalatok kapcsán visszahúzódóbbak, és lassabban alkalmazkodnak;
- nem túl aktívak, és érzelmeiket gyengébben juttatják kifejezésre;
- több időre van szükségük, csak hosszabb megfigyelést követően kapcsolódnak be tevékenységekbe, de akkor lelkesek;
- viselkedésüket gyakran értelmezik bizonytalannak, de ez nem feltétlenül igaz.

Önértékelése kialakulásához fontos, hogy környezete tartsa tiszteltben a gyerek tempóját.

A veleszületett vérmérséklet jellegzetességeiről azért fontos tudnunk, mert sok félreértés vagy akár keserűség elkerülhető ezáltal. Jó, ha a szülők például beszélhetnek arról is, mennyire egyezik, vagy éppenséggel mennyire különbözik egymástól saját természetük és gyerekük természete, és ez okoz-e nehézséget a mindennapokban.

Márta nagyon impulzív, bőbeszédű, közlékeny, vidám édesanya, aki gyorsan hoz döntéseket, és pillanatok alatt megszervez mindent, ugyanakkor képes egyszerre több dolgot végezni, és szeretne gyerekének minél több élményt, tudást átadni. Kisfia, Levente, viszont komótos, rendkívül nyugodt, lassú óvodás fiúcska, aki nem kedveli a változásokat, és szeret elmélyedni különböző egyedül végezhető tevékenységekben. Kedvenc foglalatossága a Rovarlesen című könyv tanulmányozása.

A gyerek későbbi alkalmazkodási készségét sok tényező alakítja, befolyásolja, amiben a temperamentum mellett szerepet játszanak a környezeti elvárások, a szociális külvilág, a nevelési beállítódás és kompetenciák, illetve az életkörülmények. Egyediségüket, másoktól való különbözőségüket, vagyis személyiségüket a gyerekek saját érzelmeik, vágyaik, gondolataik és érdeklődésük révén élik meg. Egy oltalmazó, támogató környezet segítségével, amelyhez kötődnek, kialakul pozitív énképük és reális önértékelésük. E környezet legfontosabb személyei biztosítják a testi szükségletek kielégítését, a biztonságos környezetet, a szociális elismerést és feltétlen elfogadást, valamint az ezzel járó figyelmet. A bizalmi személyek állandósága központi szerepet játszik ebben a folyamatban.

A gyerek személyiségének harmonikus kibontakozásához elengedhetetlen feltétel az önbecsülés. Együtt érző támogatás révén alakul ki lelki egyensúlya. Ennek során meg

kell tapasztalnia erősségeit, egyediségét és különlegességét. Ha érzi, hogy környezete kíváncsi érzelmeire és vágyaira, később a véleményére, fontosnak érezheti magát. Önbizalmát erősíti, ha környezetének bizalmi személyei csak négy szem között feddik meg, mások előtt dicsérik.

Kompetenciájának átélése is növeli önbizalmát. Ha bátorítják és biztatják, ha megerősítik abban, hogy önállóan is képes elvégezni az önmagával, majd később a másokkal kapcsolatos teendőket. Ilyen formában alakítható ki benne az igényesség saját és környezetének dolgaival szemben.

Következzék itt néhány példa, hogyan tehetjük a gyereket érdekeltté személyes higiéniájában, és miként támogathatjuk önállóságában.

A hároméves Julcsi mezítláb szaladgált egész nap. Lábacskái koszosak, de nem szeretne lábat mosni. Édesanyja előveszi a lavort, beletölti a langyos vizet. „Gyere Julcsi, mutasd meg a húgodnak, hogyan kell szépen megmosni a lábadat, te már olyan ügyesen tudod, és Rozi is meg szeretné tanulni.”

Az ilyen megoldások időigényesnek tűnnek, de valójában gyorsan lehet „lábmosó bulit” szervezni. Az első alkalom akár olyan jól is sikerülhet, hogy a gyerekek mindennapos rituálét csinálnak belőle. Másrészt lehetőség nyílik a testvérek közötti kapcsolatteremtésre stb.

Kata két és fél éves, és nagyon szeretne önállóan öltözködni. Amikor nem sikerül a nadrágjába bújni, dühösen sírva fakad, miközben eldobja a nadrágját, és azt kiabálja, hogy „nem jó a nadrág”.

Hogyan segítheti az édesanyja, hogy Kata frusztrációja ne nőjön tovább? A jó szándékú vigasztalások inkább ártanak, mintsem használnak. Bízassuk: „Most már sikerülni fog”, és segítsük úgy, hogy csak az utolsó mozdulatokat végezze a gyerek egyedül, tehát a sikerélmény az övé legyen.

Gyakorlati tanácsok

- Ilyen jellegű ötletek a Biztos Kezdet Gyerekházban is megvalósíthatók: játékos formában szokássá alakíthatjuk a személyes higiéniét. Szervezzünk lábmosó- vagy fogmosó versenyt például ajándék fogkefejutalom fejében.
- Gyakran tapasztaljuk, hogy a gyerekek türelmetlenek önállósodásuk során, és nehezen viselik a kudarcot ezen a téren is. Egy ilyen folyamatnak mindenképpen sikerélménnyel kell zárulnia, ezért nyújtsunk épp annyi segítséget, hogy végül ő maga vihesse sikerre a tevékenységet.

Az önészlelés az a tudás, amit tevékenysége során a gyerek önmagáról szerez, amit önmagáról gondol. Önértékelését az alakítja, erősíti, amit szociális környezete róla gondol, és értékelésként visszajelez. Ehhez először a szülők, illetve a róla gondoskodók biztosítanak viszonyítási alapot. Fontos, hogy a gyerek tanulja meg önmagát értékelni – teljesítménytől, kedveltségtől, külső adottságoktól, származástól, nemtől, valamint a társadalmi mércétől függetlenül is. Ez az alapvető érzés teszi lehetővé, hogy saját vágyait, szükségleteit érvényesíteni tudja, sikereit élvezhesse, és képes legyen személyes képességeiben bízni, továbbá merjen megküzdeni az élet támasztotta kihívásokkal.

A mindennapi életben ez a következőket jelenti:

- Szüksége van ehhez a környezetéből folyamatosan jelenlévő, megbízható személyekre, akik megfelelő, utánzásra érdemes mintát biztosítanak számára.
- Megfelelő, az egyedi fejlődést elősegítő közeget kell biztosítani számára, amelyben a hibáival való szembesülés további próbálkozásra ösztönöz.
- Érezze, figyelünk rá azzal is, hogy például befejezetlen „műveit” biztonságos helyre félretesszük, hogy később folytathassa.
- Érdemes a szülőket arra biztatni, hogy a gyerekek lehetőleg legyen saját sarka, kuckója, „magánterülete”, például egy asztal vagy fiók formájában, amely fölött saját maga rendelkezhet.
- Legyen lehetősége arra, hogy gyűjthessen a maga számára fontos tárgyakat, illetve kapjon támogatást abban, hogy gyűjthesse saját készítményeit (rajzait, anyagfiguráit stb.), és ha szeretné, adott esetben ezeket meg is mutathassa.
- Biztosítani kell számára – akár rajzolásról, akár rendrakásról, akár szögbeverésről van szó – saját munkájának értékelését, hadd fedezze fel saját hibáit. A tévedések ne bátortalanítsák el.
- Lehesse büszke a sikereire, és mesélhessen élményéről, de ismerje saját korlátait is.

Az érzelmi fejlődés a születést követő első pillanatoktól veszi kezdetét. Anya és gyermeke egymás arcát fürkészve ismerkednek, hogy egy életre bevessék emlékezetükbe egymás vonásait. A csecsemő veleszületett érdeklődése az arcok iránt már egész zsenge korban lehetővé teszi számára különböző arckifejezések megfigyelését, utánzását. Amerikai kutatók (Meltzoff és Moore) megfigyelték, hogy 20 cm-es távolságból a néhány hetes csecsemők utánozzák a szülők arckifejezését.

Egyenes irányú tekintetváltás

Ez a megfigyelés talán meglepő, de ne feledjük, hogy egy csecsemőnek kezdetben az édesanya arcának közelről történő megfigyelésére a szoptatások során jó esetben naponta öt alkalommal 20–30 percig van lehetősége. A csecsemő tekintete a szoptatások alatt egyenesen az anyjára irányul, szinte elkerülhetetlen a szemkontaktus. Cumisüvegből történő etetésnél ehhez fejét már kicsit el kell fordítania.

Cumiból itatásnál nem egyenes irányú a tekintetváltás

A csecsemő ebben a testhelyzetben éli át az ölelő biztonság élményét, ez elégedettséggel tölti el. Számtalan illatra, hangra, zöreire, ízre, érintésre vonatkozó tanulási folyamat veszi ekkor kezdetét. Érzelmi szükségleteinek kielégítése tehát már ilyen korán megkezdődik, időre, de főleg nyugalomra van hozzá szükség. A gyerek számára érzelmi alapigény az állandóság és ritmikusság, ez teszi számára ismerőssé és kiszámíthatóvá a vele való bánásmódot.

Az érzelmi tapasztalatszerzés már ebben a korban is nagyon eltérő lehet. Nézzünk erre két példát:

Éjjel három óra. A baba sírni kezd. Anyja felveszi, megszojtatja, szeretettel néz rá, megsimogatja. Aztán visszafektet a kiságyába. A baba gyorsan elalszik.

Éjjel három óra. A baba sírni kezd. Anyja ingerült, alig egy órája aludt el, előtte veszekedtek a férjével. A baba görcsössé válik, amikor anyja hirtelen mozdulattal kikapja az ágyból. Közben a baba szopik, anyja maga elé mered. A baba megfeszíti magát. Anyja visszateszi ágyába. A baba álomba sírja magát.

Fontos, hogy a Gyerekház munkatársai megértessék a szülőkkel: saját érzelmi állapotuk erősen befolyásolja gyermekük érzelmi állapotát. Ezt olyan módon tehetik, hogy például megerősítik a szülőket abban, milyen jó, hogy ilyen kiegyensúlyozottak, ettől ilyen kiegyensúlyozott a gyermekük is, és ettől fejlődik ilyen szépen. A lényeg, hogy pozitív, biztató módon történjen a megerősítés!

AZ ÉRZELMI FEJLŐDÉS LÉPCSŐFOKAI

Élete első két évében a gyerek megtanulja felismerni szerettei érzelmi megnyilvánulásait, és megtanul reagálni rájuk.

Fejlődése során a gyerek kezdetben viselkedésével fejezi ki alapérzelmeit (öröm, szomorúság, félelem, harag). Ezzel egy időben kezdettől fogva elsajátít olyan érzelmszabályozási stratégiákat és viselkedésmódokat is, amelyekre támaszkodhat, amikor egyedül van (pl. ujjszopással, plüssállatokkal vigasztalódik).

Az érzelmei verbális kifejezése kétéves kortól veszi kezdetét. Ezzel bővül a gyerek repertoárja, az érzelmekről folytatott beszélgetés fontosabbá válik, mint maga a kifejezés. Ennek segítségével konkrét helyzetekre érzelmi sémái alakulnak ki.

Megismeri a kiváltó okokat, és megtanulja, miként láthatók előre bizonyos érzelmi élmények, ennek köszönhetően képes lesz elkerülni kellemetlen érzelmi helyzeteket.

GYAKORLATI TANÁCSOK

Kezdeményezzünk beszélgetést az óvodás korú gyerekekkel érzelmeikről (alapérzelmek). Használjunk fel ehhez különböző játékokat. (Lásd ehhez a Függelékben: „Mellékletek a 4. fejezethez. Játékötlek a szociális és érzelmi fejlődés elősegítéséhez.”)

Először, az első életév során, az ún. alapérzelmek alakulnak ki, amelyeket elsődleges érzelmeknek is nevezünk. Ide tartozik az öröm, a bosszúság, a szomorúság, a félelem, a meglepődés és az érdeklődés.

hó	öröm	félelem	harag
0. 1. 2.	reflexes mosoly odafordulás	diffúz fájdalom figyelemkényszer	nyugtalanság az arc elfedésére, fizikai korlátozásra
3. 4. 5.	öröm gyönyörűség aktív nevetés	aggodalom	düh (csalódás)
6. 7. 8.	élvezet		harag
9. 10. 11.		félelem idegenektől	
12.	lelkesedés	szorongás	haragos kedély szeszélyesség
13. 14. 15.	szeretet pozitív viselkedés	szégyen	dac, szándékos ártás
16.	büszkeség		bűntudat

Az összetettebb érzelmek kialakulása – ezeket másodlagos érzelmeknek is nevezünk – az első életév betöltését követően veszi kezdetét. Ide tartozik a büszkeség, a szégyen, a bűntudat, az irigység, a zavartság és a sajnálat. Fontos ugyanakkor tudnunk, hogy kialakulásuk így is meglepően korán kezdődik, de összetett formában csak később jelennek meg.

Az érzelmek kifejeződése tehát már az élet kezdetén, jóval a beszéd megjelenése előtt megfigyelhető, a beszéd megjelenésével, a 18. és 20. hónap között viszont elkezdődik az érzelmek megnevezése is:

- A gyerekek ekkor már ismernek, illetve megértnek elsődleges, egyszerű érzelmeket kifejező szavakat (pl. mérges, sír, örül).
- Ugyanakkor saját érzelmeiket ebben a korban még ritkán fejezik ki (pl. „Bence sír.”).

A 2. életév folyamán:

- A gyerekek képesek érzelmi állapotokat kifejező szókincsükkel egyszerű beszélgetéseket folytatni érzelmekről, de még mindig túlsúlyban van az érzelmeket idéző szavak passzív értelése, semmint aktív használatuk.

A 3. életév folyamán:

- A gyerek már aktívan használja az érzelmeket jelölő kifejezéseket, saját érzelmeit mélyen átéli, könnyen vált egyik érzelmi állapotból a másikba, és pontosan meg tudja nevezni érzelmeit, de az udvariasság még ismeretlen számára.

A két éves Sára bátyának születésnapja van. Tomi óvodástársai érkeznek a zsúrba. Néhány szülő Sárának is hoz egy kis apróságot. Sára örül. Már izgatottan várja a következő csengetést. Ő nyit ajtót, és már kérdezi is az érkező gyerek anyukájától: „Mit hoztál nekem?” Az anyuka szabadkozik, hogy sajnálja, nem tudta stb. Sára pedig őszintén kijelenti: „Nagyon mérges vagyok rád!” Majd sarkon fordul, és sértődötten elvonul.

Kata (szintén két és fél éves) kap anyukájától egy kis doboz cukorkát. Élvezi, ahogyan a cukorkák csörögnek nadrágzsebében, büszkén, elégedetten vonul a szobában fel-alá. Majd megáll édesanyja előtt és közli, kissé röstelkedve: „Szaajnálom, nem adhatok belőle”, és továbbmegy. Anyukája ebből tudja meg, hogy az osztózás gondolata foglalkoztatta a kislányt.

A 4. életév folyamán:

- A gyerekek egyre gyakrabban nevezik meg más személyek érzelmeit.
- Részletezően képesek beszélgetni az érzelmekről (pl. az érzelmek okairól, következményeiről).
- Megértik, hogy különböző helyzetek milyen érzelmeket váltanak ki belőlük. Ez előfeltétele annak, hogy mások érzelmeit is megértsék. Átélik mások érzelmi helyzetét és érzelmi megnyilvánulásait.
- Vizsgálatok bizonyítják, hogy ekkor már képesek az udvariasságra, tudnak érzelmeket színlelni, elrejteni, például az ajándék feletti csalódást.

Az 5-6. életév folyamán kialakulnak az összetettebb érzelmek: még az iskoláskor előtt megjelenik a büszkeség, a szégyen, a bűntudat és az irigység érzése is. Kialakulásuk feltétele, a differenciált érzelmelfogás. Ebben az életkorban a gyere-

kek már kifejlett igazságérzővel rendelkeznek. A bátrabbak képesek megvédeni önmagukat és társaikat, és érzelmeik megfelelő kifejezésére differenciált érzelmszótárat sajátítanak el (pl. féltékeny, ideges, felháborodott).

Vegyük példaként a büszkeség érzésének lépcsőzetes kialakulását:

4-5 évesek:

„Büszke vagyok, hogy születésnapom van” →
büszke = kellemes érzés, egyenértékű az öröm, boldogság, lelkesedés érzelmeivel.

7 évesek:

„Büszke vagyok, ha anya azt mondja, szépen rajzoltam” →
a felnőtt jelenléte vagy reakciója döntő jelentőségű.

8 évesek:

„Büszke vagyok, hogy jól tudok szorozni” →
a szülők visszajelzései beépültek, a teljesítmény értékelésére kialakult a saját viszonyítás.

Az érzelmi biztonságban felnövő gyerekek könnyebben és gyorsabban válnak képessé érzelmeik szabályozására. Ehhez stabil szociális kapcsolatokra van szükségük, családon belül és családon kívül egyaránt.

A családon belüli interakciók és érzelmi kommunikáció mellett a gyerek temperamentuma is befolyásolja a belső és külső érzelmi szabályozás készségeinek kialakulását. A családi környezet mintát nyújt a gyerekeknek, hogy miként viselkedjen közösségben (bölcsőde, óvoda), és hogyan nyilvánítsa ki érzelmeit. Az érzelmi- és indulatszabályozás gyengesége kiszolgáltatottá teszi, hiszen könnyen megbélyegződik, hogy ő „rossz” gyerek, akit állandóan fegyelmezni kell.

Amikor párkapcsolati és anyagi nehézségek, illetve betegség nehezdednek egy család életére, kevesebb energia és erő marad a gyerekek nevelésére, ezért ezekre a családokra inkább a következetlen, néha ingerült, ellenséges, esetenként kontrolláló nevelési attitűd jellemzőbb. Ők nehezebben küzdenek meg negatív érzelmeikkel, türelmetlenebbek lehetnek, ezért itt a testvérek közötti rivalizáció is gyakoribb.

A családon belüli pozitív érzelmi környezetet erősebb összetartás jellemzi. Az ilyen családokban kisebb a konfliktushajlandóság, mert igyekeznek a konfliktuskezeléshez konstruktív stratégiákat alkalmazni. Ez a fajta érzelmi környezet nem tereli el a figyelmet a kellemetlen érzelmekről. Itt lehetőség nyílik arra, hogy a gyerekekkel elbeszélgessenek a kapcsolati konfliktusokról és a megoldási lehetőségekről. Ilyen körülmények között kialakul a családban az érzelmi biztonság és harmónia.

Kompetens szülők érzékenyen figyelik gyerekük érzelmeinek alakulását, elszomorodását, feszültségét és éreztetik feltétlen elfogadását („Akkor is szeretlek, ha »hisztis« vagy mérges vagy”).

Pozitív érzelmi környezetben a gyerek érzi, hogy megér-

tik, mert meghallgatják. Nagy szüksége van arra, hogy szülei, szerettei, vele együtt éljék át élményeit, megoszthassa velük őket, és még később is beszélgetni tudjon róluk. Azok a gyerekek, akiket támogatnak érzelmeik észlelésében, kifejezésében, és akiket segítenek saját megoldásaik keresésében, megtalálásában, önállóbbak lesznek, mert önértékelésükhöz kellő támogatást kaptak. Az ilyen gyerekek érzik, hogy mindenfajta érzélem megengedett ugyan, de nem minden viselkedés: képesek érzelmeik szabályozására.

Amikor a gyerek kifejezi érzelmeit, kapcsolatot épít, igyekszik kapcsolatait fenntartani, megváltoztatni vagy akár megszakítani. Az ilyen jellegű érzelmi kompetencia különböző készségek meglétét feltételezi: tudatában van saját érzelmeinek, képes azokat mimikájával és verbálisan is kifejezni, de egyúttal szabályozni is tudja őket, végül pedig képes mások érzelmeinek felismerésére is.

A saját és mások érzelmeivel való bánni tudás a korai gyermekkor jelentős fejlődési feladata. Kortárcsoportokban a gyerekek számtalan érzelmi helyzettel konfrontálódnak, és ugyanazt az érzelmi helyzetet nagyon különböző módon élhetik meg.

Toronyépítés az óvodában: ennek során egy cselekményhez három érzélem és nézőpont társulhat. Két gyerek tornyot épít, egy harmadik véletlenül felborítja. Az egyik elkezd sírni, a másik dühösen kiabál és fenyegetőzik: „Ezt még megbánod! Miért csináltad?” A harmadik viszont megdöbben azon, ami történt, hiszen nem volt szándékos.

Az óvodás mindennapok elképzelhetetlenek szociális érzék, *empátia* (beleérző készség) és önuralom nélkül. Temperamentumuknak, eddigi tapasztalataiknak és kognitív képességeiknek megfelelően a gyerekek különböző módon értelmezik a helyzeteket és reagálnak rájuk. Nagycsoportos óvodások már tudnak különbséget tenni a szándékos és véletlen elkövetés között, és tudják, hogy a cselekedeteket és történéseket különböző módokon kell megítélni.

Az érzelmek kinyilvánításában különbséget tapasztalunk fiúk és lányok között, amit a család és a szociális környezet erősít meg. A kislányok például megtanulják, hogy tőlük inkább alkalmazkodó viselkedést, udvariasságot, engedékenységet

Együttműködés

várnak el, de bánatuk, sértettségük kifejezését környezetük inkább elfogadja, mint a fiúk esetében.

A harciasabb, agresszív viselkedést fiúknál jobban tolerálja környezetük. Ugyanakkor a gyász, veszteség és szomorúság kifejezésére általában kevesebb biztatást kapnak, és könnyen megtanulják érzelmeik elfojtását. Hogy ez a fajta megerősítés milyen korán veszi kezdetét, azt mutatja az a példa is, hogy a rózsaszín ruhákba öltöztetett babákhoz az ismeretlen felnőttek – kislányt feltételezve – magasabb hangon és lágyabb hangszínnel kezdenek beszélni, mint a kékbe öltöztetett babákhoz.

GYAKORLATI TANÁCSOK

„Különbségek kislányok és kislányok között érzelmeik nyilvánításában”: erről a témáról is kezdeményezhetünk csoportos beszélgetést a Gyerekházban.

A gyerek érzékszervei már méhen belül is stimulálódtak, és születésekor működnek: lát, hall, érzi az illatokat és ízeket, de mindenekelőtt érzékel az első hetekben.

Az első hat hónap során a csecsemő érzékelése egyre differenciáltabb, és egyre több módon fejezi ki érzelmi állapotait. Szüleit és más ismerős családtagjait élénk mozgással, örömkialtásokkal fogadja, és észleli, hogy képes befolyásolni reakcióikat.

Élete második félévében mozgásfejlődésének köszönhetően kinyílik számára a világ. Észlelései ennek köszönhetően több dimenzióban mennek végbe, átéli önállósága kezdetét. Kialakul nála a tárgyállandóság, vagyis megérti, hogy a dolgok saját észlelésén túl is léteznek. Tudja, hogy a tárgyak időnként eltűnnek, majd újra felbukkannak. Ha a szeme láttára eltűntetünk valamit, keresni kezdi. Ez a tudás szociális kapcsolatait szempontjából is fontos: számít szülei jelenlétére, bizalmat és biztonságot jelentenek számára.

A növekvő biztonságérzet és mozgékonyság új lehetőségeket nyit meg előtte. Felfedező útra indul, eközben szemkontaktus segítségével megbizonyosodik szülei jelenlétéről, és arról, hogy megerősítik-e törekvéseiben. Később még ennél is továbbmereszkedik, és elhagyja a közös teret, hogy aztán visszatérjen.

Képzeldereje sokat fejlődik 18 és 24 hónapos kora között: elkezdődik a „mintha-játék” korszaka. Már el tud képzelni bizonyos cselekvéseket, és tudja utánozni őket (például üres csészeből iszik). Felismer ok-okozati összefüggéseket, tudja, ha csörög a telefon, valaki odamegy, felveszi és belebeszél. Kezdi megérteni az időt, érti a „most”, a „hamarosan” vagy a „mindjárt” időre vonatkozó kifejezéseket. Képes emlékezni arra, mi volt előző nap, és lassan megtanul várni.

A gyerek kezdi személyiségként felfogni önmagát. A tükörben már észleli, hogy saját magát látja benne. Azt is észleli, hogy teste másokéhoz hasonló. Ahhoz hogy együttérzés legyen kiváltható belőle, szüksége van erre a tudatra. Most már nem csak átveszi szociális környezete hangulatát, hogy együtt sírjon velük, hanem próbál segíteni, igyekszik vigasztalni másokat.

Fontos mérföldkövet jelent az önállósodás igényének megjelenése, az „én egyedül” kijelentések időszaka. Itt tapasztalhatja meg a gyerek, hogy nem kiszolgáltatott, hanem önálló kompetenciával, képességekkel rendelkező lény, aki képes önállóan létrehozni, véghezvinni dolgokat, megoldani problémákat. A megbízható támogatás motiválja a gyereket „önsegítésében”.

Az önbizalom és a magabiztosság kialakulásához fontos élmény az önállósodás, így az önálló tevékenység, például evés, segítség, majd önálló munkavégzés a háztartásban, terítés, takarítás, bevásárlás stb.

A dackorszak idején a gyerek megpróbál leválni szüleitől, il-

letve a róla gondoskodó felnőttekről, és igyekszik több önállóságot szerezni. Kipróbálja akaraterét, hatékonyságát. Ezek segítségével erősödik én-tudata. Leválási folyamata sokszor nehézkes és hosszadalmas, de önállósodásának, önálló véleményformálásának ez elengedhetetlen feltétele. Szabadságra és korlátokra egyaránt szüksége van ehhez. Fontos, hogy kíváncsiságát a világ megismerésére csillapítani tudja. Korlátok is kellenek, hogy ne kerüljön veszélybe. Minél jobban tudja, hol húzódnak a határok, annál kevesebbet fog tiltakozni, és annál könnyebben fog tudni alkalmazkodni hozzájuk.

Ha a gyerek számára nyilvánvaló, hogy megbeszéljük vele a dolgokat, elvárásokat, történeteket, és kisebb horderejű kérdésekben maga dönthet, érezni fogja, hogy komolyan vesszük.

Öltözködési helyzet: a hároméves Eszter nagyon szereti a kopogós cipőket. Egy rokontól kapott is egy rózsaszínű kopogós papucsot. Mindenáron abban akar óvodába menni. Édesanyja igyekszik vele egyezkedni: „Szeretnéd megmutatni az óvodában? Jó. Akkor most még rajtad lehet egy kicsit, aztán felvesszük az utcai cipődet, és az óvodában megmutathatod Julcsinak, de aztán le kell venni, és fel kell venni a benti cipőt. Amikor aztán hazajössz, újra felveheted, és még táncolhatsz is benne.”

A döntési helyzetek azért nehezek még számára, mert akkor egyúttal le is kell mondani valamiről. Jó, ha elmagyarázzuk, hogy melyik döntés, mivel jár. „A kopogós cipő az utcán tönkremegy, és nem fogod tudni Julcsinak megmutatni.”

A gyerek könnyebben tud alkalmazkodni, ha ún. „figyelmeztető lövéseket” adunk le. Például figyelmeztessük a játszótéren: „Amikor meghalljuk a toronyóra harangját, elindulunk haza.” Vagy: „Még két kört biciklizhetsz, aztán megyünk ebédelni.” Így lehetősége van felkészülni arra, hogy valami, ami számára kellemes, befejeződik. (Természetesen az orvsnál esedékes „szurira” nem jó két nappal korábban felkészülni, mert akkor fölöslegesen szorong, amíg bekövetkezik.)

A dühkitöréseknek lehetőleg ne szenteljünk túl nagy figyelmet, mert ez megerősíti őt abban, hogy mégis eléri célját. Konfliktusok azzal kerülhetők el legjobban, ha a korlátozás és tiltás mellett, felajánlunk valamit, amit viszont szabad, és ami szintén érdekes.

A GYEREK ÉS CSALÁDI KÖTELÉKEI

A gyerek korai szociális-érzelmi kötődése a róla gondoskodó személyekkel, elsősorban az édesanyjával alakul ki. A számára ismerős személyeket előnyben részesíti, és 6–8 hónapos kora között idegenkedés figyelhető meg, amikor ismeretlen személy közeledik felé.

A szociális-érzelmi kötődésben nagy minőségbeli különbségek figyelhetők meg. Mary Ainsworth amerikai pszichológusnő ún. „idegenhelyzet-teszt” segítségével vizsgálta a gyerekek kötődését egyéves korukban. Megfigyelései rávilágítottak arra, hogy fejlődésük során a gyerekek különböző kötődési formákat alakítanak ki. Vannak ún. biztonságosan kötődő gyerekek, de vannak olyan gyerekek is, aki bizonytalanul kötődnek. A bizonytalanul kötődő gyerekek közül vannak olyanok, akiket bizonytalan-ambivalens kötődés, bizonytalan-elkerülő vagy bizonytalan-dezorganizált kötődés jellemez.

Az egyes családtagokhoz való kötődésben is tapasztalhatók különbségek. A szülők érzékenysége, a gyerek tudásával kapcsolatos elvárásaik meghatározóak a kötődés kialakulása szempontjából. A gyereket gondozó személy(ek) negatív hangulata a bizonytalan kötődést erősíti inkább.

A kora gyermekkorban kialakult kötődés – mind kognitív, mind szociális-érzelmi területen – hatással van a gyerekek későbbi fejlődésére. A biztosan kötődő gyerekek például kíváncsiabbak, jobban figyelnek, és több proszociális (segítő) viselkedésformát mutatnak, mint a bizonytalanul kötődő gyerekek.

A szociális kapcsolatok különböző formái nem épülnek törvényszerűen egymásra: haladhatnak párhuzamosan is. Ez azt jelenti, hogy nem csak a biztosan kötődő gyerekek építenek ki biztos kapcsolatokat kortársaikkal, hanem kortársaik révén kompenzálódhatnak is. A szociális kompetenciák kialakulása nem csak a korai érzékeny szakaszban lehetséges, hanem a hálózati modell alapján később is megtanulható.

Az apa-gyerek kapcsolat inkább szociális, míg az anya-gyerek kapcsolat szociális és biológiai hangsúlyú, de az érzelmi kötődés egyforma. Stresszhelyzetekben a gyerekek inkább anyjukra támaszkodnak. Az ápolási, gondozási teendőket inkább az anya látja el, a játéktevékenység, kognitív ösztönzés és a kontrollfunkciók inkább az apa területei.

Egy család működésmódját a családtagok közötti dinamika határozza meg.

A testvérkapcsolatok terén az idősebb gyerek úttörő szerepet játszik, funkciója a közvetítés szülő és testvérek között. Gyakori, hogy a nagyobb gyereknek felügyeleti szerepe van, kisebb testvéreire vigyáznia kell, kísérnie kell őket stb. A kisebb testvér sokat tanul a nagybottól, ilyen módon azonosulhat vele. A testvérek közötti kapcsolatot egyaránt jellemzi versengés és támogatás. A testvérkapcsolatok a szeretet és elutasítás között ingadoznak, amit a hatalom, mint fontos tényező alakít. A kapcsolatok alakulását befolyásolja a gyerekek neme és kora.

A testvérkapcsolatok a szeretet és az elutasítás között ingadoznak

KORTÁRSKAPCSOLATOK ÉS A SZOCIÁLIS KÖTÖDÉS

Az óvodáskorú gyerekek jellemzően kortársaik felé fordulnak. Az óvodai társas kapcsolatok azért nagyon fontosak, mert a gyerekek ott olyan szociális tapasztalatokra tehetnek szert, mint például az egyenrangúság, konfliktuskezelés, új területeken történő tapasztalatszerzés. Énképük is fejlődik a kortársak visszajelzései alapján, mindegyik a családban nincsen lehetőség. A gyerekek együttműködést igénylő játékok révén már 3-4 évesen létesítenek szociális kapcsolatokat. Kortársak körében a gyakori szociális megnyilvánulások határozzák meg egy gyerek népszerűségét, kedveltségét. Azok a gyerekek, akik ritkán alkalmaznak ilyen jelzéseket, és szociális szempontból általában ügyetlenül viselkednek, elszigetelődhetnek.

Vegyes korú gyerekcsoportokban az idősebb gyerekek a kisebbek elvárásainak megfelelően gyakorolják támogató és tanító funkciójukat. Ez a nehezebben alkalmazkodó gyerekeknek segíthet a mintakövetésben és az azonosulásban, amit érdemes pedagógiai szempontból kihasználnunk.

A kortárskapcsolatokban fontos szerepet kapnak játéktárgyak. Tárgyakon keresztül könnyen lehet kapcsolatot teremteni, egy vonzó játékot például meg lehet szerezni, vagy a tárgyat meg lehet védeni. Ennek során számtalan egyezkedésre kerül sor, aminek révén a gyerek megtapasztalja szociális sikerét vagy akár sikertelenségét. Az anya-gyerek kapcsolat lényeges szerepet játszik a gyerek kortárskapcsolataiban, hiszen ez képezi alapjukat.

A GYEREKEK KÖZTI BARÁTSÁG

Barátságok kialakulását már az első két életévben megfigyelhetjük. Ilyenkor a barátkozás még inkább egymás utánzásában nyilvánul meg, a kapcsolatok még nem stabilak.

A barátság lényege az önkéntesség, a bizalom és a kölcsönösség. A barátságokat három magatartásforma jellemzi: a gyerekek együtt nevetnek, szórakoznak, és megosztják kincseiket egymással. Amikor el kell válniuk, hangulatváltozással reagálnak, mert újra együtt akarnak lenni. Az óvodáskorú gyerekek (3-6 év között) barátságukat meg is fogalmazzák, és büszkén jelentik ki, hogy ki a barátjuk. Arra a kérdésre, hogy mit jelent a barátság, azt válaszolják: „Játszik velem, nem ver meg, kedves velem.” Barátok pozitívan fordulnak egymás felé. Sokat beszélgetnek, és nagyvonalúak egymással. Ha együtt vannak hangosabbak és izgatottabbak, mint máskor. Más gyerekek jelenlétében versengés lép föl, ha azokkal is baráti kapcsolatok állnak fenn. A kislányok kapcsolatai minden korosztályban stabilabbak.

A barátságoknak része a konfliktus is. Az egyezkedések és szóváltások mellett az évek során egyre gyakrabban figyelhetők meg kibékülési folyamatok is: ez fontos tanulási helyzet. A kortársak között egyik vitapartner sem kompetensebb a másikinál, mint a gyerek-felnőtt kapcsolatban, itt egyenrangú helyzetben kell érvelni, meggyőzni, békülni stb.

Vonzó, barátságos gyerekek ebben a korban még könnyebben boldogulnak, nagyobb a szociális hálójuk, mert sokan keresik barátságukat.

A barátságok alakulásában különbség figyelhető meg a nemek között. Az együttjátszások során a kislányok inkább személyre, kapcsolatra figyelnek, a fiúknál jellemzőbb a tárgyra figyelés. A testi közelség, szemkontaktus és érintés a lányoknál gyakrabban figyelhető meg, a fiúk az ilyen intimitásokban kevésbé érzik jól magukat.

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS KIALAKULÁSÁNAK FELTÉTELEI

A gyerek nagyon korán utánozza a felnőttektől látottakat, például néhány hónapos korában kopogtat kockákkal, tapsol stb. Fejlődése során komplex viselkedésmintákat utánoz, ezek belsővé válnak, és a későbbiekben azonosul velük. Fejlődése során a gyerek ügyesebbé válik mozgásában, gyarapszik nyelvi készléte, és érettebbé válik gondolkodása. Ezek együttvéve lehetővé teszik a szempontváltást, vagyis a másik helyzetébe történő belegondolást.

Az azonosulás több az utánzásnál, mert bizonyos helyzetekben arra ösztönzi a gyereket, hogy újraélje szülei érzéseit, és kövesse cselekedeteiket. A későbbiek során ez határozza meg jellemének és erkölcsi érzékének alakulását.

A gyerek sokáig nem képes mások látószögének átvételére, ezt a neves svájci pszichológus, Piaget, *egocentrizmusnak* nevezte. A perspektíva átvételének képessége Piaget elnevezésével a

decentralizálás: ez tárgyak észlelésére vonatkozik. A szociális világ azonban nagyon változékony: észlelését nehezíti, hogy az emberek viselkedését egy adott helyzet, hangulatuk, koruk, nemük stb. egyaránt befolyásolja. Piaget a felismerő észlelés fejlődését minden emberi képesség alapjának tekintette, de nem különböztetett meg szociális és materiális jellegű észlelést. Az a képesség, hogy a dolgokat a másik szemszögéből is lássuk, fokozatosan alakul ki. Az óvodáskorú gyerek már képes erre a látószögváltásra, és ezáltal hosszabb együttműködésre is. Ennek során kialakul a törődés két oldala: „Ahhoz, hogy a másik gyerekekkel kedvesen bánjon, a gyerekekben ki kell alakulnia a gondoskodás érzésének. Az empátia a másik személy érzelmeinek megértése – átélése – és a legtöbb gyengéd gesztus alapja.” A kedvesség azt is jelenti, hogy „a gyerekek olyasmint tesz másokért, amit nem kellene megtennie, legyen az együttműködés, valaminek a megosztása, probléma megoldása vagy személyes áldozat.” (Piaget 1993, 80–81. o.) Az együttműködéshez nincs szükség áldozatra, a segítő magatartás kiváltásához viszont szükség van segítségre szoruló alanyra. E viselkedésformát nevezzük proszociális (segítő) viselkedésnek.

PROSZOCIÁLIS VISELKEDÉSFORMÁK

A második életév során a gyerekek már képesek megkülönböztetni saját érzelmeiket mások érzelmeitől. Az együttérzéshez az kell, hogy bele tudjanak helyezkedni mások érzelmeibe, ehhez pedig szemszögváltásra van szükség. Így átélhetik ugyanazt, vagy átélhetnek hasonló érzelmeket. A gyerekeknél tehát 18 hónapos kortól figyelhetünk meg proszociális viselkedésformákat, például megpróbálnak segíteni másoknak. Ezeket a viselkedésformákat azonban általában csak akkor látjuk, amikor a gyerekek jó hangulatban vannak. A szemszögváltás vagy perspektíva-átvétel képessége a 3-5. életév között jelentős mértékben javul, és az empátia mimikai és viselkedésbeli jelei is szaporodnak óvodáskorban. A sajnálat érzésének átélésekor a gyerekek gyakran mutatnak proszociális viselkedésformákat.

„Semmi baj!”

Ilyen esetekben az óvodáskorú gyerekek többnyire azt adják tovább, ami az adott pillanatban nekik is segítene. E magatartásforma genetikai eredetét, a természetes empátiát, az állatvilágban is megfigyelhetjük. Magától értetődik: nagy jelentősége van a gyereket nevelő környezet befolyásának, hiszen proszociális viselkedését erősíti, hogy az őt körülvevő személyek érzelmileg felé fordulnak. A gyerek ennek köszönhetően nem érzi magát magára hagyatva, és motivált abban, hogy problémáját önállóan megoldja. Nagy jelentősége van az ún. korai példaképeknek is: a gyerek környezete igyekszik erkölcsi értékeket közvetíteni, ezekkel a gyerek azonosul. A segítőkészség és vigasztalás gyakorisága azonban nem csak a gyerek beleérző képességétől, hanem nemétől, az érintett személy érzelmeitől és az adott helyzettől is függ. Egy óvodások között végzett kutatás szerint a lányok gyakrabban viselkedtek proszociális módon, mint a fiúk. Ugyanakkor nagyobb segítőkészséget tanúsítottak, ha társuk nagyon szenvedett, és kevésbé tehetett szenvedéséről, ha fiatalabb volt, és ugyanolyan nemű, mint a segítő gyerek, illetve ha a megsegített gyerek korábban neki is nyújtott már segítséget.

A LELKIISMERET FOKOZATOSAN ALAKUL KI

Mint már többször említettük, a beleérző képesség feltétele a lelkiismeret kialakulásának. Sok szülő bizonytalan, mennyire avatkozzon be, ha gyerekének a kortársakkal szemben tanúsított bánásmódja nem megfelelő (pl. harap, karmol, verekszik, lerombolja más gyerek építményét stb.). Egy bizonyos határig ez természetesnek fogadható el, hiszen a gyerek megfigyeli, hogyan reagál a másik ezekre az akciókra. E kisebb konfliktusok segítik lelkiismerete kialakulását. Hogy miként érzi magát az a gyerek, akinek építményét lerombolta, ezt a kérdést már csak a rombolás után teszi fel magának. Korlátozott formában nyugodtan megengedhetjük ezeket a viselkedésformákat, mert minden érintett tanul belőlük. Ha azonnal büntetjük, a gyerek – félve a büntetéstől – a jövőben tartózkodik tőlük, de megfosztjuk őt annak lehetőségétől, hogy kialakuljon benne az őszinte együttérzésen alapuló lelkiismeret.

A gyerekek fejlődésében nagy különbségeket, egyéni eltéréseket találunk, ezek természetesek, és nem adnak okot aggodalomra.

Első lépéseit egy kisgyerek a 10-18. hónap között teszi meg. Mivel ez látványos, nagy eseményszámba megy, a szülők értőn várják, figyelik, mikor kerül sor rá, és természetesen nagyon büszkéek, amikor végre bekövetkezik.

Az első szavak megjelenését is izgalommal várja a család. Átlagosan a 12-30. hónap között következik be a nagy esemény. Jelentősége abban rejlik, hogy a gyerek és családtagjai végre tudnak majd beszélni egymással.

A szobatisztaság szintén mérföldkövet jelent a fejlődésben: a gyerek önállóbbá válik, egy kényelmetlenséggel, egy teherrel, nem utolsósorban anyagi teherrel, kevesebb mostantól. A szobatisztává válás idejében is nagy egyéni szórás figyelhető meg, általában a 12-48. hónap között alakul ki – előbb nappalra, majd éjszákára is.

! Vannak gyerekek, akiknek a fejlődése lassabb, eltérően alakul. Kellő rugalmasság mellett legyen mindig érző szemünk azokra a ritka helyzetekre is, amelyek beavatkozást, segítséget igényelnek.

A személyiség kibontakozása – beleértve a szociális és érzelmi fejlődést – már az első év folyamán kezdetét veszi. Ahogyan a mozgás-, beszéd- és gondolkodásbeli fejlődésben, úgy a szociális és érzelmi területen is nagy különbségeket tapasztalunk.

A szociális és érzelmi fejlődés megnyilvánulása a korai kötődésben és annak zavaraiiban figyelhető meg. A gyerekek kötődésminőségének megítéléséhez idegen helyzetekben figyelték meg őket, amikor az édesanya rövid időre otthagya gyerekét, majd visszatért, de azalatt egy idegen próbált a gyerekekkel kapcsolatot létesíteni. A gyerekek reakcióiból a kutatók arra következtettek, hogy vannak biztosan kötődő, szorongva kötődő, ambivalens és elkerülő viselkedésű gyerekek. A korai tapasztalatok (pl. az anya válaszkészsége) és a későbbi magatartásformák (pl. hogy a gyerek örömmel üdvözlí anyját, miután az visszatér) egymásból következnek, és a későbbiekben is meghatározóak lesznek. (Ranschburg 1999)

Az alábbiakban ismertetjük az eltérő szociális és érzelmi fejlődés befolyásoló tényezőit.

► Előfordulhat, hogy az eltérő fejlődés a gyerek nehézségeiből következik

Nehezíti a korai kapcsolat harmonikus alakulását, ha a gyerek temperamentuma által esendőbb:

■ az ún. *nehéz gyerekeknél* a negatív érzelmek túlsúlyban vannak, veszélyeztetettebbek, szociálisan visszahúzódnóbbá válnak. Az ilyen gyerekeknek különösen segít a pozitív odafordulás, szinte védőtényezőként hat. A nehéz gyerekek esetében sérülékenyebb a szülő-gyerek kapcsolat is: a nehezen megnyugtatható gyerekekkel szemben a szülők könnyebben válnak türelmetlenné (negatív visszacsatolás).

Előfordulhat, hogy a gyerek *fejlődése megkésett*, vagy *fejlődési rendellenességgel* születik:

■ Például Down-szindrómás, autizmussal élő gyerekeknek több segítségre, odafordulásra van szükségük. Fontos, hogy a szülők ezekkel a nehézségekkel ne maradjanak magukra. Sok gyerek (pl. a koraszülöttek) figyelmetlen, „izgága”: nekik is nehezebb arra összpontosítani, hogy mások érzelmeit, szándékait felismerjék, megértsék és átéljék. Nagyon ritkán, de találkozhatunk olyan (autizmussal élő) gyerekekkel, akiknek az is nehézséget okoz, hogy érzelmeiket adekvát módon kifejezzék, megélik. Ezek a gyerekek örömeiket és élményeiket is nehezen tudják megosztani, és akadályozottak abban, hogy egymásra figyeljenek, valamint hogy egymásra tekintettel legyenek. Ebből adódóan a kapcsolatteremtés gondot okoz számukra.

Környezete számára a legnehezebb a *magatartászavarral küzdő gyerekekkel* való megfelelő bánásmód:

■ Előfordulhat, hogy *agresszív magatartású* gyerekekkel akad dolgunk, akik a helyzetnek nem megfelelő intenzitású érzelmeket juttatnak kifejezésre, ugyanakkor gyengék mások érzelmeinek megértésében, csökkent az együttérző készségük, gyakran élnek át negatív érzelmeket, és az agresszív megoldásokat tartják célravezetőnek: egyéb cselekvési lehetőséget általában nem vagy csak keveset ismernek.

■ A *figyelemzavarral küzdő*, túlzott mozgásigényű (hiperaktív) gyerekeknél gyengébb érzelmszabályozásra kell számítanunk. Az ő esetükben azzal tudunk segíteni, hogy megfelelő struktúrát alakítunk ki számukra. Érdemes nehézségeiket olyan formában felhasználni, hogy mozgást igénylő feladatokat adunk nekik. (Például kérdezze meg a konyhában, mi lesz az ebéd, és számolja meg útközben, hány képet látott a falon. Egyszerre azonban csak kevés feladattal bízunk meg!)

■ A *szorongásos zavarban* szenvedő gyerek önértékelése negatív, nem bízik magában, érzelmeit nehezen szabályozza. (Bízunk magabiztosabb társára, kapjanak közös feladatot, amelynek sikeres elvégzéséért végül mindkét gyerek megdicsérhető.)

! Tudnunk kell, hogy egy rossz kezdeten később is sokat javíthatunk. Sokszor elég a nehéz helyzetben lévő szülőt érzelmi-
leg megerősíteni, és megelőlegezni neki a bizalmat: szülőségén
még tud és képes változtatni annak érdekében, hogy boldog, ki-
egyensúlyozott gyereket neveljen.

► Vannak nehézségek, amelyek a szülők részéről állnak fenn

- Ilyenek például a szülők *pszichés megbetegedései*, hangulat-
zavarai. Depresszív anyák nehezebben küzdenek meg a ne-
velés feladataival. Gyerekeinél gyakran tapasztalható, hogy
nehezen képesek szabályozni érzelmeiket, például csak erő-
teljesebb érzelm kifejezéssel érnek el reakciókat, változaso-
kat anyjuknál. Esetükben kevésbé jelennek meg pozitív érzel-
meket tükröző arckifejezések, és intenzívebben reagálnak a
szomorú arcokra, hangokra, hiszen ezekhez szoktak hozzá.
Kötődési mintázatuk bizonytalan.
- *Pszicho-szociális terhelő faktoroknak* kiszolgáltatott édesanyák,
szülők esetében általában több a negatív érzelmcsere, negatív
megerősítés, ugyanakkor a gyerek negatív érzelmeivel gyakran
magára marad. Ezeknél a szülőknél gyakrabban figyelhető meg
következtelen nevelési attitűd, nem tudják gyerekeiket kellőképp
támogatni, és gyakrabban alkalmaznak testi fenytést.
- A *bántalmazó szülőket* negatív, kritikus és kontrolláló maga-
tartás jellemzi. Többnyire maguk is nehéz gyermekkort éltek át,
és csak segítséggel találnak rá a nevelés megfelelő eszközeire.
Gyerekeikre jellemzők az erősebb fiziológiai reakciók, a nega-
tív érzelmek vannak túlsúlyban. (Bántalmazott csecsemők már
3-4 hónaposan fejeznek ki haragot, ez általában csak 7-9 hó-
napos korban jelenik meg). Érzelmi mimikájuk korlátozott, ér-
zelmeiket nehezebben tudják szabályozni, és sokszor nem
megfelelő módon fejezik ki.

! A bántalmazás mindenképpen beavatkozást igényel!

Az *elhanyagoló szülőket* távolságtartás, hiányos válaszkészség
és érdektelen magatartás jellemzi. Az elhanyagolás megjelenhet

- a testi szükségletek elhanyagolásában (elégtelen étel, folyadék,
ruházat, higiénia, lakótér, gyógyszer);
- a kognitív és nevelési elhanyagolás terén (kevés a beszélgetés a
szülők és gyerekek között, nem játszanak együtt, és kevés a gye-
rek játéka, nem adják át tapasztalataikat, és hiányzik a nevelés
által befolyásolás).

Az elhanyagoló szülőkre jellemző:

- az érzelmi elhanyagolás (hiányzik a melegség a gyerekhez
fűződő kapcsolatukban, a gyerek érzelmeinek jelzéseire cse-
kély mértékben reagálnak);
- nem gondoskodnak megfelelően a gyerek felügyeletéről (a
gyerek sokat van egyedül, magára hagyva, kimaradására
nem igen reagálnak).

Az elhanyagolás nem marad következmények nélkül a gyerek
szociális és érzelmi fejlődésére nézve. Az elhanyagolt gyerekek
kevésbé szeretetre méltónak élik meg önmagukat, és az elisme-
rés érdekében igyekeznek mások kedvében járni, vagy a figyelmet
felhívni magukra (gondoskodnak, bohóckodnak). Könnyen meg-
tanulják, mások mit várnak el tőlük, de azt nem, hogy ők és mások
mit éreznek. Ezért nehezen nyílnak meg új szociális helyzetek előtt,
és nehezen válnak bizalmassá. Első látásra gyakran túlzottan al-
kalmazkodónak tűnnek, de könnyen elszigetelődnek.

A gyerek tágabb szociális környezetének, nevelőinek, a Gye-
rekház munkatársainak fontos ellensúlyozó szerepük van.
Legyünk érzékenyek a család életkörülményeire. Pótoljuk a hi-
ányzó fizikai közelséget, de még jobb, ha a gyerek szerethetősé-
gét megmutatjuk szüleinek.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Ha erre van lehetőség, ne a szülő helyett, hanem a szülővel
együtt szeressük a gyereket.
- Segítsünk a megfelelő napirend kidolgozásában, és ezáltal járul-
junk hozzá az érzelmi biztonságérzet kialakításához.
- Támogassuk a szülőket abban, hogy a gyerek korának,
érettségének megfelelően tudják motiválni,
érelklődését felkelteni.
- Tükrözdjenek bennünk szavai, cselekedetei, érzelmei.
Nyújtsunk támogatást környezete észleléseinek megértéséhez.
- Dicsérjük, hogy erősödjön benne az
elfogadás és értékesség érzése.

Óvodáskorú gyerekekkel foglalkozó nevelőknek számos lehetőségük van a gyerekek közötti kapcsolatok, barátságok elmélyítésére. A jó alaphangulatú Gyerekház kialakításának alapfeltétele, hogy a gyerekekben lássuk meg a jót.

Az alábbiakban felsorolunk néhány ösztönzésül szolgáló példát:

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Igyekezünk központi fontosságú szabályokban megállapodni a gyerekekkel, és újra meg újra beszéljük át, esetleg módosítjuk azokat. (Pl. nem szabad gúnyolódni, nem nevetünk ki senkit, de szeretünk, és kell is sokat együtt nevetni). Esetleg készíthetünk a gyerekekkel egy plakátot, amely szimbolikus formában tartalmazza a legfontosabb szabályokat. Keressünk együtt neki helyet.
- Vezessük be a „kortárs segítőrendszert”: minden újonnan érkező gyerek kapjon támogatásképpen egy tapasztaltabb gyereket „keresztszülőnek”, hogy könnyebben szokja meg új környezetét.
- Hívjuk fel a figyelmet a gyerekek szociális készségeire, és tükrözzük ezeket kétszemélyes, illetve csoportos helyzetekben. (Pl. „Tetszik nekem, ahogyan együttműködtök a vonatozásban”, „Tetszik, ahogyan a festésben egymásnak segítetek.”)
- Emeljük ki és erősítsük a gyerekek egymásnak nyújtott segítségét. (Pl. „Nagyon klassz, ahogyan segítetek egymásnak az elrakásban.”)
- Játsszunk a gyerekekkel együttműködést igénylő játékokat, és erősítsük egymás iránti érzékenységüket. (Pl. „Hogyan segíthetnénk Jucinak, hogy ne legyen szomorú?”) Fejlesszük szociális érzékenységüket mesék segítségével is. („Szerintetek miért szomorú most a kismackó a mesében? Hogyan lehetne segíteni neki? Nektek mi szokott segíteni, amikor szomorúak vagytok?”)
- Használjuk a gyerekeket segítőnek, támogatónak, tanácsadónak stb. (Pl. „Légy szíves, segítsél Bélának...” „Azon töröm egy ideje a fejem, hogy...” „Ti mit szóltok ehhez?”)
- Ha egy gyerek segítséget kér tőlünk, kérdezzük meg tőle, ki tudna segíteni neki a gyerek közül? A segítség nem a másik gyerek feladatának átvételét jelenti, nem azt, hogy helyette megoldjuk a feladatot, hanem azt, hogy megmutatjuk, mit tegyen, és annyi segítséget nyújtunk, hogy képes legyen azt egyedül befejezni. Megkérhetünk nagyobb gyerekeket, akik már jól tudnak vágni, hogy segítsenek ebben a kisebbeknek ahelyett, hogy mindig a felnőtt segítsen.
- Erősítsük az összetartozást közös tevékenységekkel. Emlékezzünk meg például beteg vagy hiányzó gyerekekről. Küldjünk nekik csoportban készült jó kívánságokat, készítsunk neki rajzot. Ha orvosnál, kórházban vannak, beszéljük meg, vajon hogyan érzi most magát Pisti...

- Pártfogoljuk a félénkebb gyerekeket úgy, hogy magabiztosabbakkal tesszük őket egy csoportba, vagy közös feladatot adunk nekik, például locsolják meg együtt a virágokat. Bátorítsuk, támogatassuk a visszahúzódnóbb, szegénylősebb gyerekeket.
- Támogassuk a gyerekek önállósodási törekvéseit felelős feladatokkal, amelyeket rájuk bízunk.
- Ha van rá lehetőség, tartsunk kis állatot, amelyről a gyerekek felváltva gondoskodhatnak.
- Pozitív viselkedésformákat erősítsünk dicséréssel, kiemeléssel.
- Alakítsunk ki rituálét például a reggeli érkezéshez, köszöntéshez.

Vannak olyan nehéz helyzetű családok, akiknek a Gyerekház munkatársai abban segíthetnek, hogy kedvezőtlen körülményeik ellenére biztosítsák azokat az alapvető szükségleteket, amelyek a gyerek szociális érzelmi fejlődését jó irányban befolyásolják. A mindennapi életben e folyamatot a gyerek környezete elősegítheti az alábbi figyelembevételével:

- Elemi szükségleteit, például az étkezést, nyugodt légkörben elégítse ki, ahol van kijelölt, vagy még jobb, választott helye.
- Legyen lehetősége megtapasztalni, hogy szerettei, környezete értékeli és becsüli őt, pozitív megerősítéseket, visszajelzéseket, dicséretet és ajándékokat kap.
- Fontos, hogy érezhesse, örülnek sikereinek. Műveit értékeli, kifüggesztik vagy kiállítják egy arra méltó helyen.
- Ugyanakkor fontos, hogy véleményét kifejezhesse, elutasíthasson vagy beleegyezhesen, illetve részt vehessen például őt érintő döntésekben.
- Meg kell tanulnia védekezni szóban, gesztusokkal és – elfogadható határokon belül – tetteiben, testével egyaránt.
- Fontos, hogy tisztában legyen azzal, miben ügyes, erről beszélhessen is.

A gyerekek ilyen módon elmélyítik, illetve bővítik szociális készségeiket. Az elfogadottság, a kedveltség és a szociális kompetencia magját a már említett szemszövgváltás vagy perspektíva-átvétel képessége alkotja, vagyis az, ha a gyerek helyesen ismeri fel a környezetében élő családtagok és kortársak szükségleteit, érzéseit, és megfelelően tud reagálni rájuk. A család mellett a tágabb szociális környezet, a kortársak és barátok, akik körülveszik a gyereket, szintén hozzájárulnak elégedettségéhez, boldogságához, és ilyenformán lényeges elemei az életminőségnek. Ha valakinek jó barátai vannak, akikben megbízhat, könnyebben boldogul nehéz helyzetekben is.

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

A komplex nyelvi kifejezések használata az emberi sajátosságok, különlegességek egyike. A nyelv elsajátítása és a nyelvhasználat az emberi kultúra sok fontos alkotóelemének alapja. A nyelvtanulás képessége az emberi agy egyedülálló sajátossága. A nyelvtanulásban aligha tagadhatjuk a szociális támogatás általános szerepét, ezért különösen fontos, hogy azok a csoportok, amelyek szociális hátrányban kezdik a nyelvtanulási folyamatokat, megkülönböztetett odafigyelést és megerősítést kapjanak.

A felnőtt és a csecsemőt körülvevő szociális környezet kialakítja a kommunikációt, a beszédértést és a nyelv gyakorlási lehetőségét. A csecsemő és az anya közti kapcsolat az érintéssel kezdődik, majd a hangok, mozdulatok jelrendszerével és jelmegfejtési folyamattal folytatódik. A nyelv fejlődése, a hangingerek értelmezése szorosan kapcsolódik a nem nyelvi kommunikációhoz. A metakommunikációt a folytonos gyakorlás, tapasztalat és tanulás fejleszti, ami alakítja a csecsemő és kisgyerek magatartását, alkalmazkodóképességét is.

A csecsemők már megszületésük pillanatától fogva rendelkeznek azokkal a képességekkel, amelyek alkalmassá teszik őket környezetük felfogására, sőt a környezetükkel való kapcsolattartásra. Azonnal reagálnak környezetükben olyan ingerekre, mint például a fényváltozások vagy a hőmérsékleti különbségek.

Kéthónaposan már jelzés értékű mosolyt kapunk válaszul az ismerős arcra. A gyerek nem passzív partner, bár a kapcsolatteremtésben még nem fejlődött ki a teljes partneri viszony. Ha a szülők, a gondozók rendszeresen fejlesztik a partneri szerepek megismerését, a kommunikációs fejlődést segítik elő. Hangra hanggal, mozdulatra mozdulattal való válasz előjele az adok-veszek páros kapcsolattartásnak a későbbi 5-6 hónapos korban.

A szemkontaktus megléte az egyik alapeleme a későbbi teljes kommunikáció kialakulásának.

Négyhónapos kor körül a csecsemő előnyben részesíti az olyan vizuális ingereket, amelyek együtt jelentkeznek a hang-ingerekkel. Könnyebb számára így felfogni és koordinálni az auditív információkat, és eligazodni az őt körülvevő világban. Amennyiben a csecsemő már ebben a nagyon korai időszakban sokat sír, nehezen reagál a külvilág adta jelzésekre, gondolnunk kell a kommunikáció éretlenségére, és azt megfelelő ingerekkel el kell kezdeni serkenteni. Nagyon fontos szerep hárul ilyenkor a partnerre (szülő, gondozó), hogy szinte ne legyen elmulasztott pillanat, amely kommunikációra hív fel.

Jól nyomon követhető a gesztusok kialakulása az összerendezetlen mozdulatoktól a beszédértékű jelekig. A rámutatás az egyik legfontosabb beszédet megelőző gesztus. Kilenc hónapos kor körül a rámutatás és a szemkontaktus együttes megléte a tárgyak, személyek megnevezésének előhírnöke, és mint ilyen nemcsak a beszéd kezdete, hanem a kétoldalú kommunikáció első valódi megnyilvánulása.

A KORAI KOMMUNIKÁCIÓ FEJLŐDÉSE

A gyerek:

- érzékenyen reagál a nyelvre,
- hangoztat,
- gesztusok és hangadás útján fejleszti a kommunikációt.

Az akaratlagos kommunikáció 7-8 hónapos kor körül fejlődik ki:

- szándékos viselkedésével a csecsemő elnyeri a felnőtt figyelmét és segítségét;
- fokozatosan válik világossá, hogyan érheti el célját mások segítségével.

Az akaratlagosság stabilizációjának feltételei:

- A gyerek szemkontaktust tart a felnőttel, gesztusok és hangoztatás közben a szemkontaktus fókuszát változtatja tárgy és személy között.
- A gyerek gesztusai és hangoztatása állandósul és ritualizálódik.
- A gyerek tesz egy mozdulatot, vagy hangoztat, amikor választ vár a kommunikáló partnerétől.
- A gyerek kitart kommunikáló szándéka mellett, ha valami nem érthető számára, illetve ha a partner számára nem világos a kommunikáló szándék.
- Ebben az esetben néha változtat magatartásán, hogy világosabbá váljon és megpróbálja „elmagyarázni” szándékát.

Kommunikációs célok:

- Az interakció szándékos jelei.
- Kérések, parancsok, kérdések.
- A módok váltakozhatnak különböző gyerekek között, de általánosságban mindenkire vonatkoznak.

Mi történik, ha nagyon korán észrevesszük ezeknek a kommunikációs fejlődési fokoknak a hiányát, illetve nem megfelelő ütemben való fejlődését?	Minden esetben azt az alapelvet kell kövessük, hogy csak a lépcsőzetes interakció kialakítása vezethet célra.
Hogyan segíthet a játékos interakció a gyereknek a megfelelő lépcsőfokok elérésében?	A válasz az interakció természetében keresendő. Ugyanis a más emberekkel történő interakció különböző típusai a gyerek fejlődését eredményezik.

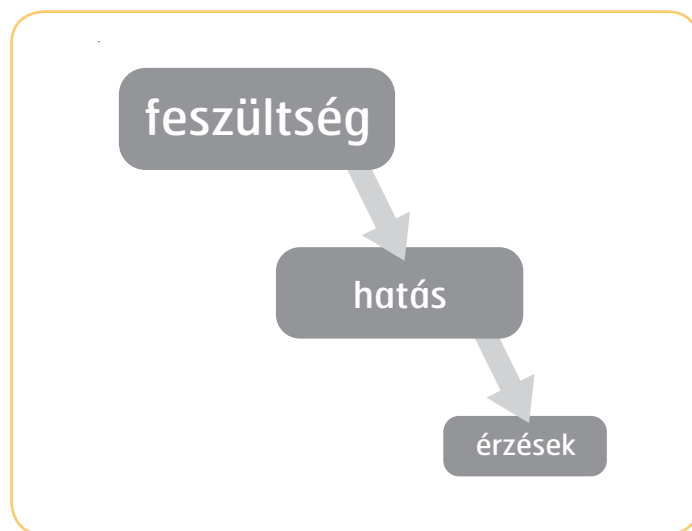
Az emberi természet olyan, hogy a másik emberhez való viszonya elengedhetetlen a tanuláshoz és a fejlődéshez: az agy és a gondolkodás nem működik emberi kapcsolatok nélkül. Emberi kapcsolatok nélkül nem fejlődik az önértékelés, a kezdeményező készség és a kreativitás sem. Még az agy intellektuálisabb funkciói – a logika, a döntés, az elvont gondolkodás – sem fejlődnek állandó kapcsolatforrás nélkül. A legkorábbi tanulás jelentős része is a másik emberrel való érintkezés során zajlik. A csecsemő úgy tanulja meg az ok-okozati összefüggéseket, ha leejti a kancalt és látja, amint az a földre esik. De sokkal többet, sokkal korábban és sokkal alaposabban tanul a mosolygásból és annak viszonzásából. Később tanul abból, amikor kinyújtja karjait az anyja felé, és az felveszi.

! Az emberi kapcsolatok nélkülözhetetlenek a gyerek fejlődésében

Az ilyen tanulásból származó öröm sokkal intenzívebb, az anya reagálása sokkal finomabb és gazdagabb. Ez a fajta gazdag és intenzív reagálás, amely mélyen beleivódik a gyerek érzelmeibe, csak emberi kapcsolatban képzelhető el. A gyerek aztán a fizikai valóságban is felhasználja az érzelmi ok-okozati összefüggések terén szerzett tudását („énmiattam történnek dolgok”). A hagyományos észlelés-tanulás nézettel – mármint, hogy az érzelmi tanulás az elsődleges, és ez az alapja a észlelésnek – teljesen ellentétes ez a felfogás. Ez a belső élet nélkülözhetetlen a különleges, kicsit más törődést igénylő gyerekek intellektuális és érzelmi fejlődésének beindításához. A tanulás felhasználásával az interakción keresztül mobilizálhatjuk gyerekünk érzelmi életét. Mi több, magát a tanulást is az érzelmek teszik egyáltalán lehetővé.

Bevonva gyerekünket az interakcióba, érdeklődését és motivációját követve, érzelmei hasznosításával nagy segítségére lehetünk a fejlődési létra minden egyes fokának elérésében. Segíthetünk neki abban, hogy késztetést érezzen megtanulni, hogyan figyeljen ránk, hogyan vegyen részt egy párbeszédben, ösztönözhethetjük, hogyan kezdeményezzen, hogyan tanulja meg az összefüggéseket és a logikát, hogyan oldjon meg problémákat még mielőtt beszélni kezdene, és hogyan induljon el a képzeletvilágában. Miután közösen, sorozatban nyitunk meg és zá-

runk be kommunikációs köröket, egyben segítünk összekapcsolni az érzelmeit és a viselkedésével közvetített akaratát (pl. amikor rámutat egy játékra), sőt a szavait és ötleteit is („Add ide!”). Azáltal, hogy célratörően segítünk neki összekapcsolni érzelmeit a viselkedésével és a szavaival, lehetővé tesszük, hogy az ismeretek „sulykolása” helyett összetettebb kapcsolatba kerüljön velünk és a világgal, ösztönösebben, rugalmasabban és nagyobb kedvvel ismerkedjen a dolgokkal. Így biztosabb alapokra tesz szert a megismerés magasabb fokain is.

A gyerek érzelmi életének mobilizálása a tanulás felhasználásával az interakción keresztül

A jól fejlődő kisgyerek élete első évében a verbális és nemverbális (nonverbális) kommunikáció gazdagságát mutatja. Ahogy fejlődik nyelv- és beszédkézsége, úgy válik egyre világosabbá, ha a kommunikáció fejlődésében bármilyen zavar keletkezik, vagy éretlenség figyelhető meg. Az alább bemutatott nyelvhasználati fejlődési séma jól mutatja, hogyan követhető nyomon az egyre szélesedő és tökéletesedő kommunikáció.

NYELVHASZNÁLAT

Nemverbális	Verbális
tekintet irányítása	beszédkezdeményezés
gesztusok használata	párbeszéd
testtartás–testi magatartás	beszédtéma tartás
	adekvát beszélgetés

Sok figyelmeztető jellel találkozhatunk ebben a korban, amelyek mind a kommunikáció éretlenségére hívják fel figyelmünket. Ilyen, ha a csecsemő ahhoz, hogy célját elérje, nem ad semmilyen felhívó gesztust, hangot. Ha nem ismétli meg tevékenységét sokszor annak érdekében, hogy magára irányítsa a figyelmet. Ha belenyugszik egy tárgy eltűnésébe anélkül, hogy azt szemével követné vagy keresné. (Ez csak néhány példa a számos lehetségesből.)

KOMMUNIKÁCIÓ – INTERAKCIÓ ANYA ÉS A CSECSEMŐ KÖZÖTT

A csecsemő
tevékenykedik

Az anya alátámasztja:
megerősíti és
megmagyarázza

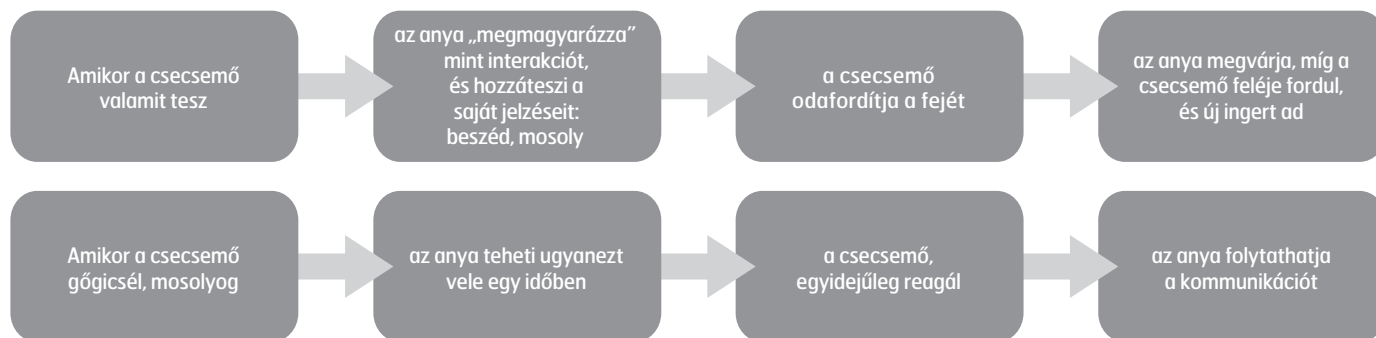
A csecsemő
reagál

Az anya
reagál

KÖLCÖNÖS INTERAKCIÓK

Néhány példa a kölcsönös interakciókra 3, 6, 9 és 12 hónapos korban. A példák megfigyelési szempontokat is jelentenek.

HÁROMHÓNAPOS KORBAN

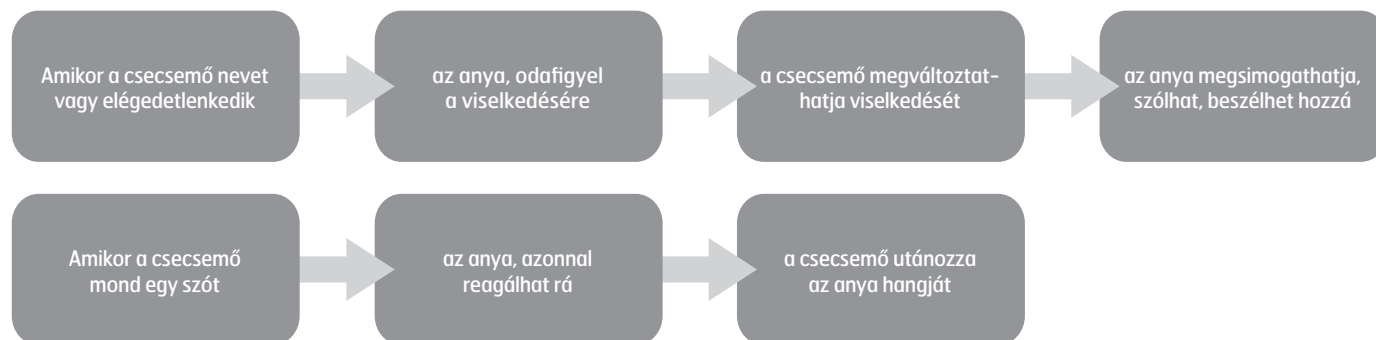
HATHÓNAPOS KORBAN

KILENCHÓNAPOS KORBAN

TIZENKÉT HÓNAPOS KORBAN

A kétoldali kölcsönös jelzések a csecsemő és az anya magatartásából fakadnak, és befolyásolják egymást. Elég valószínűnek tűnik, hogy a gyakori ismétlődés vagy akár tudatos ismétlés erősíti a szinapszisokat, és stabilizálja a neuronkapcsolatokat a fejlődő agyban.

Stanley Greenspan a kommunikációt, a kapcsolatteremtés fejlődését életkorok szerint a következőképpen osztotta fel:

0-3. hónapig	Az önreguláció időszaka, amelyben a csecsemő megismeri az őt körülvevő világot.
3-5. hónapig	A bizalmasság keresésének ideje, a környezetében lévő emberekkel való kapcsolat kialakítása.
5-9. hónapig	A kétirányú kommunikáció megjelenése, amelynek legfontosabb ismérve az „adok-veszek” helyzet kialakulása és stabilizációja.
9-18. hónapig	A komplex kommunikáció megjelenése, amely végig kíséri egész életünket.
30 hónapos korig	A komplex kommunikációáltalánossá válása, az érzelmi ideák megjelenése.
48 hónapos kor	Az érzelmi gondolkodás kialakulása.

A beszéd kialakulása és a nyelv fejlődése bonyolult és összetett funkciók együttműködésének terméke: A következő ábrán jól nyomon követhető ez a folyamat:

NORMÁL NYELVFEJLŐDÉS

A nyelv az információk cseréjére és tárolására alkalmas szimbolikus rendszer. Általánosságban a hallottak megértéséről és kifejezésének képességéről beszélhetünk. Mindezekhez (megértés, kifejezés) természetesen a vizuális képességek is segítenek. A megszokott módon fejlődő csecsemő figyel a gesztusokra, és maga is próbál hasonló mozdulatokat használni: ezekkel saját állapotáról vagy kívánságáról ad információt környezetének számára. Ez tekinthető a normál nyelvfejlődés első fázisának. A tekintet irányítása, a gesztusok, a testi magatartás mint a nyelvfejlődés előfutárai, már kora csecsemőkortól megfigyelhetők, sőt adott esetben felhívhatják a figyelmet egy esetleges nem szokványos fejlődésre is.

Az emberré válás folyamatában megőriztük a hangadást mint magatartást kifejező formát. Az érzelmi állapotot, információ- vagy ismeretátadást szolgáló tevékenység fejlődése a gondolkodó emberré válás legfontosabb része.

A beszéd tartalma felöleli mindazt, amit a nem beszélő lények egyéb kommunikációs formákkal hoznak egymás tudomására. Kifejezhet akaratot, tiltakozást, egyetértést vagy ellenállást. A beszéd útján közvetített információ szemantikája a legfontosabb a kapcsolatteremtésben, és kifejezőbb, mint bármely más emlős mozgás és hangadás útján kifejezett magatartása.

Az emberi nyelv kialakulásához és fejlődéséhez szorosan hozzátartozik az érzelmi és értelmi fejlődés, ezt pedig a gyerek környezete befolyásolni képes.

A gyerekek számára rendkívül fontosak az emberi ingerek: az arc, a hang, az érintés és az illatok. Velezületett képességük, hogy az arc felé forduljanak, és minden más egyéb hangnál szívesebben hallgatják az emberi beszédet vagy éneket.

Éppen úgy, ahogy egy újszülöttet is számos ösztönös képessége segít a túlélésben és az őt körülvevő új környezethez történő alkalmazkodásban, ugyanígy a szülők is belső indítást éreznek arra, hogy csecsemőjüket szeressék, illetve kívánságait teljesítsék. Annak ellenére, hogy az utóbbi időkben nagy reményeket tápláltak az iránt, hogy lehetséges „még okosabbá tenni a csecsemőt”, a szakemberek egyetértenek abban, hogy nem léteznek speciális módszerek a természetes agyfejlődés felgyorsítására. A babák bízgatására, önismeretének gyarapítására – ami mindig a legjobb módja a tanulásnak – még mindig a mindennapi szerető gondoskodás tűnik a legmegfelelőbb módszernek.

A nyelv kipróbáltan a stimulálás legjobb módja. Azok a gyerekek, akikkel társalogni lehet, akik szívesen hallgatnak mesét, vagy bármilyen egyéb módon bevonhatók a verbális interakciókba, mindig fejlettebb nyelvi tudással rendelkeznek, mint azok, akik kevésbé képesek a felsorolt verbális cselekvések bármelyikére. Mivel ismert tény, hogy a nyelv a kognitív funkciók fejlődésének alapja, a beszélgetésre épülő egyszerű cselekvések sora a legcélravezetőbb ahhoz, hogy a legtöbbet tudjuk kihozni az agyfejlődés legérzékenyebb éveiből.

A HALLOTTAK KIFEJEZÉSE

Az csecsemők egységes, „uniformizált” kifejezési formát használnak, tekintet nélkül arra, hogy az őket körülvevő felnőttek milyen nyelven beszélnek. A legkorábbi időszakban jól megfigyelhető, hallható „gögcicselés” dallamos, nyitott magánhangzóból áll. Ez a gögcicselés az élet első 4-6. hetében stabilizálódik, majd az első hónapok során a fejlődés következtében átalakul két ajakkal képzett hangsorokká: mintha „felfújt buborékolás” lenne.

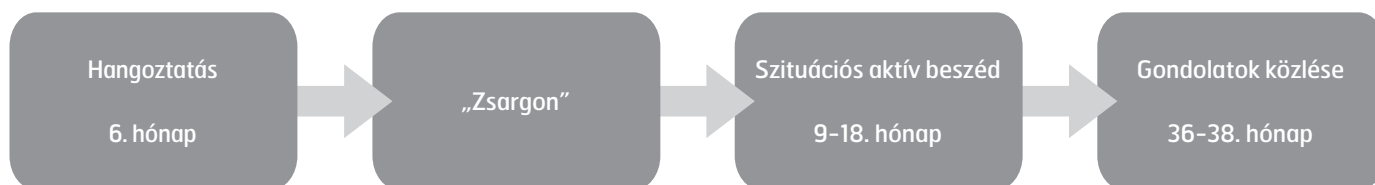
Az első nevető hangok öthónapos kor körül jelennek meg: a csecsemő szívesen ismételteti őket, éppen úgy, mint néhány egytagú szótagot (pl. „ba”, „ga”, „na”). Fél éves kor után, 6-8 hónapos korra tehető a hosszantartó *babbling* időszaka, ami annyit jelent, hogy a csecsemő azonos szótagot ismételt folyamatosan és kitartóan („lalalalala”, „bababababa”, „mamamama”). A hátramaradt fél év alatt – amíg a csecsemő betölti első életévét – megkezdődik a hangsorok leszűkítése, rendezése, s ez tart egészen addig, amíg hangkészlete meg nem közelíti a környezetében élő felnőttekét.

A 9. hónap körül a kisbabák helyel-közzel hallatnak szavakra emlékeztető, „megcsonkított” hangsorokat, mint „mama” vagy „baba”, de ezek még nélkülöznek minden olyan jelentést, amellyel a felnőttek esetleg társíthatnák. A tízhónapos csecsemő már spontán használja ezeket a kifejezési formákat, a hangadásnak ezt a típusát arra, hogy segítségükkel felhívja magára a felnőttek figyelmét.

Az első életév végén, a 12. hónap körül gyerekünknek a közvetlen család tagjainak neve vagy a „mama”, „papa” szavakon túl, már van egy-két tudatosan használt szava.

Ebben a korban figyelhetjük meg, milyen nagyszerűen utánozzák a szülők kifejezéseit, szavait, ha azoknak megfelelő ösztönző hatásuk van. Lássunk egy példát: „Itt a labda! Mondd: labda!” A gyerek utánazhatja ezeket a kifejezéseket, de ezeket még nem tekinthetjük szókincsük részének, mivel nem használja őket spontán.

A BESZÉD KIALAKULÁSÁNAK ÉS A NYELV FEJLŐDÉSÉNEK FOLYAMATA

A második életév alatt a szókincs hihetetlen sebességgel gyarapodik. Kezdetben egy-két szóval hetente, és ez a növekedés a 24. hónap végére eléri az egy-két új szót naponta.

A totyogók 18-20 hónapos koruk körül minimum 20 szavas szókészlettel rendelkeznek, és ez kétéves korukban eléri legalább az 50 szót. A huszonnégy hónapos kor sajátja a folyamatos „zsargon” használata. A „zsargon” nem más, mint különböző hangsorok füzére, amelybe belekeveredik olykor egy-egy értelmes, ismert szó.

Nem keverhetjük ezt össze a már korábban említett, kilenc-hónapos korban megjelenő, ismételten visszatérő hangsorokkal, amelyek más fejlődési szakaszt jellemeznek.

Az ebben a korszakban hallatott „zsargon” jól felismerhető hanglejtéssel is rendelkezik, éppen ezért mondogatják szülei: „A saját nyelvén beszél.” A huszonnégy hónapos gyerek gyakran használ két-három szavas mondatokat, mint például: „Kér víz”, „Apa el autó.” Ezek használata spontán, néha szokatlan az összefüggés az adott helyzet és a hallott mondat között. Erre az időszakra jellemzőek azok a memorizált mondatok, mint: „Na jó!” „Hát menjünk!” Az ilyen típusú megnyilvánulások nem a gyerekek által választott formák, és nem is mindig azt fejezik ki, ami jelentéstartalomban mögöttük rejlik.

A „zsargon” visszaszorul, sőt gyorsan el is tűnik, amint a gyerekek képesek két-három szavas „valódi” mondatokat használni.

A személyes névmások megjelenése is a kétéves kor idejére tehető, bár kezdetben még gondot okoz az „én” és a „te” helyes alkalmazása: az előbbi mindig a beszélő, az utóbbi mindig a hallgató. Ebben nagy szerepet játszik az is, hogy a gyerek környezete mennyire használja helyesen őket.

A harmadik életévben folyamatosan és nagyon gyorsan nő a szókincs, egyes gyerekek szókészlete két-három új szóval gyarapszik naponta. A 24 és 30 hónapos kor közötti beszédfejlődésre a „távirati” stílus jellemző. A mondatok már három-öt szavasak, de még nem tartalmaznak viszonyító szavakat vagy határozókat. Hiányoznak belőlük a jelzők, és kevés ige szerepel bennük. A harmadik életévét elért gyerek beszédére már jellemző, hogy nyelvtanilag helyes, és mások által jól érthető. Mondatai kifejezik gondolatát, kéréseit, és ez mindenkinek világos és egyértelmű. A nyelvi törvényszerűségek használatának fejlődésével együtt megfigyelhető a nyelvi kifejezés érthetőségének fejlődése is. A hároméves korban elvárható 75%-ban jól érthető beszéd négyéves korra teljessé válik.

A HALLOTT NYELV ÉRTÉSE

Legkorábban a terhesség 26. hetében figyelhető meg a hangra való reagálás. Az újszülöttnél tapasztalhatjuk, hogy pislogással vagy a szopás közbeni levegővétel-változtatással reagál a hangingerekre. A hangingerre történő válaszadásnak kettős jelentősége van. Egyrészt bizonyítéka annak, hogy a csecsemő a hangot felfogta, másrészt megnyilvánul benne hangképzési képessége.

Egy 2-3 hónapos csecsemő érdeklődően néz és figyelmesen hallgatja, amikor a felnőtt beszél hozzá, ugyanakkor, amikor elhallgat, azonnali hangadással válaszol. Ez az alapja annak a nyelvhasználatnak, ami a későbbiekben az emberi érintkezésben szociális interakcióként jelenik meg.

A normálisan fejlődő csecsemő négyhónapos kora körül elfordítja a fejét abba az irányba, ahonnan a hangot hallotta, míg a csengő vagy az autóduda hangjára csak egy-két hónappal később reagál. Ez nem attól függ, hogy melyik az erősebb hang, hanem, hogy a csecsemő előnyben részesíti az emberi hangot a nem emberi hanggal szemben.

Ha egy nyolchónapos csecsemőnek az őt gondozó felnőtt a nevét mondja, akkor arra többnyire reagál. A kilenchónapos már azt is érti, hogy „nem”. Az első életév végén a baba már olyan egyszerű utasításokat is megért, amelyeket nem kísérrünk kézmozdulattal vagy testbeszéddel. A fejlődés során – úgy kétéves kor körül – az összetett utasítások megértéséhez is eljutunk, amikor megérti és végrehajtja azokat a kéréseket, amelyek helyben vagy időben különböznek. („Hozd ide a labdát, és ülj a székre! Tedd a macit a polcra, és azután menj ki!”)

Ugyanerre a korra tehető, amikor a gyerek rámutat az általunk kérdezett tárgyra. A rámutatás aktusa itt nagyon fontos, hiszen korábban csak magát a feladatot teljesítette. Úgy félévvel később, harminchónapos kor körül, a nyelvileg jól fejlődő gyerek már arra is képes, hogy megmutassa azt a tárgyat, amelyet használatának megfelelően csak körülírtunk. („Mutasd meg, amiben alszunk!”)

Ebben a korban már néhány határozószót is megért a to-

tyogó kicsi, és ezt bizonyítja azzal, hogy végrehajtja utasításunkat. („Tedd a kanalat a pohárba!”)

A hanghordozás, a hangsúly a beszédhasználatban emocionális állapotot fejez ki, és ennek segítségével jelenik meg a kijelentő vagy kérő mód. A kisgyerekek folyamatosan, hallás alapján sajátítják el a beszédnek ezeket a változatait. Az érzelmek kifejeződésének szemantikai jelentőségük van, illetve lesz a fejlődés során. Ezeket meg kell fejteni, meg kell érteni, és a gyerekek imitálják, gyakorolják, utánozzák, míg a saját kifejezőmódjuk részévé nem válik.

VIZUÁLIS – LÁTHATÓ – NYELV

A beszédet megelőző éber, élénk fixálás az élet első néhány hetében megkezdődik. A barátságos, „társasági” mosoly a 4-6. héten jelenik meg. Ezek mind válaszártékúak: a környezet jelzéseire adott válaszok.

A hang felé fordulás – először az emberi hang, később a tárgyak, például a csengő hangja felé – stabilizálódik négy-öthónaposan. Féléves kor körül a mindennapos, gyakori gesztusok, játékok felkeltik a csecsemők érdeklődését, ezekre jól észrevehető vizuális visszajelzést adnak. Nyolc-kilenc hónapos kor körül a fent említett játékokat megismétlik, majd önmaguk is kezdeményezik.

Néhány héttel később, tízhónapos korban a gyerek a környezet szokásainak megfelelően felszólításra, illetve utánpás-ként int „pá-pá”-t. A szülőknél izgatottságot és nyugtalan-ságot idéz elő, amikor gyerekek 9 és 12 hónapos kora között gyakran sírással vagy kéznnyújtással akar egy tárgyat megkapni. A szülők frusztrációjának oka, hogy ezekben az esetekben többségében nem értik meg kívánságát. Ez a „nehéz” időszak egyéves korban ér véget, amikor is a gyerekek mutatoujjukkal ráböknek az általuk vágyott tárgyra. Nemcsak, hogy rámutatnak, hanem ezt gyakran egytagú szavakkal is kísérik, hiszen ekkor már képesek a szimbolikus kommunikációra.

Nem minden esetben ilyen zavartalan a nyelv és a beszéd fejlődése. A megszokottól eltérő fejlődéssel találkozhatunk annak ellenére is, hogy a csecsemő hallása és intellektusa ép. Bár a beszédzavarokat gyakran megállapítják vizsgáló és tanácsadó állomásokon, a fejlődési beszédzavar fogalma meg lehetőségen ismeretlen.

A *fejlődési beszédzavar* idegfejlődési rendellenesség, amely már születés előtt kialakulhat. A kifejező beszéd néha jelentős lemaradást mutat a nyelvi megértésben. Ellentmondás mutatkozik továbbá a nyelvi felfogás és a többi gondolkodási fejlődési típus között. Amikor kisgyerekekkel foglalkozunk, óvatosan szoktuk használni a „nyelv” fogalmát, miután az az érett fogalmak gondolkodási rendszerét jelenti, amit a gyerekek még nem tanultak meg. Mi több, kisgyerekek esetében még mindig gyakran bizonytalan, hogy tényleg nyelvi rendellenességről van-e szó.

A fejlődési beszédzavar kórtörténetének és etiológiájának (kóroktanának) számos elmélete létezik. A fő tünet az átmenet zavara, amely a megfigyelt tárgytól, a memóriától, az érzéstől, a gondolattól, a felfogástól vagy fogalomtól egészen egy szó kiejtéséig terjed. A szókereséssel vagy a folyamatos beszéddel kapcsolatos problémák fontos részei a kórképnek, és annyira szembetűnők, hogy az ember hajlamos úgy nézni a teljes képet, mintha a verbális memória vagy a memória visszanyerési rendellenességéről lenne szó. A kiejtés, a mondat szerkezet, az emlékezőképesség, a hallás utáni megértés és a nyelvi felfogás nagy változatosságot mutat, és a teljes képet befolyásolhatja.

A 2. életév végére a fejlődési beszédzavaros gyerek még mindig nem kezd szavakat mondani. Általában az idősebb gyerek sem beszél sokat, de ha mégis, akkor csak rövid mondatokban, úgynevezett „távirati stílusban”. Kisebb gyerekek-nél gyakran találunk kiejtési zavart, súlyos pöszeséget, vagyis a fonológia zavaros, és a felfogóképeségen alapuló beszéd nem tiszta.

Különbséget kell azonban tennünk a fenti probléma és a beszéd összerendezetlensége (*diszpraxia*) között. Ilyenkor a gyerek mesélése kaotikus, és gyakran visszatérő határozatlanság, szókeresési problémák kísérik. Ezek gyakrabban fordulnak elő párbeszédben, mint spontán beszédhelyzetben, ami esetenként megkönnyíti, hogy felfigyeljünk rájuk, hiszen az ún. vizsgálati, illetve megfigyelési szituációban szembetűnők.

A nyelvhasználatot gyakran az adott nyelv szabályaitól eltérő, morfológiai (pl. ragozási vagy szókapcsolási) hibák jellemzik. Gyakran találkozhatunk ugyanakkor mondattani hibákkal is, mint például a mondat szórendje, parafrázisok be-

helyettesítése (amikor egy szót vagy annak tagját olyanra kell cserélni, ami hasonlít rá). A szavak és részei összekeverednek. A beszéd nem folyamatos, és gyakran sok gesztikulálás kíséri. A minőség az általános gondolkodási szinttől is függ. Kisgyereknél lehetetlen szétválasztanunk a valós fejlődést és annak megnyilvánulását a motoros fejlődéstől és beszéd-től.

A kortól függő változásokról, az érzékeny motoros, beszéd- és nyelvfejlődés közötti kapcsolatokról a kutatók azt tartják, hogy idegi változást és hangképzési folyamatot eredményeznek, ami bármikor megzavarodhat az agy számos pontján. Ez a zavar korai állapotban születés előtt, alatt és után is bekövetkezhet. Ebből következően a fejlődési beszédzavar nem korlátozódik valamely kórfejlődési fogalomra.

Az agyi funkció a korról változik, ezért a fejlődési beszédzavarról kapott kép igencsak különbözik a későbbi életkorban. Általában olyan megkülönböztetést használunk, ami elválasztja az *aktív beszéd* rendellenességeinek csoportját, a *szóbeli motoros* problémáktól. Külön kategóriába tartoznak a *vegyes*, *expresszív-receptív* csoportok, ahol a beszédértés és a beszéd kifejezésében is nehézségek adódhatnak. És vannak jellegzetesen receptív, felfogási csoportok: az ő esetükben gyenge a beszédértés.

Ezen fő osztályozáson belül a szakirodalomban a különböző szerzők a rendellenességek számos fájára és alfájára más és más meghatározásokat használnak. Ha egy gyerek nem érti meg, amit mondunk neki, akkor a kérdéses helyzetben amit válaszol, az sem helyénvaló. Beszéde kevésbé kommunikatív, amit *echolália*, azaz a hallott szavak, esetenként teljes mondatok ismétlése kísérhet – akár tiszta kiejtéssel és mondattanilag helyesen.

Gondos megfigyelést igényel azonban annak megállapítása, hogy nem speciális tanulási folyamattal állunk-e szemben. Léteznek ugyanis olyan gyerekek, akik a lassúbb, általános fejlődés következtében az echoláliát megerősítő tanulási folyamatként használják. Az irodalom harminchat hónapos korig tekinti elfogadhatónak az echoláliát, azt követően már felmerül az értelmi képesség fogyatékának kérdése. Ez a szokatlan jelentés-tani, gyakorlati szindróma azonban klinikailag is és kórtörténetileg is különbözik a hétköznapi nem tiszta beszédétől vagy a helytelen mondathasználattól. Az ilyen szindrómát mutató gyerekeket gyakran helytelenül autistáknak diagnosztizálják.

Bár hajlunk arra, hogy a fejlődési beszédzavaron belül számos nyelvi szindrómát különböztessünk meg, de ezeket be-

szűkítjük egy fejlődési neurológiai és kórfejlődési keretbe. Ebben a keretben több neurológiai tünetcsoport található, ezek egyike a *diszpraxia*, a mozgási ügyetlenség. Az etiológiai kutatások magyarázatot adtak olyan lehetőségekre, mint az agyi károsodás, illetve torzulás, születés előtti fejlődési rendellenesség agyi szinten, mint például idegsejt-axon (nyúlvány) összehúzódás és vándorlási anomáliák, genetikai és kromoszóma-eltérések, valamint anyagcsere-rendellenességek. A kórismereknél nem lehet csak a nyelvi ismérveket alapul vennünk. Ha valaki el akar jutni a rendellenes beszéd és nyelvi fejlődés kórtani fogalmához, feltétlenül figyelembe kell vennie az életkort, mint ahogy a teljes érzelmi, neurológiai és neuropszichológiai működést, valamint a genetikai hátteret is.

Ha egy gyereknél korán mutatkoznak olyan jelek, amelyek kapcsolatteremtési lehetőségeinek megnehezülésére utalnak, óriási gyakorlatot követel, hogy segítsük őt akarátának vagy érzelmeinek viselkedésével, majd később a szavakkal történő összekapcsolásában. Mint amikor egy jobbkezes ember azt tanulja, hogy kell egy labdát bal kézzel dobni: újra és újra gyakorolni kell a feladatot, amíg tökéletes nem lesz. Az együtt töltött interakciós játékidő gyerekünk gyakorlási ideje. Minden alkalommal, amikor leülünk vele a földre, és közösen csinálunk valamit – spontán örömmel követve a gyerek érdeklődését és motivációját –, már segítünk neki abban, hogy felépítse az érzelmek és a viselkedés, sőt a beszéd közti kapcsolatot, és hogy előrehaladjon ebben a fejlődésben.

Ez a „speciális” játék olyan, mint az átlagos interakció és játék, csak spontán és szórakoztató. Különbözik az átlagos játéktól abban, hogy fejlesztési funkciója van, és benne a gyerek majd aktív játszótárs lesz.

! A felnőtt szerepe itt az, hogy kövesse a gyereket, és játsszon vele, bármi köti is le az érdeklődését, de ezt oly módon tegye, hogy ösztönözze a kettőjük közötti interakciót.

Ez azt jelenti, hogy ha ő autókat akar gurítani, akkor gurítsuk vele, esetleg ajánljunk gyorsabb autót vagy versenyautót, és ha szükséges, akár ütközzünk is össze az ő autójával. Ha ő kockákból építeni akar, építsünk vele, kockákat téve az ő tornyához, esetleg egy „jaj” felkiáltással le is dönthetjük a torony egy részét.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Bármilyen tevékenység jó, ami interakciót eredményez.
- A mi szerepünk az, hogy konstruktív segítséget nyújtunk, és egyben addig „provokáljuk” a gyereket, amíg a kétszemélyes interakció létre nem jön.

A gyerek követése azt jelenti, hogy az ő érdeklődésére és hajlandóságára építünk, ami nem szükségszerűen jelenti azt, hogy mindenben követjük. Sok szülő és szakember gyakran passzívan követi a gyereket anélkül, hogy nyitást kezdeményezne vagy zárást idézne elő a kommunikációs körökben. Aktívan követni a gyereket viszont építkezést jelent, úgy, hogy a gyerek cselekedete szó szerint kényszerítse őt magát arra, hogy ő akarjon egyre több kommunikációs kört nyitni és zárni. A gyerek önmagától is építkezhet a szülő próbálkozása-

sára, hogy az interakciót kiszélesítse. Máskor a szülőnek kell sokkal határozottabbnak lenni, de mindig a gyerek érdeklődési területének megfelelően.

Például amikor a gyerek egy hintalóra koncentrál, és nem figyel a felnőtt „lovacskás” szavaira, és elindul az ajtó felé, megállhatunk a hintalóval az ajtóban. Ezzel arra ösztönözhetjük őt, hogy kifejezze magát gesztusokkal vagy szavakkal, és egyben megnyisson és bezárjon néhány kommunikációs kört. Aktívan és ösztönzőleg követjük az ő hintalovas érdeklődését, sétáját az ajtóig, úgy, hogy nem vele megyünk, hanem építkezünk arra, amit csinál.

Ez kezdetben nem lesz egyszerű. Néhány gyerek ilyen feladatokban körömszakadtáig harcol, hogy hagyják békén. Ez esetben játékosan kell ellenállnunk neki, szó szerint az útjába kell állnunk, azért, hogy interakciót érijünk el. Idővel azonban ő is kitalálhatja, hogy mit szeretnének csinálni vele, és ez tetszhet is neki. Ha ez egyszer megtörténik, kezddhetjük kiszélesíteni az interakciót, és a játék révén rászoríthatjuk, hogy zárja be a kommunikációs köröket. Ahogy gyarapodik emocionális kifejezőképessége, a gesztusokkal történő kommunikációja, úgy vezethetjük be az ötleteknek egész tárházát. Ha egy bábót húzunk kezünkre, vagy egy babát helyezünk bele a kocsijába, amit húz, megnyerhetjük egy teljes imitált játéknak. Ha a játékának szereplőjévé válunk, folytathatjuk az interakció ösztönzését szavak bevezetésével.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Ahogy a gyerek által elképzelt helyzetek bonyolultabbá válnak, és nyelvkészsége nő, az imitálás helyett segíthetünk neki az érzések szóbeli kifejezésében.
- Ösztönözhetjük a kommunikációs körök zárására, ugyanúgy, ahogy a gesztusok körét zárja.
- Így a gyerek fokozatosan terelhető a logikai gondolkodás és fantázia világába.

Az érzelmi fejlődésben hat különböző képesség vesz részt, amit a gyerekeknek meg kell tanulnia a kommunikáció, a gondolkodás és öntudatának formálása érdekében. Az interakciós játék célja nem korlátozódhat szigorúan ezekhez a fejlődési fokozatokhoz, mert a gyerek tanulási folyamata során több közülük átfedi egymást. Három feladatot azonban meg kell jegyezzünk ahhoz, hogy az esetleges fejletlenségnél, illetve elmaradásnál világossá váljon a kommunikációs folyamatok fejleszthetősége.

1. feladat: A figyelem és intimitás megteremtése

Amint a gyerek megtanulja, hogyan maradjon nyugodtan, kifejlődik benne egyúttal az érdeklődés is a felnőtt iránt, miután ő a világon a legfontosabb személy a számára. Mindketten azon fáradoznak majd, hogy megteremtsék a kölcsönös figyelmet és elfoglaltságot. A szülő feladata, hogy segítsen gyermekének a ráhangolódásban, és abban, hogy élvezze az ő jelenlétét.

2. feladat: Kétoldalú kommunikáció

A következő lépésben segítünk a gyerekek megtanulni, hogyan nyissa és zárja be a kommunikációs köröket: először finom arckifejezéssel és szemvillanással, szavak nélküli dialógussal. A gesztusokkal felépített dialógus révén építhetjük fokozatosan az interakciót, a logikát és a problémamegoldást. A feladatunk az, hogy dialógust kezdeményezzünk, miközben segítjük a gyereket érzelmei, kezei, arca és teste használatában. A cél, hogy kifejezhesse kívánságait, szükségleteit és szándékait. Egy idő után igen összetett, problémamegoldó dialógus formájában hozzá tudjuk majd segíteni számos kommunikációs kör nyitásához és zárásához.

3. feladat: Logikai gondolkodás

Végül abban segíthetünk a gyerekek, hogy összekapcsolja a fogalmakat és az érzéseket úgy, hogy ez a világ logikai megértését eredményezze. A feladatunk az, hogy rávezessük gondolatainak logikai úton történő összekapcsolására.

HOL KEZDJÜK?

Célunk, hogy segítséget nyújtsunk a fejlődés lépcsőfokainak elérésében – fokozatosan, sorrendben, azzal kezdve, amit a gyerek önmaga még nem tökéletesített. Sok gyereknél az első tennivaló az, hogy meg kell tanulnia nyugodtan, összpontosítva és bizalommal viselkedni. Nehéz ennyire az alapoknál kezdeni, amikor a gyerek két-három éves, vagy még idősebb. Csábító ilyenkor inkább a nyelvi készségen, szírfelismerésen vagy más, korának megfelelő viselkedésen segíteni, hiszen az vezérel mindannyiunkat, hogy „még nem tudja, pedig már korának megfelelően kellene tudnia”. Ez a megközelítés azonban nem vezet eredményre! Mindegyik fejlődési fokozat a következő alapját képezi.

Ha a gyerekek súlyos viselkedési problémái vannak – veri a fejét valamibe, dührohamokat kap, csukja-nyitja az ajtót –, nagyon csábító ezeken a problémákon dolgozni. A gyerek biztonsága érdekében ezekkel is foglalkozni kell, de fontos: mindig az elsődleges célokat kell szem előtt tartanunk. Ha az alapkészségek helyükre kerültek, sokkal könnyebb lesz majd a viselkedési problémákkal foglalkozni, mert addigra már egy interaktív, kommunikatív gyerekkel lesz dolgunk. Előfordulhat, hogy a gyere-

rek alapszükségeit segíthetünk egy sokkal magasabb képességet igénylő közvetítő segítségével, például az imitációs játék nyugodt, élvezetes figyelemlkoncentrátor hatású lehet.

Egy elért kommunikációs fejlettségi fok csak akkor tökéletes, ha képességét a gyerek magas érzelmi fokon is képes gyakorolni: barátságosnak kell lennie a gondozóval röviddel a mérge után; fenn kell tartania a kétirányú kommunikációt akkor is, ha el van keseredve; ki kell fejezze érzéseit szavak vagy játék segítségével röviddel a csalódását követően; valamint fogalmakat kell összekapcsoljon logikusan akkor is, ha elkeseredett. Míg a legtöbb gyerek látszólag kiegyensúlyozottan jut el a kommunikációs fejlettség megfelelő fokára, ezek fenntartása stresszhelyzetben igen sok gyakorlást követel. Amikor azonban a gyerek már képes erre, az összes többi tanulás sokkal szilárdabb alapokra kerül.

A gyerekek a fejlettségi fokozatokat nem sorrendben sajátítják el. Egy gyerek lehet verbális annak ellenére, hogy stresszhelyzetben még mindig nem képes akarátát vagy gondolatát megfelelő megfogalmazásban közölni; vagy játszhat utánzós játékot, pedig a gesztuson alapuló kommunikációja még nem következetes. Így könnyen abban a helyzetben találhatjuk magunkat, hogy egyszerre több kommunikációs szinten dolgozunk, illetve érintünk magasabb kommunikációs szinteket. Ugyanakkor az elsődleges feladat mindig a korábbi, még nem tökéletesített fokozatok kiszélesítése és stabilizálása.

A megfigyelést végző szakembernek a következő alapkérdéseket kell önmaga számára feltennie:

- Meg tudja-e nyugtatni saját magát a gyerek?
- Tud-e kedves és melegsívű lenni?
- Létre tud-e hozni kétirányú kommunikációt gesztusokkal, ki tud-e fejezni finom érzéseket, és tud-e nyitni és zárni kommunikációs köröket sorozatban?
- Tud-e szimbolikus játékban részt venni, vagy tud-e olyan szavakat használni, amelyek szándékot vagy kívánságot közvetítenek („Kérek inni”)?
- Össze tudja-e kapcsolni a gondolatait logikusan, és tud-e beszélni egy bizonyos ideig?

Bármilyen megfigyelés, amit a gyerekről korábban tettünk, most segíthet annak eldöntésében, milyen területen van szükség a segítségre, és milyen területeken erős a gyerek. Amikor különböző korú kisgyerekek és a hozzájuk tartozó felnőtt kapcsolatát megfigyeljük, pontos képet kaphatunk arról, hogyan fejlődik a gyerekek kommunikációs képessége, illetve, hogy mennyire fejleszti ezt az őt gondozó felnőtt. Az ép, fejlesztő kommunikációs minta egyben tanácsként is alkalmazható, amennyiben kapcsolatot rosszul teremtő, illetve kapcsolatot nehezen kezdeményező gyerekekkel találkozunk.

A problémamegoldás és a logikus gondolkodás fejlődése

6

BEVEZETÉS

Mai kultúránkban a problémamegoldó és logikai képességek, illetve ismeretek nagyon hangsúlyosak, előtérben állnak. Nélkülözhetetlenek a mindennapi boldoguláshoz, az iskolai előmenetelhez, a munkavállaláshoz. Ha meglátjuk a kisgyerekeknél mindezek csíráit, kezdeteit, és ismerjük a fejlődés menetét, képesek leszünk megfelelő módon elősegíteni kibontakoztatásukat.

Fejlődésük és aktív tevékenységeik során a csecsemők és a kisgyerekek rendre olyan helyzetekkel is találkoznak, amelyek új stratégiák kialakítását, a helyzethez alkalmazkodó, új megoldásokat tesznek szükségessé. Ezek az új, problémamegoldó stratégiák sajátos fejlődésmenetet mutatnak: a cselekvéses, gyakorlati megoldásoktól fokozatosan mozdulnak el az elvont, logikus gondolkodást igénylő, belső gondolkodás kialakulása irányában.

A csecsemők és a kisgyerekek a világ megismerése iránti veleszületett és kimeríthetetlen késztetésüknek köszönhetően sok tapasztalatot szereznek. Környezetük akkor támogatja őket legjobban, ha figyel mindegyikük egyéni fejlődési tempójára, a lehető legjobb környezetet biztosítja számukra a játékhoz, ha „kíséri” tevékenységüket, úgy magyaráz nekik, úgy segíti őket, hogy közben nem veszi el tőlük az önálló tevékenység örömét.

A gyakorlati problémamegoldó képesség, majd később a logikus gondolkodás képessége a cselekvésből alakul ki. Az élet első két évének érzékszervi-mozgásos tapasztalatai alakítják a kisgyerek értelmi fejlődésének alapvető lépéseit.

A gyerekek tevékenysége már egyéves koruk előtt arról tanúskodik, hogy képesek a gondolkodás elemi lépéseire: ok-okozati összefüggéseket ismernek fel, ők maguk is létrehozhatnak ilyeneket. Már akár a manipuláció során terveik, elképzeléseik vannak, ezekben – ha időnként még hibásak is – megjelennek feltételezések, hipotézisek. De hiszen ugyanez a sorsa a legnagyobb tudósok sok feltevésének is!

A szándékosság egyre nyilvánvalóbb játékukban. Megfigyelhetjük, hogy valamilyen célból megismételnek egyes cselekedeteket, mintha kérdéseket tennének fel önmaguknak. Mivel élményeiket egyre jobban képesek megőrizni emlékezetükben, időnként előre is vetítik, anticipálják őket: egy adott helyzetben elvárnak valamit (és előfordul, hogy nagyon meglepődnek).

Gabi nemrég múlt egyéves. Mostanában a „beletevés” érdeklí. Napjában sok-sok kísérletet folytat. A játékaiba is láthatóan új szemmel néz: ki kell próbálnia, mi hova fér bele. És mibe mit tud beletenni, belenyomni. Ha máshogy nem megy, hát belegyömöszölni. Ha végképp nem boldogul, szájába veszi a tárgyat, ebben a mozdulatban mindig bízhat, és vizsgáztatást is nyer. Szüleinek és nagytetvéreinek viszont ébernek kell figyelniük, mivel tevékenysége kiterjed más helyszínekre is: kipróbálja, mi fér bele a szemeset edénybe, a szekrény alatti részbe, apa cipőjébe és a gázsütő részébe...

A gondolkodás fejlődése tehát az első két életévben összefonódik a tevékenységgel és az észleléssel, belőlük indul ki, eleinte bennük valósul meg. Ezért nevezzük ezt a fejlődési szakaszt a nagy svájci gyermekpszichológus, Jean Piaget nyomán a *szenzomotoros intelligencia* korszakának. Ekkor a gondolkodás még nagyon kötődik a realitáshoz, a kézzelfogható, megtapasztalható élményekhez, az „itt és most”-hoz.

A második életévtől azonban a beszéd és a szimbolikus játék egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a gondolkodás fejlődésben. A beszéd és a gondolkodás két egymással különösen erőteljes kölcsönhatásban fejlődő terület. Ahogy a beszéd egyre nagyobb teret nyer a fejlődésben, a nyelv tovább támogat-

ja a gondolkodást: a nyelvi megfogalmazások segítenek elvont, absztrakt szintre emelni a valóságos, konkrét tapasztalatokat, segítik az általánosítást, a magasabb szintű kategorizációt és az összefüggések megértését, az elvontabb fogalmak kialakulását a gondolkodásban. A beszéd révén jut a gyerek számottevő mértékben új ismeretekhez olyan dolgokról, amelyekről ő maga nem tud közvetlen tapasztalatot szerezni.

Húszhónapos kislány kavicsokat gyűjtöget, közben mondogatja: „Kavi, kavi.” A közelében tevékenykedő felnőtt csak annyit mond: „Igen, igen, ez kavics, ez is kavics... Sok kavics, sok szép kavicsod van!”

Kétéves fiú kakaós palacsintát eszik, amikor befejezte, így szól: „Még kérek palacsintát.” „Milyet szeretnél? Van kakaós meg lekváros.” – mondja a felnőtt. A gyerek válaszához – „Kérsz kakaós!” – csak annyit fűz. „Kakaóst? Ugyanolyan kérsz? Megint ugyanolyan, mint az előbb?”

Az első két életévben a gyerek cselekedetei révén, ahogy a világot igyekszik megismerni, ahogy reagál rá, megismerhetjük gondolkodási képességeit is. A problémamegoldás fejlődése már akkor elkezdődik, amikor egy csecsemő két tárgyat kapcsolatba hoz egymással, és a méretek viszonyairól szerez tapasztalatokat. Milyen sokat kell még dolgoznia ahhoz, hogy kockákból vagy homokból bonyolultabb építményeket emeljen, és hogy később felállítson egy kerítést, vagy elkészítse egy ház terveit!

A gyerekekben – ahogy az emberben általában – erős a törekvés az okok felkutatására és a megoldások megtalálására. Az ezekhez szükséges készségek fokozatosan alakulnak ki, és még az iskoláskor alatt is további minőségi fokozatokon haladnak keresztül.

A problémamegoldás és a logikus gondolkodás fejlődésének fokozatai, „lépcsőfokai”, minden egészséges gyermeknél azonos sorrendben jelennek meg: a fejlődés menete alapján mindenkinél azonos. Egyéni eltérések adódhatnak a képességek, az érdeklődés és a lehetőségek függvényében. Ugyanakkor a genetikai meghatározottságot – új kifejezéssel élve az „előhuzalozottságot” – mutatja a fejlődésnek ez az egységesége. Ennek a területnek ráadásul meglehetősen kicsi a „szórása”, vagyis az egyének között aránylag kicsi a különbség a tekintetben, hogy egy adott tevékenység vagy képesség milyen életkorban jelenik meg, szemben például a nagymozgások fejlődésével, ahol a szórás kifejezetten nagy. (Az önálló járás kialakulásának időpontja hónapokkal eltérhet egészséges fejlődés esetén is.)

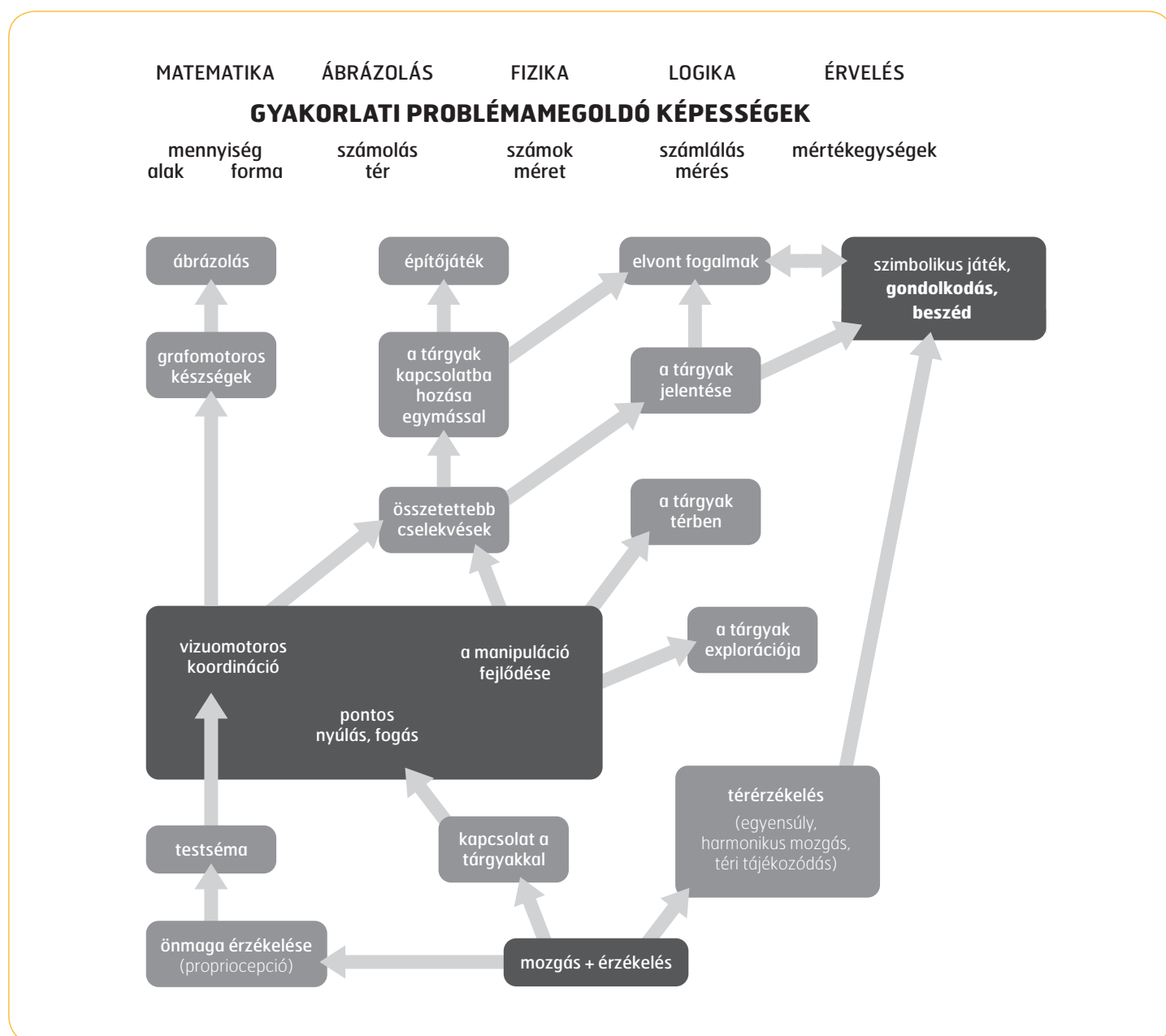

A problémamegoldás fejlődése szorosan összefügg a gyerekek fejlődésének más területeivel, a gondolkodásnak is alapját képező mozgással, az észleléssel, a kézhasználattal, az általános értelmi fejlődéshez szükséges figyelmi funkciókkal és az emlékezettel.

A következő ábrán láthatjuk, milyen széles alapról indul a problémamegoldó képességek kialakulása, milyen sokféle fejlődési folyamat járul hozzá fejlődéséhez.

Az ábrán azt is láthatjuk, hogy ezek a képességek és ismeretek elsősorban mely iskolai tantárgyak kezdeteit jelentik, illetve, hogy az egyén élete során milyen tágabb értelemben vett képességekhez vezetnek.

Az itt tárgyalt területek a következők:

A problémamegoldás és logikus gondolkodás fejlődése az alapoktól a tudományokig

ALAKOK ÉS FORMÁK

A fizikai, tárgyi környezet jellegzetességeinek, tulajdonságainak megismerése, az alakról és a formáról szerzett tapasztalatok a közvetlen cselekvéssel és érzékeléssel kezdődnek. E tulajdonságok megismerésében részt vesznek az érzékszervek, a kéz, a megismerő tevékenység kölcsönhatásba kerül a mozgással is. Az idegrendszer éréseivel és a sok gyakorlással az észlelés egyre több jelentéssel telítődik, a kéz egyre kifinomultabb mozgásokra képes.

MÉRETEK ÉS TÉRBELISÉG

A kisgyereket az is érdekli, ahogyan a tárgyak a térben elhelyezkednek és viselkednek. Felfedezi a térben való kiterjedésüket, méretüket. Amikor még egészen kicsi, és a keze is apró, kisebb, könnyű tárgyakra van szüksége. Később vannak korszakok, amikor az egészen nagy tárgyak iránt mutat szenvedélyes érdeklődést, vagy éppen az apró dolgok izgatják.

A tízhónapos Richárd nagyon szeret a nagy lavórral játszani: hátán fekvéssel és lábával is emelgeti, bravúros ügyességgel mozgatja. Később feltérdelve maga előtt tolja a padlón. Néhány újabb hónap múlva a fejére teszi, és láthatóan kalapnak használja.

Zsófi már csecsemőkorában elmélyülten vizsgálta a plüssállatok címkéit. Volt egy időszak, hogy a szőnyegről minden apró szőszot felfedezett. Később a konyhában nagy örömmel játszott rizs- vagy mákszemekkel. Mostanában ügyesen fűz apró gyöngyöt.

Az alakok, a formák és a méret a problémamegoldó gondolkodás alapelemeinek, „építőköveinek” tekinthetők. A látással, kézzel és szájjal történő konkrét megtapasztalástól egészen az absztrakt fogalmak megértéséig terjed jelentőségük.

A gyerekek szeretik azt is megfigyelni, hogy cselekedeteik milyen hatást gyakorolnak az egyes tárgyakra. Milyen érdekes kísérletezni a dolgok ledobásával, gurításával, pörgetésével! Ilyenkor bonyolult fizikai törvényeket is megfigyelnek: a gravitációt, a súlypontot, a fajsúlyt. Mindez már a térbeli létezésről szól, amelyről persze saját mozgásuk közben szerzik a legalapvetőbb tapasztalatokat.

MENNYISÉGEK

A mennyiségek megértése, megtapasztalása is a csecsemő saját magáról és közvetlen környezetéről szerzett élményeiből indul ki. Ezekhez a fogalmakhoz is az érzékszervi tapasztalatokon át vezet az út.

A mennyiségek nemcsak megszámlálható minőségekre vonatkozhatnak, sőt, ezek megértése megelőzi a pontosan megszámlálható, megmérhető mennyiségeket. A nyelv is tartalmaz „számtalan”, a mennyiséget képletesen leíró kifejezést (pl. „tenger sok”, kupac, csipet), amelyeket a gyerekek akkor értenek meg a legjobban, ha saját élményük van róluk. Feltehetően az emberiség történetében is megelőzték ezek a „megközelítőleges” mennyiség-leírások, -fogalmak a pontosabb megnevezéseket, amelyeknek legelvonatibb változatát a számok jelentik.

SZÁMOK, SZÁMLÁLÁS, SZÁMOLÁS

A számok, a számolás megértése igen összetett folyamat eredménye, amit akár az alábbi matematikai képlet formájában is leírhatunk:

- a mennyiségekről való tapasztalatszerzés párhuzamosan halad
 - + a beszéd területén a számok neveinek megismerésével
 - + a gyerek gyakorolni kezdi a számlálást
 - + gondolkodásában fokozatosan kialakul a számfogalom
 - + amikor már kezd képes lenni a mennyiségekről való logikus gondolkodásra, vizuálisan is felismeri a számjegyeket
 - + ő maga is kezdi ábrázolni azokat
-
- = lassan megéri arra, hogy tanulni kezdje a számolást.

Láthatjuk, hogy a számolás képességéhez részben az emberi agy veleszületett képességére van szükség, ami sok gyakorlás közben éveken át fejlődik a gyerekeknél, részben pedig egy adott kultúra „technikájának” elsajátítása kell hozzá, amit a gyerekek felnőtt „segítőktől” tanulnak meg.

Tudjuk, hogy különböző korok és kultúrák más számjegyeket és számrendszereket használtak, illetve használnak. Ezek jelenlétése függ attól, hogy egy adott népcsoport megélhetését mi adja. Az árucseré, eladás például nyilvánvalóan fejleszti és szükségessé teszi a számok használatát, a számolást. Magyarországon ma nélkülözhetetlen ezen ismeretek rutinszerű alkalmazása. Kisgyermekkorban a gyakorlás és a megértés, iskoláskorban a formális jelek és műveletek elsajátítása a cél.

MÉRÉS, MÉRTÉKEGYSÉGEK

A mennyiségekhez hasonlóan a mérésnek is „természetes” eredete van: az ember mérhet saját testrészei segítségével (méretet, súlyt, távolságot), szemmértékkel (összehasonlítás), saját biológiai működésével összevetve (az időt). Ahogy a civilizáció egyre bonyolultabb lett, az emberek egyre pontosabban akartak mérni, és egyre több eszközt készítettek a méréshez: napórát, mérleget, méterrudat, hőmérőt. Rengeteg tanulnivaló vár ma a gyerekekre! Az iskolai tudásszerzés előkészítésének legjobb módja, ha ezen a téren is a gyerekek játékból, érdeklődéséből, a környezetében megfigyelhető dolgokból indulunk ki. Ha képesek óvodáskoruk végére saját tapasztalataikat világos „rendszerre szervezni”, akkor felkészültek az iskolára. Ez azt jelenti, hogy térben és időben el kell tudniuk igazodni saját életterületükben, érteniük kell a mindennapi életben használt eszközöket és fogalmakat.

A mértékegységek minden kultúrában az emberi tapasztalásból indulnak ki: arasznyi hosszú, ezer lépés távolság (vagy éppen tyúklépés), két korty ital, egy szempillantás idő stb. A hagyományokat erősen őrző angol kultúra megtartotta a régi mértékegységeket (hüvelyk, láb), amelyek a méréshez az emberi testet veszik alapul. Az emberek munkája, együttműködése (pl. osztzkodás) és érintkezése (pl. kereskedelem) kapcsán fokozatosan alakultak ki a mértékegységek: a „maréknyi” a családon belül még ma is megfelelő egység lehet, de idegek között már precíz, az egész világon számon tartott, egységesített rendszereket használunk.

Ugyanakkor a mértékegységek területenként változhatnak, egy-egy országban más rendszerek használatosak – ezeket a gyerekek saját tapasztalatszerzésüket követően „készzen” kapják: részben otthon, másrészt az iskolában tanulják majd meg őket.

MOZGÁS ÉS TÉR

Fontos a tér, ami a gyereket körülveszi, amelyben mozog és cselekszik, amelyben a felnőtt kezek mozgatják, amikor még nem tud önállóan helyet változtatni, és különösen fontos a tér, amelyet önmaga jár be, amikor már saját erejéből képes odébb gurulni, kúszni, mászni, lépegetni, majd járni, felmászni, leugrani, lecsúszni vagy végigbiciklizni. Mozgás közben érzékeli az irányokat (a legalapvetőbb „lentet” és „fentet”, majd a többit), a távolságokat (nem érem el, elérem, közel, távol, fenn az égen), a viszonylatokat (előtte, mögötte, alatta, rajta stb.), a bonyolultabb összefüggéseket (benne, felfűzve, összeillesztve stb.).

Ezeket eleinte nem tudja megnevezni, hanem a saját testéhez képest tanulja meg a fogalmakat, amelyeknek beszédének és gondolkodásának fejlődésével fokozatosan érti meg a nyelvi megfelelőjét. Az előbbihez sok szabad, önálló játékván szükség, az utóbbihoz odafigyelő, örülni tudó, a gyerek tevékenységét kommentáló, vele beszélgető felnőttre.

A későbbi térbeli tájékozódás alapjai ezek: szükség lesz rájuk akár a beszédértésben (pl. helyhatározók), az írástanulás során (jobb-bal), vagy a tájékozódó képességhez.

Felfedezés

A SZEM-KÉZ KOORDINÁCIÓ, TOVÁBBI TAPASZTALATOK A TÁRGYAKRÓL ÉS A TÉRRŐL

A tárgyak széleit, határait már az újszülöttek is különös figyelemmel nézegetik. A csecsemők tapasztalatokat szereznek a tárgyak valamennyi jellegzetességéről, tulajdonságáról: mekkora a súlya, milyen a felülete (sima, érdes, bolyhos stb.), a tapintása (pl. puha vagy kemény, merev vagy rugalmas), milyen az alakja (inkább „lapos”, kétdimenziós tárgyak), a formája (háromdimenziós tárgyak). Ez utóbbi az anyagtól függően lehet állandó (pl. építőkocka, bot) vagy változó (kendő, falevél, papírdarab). A forma lehet egyszerű (gömb, négyzet), de sok dolog formája igen összetett (emberalak, fa). Mindezekről a kisgyerekek saját cselekvése közben szerez tapasztalatokat, miközben a környezetében vizsgálja a dolgokat, megismeri azokat, és egyben saját képességeit (pl. ügyességét), tudását is fejleszti, visszajelzéseket kap saját tevékenységéről, lehetőségeiről is. Kézhazsárolatának, finommotorikájának fejlődése együtt jár, kölcsönhatásban van értelmi képességeinek fejlődésével is.

A fizikai világ tárgyait a gyerekek kezdetben úgy vizsgálják meg, hogy nem tudják még, mire valók: minden érdekli őket, mindent igyekeznek megfogni, tapogatni, mozgatni, esetleg ledobni, sokszor a szájukba véve is igyekeznek tapasztalatot szerezni rólok. (Az ajkak és a száj az ott különösen nagy sűrűségben megtalálható idegvégződések miatt igen érzékeny terület, a megismerésnek is eszköze.). Tehát a gyerekek ugyanolyan lelkesedéssel közelítenek a számukra készített játéktárgyak, a konyhai eszközök felé, mint a természetben található kavicsok vagy fadarabkák, vagy a felnőttek szerint egyáltalán nem nekik való használati eszközök, akár veszélyes szerszámok vagy törékeny üveg tárgyak felé. Nem tudják még mi mire való, de szeretnék megvizsgálni, milyen, szeretnék megismerni tulajdonságaikat.

A gondolkodás fejlődésében jelentős lépésnek számít az oksági összefüggések felismerése, ami a csecsemőknél egyes kutatók szerint már akár fél éves korban megnyilvánulhat. Egy éves korra a hétköznapi megfigyelés során is felfedezhetők a gyerekek játékában az ok és okozat megértésére irányuló törekvések. Ezen a téren lényeges felismerés, hogy a tárgyi világban ehhez alapvetően fizikai kapcsolat szükséges, akkor is, ha a technika fejlődésével a mai gyerekek lehet, hogy előbb találkoznak távirányítóval, mint kalapáccsal.

Emlékeztük is egyre jobb, értik már, hogy a dolgok, amelyek eltűnnek a szemük elől, továbbra is léteznek (tárgyállandóság) – érdemes keresni őket! Az ismétlődő eseményeket már egyértelműen képesek időhöz és térhez kötni.

Azután a második életévükben részint a sok magyarázat és

tiltás során kezdik megtanulni, hogy nem mindenhez nyúlhatnak hozzá, másrészt érteni kezdik, hogy a dolgok sokszor valamire használhatók, valahova tartoznak, valamit csinálhatnak velük stb. Vagyis felismerik funkciójukat. Ez a tudás észleléseiből is származik, ugyanis alaposan megfigyelik a felnőtteket és a nagyobb gyerekeket, és igyekeznek utánozni őket. Egy-egy tárgy fel is értékelődik, ha azt egy számukra fontos személy kezében látják. Ugyanakkor ők maguk is próbálgatják, mire is alkalmas egy-egy dolog, ezen a téren már korábban is sok tapasztalatot szereztek: mi ad hangot, mi gurul, mit könnyű felállítani, mivel lehet nyomot hagyni, mi csöpög, mit fúj el könnyen a szél?

A méretek érzékelése a kézügyesség alakulásával és a gondolkodás fejlődésével egyre finomodik. A gyerekek megértik, mi a kicsi és a nagy, mi az óriás és a törpe (szívesen el is játszószák ezeket), kezdik összehasonlítani a dolgokat méretük szerint, megpróbálják, mi fér bele egy üreges tárgyba, és mi nem, látják, hogy vannak nagy és könnyű (pl. a lufi), és apró, méretükhöz képest nehéz tárgyak (pl. csavarok).

A méreteket persze észlelik saját testükhöz képest is: például belefér a markomba, olyan nagy, mint én vagyok.

ÖSSZETETTEBB CSELEKVÉSEK – A GONDOLKODÁS KEZDETEI

Amikor a gyerekek kezdik kapcsolatba hozni egymással a tárgyakat, egy új világ nyílik meg előttük: összefüggések, viszonyok, kapcsolatok, összeillések, rendszerek. Ezek a komoly fogalmak alapjaikat a kisgyerek hétköznapi tevékenységében nyerik: az összeütogetés a két kéz összehangolt mozgása miatt is szép teljesítmény, de a sok kopogtatás, zörgés nemcsak a nagyok bosszantására szolgál, hanem komoly ok-okozati kapcsolatok és a „képes vagyok” élményének megélésére is! Amikor egy egyévesnél is fiatalabb gyerek ráteszi az egyik dogot a másikra, gondolkodásában is nagyot lép előre. A sok-sok óra, amit úgy egyéves korától kezdve kívülről nézve egyszerű pakolgatással tölt, temérdek újdonságot hoz kézügyessége fejlődése terén és gondolkodásában is. A sok kipakolás és kiborítás után egyszer csak eljut a beletevés mozdulatáig, ami a szülők bánatára még sokáig nem a rendrakást szolgálja, viszont megcsodálhatják benne gyerekük intelligenciájának fejlődését: egyre jobban felméri a méreteket, az összeillést, hogy mi fér bele mibe, mennyi dolgot pakolhat be például egy nagy kosárba, ládába, lavórbá.

Közben persze folytatnia kell a tárgyak szétszedését is, hiszen belső erő hajtja a világ megismerésére. Ahhoz azonban,

hogy egy nap – valamikor kétéves kora körül – össze is tudjon illeszteni két dolgot, s még később összerakjon valamit több elemből, vizsgálnia kell a tárgyakat és azok részleteit. A beletevés kifinomult formája az, amikor sorozatot alkotó, egyforma vagy hasonló tárgyakat rak egymásba.

A gondolkodás szempontjából kiemelkedően fontos pillanatok ezek is: ekkor még a gyerek cselekvésében, mozdulataiban közvetlenül figyelhetjük meg, hogyan gondolkodik. Láthatjuk, hogy fedezi fel például két tárgy hasonlóságát, hogy gyűjt össze kitartó igyekezettel egyforma dolgokat. A sok gesztenye vagy gomb láttán a birtoklás öröme is felcsillan a szemében, de a gondolkodási kategóriák kialakulásához is legalább olyan fontosak ezek a játékok, mint a beszédben egyre tisztában megjelenő kategóriák.

Zoli második életévében szívesen gyűjtött össze egyforma vagy hasonló tárgyakat, illetve sorozatokat bizonyos típusú tárgyakból. Ezeket alakzatokba rendezgeti, felállítgatja.

Soma eleinte minden állatot „vau”-nak hívott, hiába magyarázták neki nagytestvérei, hogy ezt cicának, azt meg rigónak hívják, ő elégedetten csak a „vau” kategóriába sorolta ezeket az élőlényeket – egyébként egyértelműen megkülönböztette azokat az emberektől. Pár hónap múlva egy saját maga alkotott szót kezdett használni: „tedn”, ezt pedig következetesen alkalmazta az olyan „fura” állatokra, mint a teknős, a pók vagy a légy. Valójában gondolkodásának logikája közel járt az állatokat rendszerező biológusokéhoz: külön kategóriát alkotott, amit talán „nem-emplősnek” nevezhetnénk.

A tárgyakat a gyerekek eleinte azok feltűnő, külső tulajdonságai alapján csoportosítják. Tudjuk, a lényeg kiemelése még nehéz számukra. (Hároméveseket még zavarba lehet hozni, amikor például a fiúk és a lányok elkülönítésére kérjük őket, és a résztvevőknek megváltoztatjuk olyan külső jegyeit, mint a szoknya, a copf stb.). A lényegi tulajdonságok szerinti válogatás, csoportosítás fokozatosan fejlődik, és a fogalomalkotás alapját képezi.

A kategóriaalkotáshoz hasonló „elméleti” gondolkodás és a tárgyakkal való tevékenykedés találkozását jelenti, amikor a gyerekek felállítgatnak bizonyos tárgyakat (pl. kuglit vagy akár flakonokat), sokszor egész összetett alakzatokat hoznak létre gyűjteményeikből. Ha használhatnak ehhez megfelelő mennyiségű tárgyat, és elegendő nyugodt idő áll rendelkezésükre, még egyfajta esztétikai törekvés is megfigyelhető játékaikban.

A problémamegoldás persze a gyakorlatban kezdődik. A kicsik először „próba-szerencse” módszerrel igyekeznek megoldani a helyzeteket, és ezzel jelentős sikereket érnek el.

Valljuk be, mi felnőttek is folyamodunk ehhez a módszerhez, ha egy probléma megoldásához nem áll rendelkezésünkre elegendő ismeret. Látványos a különbség, például egy formakirakó játék esetében, amikor azt figyelhetjük meg, amint a gyerekek néz, mérlegel, majd határozott mozdulattal teszi a helyére a formát. Ugyanakkor az is a tanulás jellemző formája, hogy egy véletlen esemény újbóli előidézésével igyekszik tapasztalatokat szerezni, összefüggéseket meglátni.

A problémamegoldás területén fontos lépés az eszközhasználat is. Kísérletek szerint a főemlősök alapszinten képesek erre, a gyerekek 18 hónapos koruk körül válnak képessé ilyen lehetőségek felismerésére és a művelet végrehajtására. Három-négy éves korukra megértik az egyszerűbb mechanikai eszközök működését is.

A gyerekekre jellemző, hogy egy tárggyal sokféle mozgulatot, cselekvést kipróbálnak, valamivel később azt is megfigyelhetjük, hogy ugyanazt a tevékenységet folytatják sokféle tárggyal. Mintha módszeresen dolgoznának a dolgok megértésén, megfigyelésén.

Amikor ilyen bonyolult dolgokra képesek, már jócskán előrehaladtak az olyan belső képek és cselekvési sémák kialakításában is, amelyeket reprezentációknak nevezünk, és a tapasztalatok elvont, fogalmi megjelenítését jelentik gondolkodásunkban.

Az építőjátékban (konstrukciós játékban) azután felhasználják mindezt a tudást és tapasztalatot: az elemek megfelelő kiválasztása, összegyűjtése, összeillesztése mind gondolkodási műveletet is jelent, a tervezés, az építmény előzetes elképzelése pedig összetett, magasabb szintű mentális képességek működéséről tanúskodik (emlékezet, téri gondolkodás, mennyiségek, méretek megbecslése stb.).

Nem szabad elfelejtenünk, hogy a különböző fejlődési területek egymással párhuzamosan és összefonódva fejlődnek: az építmények, a reprezentációk egyben a fantázia világát is jelentik. A második életévtől kialakuló „mintha-játék”, a szimbolikus játék egészen iskoláskorig a fejlődés egyik legfontosabb új minősége, ami a gondolkodással kölcsönhatásban fejlődik.

A problémamegoldó gondolkodás szempontjából mindennek azért van jelentősége, mert a képzelet működésében, a szimbolikus gondolkodásban (játék, mesehallgatás, ábrándozás közben) – az életbevágóan fontos érzelmi, személyiségformáló funkciók mellett – az elvont gondolkodás képessége is fejlődik. Az összefüggések meglátása, a szempontváltás képessége, a lényeg kiemelése, az időbeli egymásutániságnak, a fizikai világ működésének és az emberi kapcsolatoknak a megértése a felnőttek magyarázatain, közvetítésén túl, a játékban és a játék révén is tökéletesedik.

„ÉS AZ A FRÁNYA MATEK...?”

A csecsemő már néhány hónaposan kezdi nézegetni saját kezét, majd ujjait külön-külön is mozgatja. Élete második fél évében két kezét közepén összehozza, egyiket a másikkal fogdossa. Talán a két kéz hasonlósága is feltűnik már neki? Hamarosan képes felfigyelni arra, ha két egyforma tárgyat lát.

A gondolkodásban az egy, a több és a sok fogalma fokozatosan, a nyelvfejlődéssel párhuzamosan alakul ki. Ehhez sok tapasztalatra, gyakorlásra és beszélgetésre van szükség, amit a hétköznapi életben adódó helyzetekben a legjobb megvalósítani. Fontos kezdeti tapasztalat a dolgok sorba rendezése, párosítása, megfeleltetése (ez utóbbit azt értjük, amikor egy az egyhez rendelünk dolgokat, például minden tányér mellé teszünk poharat).

Kisgyermekkorban a mennyiségeknek a valóságban, a konkrétumok szintjén történő megértése az elsődleges. Csak ez után következhet az elvont számok használata. A számok nevei a gyerekek gondolkodásában csak lassanként telnek meg tartalommal, így alakul ki bennük a számfogalom. Összekötik élményeikkel, hosszú ideig csak az „egy” fogalma különül el a „kettő”-től és a „sok”-tól. Ugyanakkor a számsor (a számlálás: „egy-kettő-három-négy...”) mondókaszerűen, valamiféle zeneiséggel cseng a fülükben, az egymásutániság, a sorozatszerűség (*szerialitás*) a fontos belőle. Ezt erősítik, támogatják a közismert mondókák is („Egy – megérett a meggy...”). Sok idő telik el, mire a mondókát vagy a számsort mondó hang összehangolódik a számláló ujjacskaival, és valóban képes lesz megszámlolni, hány darab van előtte valamiből. Nem is magát a számolást kell gyakorolni, hanem a mennyiségekről szerzett valódi élményeket megélni, örömmel cselekedni, játszani, s közben beszélgetni, mesélni.

A számjegyek érdekesek a gyerekek számára, amikor megfigyelhetik azokat különböző feliratokon, és izgalmasak lehetnek, amikor saját ábrázoló tevékenységük során megpróbálkoznak megjelenítésükkel. Elég hamar érteni kezdik, hogy a számoknak jelentősége, „hatalma” van: sok helyen megfigyelhetik őket környezetükben, és varázslatosnak találják, hogy a megfelelő gombok megnyomásával felhívhatnak egy szeretett személyt, hogy ráismerhetnek ugyanarra a számjegyre egy házszámban vagy rendszámában, ami például az ő éveik számát is jelölte a születésnapján.

Az elemi iskolás kor egyik legfontosabb feladata lesz a számolás elsajátítása, gyakorlása. Ezt jól előkészíteni nem az iskolai tanulás korábbra hozatalával lehet, hanem a kisgyerekek életkori sajátosságainak megfelelő tevékenységekkel.

A számolás elemi formái a jó beszélő gyerekeknél megjelennek óvodáskorban. (Jut-e mindenkinek valamiből? Hogy tudunk valamit elosztani két vagy három gyerek között?) Az absztrakt számolás, ami az elvont (a valóságtól már elvonatkoztatott) számokkal való műveleteket jelenti, az iskoláskor feladata.

A problémamegoldó, logikus gondolkodás, illetve az azt megalapozó, előkészítő képességek az egyes gyerekeknél igen sokféle okból térhetnek el az átlagtól. Elmaradást, problémát okozhat:

- az általános fejlődésbeli elmaradás, aminek oka lehet genetikai eltérés, perinatális (születés körüli) károsodás vagy később elszennvedett betegség, baleset, illetve elhanyagoló környezet, ahol a gyerek testi fejlődése nem optimális, érzelmi állapota nem kiegyensúlyozott, vagy környezete túlságosan ingerszegény;
- a mozgásfejlődés akadályozottsága;
- valamely érzékszervi fogyatékoság;
- figyelemzavar, túlmozgásosság;
- valamilyen részképesség-zavar (a vizuomotoros képességek zavara, a téri tájékozódási zavara, apraxia, diszkalkulia);
- az értelmi fejlődés elmaradása;
- a beszédfejlődés valamely zavara;
- a vizuális emlékezet gyengesége;
- korlátozott érdeklődés (autizmus esetén).

Az elmaradás, a nehézségek okait és mértékét az ehhez a területhez értő szakember tudja felmérni, de mi magunk is nagyban hozzájárulhatunk a gyerek fejlődésének előmozdításához, ha alaposan megfigyeljük, megismerjük, és tapasztalatainkat alkalomadtán megosztjuk a vizsgáló vagy fejlesztő szakemberrel, netán mindkettővel.

A FEJLŐDÉST ELŐSEGÍTŐ KÖRNYEZET, A FELNŐTT TEENDŐI

Ha tisztában vagyunk azzal, hogy a kisgyerekeknél mit jelent a „problémamegoldás”, a logikus gondolkodás fejlődése, akkor ebből a szempontból is figyelmes szemmel tudjuk követni érdeklődésüket, tevékenységüket, játékukat, beszédüket.

Tudjuk, milyen tárgyakkal készíthetjük elő nekik a „terepet” ahhoz, hogy ezen a területen is felfedezéseket tegyenek, megtapasztalják mindazt, ami gondolkodásuk fejlődéséhez szükséges. Egy-egy kisgyereket eleinte elegendő elég csak megfigyelni, és tudhatjuk, nagyjából „hol tart” a fejlődése ezen a téren. Ehhez használjuk a *Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerének Megfigyelőlapját*, illetve a *Koragyermekkorai fejlődés megalapozása* c. kézikönyvet (az ezekkel kapcsolatos tudnivalókat l. kötetünk 10. fejezetében.) Nagyon figyelmesen kell követnünk az aktuális játékot, és mindig egy kicsit előre is kell tekintenünk: Mi lesz a következő lépcsőfok? Mire van szüksége ennek a kisgyereknek ahhoz, hogy valamit megtapasztaljon, kipróbáljon, megértsen?

Gondoljuk végig a környezetünkben található összes teret: mi minden szolgálhatja a problémamegoldó gondolkodás fejlődését!

A természetben?	Termések, kavicsok, botok, falevelek, homok, víz stb.
A háztartásban?	Pohár, tányér, evőeszközök, edények, kancsó, parafa dugók, szívószálak, szalvéták, sokféle élelmiszer és azok elkészítése stb.
A közelben megismerhető munkákban, szakmákban?	A helyi adottságoktól függően érdemes végiggondolni, hol figyelhetünk meg, vagy próbálhatunk ki esetleg mérést (bolt, gazdaság), láthatjuk a számok használatát (menetrend, vágányok), különböző formák elkészítését (fazekas, varrónő) stb.
Milyen speciális tárgyak, eszközök lehetnek érdekesek ebből a szempontból?	Pl. homokóra, régi típusú, kétserpenyős mérleg, testsúlymérésre alkalmas mérleg, szabócenti, mérőszalag stb.

Játékos formában számtalan dolgot kipróbálhatunk: megmérhetjük a testsúlyunkat, a magasságunkat, felírhatjuk az értékeket, berajzolhatjuk a falra ragasztott nagy papíron, így azt is figyelhetjük majd, ki mennyit nőtt. Csinálhatunk ruhapróbát: kire mekkora ruha jó, melyik túl kicsi, vagy túl nagy. Mekkora ágy kell a különböző plüssállatoknak? Szerepjátékban minden „szereplőnek” kirakosgathatunk egy-egy megfelelő méretű „poharat”: gyűszűnyit egy apró állatnak, vödört egy hatalmasnak. Kipróbálhatjuk a formák átalakulását gyurmázás, homokozás vagy téstagyúrás közben, sorra meg is nevezhetjük őket. Játshatunk a mennyiségekkel: vízben, homokozóban vagy a konyhában, főzés közben. Teríthetünk együtt, „egymáshoz rendelve” egy-egy tárgyat, kiszámolva hányan vagyunk, hány tányér stb. kell, osztozkodhatunk valami finomságon. Válogathatunk babot, lencsét, csoportosíthatjuk a makkot, gesztenyét, diót, összehasonlíthatjuk, mi mekkora, megmérhetjük a mákszemek nagyságát, a templomtornyot távcsővel. Játshatunk boltosát, és rakosgathatjuk a súlyokat a mérlegre.

Jó, ha ismerünk mondókat, kiszámolókat, dalokat, amelyek a számok világával ismertetik meg a gyerekeket (pl. sokféle játék az ujjakkal). Játsszunk olyan játékokat is, amikben számolni kell (pl. bújócska, ugróiskola).

BEVEZETÉS

A világ megismerése egyszerre egyszerű és rendkívül bonyolult folyamat. A kisgyerek születésétől fogva készen áll a tanulásra. Idegrendszere a kezdeti alkalmazkodás pillanatától a külvilág ingereire figyel. Minden, amit lát, amit hall, amit érez az illatokból, érintésekből, mind-mind a világ megértése felé viszi őt.

A világ mindenki számára felfedezhető. A gyerek számára akkor válik igazán érthetővé, ha tapasztalatait testközelben szerezheti róla. A tanulási folyamatok a cselekvésbe ágyazott, mozgásos tevékenységeken alapulnak. Ismerjük meg ezt a folyamatot, hogy a Biztos Kezdet Gyerekház munkatársaiként minél színesebben és természetesebben segíthessük az oda érkező gyerekek tanulási folyamatait.

HOGYAN FEDEZIK FEL A GYEREKEK A VILÁGOT?

A gyerek az érzékeken keresztül befogadható világban tapasztalatai alapján rendet teremt, észreveszi az egyszerű összefüggéseket, és később ezeket a tapasztalatait hívja elő emlékeiből, hogy újabb és újabb tanulási folyamatokon haladjon végig. Az érzékek életünk során mindvégig betöltik információszerző, információ-feldolgozó szerepüket. Ezek az érzékletek alapélményeket nyújtanak a gyerekek számára a tanuláshoz.

Tapasztalataikat és a világból ellesett dolgokat a játékon keresztül élik újra, gyakorolják. A gyermeki lét elemi ereje a játékban megnyilvánuló erőteljes érzelmi és érzéki élmények feldolgozásában rejlik. A játékban a gyerek felszabadultan gyakorolhatja mindazt, amit addig tapasztalt. Kezdetben csak gyakorol, majd később az emlékeken át játéka során kerül egyre közelebb a fantázia világához. Felemelő érzés úgy tenni, „mintha” egy ág kígyóvá válna, majd azt egyszerűen eldobva megszabadulunk félelmeinktől, és megerősödünk önmagunkban.

Azt ellenben, hogy a gyerekek átélhessék ezt az élményt, sok más tevékenységnek és tapasztalatnak, felfedezésnek és kutatásnak kell megelőznie. A világ befogadásához és a magában hordozott tudás feldolgozásához számtalan módon jut el egy gyerek, de csak akkor, ha a világ valóban elérhető és felfedezhető számára.

A TANULÁSI FOLYAMATOK TITKA

A csecsemő válaszkészsége, érzékenysége, önszabályozási folyamatai idegrendszere érési folyamataitól függenek. Veszélyezett temperamntuma, a jelzései kapcsán alakuló szociális viszonyulások, társas viselkedése alakítják, befolyásolják hangulatát, ez pedig a tevékenységekre nyitottá, vagy magába fordulóvá teszi őt.

A gyermeki lét alapvető megismerési folyamatai a mozgásba, a cselekvésbe, a játékba ágyazott tevékenységekben realizálódnak.

A gyerekek fel kell fognia az őt ért információkat: érzékelnie, észlelnie kell a különböző környezeti impulzusokat – elsősorban az érzékszerveivel: látva, hallva, tapintva, a saját bőrén keresztül. A beérkezett, felfogott ingerek tömege között szelektálnia kell, figyelmét valamire összpontosítva elhelyezni azt addigi tapasztalatainak rendszerében. Amikor a későbbiekben hasonló helyzetbe kerül, emlékezetéből kell előhívni ismereteit, és alkalmaznia kell adott problé-

mahelyzetek megoldásában. Sikeres életéhez ez a folyamat ad alapot. A tanulás már csecsemőkorban is ezen a bonyolult rendszeren keresztül történik. Ez az ún. *szenzomotoros kör-folyamat* maga a tanulás.

Katinak éppen foga nő. Kissé nyűgös, de egyedül foglalja el magát a játszószőnyegén. Körülötte különféle tárgyak vannak, nem túl sok, de azok változatosak anyagukban, méretükben, tapintásukban, ízükben és hőmérsékletükben is. Egyiket is, másikat is megszerzi, és lázasan a szájába gyömszőli, mert ínyének lüktetését így kívánja csökkenteni. A tárgyak között rátalál egy fém kanálra. Szájába véve annak hővéssége nyugtatólag hat rá, nagy sóhajjal és gagyarással kíséri annak szopogatását. Nyalogatás közben a kanál egyre melegebbé válik, Kati is kíváncsi a többi tárgyra is, de egy idő múlva visszatér a kanálhoz, hogy kellemes érzetét újra megélhesse. Délután, alvás után ébredve azonnal a kanalat veszi elő a kupacból, és azt szopogatva néz más játék után.

A fenti folyamat három alappillére:

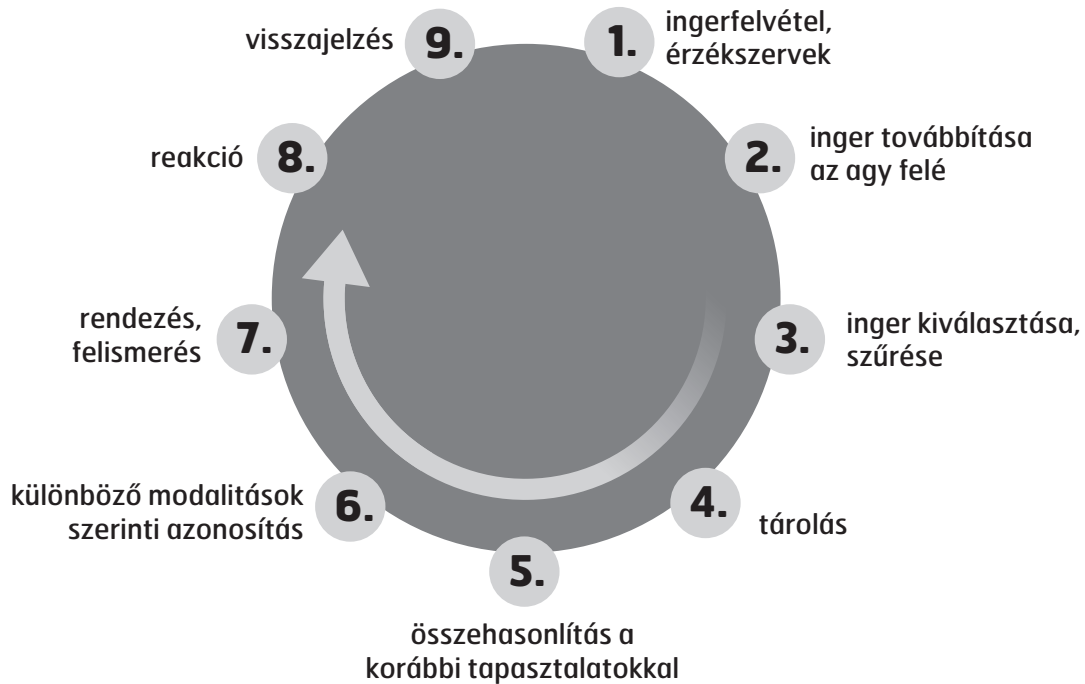
- az észlelés,
- a figyelem,
- és az emlékezet.

Az észlelés több csatornán keresztül működik:

- látás útján (vizuális észlelés);
- hallás útján (auditív észlelés);
- tapintás, aktív érintés és a végtagok mozdulatainak érzékelése útján (taktilis-haptikus-kinesztetikus észlelés);
- szaglás és ízlelés útján.

SZENZOMOTOROS KÖRFOLYAMAT

Affolter modellje az észlelés fejlődéséről:

- modalitásspecifikus teljesítmények szintje, ahol a gyerek csak egyes észlelési területek ingereit képes feldolgozni;
- intermodális teljesítmények szintje, ahol a gyerek a különböző észlelési területekről származó ingereket integrálni képes;
- szeriális teljesítmények szintje, ahol a gyerek már idő- és térbeli egymásutánosságukban integrál különböző modális és intermodális ingereket, így válva képessé a komplex teljesítményekre.

Azt észleljük, amit figyelünk, amit kiválogatunk az elvben érzékelhető valóságból. A figyelem szelektív rendszer, amely a környezetből érkező információk feldolgozását könnyíti meg. Az idegrendszeri éréssel párhuzamosan ez a rendszer is – amely a tanulási folyamatok alapját szolgáltatja – fejlődésen megy keresztül.

Egy újszülött kezdetben nem válogat az ingerek között. Idézzünk fel egy kisbabát, aki mellett becsapódik egy ajtó! Egész testében összerezzen. Később, ahogy fejlődik, és egyre több tapasztalatot szerez a világról, valamint a rá adott válaszainak következményeiről, megtanulja, hogy nem minden inger, hang, látvány fontos

és érdekes, vagy rejt veszélyt a számára. Egy egyéves gyerek a becsapódó ajtó felé fordul kíváncsian, ki érkezett? Figyelmét egyre inkább az igazán lényeges, elengedhetetlen ingerekre kezdi összpontosítani, míg az érdekteleneket figyelmen kívül hagyja. A tapasztalatok révén az agy megtanul szelektálni az őt ért ingerek között.

Gondoljunk csak arra, mikor izgalmas regényt vagy krimi olvasunk. Figyelmünk az olvasmányra irányul, nem is halljuk, ha szólnak hozzánk. Amikor viszont izgatottan várjuk haza kedvesünket, még a ház elé éppen leparkoló autó hangját is felismerjük a sok közül.

Az emlékezet segít ebben, vagyis a számtalan tapasztalattól megjegyzi azt, ami kellemes számára, ami hasznos végkimenetellel járt, és hasonló inger esetében előhívja a megfelelő motoros választ. A fejlődés későbbi szakaszában pedig már egyenesen keresi azokat az ingereket, amelyek ilyenfajta előnyt biztosítanak számára, és ezekre sikerrel alkalmazza megtanult reakcióit. E reakciók kisgyermekkorban elsősorban mozgulusorok, vagyis a tanulás a mozgáson keresztül, a cselekvés tapasztalatain át alapozódik meg.

A fejlődés mérföldkövei

Térjünk vissza a megismerő folyamatokhoz. Azt már láttuk, hogy az érzékszerveken keresztül érkező ingerek és azok idegrendszer által történő feldolgozása feltétele a tanulási folyamatnak. A külvilág ingereire adott válaszok motoros reakciók. Ezek a motoros válaszok a fejlődés során egyre finomodnak, a teljes test tömörszerű megmozdulásaiból fokozatosan leszűkül a tervezett, végtagok pontos irányításával kivitelezett mozgássá.

Háromhónapos kor körül a csecsemő számára az egyik legérdekesebb néznivaló saját keze lesz. Szeme elé tartja, szájába veszi, összefonja ujjait, szét és összezsapja karjait. Megtanulja, hogy az a testrész hozzá tartozik, és szemével egyre jobban tudja majd irányítani. Finomodik tapintása, érzékeli, ha valami a kezébe akad, kíváncsi lesz rá, és azzal együtt emeli szeméhez a tárgyat. Majd rájön, hogy azt is szájába tudja venni, ha mozgatja hangot ad, így egyre tovább igyekszik kezében tartani. Később már a tárgy látványa is egyre pontosabb kézmozdulatokat vált ki, és ügyesen kinyúlva meg tudja ragadni a játékokat. Eközben számtalan tapasztalatot szerez a tárgyak tulajdonságairól – milyen azok íze, kiterjedése, súlya, tapintata, van-e hangjuk stb. – vagyis kategóriákat tanul. Egyre pontosabban tudja azt is, hogy az a valami, amit a kezében tart, vagy aminek a hangját hallja, amit ízele, egy és ugyanaz a dolog. Arra is rájön, hogy amikor már nem szeretné azt a tárgyat, akkor ki kell az ujjait nyitnia, és elengedni. Személyek közeledésére örömmel reagál, hiszen megtanulta, hogy az őt gondozó emberektől kellemes dolgokat várhat. Kedves hangjukra kurjongatással válaszol, megtanulja, hogy hangjával magához tudja hívni őket.

Hathónapos korára a nyúlást, fogást és elengedést olyan pontosan tudja végrehajtani, hogy az érdeklődését kielégítendő egy tárgyat már át tud venni egyik kezéből a másikba, hogy több oldalról szemlélve szerezzen róla tapasztalatokat. Így bővül ismerete a tárgyakról, és lesz egyre kíváncsiabb a világra. Az elengedés kapcsán néha elgurulnak tőle a tárgyak, vagy éppenséggel mellette van az az ismert és szeretett játék, amit meg akar szerezni. Ez a pillanat az, amikor már tudatosan használja helyzetváltoztató képességét, az oldalra fordulást, esetleg hasra és hátra fordulást. A testhelyzetek megváltozása újabb tapasztalatokhoz segítik hozzá a csecsemőt, ami újabb és újabb próbálkozásokra serkenti. Szabad mozgástérben nagyon sokáig gyakorolja ezeket a mozgásformákat, egyre távolabbi tárgyak és lehetőségek felé tartva. Meg tudja közelíteni, és el tud távolodni a személyektől. Tapasztalatait egyre változatosabban, és hosszabban fejezi ki hangjával is, a hangok képzését, összekötését gyakorolja, megállás nélkül trenírozza hangképző szerveit: buborékokat fúj, cuppog, berreg, hangerejét próbálgatja.

Ezután kb. nyolc és tizenkét hónapos kor között egy hosszabb gyakorlási szakasz következik, hiszen a gyerek annyi új tudásra tett szert, hogy azokat különböző helyzetekben is ki kell próbálnia. Helyzet- és helyváltoztató mozgásaiban figyelhetők meg nagy változások. Felül, hogy keze szabadabban tudjanak mozogni, ülve azonban jobban rá

is lát a környezetére, és kíváncsisága több elmozdulásra készíteti. A tárgyakért ki tud nyúlni valamennyi irányba, onnan visszaegyenszedni, de ha akar, akkor kúszva, mászva eljut messzebbre is, és ezt egyre gyorsabban csinálja. A térben való önálló elmozdulás újabb, bonyolultabb problémahelyzetek elé állítja, ezek során addigi tapasztalatait kombinálnia kell. Eközben fokozatosan megtanulja, hogy a tárgyak nem szűnnek meg akkor sem, amikor ő nem látja. A tárgyak állandóságáról tapasztalatokat szerez a kukucs-játékokon, elvesztett kedvenceinek keresésén keresztül. Az emlékezet nagy lépésekben fejlődik ekkor.

Az elmozdulás, eltávolodás egyszerre a bizonytalanság érzetét is kelti a gyerekekben. Ez a bizonytalanság megnyilvánul abban, hogy az új tapasztalatok megszerzése előtt szükség van a biztonságot nyújtó személy (anya, apa) biztatására. Megjelenik a félelem is, hiszen a nagy felfedezések során nem egyszer kerül veszélybe. Ezek az események a szociális, személyi környezethez való kötődést is megváltoztatja. Az ismerős személyekben megbízik, az idegenektől tartózkodik. A szülők, szoros kapcsolatban lévő gondozók irányában kialakul a szociális referencia. Ennek kialakulását a kapcsolat során létrejövő közös figyelem mélyíti el. Szüleik együtt játszanak, nézegetnek könyvet, hallgatnak mesét a gyerekekkel, kicsijük figyelmét arra a dologra irányítják, amelyek számukra is fontosak, és fordítva, a gyerek is igyekszik megosztani élményét szüleivel.

Tipikus fejlődés esetén az első életév végére a fekvő újszülött több átmeneti mozgásforma gyakorlása után felegyenesedett, önálló járásra képes, örökmozgóvá válik. Érzékszerveinek működése finomodik, a tér kitérő számára, mindig új és újabb kihívások készítik arra, hogy minden tudományát latba vetve kíváncsiságát kielégítse. Ez a kísérletezés korszaka, amikor az addig megtanult sémákat újabb variációkba rendezve oldja meg a problémahelyzeteket. Szem-kéz koordinációja már egészen apró dolgok pontos megragadására, behelyezésére, finoman kivitelezett elengedésére is képessé teszi. Egyensúlya dinamikusan fejlődik, a térben való mozgás egészen lelki figyelmét. A tárgyakról alkotott fogalmak szavakká formálódnak, megjelenik a beszéd, amely az elvont gondolkodás kialakulásának, képességének egyik fontos jelzője.

Másfél, két éves kor körül a tárgyaknak már nem kell jelen lenniük ahhoz, hogy a gyerek gondolkodni tudjon róluk. Ez azt jelenti, hogy a tárgy vagy a cselekvés szimbolikus megjelenése már nem a mozgásos sémák alkalmazását igényli elsősorban. Az elvont gondolkodás megelőzi a cselekvést.

Ezek tehát egy tipikus fejlődésmenet jellemzői. A lépcsőfokokon a gyerek szinte észrevétlenül halad végig, azonban az idegrendszer érése jól meghatározza a kialakuló képességek egymásutánosságát. A következő fejlődési zónába csak az arra érett képességek birtokában léphet.

MITŐL, ÉS HOGYAN MŰKÖDIK A VILÁG? FELFEDEZÉS, KUTATÁS

A felfedezhető világ minden gyerek számára olyan, mint amelyet – testközelben tapasztalva annak minden érdekességét – saját képességeivel a legalaposabban szemügyre tud venni. A különböző életkorokban más és más dolgok érdeklik a gyerekeket, ugyanakkor egy-egy életkori szakaszra jellemzőek a felfedezés módjai. Tevékenységeiket alapvetően a kíváncsiság hajtja. A kisgyereket érdekli, hogyan működnek a dolgok, mitől szól a csengettyű, hogyan szól a rádió. Akkor is felfedezést tesznek, mikor beugranak a pocsolyába, szétfűjják a pitypang ernyőit, vagy egy bottal a kezükben szörnyű zajt csapva végigszaladnak a kerítés mellett. Minden pillanatban tanulnak valamit a dolgok rendjéről, az anyagok tulajdonságairól. Tegyük élvezetessé számukra ezt a felfedezést! Legyen lehetőségük sokféleképpen találkozni a világgal. Táruljon ki a szoba, és fedezzük fel közvetlen és tágabb környezetünket. Utazni is például nagyon sokféleképpen lehet. Más az erdőben barangolni, figyelni a neszeket, szagolni az avar illatát, érezni bőrünkön az eső utáni párásságot, mint nyári melegben a vízparton homokvárat építeni. A felfedezés és kutatás kulcskérdése a „miért?”. Hányszor halljuk egy két éves gyerek szájából ezt nap mint nap! Megunhatatlanul tesz fel kérdéseiket, hogy ellenőrizték tapasztalataikat, és még több és több ismeretet szerezzenek.

► A kommunikáció és az informatika világa

A gyerekek a tárgyak felfedezése közben alapvető érdeklődéssel fordulnak azok felé az eszközök felé, amelyekben valamilyen műszer van. Remek dolognak tartják, ha egy apró gomb vagy alkatrész megnyomásával hatást érnek el, bekapcsolják a rádiót, vagy elindul a bábiforgó. A következők olyan új és érdekes számukra, hogy újra és újra próbálják előidézni. A játéktárgyak mozgatható, mechanikai részletei kezdik érdekeltetni őket: kinyitni a mosógép, a konyhaszekrény ajtaját, a videolejátszó nyílását, és ott bedugdosni a tárgyakat. A világ legizgalmasabb dolgai azok, amelyek a felnőttek világához kötődnek. Telefonálni, bekapcsolni a videót, a tévét igazán komoly dolog.

Kezdetben a gyerekek még megelégszenek azokkal a játékszerekkel, amelyek hasonlítanak az igazi műszerekre, de később már nem lehet becsapni őket. Természetesen kerülni kell a rájuk károsan ható informatikai és műszaki eszközök túlzó használatát, de nagy boldogságot okoz nekik, ha felnőtt jelenlétében kipróbálhatják működésüket. Az óvodás korú gyerekek szívesen veszik fel a telefonkagylót, és adják át szüleiknek a hívót, vagy nekik szóló, egyszerű számítógépes játékokat használnak a billentyűzet gombjai és az egér segítségével. A mai korban ez elkerülhetetlen velejárója mindennapjainknak.

► Megépíteni saját világunkat az igazi mintájára. Tervezés, építés

Már a csecsemőkorú gyerekek is nagyon szeretnek létrehozni, alkotni, nyomot hagyni a világban. Élvezettel nézik az ebédre kapott spenót tócsáit, tenyerük pacskolása nyomán létrejött mintáit az etetőszék asztalán. Egészen új lehetőségeket rejt a nagyobbacskáknak, amikor sikerül két tárgyat egymásra helyezniük, és így új alakzat jön létre munkájuk nyomán. Az óvodáskor gyönyörű játékaik folynak egy jól megépített bunkerben, amit bútorok halmazából, lepedővel leterítve építettek, és apa segített megerősíteni. A játéktevékenységek közül például a konstruktív játék rejti magában annak lehetőségét, hogy a gyerek leképezze a világot, elérhetővé tegye a maga számára, és megélje benne saját világát. Ennek során minden gyerek korábbi tapasztalatait hasznosítja. Gondosan válogat a felhasználható elemek között, összegyűjti, illeszti azokat. A folyamat megtervezése, a kész mű elképzelése különböző mentális képességeket igényel (méret, mennyiség ismerete, emlékezet, téri gondolkodás stb.), és a tevékenység közben ezek fejlődnek is.

► Az idő és sorrendiség, a világ rendje

A környező világ az élet hajnalán még inkább kusza, kiszámíthatatlan, ismeretlen káosz egy pici baba számára. Hogyan lesz rend benne? Az első állomás, hogy belső szükségleteinek kielégítése céljából rendszerint megszoptatja édesanyja. Mielőtt odaérkezik, kedvesen nyugtatgatja, becézi gyermekét, ölbe veszi, és együtt félreérthetetlenül a szoptatás pózába helyezkednek. A sorozatos ismétlődések megtanítják a babának, hogy ez mindig így történik (vagy legalábbis az esetek túlnyomó többségében). Előbb-utóbb az is kialakul, hogy éjjel inkább alszik, miután nappal jól belefáradt a sok nézelődésbe, játékba, hancúrozásba. Az alvás és az ébrenlét ritmusa az egyik első lépcső, ami jelzi egy baba számára az idő múlását, az ismétlések segítségével pedig megtanulja előre látni a bekövetkező eseményeket. Ez abban segíti őt, hogy zökkenőmentesen igazodni tudjon a közös élethez.

Felcseperedve a gyerekek ennek a tudásnak az alapján értik meg, hogy vannak dolgok, amelyeket most végzünk, és utána következik majd valami más. A fürdés előkészületeinek hangjaitól izgatottan pattan fel egy kisgyerek a játékhalmja mellől, amikor a mellette álló felnőtt rászól: „Előbb elpakolunk, aztán megyünk fürdeni.” Bizony néha keserű a tapasztalat, de a jutalom élvezete feledteti a kivárást frusztrációját. Szinte észrevétlenül tanulják meg a gyerekek egy-egy folyamat tevékenységeinek sorrendjét. Hogyan is kell felöltözni, hogy kimehessek az udvarra? – gondolkodik el egy önállósuló óvodás. Valóban nehéz kérdés, hogy a cipőt húzza-e fel először, vagy a kabátját vegye magára, de a feladatot végül megoldja.

Azt is kezdik megérteni, hogy egyszer ők is voltak pici babák, de már megnőttek azóta. Sőt anyja is volt kicsi, és nagypapa is volt vásott kisfiú. Évről évre nekik is tortát süt nagymama, és a rajta lévő gyertyák száma egyre növekszik. Élvezettel nézegetik a családi fényképalbumot, különböztetik meg egymástól a más és más időpontban lefényképezett családtagokat, idézik fel a jeles események emlékeit. Megfigyelik, hogy az ablakba rakott pici növény mint növekszik, lesz napról napra hosszabb a szára, hoz újabb és újabb leveleket, míg végül virágot is bont. Bodri is egészen kicsi gombóc volt, mikor megismerték egymást, csetlett botlott, cérnavékony hangján csaholt, most pedig erőteljes, nagy, mély hangú kutyaként tart rendet a ház körül. Az idő bizony múlik, és idővel ezt a gyerekek megtanulják.

► Tereink

A világ rendjét a benne lévő dolgok elhelyezkedése is jellemzi. A hely, ahol élünk, sokféle térre tagozódik, és mindegyiknek megvan a szerepe. Jellegzetes tárgyak, elemek és azok elrendeződése jelzi számunkra mire való, mit tudunk ott csinálni. Egy pici baba világa egészen kis térre korlátozódik. A napirend kialakulását is támogatja, ha ezt a teret jól megkülönböztethetően, elkülönítetten szervezzük számára. Legyen meg az alvás helye, ahol nyugodtan, fokozott ingerektől mentesen pihenhet. Nem kell feltétlenül külön szoba a kisbabának, de kiságya cse-

des, félhomályos, huzattól mentes helyre kerüljön, és ne legyen színes, zenélő játékokkal és egyéb néznivalókkal tele.

Az aktív idő eltöltésére leginkább ajánlott egy meleg, nem túl kemény, de nem is túl puha darab a földön vagy a járókában. A földre ún. poliéfom szőnyeget terítve ideális tartózkodási helyet teremthetünk az aktív figyeléshez, felfedezéshez, mozgáshoz. A gondozási teendőket is megadott helyen, egy kényelmes pelenkázón, a fürdőszobában fürdető kádban vagy a szobában végezzük, és jó, ha a szoptatásnak, etetésnek is megvan a maga megszokott helye. A nagyobb gyerekeknek is segítség, ha pontosan tudja a különböző teendők, tevékenységek vagy a pihenés helyét.

A rend és a rendszeresség segít a tájékozódásban, és kevesebb konfliktust hordoz magában. Gondoljuk csak meg, ha a gyerekeknek van játszóhelye, akkor könnyebben tartja tiszteletben a felnőtt tevékenységei miatt tiltott területeket is. A nagyobb gyerekek ezen túlmenően már felfedezik a tágabb környezet szabályait is, így a közlekedés rendjét, vagy a szabályosságot az épületek, terek elhelyezkedésében, a járdák vonalában stb.

► Másokkal együtt kerek a világ

Ebben a nagy és érdekes világban azonban nem vagyunk egyedül! A megszületett csecsemő legközelebbi és legszorosabb viszonya az édesanyjával alakul ki. Szinte szimbiózisban élnek, egymásra hangolódva minden rezzenést érezve, értelmezve tanulják a közös életet. A pici babák a legelszántabban, leghosszabban az arcokra összpontosítják figyelmüket. A rajzolt vagy ragasztott babaarc azonnali figyelmet vált ki belőlük. Később is az arccal rendelkező figurák kapják a lenyűgöző babamosolyt. Ahogy múlik az idő, és okosodnak, kezdik megkülönböztetni az arcokat, és felismerik, ki az, akit sokszor látnak, kit ritkábban. Egyszer csak tartani kezdenek az idegen személyektől, bizalmuk a legszűkebb közösség, a család felé fordul. Ez a bizalom kiegészül olyan emberekhez való kötődéssel, akik gyakori rendszerességgel kapcsolódnak be életükbe, mint például a Gyerekházban az általa elfogadott, fontos személy.

A gyerekek fokozatosan nyílnak meg mások irányában. A család biztonságos közelében kezdi őket érdekelni a társasági élet, izgatottak, amikor vendéglátás van, vagy ünnepekkor összegyűlik a tágabb rokonság. Másokkal való ismerkedésükkel párhuzamosan egyre izgalmasabb és érdekesebbek lesznek a gyerekek számára a róluk és családjukról szóló történetek. A „mi összetartozunk, ez velünk történt” élménye magával ragadó, alapvető bizalmat épít.

A felnőttek kiszámítható viselkedése mellett különös izgalmat kelt a kortársakkal való találkozás. Közel azonosak a méretek, az érdeklődési kör, és majdnem ugyanazt csinálják. Ez a hasonlóság családon belül csak ikrek esetében fordul elő. Az élet igazi próbái a kortársakhoz kötődnek majd, ezért ők mindvégig fontos szerepet töltenek be egy gyerek életében. Az egymás mellett eltöltött időt és tevékenységet fokozatosan felváltja az együttes cselekvés,

utánzás, ami egy új közösséghez tartozás élményét adja. A kortársak közül lesznek kitüntetett személyek, barátságok szövődnek: ez a kötelék nem kis izgalommal jár. Az óvodás korszak sok új ismeretet hoz a társas viszonyok megélésében. A tágabb közösséghez való tartozást is kezdik érteni a gyerekek, sajátos logikájuk szerint azonosítják, csoportosítják a személyeket.

Flóra öt éves, vidéki nagyvárosban él. Édesapjával kosárlabda mérkőzésre készülnek. „Én a piros mezesekeknek fogok szurkolni, mert ez a kedvenc színem”, mondja elszántan. Apja válaszul megjegyzi: „Nem tudom milyen színű mezben lesznek a játékosok, de én a mi városunk csapatának fogok drukkolni, mert itt lakom, és szeretném, ha büszke lehetnék erre”. Flóra komolyan gondolkodik, majd kijelenti: „Én is a mi csapatunknak fogok szurkolni, akik biztosan piros mezben lesznek, mert az a kedvenc színem.” Nagy fejbólintással és elégedettséggel zárják a beszélgetést.

! A családi környezet tanítja meg a gyerek számára, hogy más családokban nem biztos, hogy ugyanúgy történnek a dolgok, mint az ő családjukban. A különböző kultúrák találkozásakor az óvodások is figyelnek a különbözőségekre. Tegyük megismerhetővé számukra az övéktől más szokásokat, viseletet, ételeket vagy a hit jellemzőit. A megismerés nyomán legyen természetes számukra, hogy az emberek nem egyformák, különböznek bőrük színében, szokásaikban, hitükben. Így kerek a világ!

NEKEM SEGÍTS!

Sok mindenben különbözünk. Vannak gyerekek és felnőttek, akik abban mások, hogy valamilyen képességük csökkent. Nem hallanak, látnak, mozognak vagy gondolkodnak olyan jól, mint a többség. Az ő számukra is felfedezésre vár a világ. Az ő tevékenységeiket azonban segítenünk kell, hogy önállóságot nem korlátozva, kíváncsiságuktól hajtva kerüljenek közelebb a világ megértéséhez. A különböző sérülések más-más segítséget igényelnek. Vannak közös vonásaik, de vannak a sérülésre specifikusan jellemző sajátosságok. Ezek a következők:

SAJÁTÓSSÁGOK ÉRTELMI SÉRÜLÉS ESETÉN:

- nehézségek az észlelés területén (vesztibuláris, taktilis-kinesztetikus, téri, vizuális, auditív, mnesztikus); az érintett személy vagy másképpen és hiányosan észlel, vagy az észlelt dolog feldolgozása, megőrzése és előhívása akadályozott, tehát a gyerek nem profitál belőle, a tapasztalatszerzés beszűkül;
- a mozgás kivitelezésének és végrehajtásának nehézsége (izomtónuszavarok, mozgásos éretlenség, a nagy- és finommozgás lassabb fejlődése, minőségileg más formája, a mozgás kivitelezése önmagában sok energiát igényel);
- a cselekvés tervezése és irányítása (a két testfél koordinációjának kialakulatlansága, testen való tájékozódás nehézsége, testséma kialakulatlansága, túlzott impulzivitás, hiperaktivitás vagy éppen passzivitás, a mozgások kivitelezésének lelassulása);

- a szociális-emocionális terület nehézségei (általános pszichés állapot, kevesebb késztetés és motiváció, a helyzetekhez való alkalmazkodás nehezítettsége, gyengébb szociális kompetencia és önértékelés, az önirányítás nehézsége: rigiditás, labilitás, szabályok elfogadásának és betartásának nehézsége);
- helyzetekhez, cselekvéshez kötött gondolkodás;
- fokozott monotónia-tűrés;
- rövid figyelmi terjedelelem;
- kevesebb igény a felfedezésre.

SAJÁTÓSSÁGOK HALLÁSSÉRÜLÉS ESETÉN:

- az akusztikus észlelés nehezített, akadályozott a megismerő folyamatban;
- a beszédfejlődés késik, illetve menete lassabb, gyakoriak a kiejtési hibák;
- kifejezett nehézségek a beszédészlelés területén;
- viselkedésproblémák jelentkezhetnek a fáradékonyság, félreértések, kommunikációs nehézségek miatt;
- a szociális-emocionális területen az intonáció útján közvetített érzelmek nehezebb érzékelése, a metakommunikatív jelek félreértelmezése nehézséget okoz.

SAJÁTÓSSÁGOK LÁTÁSSÉRÜLÉS ESETÉN:

- a megismerési folyamatban a vizuális észlelés nehezített, akadályozott;
- a mozgásfejlődés lassabb, a helyváltoztató mozgás bizonytalansága mellett fennálló mozgáskésztetés következtében kényszermozgások alakulnak ki;
- a cselekvés tervezése és irányítása nehezített;
- a beszédfejlődés késik vagy akadályozott, megjelenik a verbalizmus, amely formailag helyes, ám bizonytalan tudáson alapuló beszédet jelent;
- szociális-emocionális területen a sajátos függőségi helyzet miatt önállótlan, a vizuális önkontroll hiánya, a testséma, énkép, éntudat megváltozása figyelhető meg.

SAJÁTÓSSÁGOK MOZGÁSSÉRÜLÉS ESETÉN:

- a mozgás beszűkülése;
- a nagy- és finommozgások, a manipuláció nehezítettsége miatt beszűkülhet a tárgyi környezet felfedezése;
- a saját test ismerete, a testséma, a testtudat eltérő módon alakul;
- a kiszolgáltatottság a személyiségfejlődésben okozhat nehézségeket.

Hogyan segíthetünk ezeknek a gyerekeknek a Gyerekházakban, hogy sérülésük ellenére a lehető legváltozatosabb formában, saját képességeiknek megfelelően ismerkedjenek meg az őket körülvevő világgal?

►► Berendezés

ÉRTELMİ SÉRÜLÉS:

- átláthatókö nyezet;
- a gyerek számára könnyen megjegyezhető jel a holmijain.

LÁTÁSSÉRÜLÉS:

- rendezett, alig változó, észrevétlen akadályoktól mentes környezet;
- megfelelőfény viszonyok;
- jól látható, élénk színű jel a gyerek holmijain.

HALLÁSSÉRÜLÉS:

- akusztikailag megfelelő, nem túl nagy, nem túl zajos környezet.

MOZGÁSSÉRÜLÉS:

- akadálymentes környezet kialakítása.

►► Odafordulás

ÉRTELMİ SÉRÜLÉS:

- egyszerű utasítások;
- foglalkozáskor a sokoldalú tapasztalatokat nyújtó, cselekvésbe ágyazott tanítás, sok gyakorlással;
- gyakorláskor a változatosság biztosítása;
- amit már önállóan tud, azt el kell várni tőle.

LÁTÁSSÉRÜLÉS:

- helyváltoztatáskor testi közelség;
- a vizuális felfedezés támogatása;
- a megfelelő fényviszonyokról való gondoskodás.

HALLÁSSÉRÜLÉS:

- az akusztikus figyelem támogatása (érintés, szájról olvasás lehetősége);
- a nyelvi szint emelése (megnevezések, a gyerek közlésének emelése).

MOZGÁSSÉRÜLÉS:

- elegendő segítségnyújtás.
(Nem túl sok, mert a tehetetlenség tanulható!)

MINDENKINÉL:

- a napirend kialakítása és betartása;
- a napi események megörökítése;
- a szülővel való napi szintű szoros kapcsolat;
- a viselkedés gyors elemzése, értékelése.
(A sérüléséből fakad-e, vagy a gyerek felindultságára vezethető vissza az adott konfliktust okozó viselkedés?)

Minden kisgyerek kíváncsi a világra! Ki nagyobb mértékben és intenzíven fedezi fel a környező csodákat, ki visszafogottabban, és van, aki csak segítséggel képes erre. A felnőttek dolga, hogy a gyerekekhez olyan közel vigyék a világot, amennyire neki személyesen arra szüksége van! Gazdag élményeket szerez magának az, aki a gyereki felfedezés világában velük egy úton jár!

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

Az egészséges élet, az aktív mozgás öröm a gyerek és a felnőtt számára is. A mozgásos felfedezési vágy a világ korai megismerésének mozgatórugója, ami csak egészséges fejlődés mellett teljesezhet ki igazán. A mi feladatunk az, hogy az örömteli felfedezés lehetőségét biztosítsuk a gyerek számára, figyeljünk, lássuk és halljuk meg igényeit, ezáltal segíthetjük fejlődését.

Az egészséges életmódra nevelés nem a Biztos Kezdet Gyerekházban kezdődik. A Gyerekházba belépő gyerek már rendelkezik bizonyos egészségmagatartással, mivel születése pillanatától, sőt már a magzati fejlődés során is egy sajátos családi miliő veszi körül. Jó esetben ez a családi minta képviseli az egészséges életmód sajátosságait, de munkavégzésünk során gyakran tapasztalhatjuk, hogy a halmozottan hátrányos helyzetből fakadóan az otthonról hozott szokások sok esetben nem felelnek meg az egészséges életmód követelményeinek.

Az egészségnevelés, az egészséges életmódra szoktatás a Gyerekház munkatársainak fontos feladata. A gyerekek fogékonyak az ismeretek megszerzése és a helyes magatartásra, munkánk során ezt igyekszünk kihasználni.

Az egészségnevelés gyakorlatának két fő eszköze van:

- az egyik a szemléletformálást szolgáló helyes modell, a példamutatás,
- a másik a mindennapi, aktív tapasztalatszerzés.

Ez utóbbi célja, hogy a gyerek számára olyan tapasztalatszerzési lehetőségeket biztosítsunk, amelyek jártasságok, készségek kialakulását teszik lehetővé, s ezek így mindennapi életének természetes részévé válhatnak. Az egészséges életmódra nevelés kisgyermekkorban az önkiszolgálásra nevelés során valósul meg. Alapvető szempont ennek kapcsán a gyerek életkori sajátosságainak és egyéni képességeinek mindenkor figyelembevétele.

AZ EGÉSZSÉGES KISGYERMEKKORI FEJLŐDÉS ELŐSEGÍTÉSÉNEK FELTÉTELEI

EGÉSZSÉGES TÁPLÁLKOZÁS

A táplálkozás az élet alapvető feltétele, biztosítja az életfunkciók fenntartásához nélkülözhetetlen energiát. Ahhoz, hogy szervezünk a legjobban működjön, megfelelő táplálékot kell kapnia. A kisgyerekekre gyors ütemű fejlődés jellemző, ezért különösen fontos számukra az energiát adó tápanyagok optimális napi aránya. Az optimálisnál kevesebb fogyasztás fejlődési rendellenességeket okozhat, és legyengülhet az immunrendszerük is, ezért a gyerekek fogékonyabbak lesznek a fertőző betegségekre.

Könyvünk 3.2. fejezetében („Táplálkozás”) megismertedtünk a táplálkozási piramissal. A piramisban ábrázolt élelmiszerek biztosítják a változatos étkezést, azt, hogy a szervezet minden szükséges tápanyaghoz hozzájusson. A piramis alsó részén helyezkednek el azok a tápanyagok, amelyek az étrend alapját képezik, ezt ajánlott

fogyasztani a legnagyobb mennyiségben. A piramis csúcsán találhatók azok, melyekből kevesebb mennyiség fogyasztása javasolt.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Szervezzünk olyan alkalmakat, amelyek során a gyerekek megismerhetik a konyha, a konyhai eszközök praktikus és biztonságos használatát.
- Minden esetben biztosítsunk ivóvizet a gyerekek és a szülők számára.
- Amennyiben lehetséges és elérhető, az idényzöldségek és -gyümölcsök biztosítása is javasolt.
- Beszélgessünk a szülőkkel a család, illetve a gyerek étkezési szokásairól, szükség esetén adjunk tanácsot az étkezési piramis alapján.
- Alkalmasszerűen – közösen a szülőkkel – tegyük lehetővé a gyerekek számára egyszerű ételek elkészítését.
- Játsszunk főzőcskézős szerepjátékokat, közben beszélgetünk az egészséges táplálkozásról.

MEGFELELŐ HIGIÉNÉS KÖRÜLMÉNYEK

A gyerek higiénés nevelése, az alapvető higiéniai tennivalókra való szoktatás szintén fontos feladat. A higiénés nevelés során aktív, folyamatos és rendszeres tapasztalatszerzési lehetőségeket kell biztosítani számára. Ennek célja, hogy kialakuljon a gyerek igénye a személyi és környezeti higiénére, felkeltsük érdeklődését az egészséges-tiszta életmód iránt, és a Gyerekházban kapott minta alapján formáljuk beállítódását, attitűdjét.

Munkavégzésünk során a következő területekre irányuljon figyelmünk:

- **Testápolás:** mosakodás, kézmosás, fésülködés, orrfújás, fogmosás, bili vagy WC higiénikus használata, az ehhez szükséges eszközök személyes biztosítása.
- **Öltözködés, ruházkodás:** ruhaneműk tisztán tartása, azok megfelelő sorrendben történő le- és felvétele.
- **Kulturált étkezési szokások:** kézmosás, terítés, evőeszközök megfelelő használata, azok tisztán tartása, elpakolása.
- **Pihenés, alvás:** az ehhez szükséges környezeti feltételek biztosítása.
- **Helyiségek közös rendben tartása:** közösségi helyiségek és – amennyiben elérhető – az udvar közös rendben és tisztán tartása, játékok rendszeres elpakolása, takarítás, a takarítóeszközök használatának megismerése.

- *Díszítés, dekoráció:* a közösségi terek közös dekorációja, ünnepekhez, alkalmakhoz kapcsolva.
- *Fertőző betegségek megelőzése:* szellőztetés és megfelelő hőmérséklet biztosítása.

! A Gyerekházat csak egészséges gyerek látogathatja!

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Szervezzünk olyan alkalmakat, amelyek során a gyerekek megismerhetik a konyha, a konyhai eszközök praktikus és biztonságos használatát.
- Minden esetben biztosítsunk ivóvizet a gyerekek és a szülők számára.
- Amennyiben lehetséges és elérhető, az idényzöltségek és -gyümölcsök biztosítása is javasolt.
- Beszélgessünk a szülőkkal a család, illetve a gyerek étkezési szokásairól, szükség esetén adjunk tanácsot az étkezési piramis alapján.
- Alkalmasszerűen – közösen a szülőkkal – tegyük lehetővé a gyerekek számára egyszerű ételek elkészítését.
- Játsszunk főzőcskézős szerepjátékokat, közben beszélgessünk az egészséges táplálkozásról.

EGÉSZSÉGHÁRÓSÍTÓ SZEREK KERÜLÉSE

A gyerek aktív befogadója a világnak, nem kerülheti el, hogy részesedjen az őt körülvevő ingerekből. Felfedezi a világot, kérdez-felel, megfigyel, kipróbál, és folyamatosan tapasztal. Utánzáróan sajátítja el a különböző viselkedésformákat, függetlenül attól, hogy azok pozitív vagy negatív értéket képviselnek-e. A mintakövetés lehetősége az egészségkárosító szerek esetén is fennáll, ezért figyelmünket irányítsuk ezek megelőzésére.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Figyeljük a gyereket, térképezzük fel családi környezetét az egészségkárosító szerek használatával kapcsolatban, ugyanakkor soha ne ítéljük el családja viselkedését!
- Legyünk toleránsak, megértők, amennyiben a szülők eltérő szokásrendszerét tapasztaljuk, ugyanakkor a Gyerekházban nevelőmunkánk révén eltérő minta alkalmazásával igyekezzünk befolyásolni a folyamatot.
- A gyereket értelmi fejlettségének megfelelően – szükség esetén a szülőt is – tájékoztassuk a dohányzás, az alkohol- és kábítószer-fogyasztás káros hatásairól, de ennek célja az informálás, a szemléletformálás, és ne az ítélkezés legyen.
- Amennyiben fennáll a veszélye az édesanya terhesség alatti dohányzásának, alkohol-, kábítószer-fogyasztásának, tájékoztassuk annak a magzatra nézve súlyos károsító hatásairól, szükség esetén irányítsuk segítő lehetőséghez.

A nagymozgás és finommozgás fejlődése olyan összefüggő, egymásra épülő rendszer, amelynek hatása minden fejlődési részterületen megmutatkozik. A spontán fejlődés alapvető mozgatórugója az érdeklődés és a világ megismerésére irányuló motiváció. A gyerek a mozgás révén, aktív felfedezéssel ismeri meg környezetének sajátosságait, kutató módon szerez tapasztalatot róluk, gyűjt információt a tárgyak, a személyek és a tér tulajdonságairól. Ez a tapasztalati mennyiség az életkor előrehaladtával egyre bővül, s ez képezi a későbbiekben az absztrakt, elvont gondolkodás alapját.

A nagy- és finommozgásos készségek nem célirányos gyakorlatokkal fejleszthetők. Tisztán kell látnunk a mozgásfejlődés jelentőségét és a személyiségfejlődésre gyakorolt hatását a kisgyermekkorban, továbbá ismernünk kell azokat az alapelveket, amelyek elfogadása és a mindennapi munkánkba történő beépítése a hatékony segítségnyújtás alapja. A mozgás révén történő aktív tanulás, a környezettel való ismerkedés lehetőségének megteremtése a Gyerekházakban éppolyan fontos feladat, mint a munkatársak aktív, hozzáértő részvétele, a szülők és gyerekek számára biztosított támogató segítségnyújtás.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Biztosítsunk, a gyerek számára az életkorához, fejlettségi szintjéhez igazodó szabad mozgásteret (pl. hempergő a járni nem tudó gyerekeknek, illetve a nagyobb tér érdekében az asztalok, polcok, székek a fal mellé legyenek helyezve).
- A környezeti tárgyak, játékok biztosítsanak megfelelő motívációt a gyerekek aktív felfedezéséhez.
- Az önálló mozgás lehetőségének biztosításával segítsük, hogy a gyerek átélje saját rátermettségét, mozgásos szükségleteit önállóan, másoktól függetlenül is ki tudja elégíteni.
- Törekedjünk arra, hogy minél önállóbb módon végezze a mozgást, tudjunk a háttérben maradni.
- Ne gyakoroljunk olyan mozgásos helyzeteket (ültetés, járatás, bébi-komp használata) amelyek önálló kialakítására mozgásrendszere még nem érett.
- Biztosítsunk számára elfogadó, szeretetteljes légkört, amelyben jól érzi magát, s ezáltal az önálló felfedezési igénye teret kaphat.
- Törekedjünk a biztonságos környezet megteremtésére, a balesetek megelőzésére (pl. konnektorvédők elhelyezése, üveg tárgyak eltávolítása, tisztítószerek szekrény zárása).
- A gyereket a legaktívabb napszakban biztassuk játékra, ha fáradt, beteg vagy nyűgös, hagyjuk pihenni.
- Mivel a gyerek fő tevékenysége a játék, minden tevékenységet a játékos formában végezzünk.
- A gyerek számára egyszerre csak 2-3 játékeszközt kínáljunk fel, kerüljük a környezet túlszűfoltását.
- A kézmozgások fejlődésében adjunk lehetőséget a kreatív, sokoldalú felfedezésre, a gyerekből kiinduló érdeklődés kibontakoztatására.
- A tér és az eszközök aktív felfedezése során tanítsuk a környezet sajátosságain és a másik személy figyelembe vételén alapuló szabályokat, következetesen várjuk el tőle ezek betartását.

	Életkori jellemzők	Játékörtelemek, eszközök, játéktárgyak	
1. HÓ	Háton fekvő helyzetben a baba feje az egyik oldalra fordul.	Simogassuk gyengéden hátát, karját, lábát. Fordítsuk a babát finoman oldalra, és hasra, helyezzünk el mellé-elé színes játékokat. Fektessük a mellkasunkra, beszéljünk hozzá!	
2. HÓ	Hason fekvő helyzetben fejét kissé megemeli.	Fektessük hasra, beszéljünk hozzá, tegyünk elé egy tükröt, vagy csörgessünk egy csörgőt, hogy fejecskéjét megemelje. A kiságy oldalára helyezzünk élénk színű, lágy hangot adó játékokat.	
3. HÓ	Ölben tartva, fejét egyre stabilabban tartja. Hason fekvé alkarra támaszkodik.	Tegyük gyakran pokrócra, földre a tér különböző pontjain. Iktassuk a napirendjébe önálló játékidőt, hogy spontán mozgásáról tapasztalatot szerezzen. Fektessük játszószőnyegre. Biztosítsunk számára lehetőséget, hogy bőrén keresztül megismerkedjen különböző típusú anyagokkal (puha, durva, zörgős, érdes, műanyag, fa, hideg, meleg). Ringassuk, hintáztassuk gyengéden, táncoljunk vele.	
4–5. HÓ	Forog, először hátról oldalra, majd hasról-hátra, hátról-hasra. Meg tudja fogni a lábát. Hason fekvé kezére támaszt.	Helyezzünk köré érdekes játékokat, hogy forogva megszerezhesse azokat. Játsszunk ölbéli játékokat, mondókákat, höcögtetőket, láb-, kéz- és ujjmondókákat (lásd a Mondókagyűjteményt kötetünk Függelékben). Biztosítsunk számára kényelmes ruházatot, hogy megfoghassa lábacskáját. Kínáljunk fel neki egyszerű tárgyakat, amelyek nem feltétlenül játéktárgyak: kisebb kendő, kanál, műanyag pohár stb.	
6–7. HÓ	Először rövid, majd egyre hosszabb ideig megül, önállóan, kezére támaszkodik. Folyamatosan forog.	Ne korlátozzuk a mozgásban! Biztosítsunk számára a szabad, megfelelő mennyiségű ingert tartalmazó mozgásteret. Ne erőltessük az ültetést! Akkor üljön, ha már ő maga önállóan képes felvenni ezt a testhelyzetet. Ha kedveli a hintáztatást, dobálós játékokat, és ebben biztonságban érzi magát, játsszunk vele. Várjunk a játék folytatását kifejező jelzéseire. Hallgassunk zenét, a zenére közösen táncoljunk.	
8–9. HÓ	Háton fekvésből önállóan fel tud ülni. Kúszik. Négykézláb és térdelő helyzetbe húzza magát.	Ha négykézláb helyzetben előre-hátra hintázik – kutyázás – énekelhetünk, mondókázhatunk ritmusos mozgásához. Ha önállóan ül, hintázzunk gyakran. Adjunk lehetőséget arra, hogy felhúzza magát térdelő helyzetbe, pl. tegyünk játékot kis székre. Ha szeretnénk pl. ölébe venni, ne mi menjünk oda hozzá, hanem bíztassuk, hogy ő kússzon oda mihozzánk. Helyezzünk a földre olyan tárgyakat (pl. nagyobb szivacsot, párnát vagy akár a lábunkat), amelyek a földön szintkülönbséget okoznak, így azokon keresztül kell átkúszni, átmászni.	
10–11. HÓ	Négykézláb mászik. Bútorokba kapaszkodva feláll.	Hagyjuk, hogy négykézláb mászva aktívan felfedezhesse a benti és kinti teret egyaránt. Serkentsük mozgásra, guruló, vagy a földön tolható-húzható játékokkal. Tartózkodjunk a földön, játsszunk vele „fogócskát”. Ruházata legyen kényelmes, ami a kúszó-mászó mozgásban nem akadályozza. Ameddig ő magától nem áll fel, ne járassuk!	
12–13. HÓ	Bútorokba kapaszkodva, oldalazva lépeget. Önállóan áll, támaszték nélkül.	Adjunk lehetőséget arra, hogy gyakorolhassa a felállást-leülést. Győződjünk meg arról, hogy a környezetében lévő bútorok biztonságosak, ha feláll mellettük, nem billennek meg. Az oldalazva lépegetéshez, a szoba körbejárásához biztosítsunk számára megfelelő teret. Tolgothat maga előtt mozgatható tárgyakat pl. járássegítő játékot, széket, stabil babakocsit. Kérjük utasítások teljesítésére: „Hozd ide!”, „Vidd oda!”, „Add ide!”. Látható módon, bújtsunk el játékokat, kérjük, hogy keresse meg.	

	Életkori jellemzők	Játékörtelemek, eszközök, játéktárgyak	
15. HÓ	Kapaszkodás nélkül feláll. Önállóan jár. Négykézláb felmászik a lépcsőn.	Legyen többször mezítláb, hogy talpacskájával megtapasztalassa a talaj tulajdonságait, a különböző felületeket. Engedjük, hogy egyenetlen talajon is sétáljon, legyen lehetősége megélni az egyensúlyozást. Helyezzünk el a térben akadályokat, hogy gyakorolhassa, hogyan kell kikerülni valamit, vagy átlépni rajta. Járás közben vihet magával játékokat. Ismertessük meg a lábbal hajtható kismotorral.	
18. HÓ	Gyorsan jár. Mereven fut. Kézen fogva felmegy a lépcsőn.	Játsszunk zsinóron húzható, tolható játékokkal. Ha van lépcső a házban, engedjük, hogy lépcsőzzön, de a balesetmentes próbálkozások érdekében mindig legyünk a közelében. Álló helyzetben kérjük tőle játékok felszedését a talajról.	
21. HÓ	Guggol és feláll. A lépcsőn korlátba kapaszkodva mellélépéssel felmegy.	Engedjük, hogy gyakorolja a felmászást-lemászást felnőtt méretű székről. Játsszunk közösen „futóversenyt”, fogócskázunk, gyakoroljuk a megállást-elindulást. Kis labdával játsszunk célzós játékokat, pl. dobjuk bele kosárba, dobjuk át karikán.	
2. ÉV	A labdába bele tud rúgni. A lépcsőn, kapaszkodva egyedül lemegy. Az alsó fokról leugrik.	Próbáljuk ki a hátrafelé járást. Helyezzünk el a térben dobogókat, fellépőket: ezeken a gyerek gyakorolni tudja a segítség nélküli fel- és lelépést. Játsszunk focizós játékokat. A gyerek próbálja ki a nekifutásból történő labdába rúgást. Ismertessük meg az ugráló labdával. Hagyjuk, hogy kipróbálhassa az átugrást valamin, pl. földön fekvő kötél.	
2,5 ÉV	Megpróbál egy lábon állni. Helyben ugrál. Kb. 30 cm magasból leugrik.	Játsszunk olyan játékokat, amelyek során gyakorolhatja az egy lábon egyensúlyozást. Mutassuk meg neki, hogyan kell talicskázni. Engedjük, hogy egyre aktívabban gyakorolhassa az egyensúlyozást, a valamire való felmászást-lemászást (pl. csúszda). Ennek során törekedjünk a balesetmentes környezet megteremtésére. Ugráljunk egy helyben, álljunk lábujjhegyen. (Lásd a Mondóka- és Játékgyűjteményt kötetünk Függelékében.)	
3. ÉV	Váltott lábbal felmegy a lépcsőn. Jól fut, lassít és gyorsít. Képes hirtelen megállni. Merev kézzel elkapja a nagyobb labdát.	Játsszunk vele olyan játékokat, amelyek során lehetősége van kipróbálni a valamibe való beugrást és a valamin való átugrást (pl. beugrás karikába és abból ki, illetve a földtől kb. 4-5 cm magasságban elhelyezett kötél átugrása). Biztosítsunk a gyerek mozgásigényének megfelelő nagy, szabad teret. Labdázunk nagyobb, majd egyre kisebb méretű labdákkal. Játsszunk kis labdákkal célbadobós játékokat. Ismertessük meg a triciklivel: a gyerek gyakorolhatja az azzal való kanyarodást. Utánozzuk egymás mozdulatait: fél lábra állás, grimaszolás, karmozgások stb.	
3,5 ÉV	Egy lábon egyensúlyozik kb. 2 másodpercig. Egyenes vonalon tud sétálni.	Járunk lábujjhegyen. Amennyiben lehetőség van rá, szervezzünk olyan beltéri és szabadtéri alkalmakat, ahol a gyerek kortársaival együtt szabadon mozoghat, ugrálhat, egyensúlyozhat, mászókázhat. Próbálgassuk a futás közbeni irányváltoztatást, építsünk mozgásos akadálypályát, játsszuk a tapsra megállást-elindulást, akadályok közötti kanyarodást. Mindennap töltsön a gyerek hosszabb időt a szabad levegőn.	
4. ÉV	Különböző sebességgel fut. Képes egy pohár vízzel sétálni, anélkül, hogy kiöntené.	Szorgalmazzuk a gyerekek egymás közti mozgásos játékeit, adjunk nekik mozgásos játékörtelemek. Játsszunk olyan nagymozgásos játékokat – közösen a szülőkkel – amelyek során a gyerek változatos, eszköz nélküli mozgásos helyzeteket próbálhat ki: oldalazva lépked, sarkon jár, egy lábon ugrál, hátrafelé vagy oldalirányban ugrál, egyenes vonalon sétál. Találjunk ki ezekhez mondókákat. Járunk ütemre, tapsoljunk ritmusra, váltogassuk a gyors és a lassú tempót.	
5. ÉV	Biciklizik. Egy lábon 8 másodpercig megáll. Szókdécsel.	Adjunk lehetőséget arra, hogy a gyerek biciklizni tanuljon. Hajtogassa össze ruháit. Játsszunk ugróiskolát. Fejünkön egy könyvvel egyensúlyozva gyakoroljuk a járást. Végezzünk zenére-mondókákra különböző tornagyakorlatokat: bukfencezés, fél lábon állás, kargyakorlatok (hajlítás, körzés), egyensúlyozás szőnyeg vagy járda szélén, nyusziugrás, békaugrás, pókjárás, guggolva járás, átugrás különböző akadályokon. Nagymozgásos játékaiba építsünk be egyszerű szabálykövetést pl.: Tűz! Víz! Repülő!	

	Életkori jellemzők	Játékörtelemek, eszközök, játéktárgyak	
1. HÓ	Hátan fekvő helyzetben a keze ököbe szorítva. Keze érintésre bezárul.	Beszéljünk sokat hozzá, ringassuk, énekeljünk neki. Használjuk a ringató, cirógató mondókákat (lásd a Mondókagyűjteményt kötetünk Függelékében). Az ébrenléti időszakokban legyen lehetősége nézelődni. Helyezzünk a baba mellé mintás takarót, élénk színű tárgyakat.	
2. HÓ	A kezébe helyezett tárgyat rövid ideig megtartja, kezét nyitogatja. A felnőtt ruháját és hason fekve a földet markolássza.	Mutassunk neki kellemes hangú csörgő játékokat. Kínáljunk fel a babának különböző tapintású anyagokat, felületeket, hagyjuk, hogy tenyerével megismerkedhessen velük. Biztosítsunk lehetőséget, kényelmes ruházatot ahhoz, hogy kezecskéjét nézegethesse. Simogassuk, cirógassuk a kezét, játsszunk „Kerekeske-dombocska” mondókát.	
3. HÓ	A kezében lévő játékra ránéz. Próbálja a felé vagy mellé lógatott játékokat ütügetni. Kezét középre hozva nézegeti.	Kínáljunk fel számára könnyű, vékony, jól megfogható játékokat. Biztosítsunk számára lehetőséget a tárgyak ütügetéséhez (pl. játék a babaszőnyegen, lógassunk fölé-mellé hangot kiadó játékokat). Játsszunk kéz- és ujjcirógató mondókákat (lásd a Mondókagyűjtemény kötetünk Függelékében). Játsszunk bújócskát, kukucsjátékot, de ügyeljünk arra, hogy ne ijesszük meg. Utánozzuk hangadásait, gügyögését.	
4–5. HÓ	Először kissé koordinálatlanul, majd egyre határozottabban, két kézzel nyúl a játékokért. A kezében lévő tárgyat a szájához viszi.	Vegyük öle a gyereket, engedjük, hogy kezeivel arcunkhoz nyúljon, hajunkat megérintse, felfedezze, letapo-gassa. Ha öle véve itatjuk, engedjük, hogy ráfogjon kezével a cumisüvegre. Helyezzünk el körülötte különbö-ző méretű, formájú, hangot adó játékokat (kettő-háromnál ne többet), csörgőzzünk neki, várjuk, hogy min-den irányban nyúljon érte. Ha már nyúl a játékokért, helyezzük olyan távolságra tőle, hogy egész testtel történő mozgásra serkentsük. Nézzünk gyakran tükörbe, hagyjuk, hogy kezével-szájával felfedezze tükörképét. Higiénés okokból a gyerekek ne vegyenek szájba egymás után a játékokat. Vízzel mossuk le azokat.	
6–7. HÓ	Egy kézzel nyúl a tárgyakért. Hosszú ideig tartja, nézegeti, szájával felfedezi, megszólaltatja őket. Egyik kézről a másikba átvész tárgyakat. Egy időben két játékkal játszik.	Egyszerre ne csak egy játék legyen körülötte. A tárgyak méretétől függetlenül így össze tudja ütügetni, kopogtatni tudja őket. Játsszunk tapsolós, két kézzel ütügetős, kézgyúgyesítő mondókákat (lásd a Mondókagyűjtemény kötetünk Függelékében). Gondoskodjunk arról, hogy a baba szájába kerülő tárgyak ne legyenek balesetveszélyesek, szájába véve ne tudja lenyelni őket. Játsszunk vele utánzásra serkentő játékokat is (egyik kezét a másikhoz ütügeti, kopogtat, kapargat stb.). Ha egy játék kiesik a kezéből vagy pl. a labda elgurul tőle, ne adjuk vissza a kezébe, bízzunk abban, hogy újra meg fogja szerezni. Ne oldjunk meg helyette egyszerű mozgásos helyzeteket, hagyjuk, hogy kompetens módon megélhesse aktív problémamegoldását és érezze a „képes vagyok rá” élményét.	
8–9. HÓ	Ujjacskáit egyre elkülönültebben tudja használni. Apró tárgyakat csippentő fogással szerez meg. Kezdi tudatosan elejteni a tárgyakat.	Nem csak a játéktárgyak használhatók játékként, hanem minden olyan eszköz, amellyel változatos módon lehet megismerkedni, hangot kelteni (pl. műanyag edények, ásványvizes palack). Játsszunk nyomásra hangot kiadó, sípoló, felhúzható-megnyomható, kalapálós játékokkal. Ezek segítségével a gyerek megélheti a mozgásos erő kifejtés, szabályozás élményét. Kínáljunk fel olyan játékokat, amelyek segítségével gyakorolni tudja az ujjak elkülönült használatát (pl. gombnyomásra működő játékok). Figyeljünk, hogy ne vegyen a szájába nem ehető dolgokat!	
10–11. HÓ	Mutatóujjal mutat. Edényből kipakol. Ügyesen használja ujjait. Labda méretű tárgyakat is kezd már elhajítani magától.	Helyezzünk különböző mélységű tálakba, edényekbe, poharakba változatos méretű tárgyakat, így a gyerek gyakorolhatja a kipakolást, kiemelést. Biztosítsunk lehetőséget az önálló étkezésre, a falatkák elfogyasztására. Játsszunk vele egymásutániságon alapuló, párbeszédes játékokat (dobolás, ütügetés, labdagurítás, autótologatás egymás felé). Kínáljunk fel olyan játékokat, amelyek segítségével a gyerek gyakorolhatja a csavaró, tekerő kézmozgásokat (pl. kupakok tekerése, a cumisüveg tetejének visszahelyezése). Kísérjük a gyerek által végzett mozgásokat hangutánzó szavakkal (pl. bumm, kopp-kopp, hoppá).	

	Életkori jellemzők	Játékok, eszközök, játéktárgyak	
12–13. HÓ	Kialakul a célirányos elengedés, bepakolás. Kérésre át tud már adni különböző tárgyakat.	Használjunk a pakoláshoz érdekes hangot adó tálat (pl. fémtál) és csörgő-koppanó tárgyakat (pl. csörgős labda, termések). Vonjuk be a gyereket a játékok mindennapi elpakolásába (pl. a fiókba vagy a dobozokba). Használjunk egymásba rakható poharakat. Meséljünk neki kemény fedelű mesekönyvből, kérjük, hogy mutasson meg nekünk egyszerű képeket. Gyakoroljuk az egyszerűbb testrészek megmutatását.	
15. HÓ	Két kockából tornyot tud építeni. Ökömarkolással tartja a ceruzát. Kis mozdulatokkal eldobja a labdát. Ujjával lapozgat a könyvben.	Kínáljunk fel olyan játékokat, amelyekkel a gyerek gyakorolhatja az illesztő kézmozgásokat (pl. karikák felhúzása rúdra vagy megfordított poharak egymásra rakása). Építsünk tornyot közösen. Ha az építés nem érdekli, engedjük, hogy ledönthesse tornyunkat. Teremtünk alkalmat arra, hogy a gyerek megismerkedhessen a kanál, a villa használatával, kavargassunk csészében. Adjunk lehetőséget neki, hogy kipróbálhassa a cumisüvegből, pohárból való önálló ivást. Adjunk neki olyan játékot, amelyek segítségével gyakorolhatja két tárgy egymásba illesztését. Tanuljunk mozgással kísért, kézügyességet és testsémát fejlesztő mondókákat (lásd a Mondókagyűjtemény kötetünk Függelékében). Bízunk meg egyszerű feladatokkal, kérjük a segítségét.	
18. HÓ	Képes vonalakat húzni, firkálni. Apró tárgyakat is be tud pakolni. Labdadobás közben vállalát, könyökét, ujjait nyújtja.	Játsszunk nyomhagyásos játékokat: rajzoljunk borotvahabbal tükörre, pálcával a homokba, krétával az aszfaltra. Rajzolás közben mozgásunkat kísérjük hangutánzó szavakkal. Ismerkedjünk meg a gyurmával, ujjfestéssel. Tanítsuk gömbölyíteni, készítsünk kígyót, perecet. Kínáljunk fel számára formabedobós, illesztős játékokat, amelyekkel gyakorolhatja az illesztő visszapakolást.	
21. HÓ	5-6 kockát egymásra tud tenni. Rajzolásnál utánozza a hosszanti vonalakat.	Játsszunk toronyépítő játékokat. Engedjük, hogy a felnőttek munkájában (viráglocsolás, portörölés, tésztagyúrás, söprögetés) segítkezzen, mert így is nagyon sok fontos tapasztalatot szerezhet. Játsszunk a homokban, kínáljunk fel számára eszközöket a lapátoláshoz, öntögetéshez, gereblyezéshez, szitáláshoz. Rajzoljunk egyenes vonalakkal kerítést.	
2. ÉV	Kezdi ujjával tartani a ceruzát. Képes kört rajzolni. Megpróbál golyókat felfűzni, ügyesen használja mindkét kezét.	Utánozzuk a gyerekekkel egymás mozdulatait (pislogás, fejrázás, szájítítás, csipegetés, integetés stb.). Adjunk neki nyitható-zárható tárgyakat, dobozokat, üvegeket, flakonokat, tubusokat amelyekkel próbálhatja a kinyitást-bezacskozást. Rajzoljunk együtt: ennek során utánozhatja a pötytyözést, a vízszintes-függőleges vonalakat és a kört. Rajzoljuk a körbe a gyerek kezét lábát. Kínáljunk fel neki formatáblát, ezzel gyakorolhatja a síkbeli illesztést. Adjunk neki nagyobb méretű golyókat, amelyeket pálcára vagy zsinórra fűzhet.	
2,5 ÉV	Ollóval kisebb vágásokat végez. 8-9 kockát egymásra tud illeszteni	Játsszunk pöttyi játékkal, abból próbáljunk meg különböző alakzatokat készíteni. Adjunk neki biztonságos, lekerekített végű gyerekolót, így kipróbálhatja az ollóval vágást, a papír tépését. Nyomdázunk. A mindennapi önkiszolgálási helyzetekben kérjük minél aktívabb részvételét, csökkentjük a segítségnyújtást, és várunk el tőle egyre nagyobb önállóságot az öltözés, vetkőzés, fogmosás, cipő felvétele stb. során. Játsszunk olyan játékokat, amelyek révén gyakorolhatja a mozgó játékok megcélzását (pl. buborékok kipukkasztása egy fakanállal).	
3. ÉV	Könnyedén felvesz apró tárgyakat. Az illesztő kézmozgások kivitelezése során egyre pontosabban tevékenykedik.	Kínáljunk fel számára a finommozgásos összeillesztés gyakorlását szolgáló puzzle-kirakó játékokat. Színezzon egyszerű kiésteőkönnyben. Játsszunk közösen olyan játékokat, amelyek során megtanulhatja a színek neveit. Hagyjuk, hogy öntögessen kancsából pohárba, pohárból pohárba. Adjunk neki építőköveket, bízzuk rá, hogy fantáziájának megfelelően alkosszon. Beszéljünk a gyerekekkel! Ha valamit nem ért, magyarázzuk el neki, és teremtünk olyan környezetet számára, ahol elegendő érzékszervi-mozgásos tapasztalatot szerez a környezet tulajdonságairól (szúrás, savanyú, kövér, kicsi, sötét, piszkos, nehéz).	
3,5 ÉV	Képes különböző mozdulatokat megfigyelni, azokat utánozni. Rajzaiban már felfedezhető az ábrázolási szándék.	Adjunk neki apró gyufaszálakat vagy pálcikákat, azokból különböző formákat rakhatunk ki közösen. Ismerkedjünk meg az ecsettel való festéssel. Játsszunk lego játékkal. Az alkotás során bízzuk a gyerek kreativitásában. Kérjük, hogy mutasson be különböző mozdulatokat: „Hogy csinálunk, amikor fogat mosunk, autózunk, kutyát simogatunk, cipőt kötünk?” stb.	
4. ÉV	Kézügyessége kezd kialakulni. Befejezetlen emberi alakhoz testrészt tud rajzolni. Hüvelykujját hozzá tudja érinteni a 2., 3. és 4. ujjhegyéhez.	Hajtogassunk papírból, amit lépésenként mutatunk be a gyerekeknek. Próbálkozzon az egyenes vonal mentén történő vágással és egyszerű alakzatok (pl. kör) körbevágásával. Adjunk lehetőséget neki, hogy megismerkedhessen a ragasztóval, ennek során hagyjuk kreatívan alkotni (pl. ragaszthat letépkedett színes papírdarabokból különböző alakzatokat). Gyurmázunk. Készítsünk közösen figurákat, szerepjátékkal keltsük életre őket, beszéljünk róluk. Adjunk lehetőséget neki, hogy gyakorolhassa a ki- és begombolást.	
5. ÉV	A gyerek már egyre összetettebb alakzatokat tud másolni. Ki tud egészíteni egy félig megrajzolt ábrát.	Labdázunk közösen, ennek során a gyerek gyakorolhatja a labda földre pattintását, elkapását. Lépésről lépésre tanítsuk meg masnit kötni. Készítsünk sormintát, amelyben különböző színű, formájú alakzatok váltakoznak (kör, egyenes, hullámvonal, kereszt). Készítsünk félig befejezett rajzokat (autó, virág, maci stb.), várjuk el ezek kiegészítését a gyerektől. Játsszunk közösen társasjátékokkal, várunk el tőle az egyszerű szabálykövetést.	

Egy egészségesen fejlődő gyereknek nincs szüksége direkt pedagógiai fejlesztésre. Sokkal inkább arra van szüksége, hogy igyekezzünk a fejlődés alapjául szolgáló környezetet megteremteni, tevékenységeit, érdeklődését, motivációját figyelve látni, hallgatni, és ezáltal megérteni őt. Az értő figyelem alapja a vele való játéknak. Játékkal közelítünk felé, aminek során felkínálhatunk olyan tárgyakat, játékokat, hogy az további fejlődését előmozdítsa, vagy kisebb gyengeségeire, nehézségeire jótékony hatással legyen.

► Mi történik abban az esetben, ha a gyerek nagy- és finommozgás-fejlődésében problémát észlelünk?

Ha értő figyelemmel vagyunk jelen a gyerekek mindennapjaiban, esetenként észlelni fogjuk, ha egy kisgyerek más módon és/vagy más tempóban fejlődik, mint kortársai. Ezt az állapotfelmérések eredményei (lásd kötetünk 10. fejezetét) és a védőnővel való konzultáció is alátámaszthatják, megerősíthetik.

A nagy- és finommozgás-fejlődés zavarai megmutatkozhatnak a mozgások időbeli és minőségbeli eltéréseiben. Amennyiben a mozgásfejlődés terén elmaradás, megkésettség jelentkezik, az hatással van a gyerek felfedező játéktevékenységének minőségi fejlődésére, és ezáltal a környezeti tapasztalatszerzések, mozgásos tanulási formák is eltérést mutathatnak.

► Kihez fordulhatunk segítségért?

Korai életkorú gyerekek esetén (0-5 éves korig) a speciális segítségnyújtást gyógypedagógusok, gyógytornászok, és más speciálisan képzett pedagógusok vagy terapeuták végzik. A fejlesztési folyamat ideális esetben vizsgálatot, állapotfelmérést követően kezdődik meg. Amennyiben a Gyerekházba érkező gyerekeknél problémát, fejlődési elmaradást, megkésettségre utaló jelet látunk, kérhetjük vizsgálatát a környéken korai fejlesztéssel, kora gyermekori intervencióval foglalkozó intézménytől, vagy a területileg illetékes Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságtól (l. a Függelék).

Amennyiben a fejlesztési munka megkezdődik, fontos, hogy a fejlesztési célkitűzésekről, feladatokról konzultáljunk a fejlesztést végző szakemberekkel – természetesen a szülők engedélyével. Amennyiben lehetőségünk van rá, aktívan részt is vehetünk a segítségnyújtási folyamatban, ha a hozzánk érkező gyerekekkel a fejlesztő szakember által körvonalazott módon foglalkozunk, játszunk.

A Gyerekházak munkatársainak megfelelő szinten tájékozottnak kell lenniük a Magyarországon jelenleg elérhető korai fejlesztési módszerekkel, lehetőségekkel kapcsolatban. A Függelékben útmutatót találunk a gyógypedagógiai-, mozgásfejlesztési segítségnyújtást igénylő gyerekek terápiás lehetőségeivel kapcsolatban.

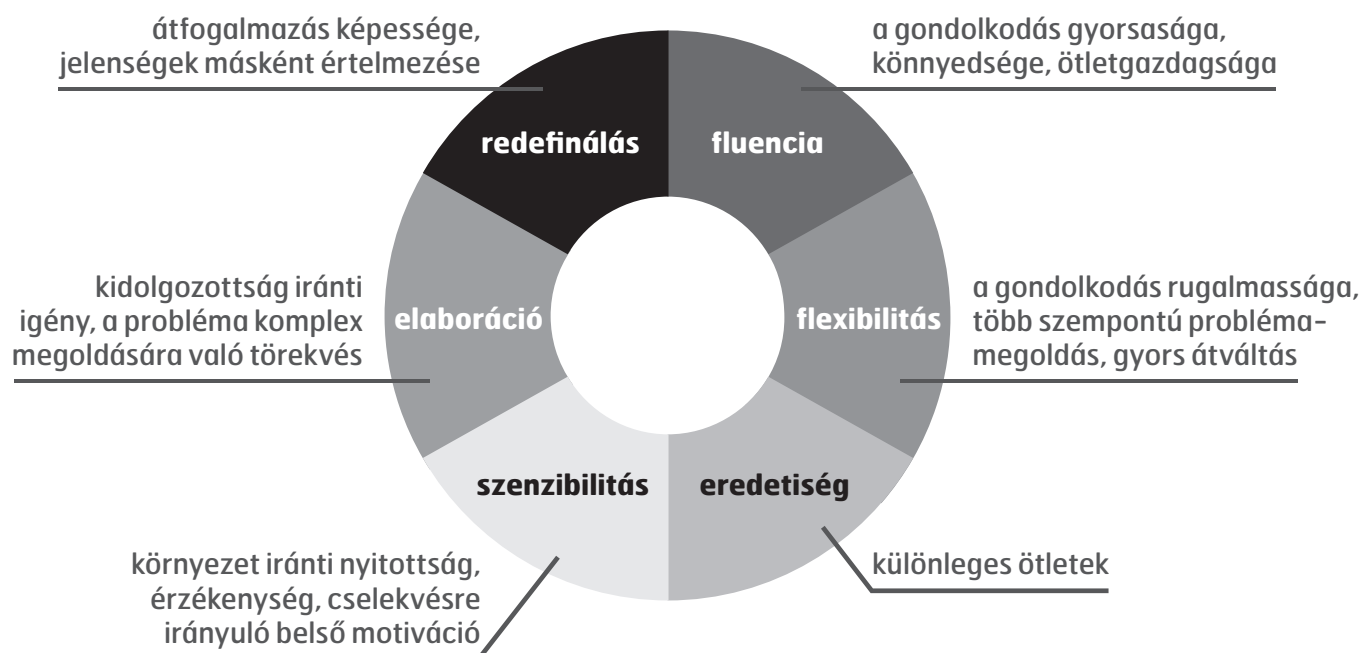
BEVEZETÉS

„A kreativitás az a minőség, amit a cselekedeteidbe viszel. Ez egyfajta hozzáállás, belső megközelítés, más szemléletmód. Bármit teszel is, ha azt örömmel, szeretettel teszed, ha cselekedetedet nem pusztán anyagi megfontolások vezérlik, akkor az kreatív lesz.”

Osho (Rajneesh Chandra Mohan Jain)

Mindannyiunkban ott szunnyad a kreativitás! Maga a kreativitás az emberi létezés lényegi jellemzője, minden személy egyéni sajátossága. Ismerjük meg azt a szemléletmódot, amellyel a gyerekekben rejtőző készségek, egyedi vonások kibontakoztathatók, annak érdekében, hogy a Biztos Kezdet Gyerekházba érkezők könnyebben *boldoguljanak világunkban.*

A KREATÍV SZEMÉLYISÉGET MEGHATÁROZÓ JEGYEK, ADOTTSÁGOK

A kreatív személyiséget meghatározó jegyek, adottságok Guilford elmélete alapján (1959)

A KREATIVITÁS FOGALMA

Szűkebb értelemben a kreativitás alkotóképességet, alkotó gondolkodást jelent. Tágabb értelemben, a kreativitás magában foglalja mindazokat a személyi sajátosságokat, amelyek képessé teszik az embert arra, hogy rugalmasan gondolkodjon, értékes produktumokat hozzon létre, alkalmazkodjon mindazokhoz a kihívásokhoz, amelyekkel napról napra szembesül, és amelyek segítségével megoldja az adódó feladatokat, problémákat (Barkóczy–Zétényi 1981).

A kreativitás minden emberre jellemző képesség, de mértéke egyénileg változó. Megszületésünk pillanatától életünk végéig fejleszthető, alakítható. A kreativitást bátorítással, lehetőségek biztosításával növelhető, de vannak sajnos olyan nevelési módszerek is, amelyekkel jelenetős mértékben csökkenthető, a személyből fakadó kezdeményezések letörhető, semmibe vehetők.

Célunk, hogy a Gyerekházak munkatársaiként tudatosan tegyünk azért, hogy a gyerekek kreativitása, fantáziadús tevékenysége fejlődjön. Ehhez gondolkodást és érzelmeiket sti-

muláló élményeket kell biztosítanunk számukra.

A fenti ábrán látható hat tényező jelenléte minden ember esetén megfigyelhető, de mértékük és eloszlásuk egyénileg jellemző, változatos módon alakulhat.

A KREATÍV FEJLŐDÉS

Minden gyerek rendelkezik valamilyen szintű kreativitással, már a legkisebbek is. A gyerekek nagyon sajátos, egyedi módon fedezik fel az őket körülvevő környezetet. Ismerkedésük olykor a kis tudósokéhoz hasonlítható, akik egyénre jellemző módon gyűjtenek tapasztalatot mindenről és mindenkiről, akit vagy amit megpillantanak maguk körül.

! Nincs egy általánosan jellemző, minden gyerek esetén megfigyelhető fejlődési út a kreativitás terén.

Nem beszélhetünk fejlődési zónákról és tipikus jellemzőkről sem. *A koragyermekkori fejlődés megalapozása* c. kézikönyv meghatároz ugyan életkorra jellemző sajátosságokat, de ezek mindegyike szoros kapcsolatban áll a többi fejlődési részterület életkori jellemzőivel. A kreativitás átszövi a gyerek nagy- és finommozgás-fejlesztését, kommunikációját, szociális készségeinek, önellátásának fejlődését, és egyedi védjegyként nyomja rá bélyegét a gyerek egészére.

A KREATIVITÁS KAPCSOLATA

► **A játékkal:** Már csecsemőkorban, a gyerek kutató-felefedező jellegű játéktevékenységében sok-sok egyediséget, kreatív jellemzőt tapasztalhatunk. A csecsemők változó módon veszik kézbe játékaikat, különböző módon rázzák, forgatják őket, és eltérő módon szereznek tapasztalatot a környezetről. Kísérletezéssel tanulnak, ami természetesen kreatív. A. J. Cropley (1973) ausztrál pszichológus kutatásai szerint a gyerekek játéktevékenysége összefüggésben áll kreativitásuk mértékével (I. Bán A. 2009). Azok a gyerekek, akik fiatalkorukban többet játszottak, felnőttkorukban kreatívabbnak mutatkoztak kortársaiknál. Eva Szobiová (1999) kutatásai szerint a kreativitás fejlődése szempontjából az iskola előtti időszak a legmeghatározóbb (I. Jankó Gy. 2009).

► **A probléma-megoldási készséggel, az életben való boldogulással:** Napi tevékenységeink során – gyerekként és felnőttként is – folyamatosan kisebb-nagyobb feladatokat, problémákat oldunk meg. A már ismert, rendszeresen megjelenő feladatokra általában rutinszerűen reagálunk. Ugyanakkor az élet nemegyszer szokatlan, váratlan helyzetek megoldása elé állít bennünket. Ilyen alkalmakkor a sikeres megoldás egyrészt attól függ, hogy milyen tapasztalatokkal rendelkezünk, másrészt attól, hogy milyen hamar és kreatívan ismerjük fel az eredményhez vezető utat. Nyilvánvaló, hogy minél hamarabb ismeri fel valaki a megoldandó feladatot, és ehhez kapcsolódóan minél többféle meg-

oldási lehetőséget talál, annál hatékonyabbnak mondhatja magát a problémamegoldás tekintetében. A sikeres problémamegoldás visszahat a személyre, sikerélményt okoz számára, ami mind az önértékelésben, mind a környezet általi megbecsülésében pozitív hatást eredményez. Ez hozzásegít bennünket az önérvényesítéshez, megkönnyíti az életben való boldogulásunkat.

Ahhoz tehát, hogy az új problémák vagy váratlan helyzetek megoldását minél felkészültebben és hatékonyabban vigyük véghez, szükség van a kreativitás támogatására, fejlesztésére. Ennek megkezdése már a kisgyermekkorban fontos feladat.

A KREATIVITÁS FEJLŐDÉSÉT ELŐSEGÍTŐ FELTÉTELEK

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Tiszteljük a gyereket, ötleteivel, érdeklődési körével együtt.
- Segítsünk neki, hogy érezze egyediségét, azt, hogy értékes személyiség.
- Örömteli dicséréssel, bátorítással, érdeklődéssel ösztönözzük alkotásra.
- Soha ne legyünk közömbösek, érdektelenek a gyerek tevékenységével kapcsolatban, mert az kioltja motivációját.
- Biztassuk, hogy vigye véghez, amit eltervezett.
- Ha mód van rá, ne zavarjuk meg tevékenységét, ne szakítsuk félbe, vagy mindig figyelmeztessük, hogy mennyi ideje van még annak befejezéséig.
- Hagyjuk kísérletezni, megismerkedni az őt körülvevő környezet tulajdonságaival, sajátosságaival, bátorítsuk, hogy kérdéseit fogalmazza meg.
- Hagyjuk játékot választani, ne próbáljunk csak és kizárólag az általunk elképzelt módon játszani vele, hagyjuk, hogy kialakítsa önálló játékrendszerét.
- Ne akarjunk helyette minden helyzetet megoldani, törekedjünk arra, hogy önállóan megélje sikereit, de olykor kudarcait – nehézségeit is, viszont megfelelő segítségnyújtási módokkal, támogatással próbáljuk átlendíteni ezeken a helyzeteken.
- Biztassuk, hogy fejezze ki véleményét (pl. „Ez azért tetszik nekem, mert...”).
- Válaszoljunk feltett kérdéseire legjobb tudásunk szerint.
- Biztosítsunk számára az önálló alkotáshoz megfelelő teret.
- Minden típusú kreatív játék esetén (festés, zenélés, táncolás, szerepjáték) biztassuk a szülőt, hogy játsszon gyerekével, törekedjünk a szülők bevonására, aktív részvételére.

GYAKORLATI TANÁCSOK

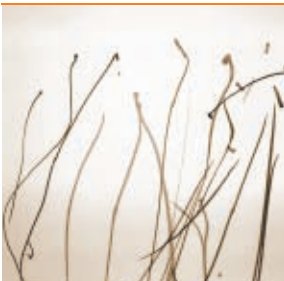

- A rajzolás sok részképességet igénylő feladat, ezért fontos, hogy a gyerekek biztosítsunk lehetőséget arra, hogy kifejezze magát, és játékosan gyakorolja a rajzoláshoz szükséges készségeket.
- Papír és a színes ceruza mindig legyen elérhető számára.
- Engedjük, hogy a gyerek képzelete határozza meg, hogyan használja fel a rendelkezésére álló eszközöket, ne adjunk konkrét utasításokat (pl. hogy „a ruhája kék csíkos legyen”).
- Ne hívjuk fel a figyelmét, hogy a rajza mennyire hasonlít, vagy nem hasonlít, a valós tárgyakra, alakokra.
- Ha egy rajz elkészült, beszélgessünk el róla.
- Különböző alkalmakra készítsünk rajzokat a gyerek családtagjainak, szeretteinek.
- Ne dobjuk ki a szemetesbe a rajzokat, alkotásokat, inkább egy állandó helyen gyűjtsük össze őket.
- Ha a gyerek nagyon szeret rajzolni, rendszeresíthetünk számára rajzfüzetet.
- Alkalmanként rajzolhatunk -festhetünk pólóra, tükörrre vagy egy nagy lepedőre is.
- Próbáljuk elkerülni, hogy belejávítsunk alkotásába, kerüljük annak negatív értékelését.

RAJZ

A kisgyermekkori rajzolás, ábrázolásmód fejlődését két szempontból kell megismernünk. Az egyik szempontú értelmezés szerint a grafomotoros készség a finommozgás fejlődés része. A másik szempontból a rajzolás, eszközként értelmezhető, amely az érzések, gondolatok szimbolikus kifejezésére szolgál.

- **Grafomotoros készség:** A különböző emberi kultúrákban végzett rajzfejlődési vizsgálatok eredményeiből tudjuk, hogy a kisgyermekkori rajzfejlődés kultúrától függetlenül alakul. A rajzolás fejlődése meghatározott életkori szakaszokhoz köthető. Az iskolaérettség elérésével a gyerekek rendelkeznie kell egy bizonyos rajzfejlettségi szinttel, mivel ez a készség az írástanulás alapja. A szemközti oldalon látható összefoglaló táblázat a grafomotoros készség fejlődését mutatja be. Abban nyújthat segítséget számunkra, hogy a gyerek grafomotoros fejlettségi szintjét körvonalazni tudjuk.

- **A másik szempontú értelmezés** szerint a gyerekek életében a szóbeli kifejezés mellett nagy szerepet kapnak a nem szóbeli kifejezésformák, amilyen a rajzolás is. Az ábrázolási szándék megjelenését követően a gyerek rajza üzenetet hordozhat, képi világa kommunikációs értékkel rendelkezik. A gyerek lelkivilágát jól tükrözik rajzai, értelmezésükkel jobban megérthetjük viselkedését. A rajzok elárulhatják, hogyan látja a világot, mitől fél, mire vágyik, hogyan érzi magát. A gyerekrajzelemzéssel a pszichológia tudománya széles körben foglalkozik, de a Gyerekház munkatársai számára is segítséget jelenthet a gyerekek érzelmi világának feltérképezésében. Fontos azonban megemlíteni, hogy a gyerekrajz munkavégzésünk során nem diagnosztikai célt szolgál, hanem utat mutathat a gyerek viselkedésének alaposabb megértésében, a vele való foglalkozásban.

		Életkori jellemzők	
12-15. HÓ		Ökölmarkolással tartja a ceruzát. Érti a papír és a ceruza közötti összefüggést. A nyomhagyással játszik, kusza vonalakat rajzol. A nyomhagyás mozgásos örömet okoz számára.	
18. HÓ		Képes vonalat húzni, firkálni. Lengővonalas firkát alkot. Véletlen nyomokat ismételtet. A papírszéli határok tartására még nem tud figyelni. Élvezetesebb számára, ha a papírméretnél nagyobb alapon hagyhat nyomot	
2. ÉV		Az alapformák (kör, majd négyzet) kezdenek megjelenni, majd állandósulni, de a gyermek ezekhez még önkényes jelentést társít. Az ábrázolásba való átmenet időszaka. Ujjaiával kezdi tartani a ceruzát.	
3. ÉV		Az alapformákat kezdi kombinálni egymással, egyszerű alakzatot alkot belőlük. Megjelenik az első fej-láb emberalak, és az ábrázolási szándék. Keresztet utánoz.	
4. ÉV		Kialakul a vizuális ábrázolás személyes stílusa, az ábrázolási szándék egyértelmű, az ábrázoltak felismerhetők. A valóság és a mese elemei a rajzokban jelentősen keverednek.	
5. ÉV		A ceruzát helyes fogással, két ujjal tartja, begyakorlott használat jellemzi. Valóságghű ábrázolási szándék tapasztalható.	

FESTÉS

A kreativitás fejlődése szempontjából a festés számos lehetőséget hordoz magában minden gyerekkel foglalkozó szakember számára. A festés nem egyszerűen a nyomhagyásos játékok egy újabb formája, hanem egyéb képességek fejlődését is szolgálja. Gazdagíthatja a gyerekek bőrön, kézen keresztül szerzett tapintási élményeit, és további tapasztalatokat biztosít számukra az anyagok tulajdonságairól (pl. mi történik a papírral, ha túl sok víz kerül rá). A festés segíti a színek, alakok alakulását, gazdagodását, a környezet színeinek, formáinak leképeződését. A festés megkezdése attól az időponttól javasolt, amikor a gyerek számára a tárgy tulajdonságainak felfedezése már nem elsődlegesen szájjal történik. Festhetünk kézzel, szivaccsal, amire az ujjfesték a legalkalmasabb, illetve kb. hároméves kortól vízfestékkel vagy temperával is.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Különböző méretű ecseteken kívül festhetünk rongydarabbal, faragott krumplival, szivaccsal vagy akár egy rossz fogkefével is.
- Engedjük, hogy kézzel-lábbal fessen a gyerek, készítsunk lenyomatokat.
- Biztosítsunk a festéshez megfelelő ruházatot számára, például festőruhaként szolgálhat akár egy nagyobb méretű esőkabát is, ne kelljen folyamatosan figyelmeztetnünk arra, hogy ne piszkolja össze magát.
- Igyekezzünk nagyobb felületeket – földön, falon – biztosítani számára az alkotáshoz.
- Engedjük, hogy a festés során anyagokat kombináljon, például színezz a sóliszt gyurmát, vagy keverje össze a fűrészporth festékkel.
- Hagyjuk, hogy összekeverjen különböző színeket.
- Biztosítsunk lehetőséget arra, hogy a festés kapcsolódjon más kreatív tevékenységekhez például festés mesélést követően, vagy festés zenére.

GYURMA

A gyurmázás a gyerek képi világának térbeli kifejezőeszköze. Míg a festés, rajzolás során a fantáziavilág síkbeli ábrázolása válik lehetővé, addig a gyurmázás alkalmával a térbeli alkotás is megvalósulhat. A gyurmázás hatása a finommozgás, kézügyesség fejlődésére jelentős mértékű. Ügyesíti és erősíti a kéz, a csukló, az ujjak mozgását, fejleszti a szem-kéz koordinációt. A gyurmázás során gyakorolhatja a gyerek a két-három ujjas csipegetést, összenyomást-szorítást, lapítást-ütögetést, széthúzást-összeillesztést, sodrást, nyújtást, szaggatást, tekerést, simítást, gömbölyítést. A Gyerekházakban dolgozhatunk boltban kapható gyurmákkal is, de takarékosági szempontból, illetve a gyerek számára újabb élmény biztosítása érdekében mi magunk is készíthetünk különböző típusú gyurmákat. Ezek leírását, elkészítési módját „Gyurmakészítési ötletek” címmel a Függelék tartalmazza. Használhatunk különböző terméseket a gyurmafigurák díszítésére (borsó, bab, szoty, mazsola stb.).

EGYÉB ALKOTÓ TEVÉKENYSÉGEK

A Függelék további ötleteket tartalmaz „Évszakokhoz, ünnepekhez kapcsolódó alkotások” címmel.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Nyomdázunk szivaccsal, krumpli nyomdával, dugóval.
- Gyufaszálakból, gesztenyéből készítsünk különböző figurákat.
- Barkácsoljunk, agyagozzunk, alkossunk kompozíciókat például virág-ból, termésekből.
- Játsszunk újság- vagy krepp-papírral: gyűrjük, tépjük, vágjuk azt, formázzunk galacsint, ragasszuk papírra, készítsünk belőle képeket.
- Játsszunk homokkal: túrjunk bele, simítsuk, rakosgassuk edényekbe, készítsünk belőle formákat, szitáljunk.
- Játsszunk a vízzel: pancsoljunk, töltögessünk kisebb-nagyobb edényekbe, úsztassunk tárgyakat, használjunk tölcst, ismerkedjünk a szivaccsal.
- Használjunk terméseket, változatos természeti anyagokat képek készítésére (kavics, kagyló, csigaház, makk, gesztenye, dió, kukorica, tökmag, rizs, kávézacc, sárgaborsó, mák stb.).
- Készítsünk zsírkréta lenyomatot: érdekes felszínű anyagra, eszközre (pénzérme, fadarab, falevél stb.) papírt helyezünk, és a zsírkrétaival ledörzsöljük a mintázatot.
- Használjuk fel kreatívan a kidobásra szánt anyagokat, alakítsuk át, fessünk rá figurákat, készítsünk azokból játékokat (tojástartó, WC-guriga, papírdoboz, kupak, zacskó, flakon stb.).
- Szervezzünk rendszeresen – akár alkalmakhoz kötődve – „kiállításokat” a Gyerekházba járó gyerekek kreatív alkotásaiból, figyeljünk arra, hogy a kiállításon minden gyerek alkotása helyet kapjon.

A zene és a mozgás iránti igény természetes emberi megnyilvánulás, része az egészséges, boldog életnek. A zene és a mozgás már a magzat fejlődésre is hatással van. Kodály Zoltánt idézve: „A zenei nevelést a gyermek születése előtt, sőt az édesanya születése előtt kilenc hónappal kell elkezdni”. A kisgyerek fogékony minden új iránt, így a dal, a mondóka, és a tánc is könnyen utat talál hozzá.

A zene segíti a tanuláshoz szükséges funkciókat (hallási észlelés, hallási figyelem, hallási differenciálás, ritmusérzék, memória), így hatással van az értelmi és beszédfejlődésre, a hangadások alakulására is. A gyermekdalok ritmusából fakadó harmonikus, ismétlődő mozgás elősegíti a mozgáskultúra fejlődését. A zene és a tánc élménye serkenti a gyerekek kíváncsiságát, hat az alkotókedvre, miközben fejleszti emlékezetüket, képzeletüket, esztétikusan formálja mozgásukat. A gyereket pozitív élményekhez juttatja, segíti gátlásai feloldását, közösségi érzésük és magatartásuk kedvező alakulását.

A zene és a zenéhez kapcsolódó tevékenységek tárháza kimeríthetetlen, ezért a Gyerekházakban is számos alkalmazási lehetőség kínálkozik. Ilyenek a zenehallgatás, az éneklés–mondókázás, közös hangszeres játék, a zenére való mozgás és tánc.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Gazdagítsuk a gyerekek életét az aktív zenélés, a hangszeres játékok élményével.
- A Gyerekházakban – amennyiben lehetőség van rá – az egyszerű hangszerek (xilofon, triangulum, dob, csörgők, furulya, síp, csörgődob, cintányér, babazongora stb.) legyenek elérhetőek a gyerekek számára.
- A közös – csoportos vagy akár kétszemélyes – zenélési alkalmak keretét teremtsük meg, de a hangszerválasztást, a hangszerek felfedezését bízuk a gyerekek érdeklődésére.
- Legyünk jelen résztvevő figyelemmel a közös zenélésen, ne törekedjünk minden esetben az aktív irányításra, bízunk a gyerekek ötleteiben, és engedjük át nekik a vezető szerepet.
- A zenélés közben ismerkedjünk meg a gyors–lassú, mély–magas, hangos–halk fogalmakkal és akusztikus élményekkel.
- Hallgassunk változó stílusú zenét, ismertessük meg a gyerekeket a komolyzenével, a relaxációs zenével, az igényes populáris zenével, népzennel és a gyerekzenével is.
- A zenehallgatás ne az állandó háttéringer funkcióját töltsse be, hanem kapcsolódjon bizonyos napszakokhoz, tevékenységekhez.
- Legyen célunk a gyerekek zenei érdeklődésének felkeltése, ami elsősorban a zörejekre, emberi hangokra és a dalra való odafigyelésben nyilvánul meg.
- A napközbeni mozgásos játékok közben énekelgessünk a gyerekeknek, tevékenységeinket kísérjük dalokkal, mondókákkal, hangutáncokkal.
- A dalok, mondókák elsajátításában, megtanulásában meghatározó az ismétlés szerepe, ezért rendszeresen elevenítsük fel, „gyakoroljuk” azokat.
- Merjünk énekelni, ne féljünk attól, ha hangunk nem tökéletes, mert a gyerekek számára a zene révén közvetített élmény sokkal meghatározóbb, mint a tökéletes hangképzés.
- Éneklés közben bátran játsszunk a hangokkal, próbáljuk ki a magas–mély, halk–hangos, dörmögő–cincogó hangokat, bíztassuk erre a gyerekeket is.
- Az éneklésekbe bevonhatunk különböző vizuális ingereket – báb, kép, állatfigurák –, hangzóutáncokkal kelthetjük életre őket.
- Különböző zenei stílusú dalokra rendszeresen kezdeményezzünk közös táncolást, amihez használhatunk színes kendőket, szalagokat, lepedőből készített palástot stb.
- A csecsemőkorú gyerekekkel is éljük meg a biztonságos együttmozgás örömét, táncoljunk velük, vagy hintáztassuk őket pokrócban a zene ritmusára.

Kultúrától függetlenül minden gyerekre alapvetően jellemző a játék uralkodó szerepe. A nyitott, aktív, kreatívan játszó gyerekből felnőttkorára érdeklődő, sokoldalú, alkotó ember lesz. A játék a kisgyermekkor legfontosabb és leginkább fejlesztő hatású tevékenysége, egyszersmind a nevelés leghatékonyabb eszköze. Mivel a játék a gyerekek elemi lelki szükséglete, ezért nap mint nap visszatérő módon, hosszantartóan és lehetőleg zavartalanul ki kell elégülnie. Ebből a szempontból a Gyerekházba érkező gyerekekért akkor tehetjük a legtöbbet, ha már kisgyermekkorban megteremtjük számukra az alkotó játékhoz szükséges feltételeket.

A kreatív fejlődés, gondolkodás szempontjából különösen fontosak a szerep- és fantáziajátékok: ez kisgyermekkorban – és azon belül is az óvodáskorú gyerekek körében – talán legfontosabb, legjellemzőbb tevékenység. Ennek szerves részeként, de gyakran különálló módon jelenik meg a barkácsolás és a konstruáló, alkotó játék. A barkácsolás valójában kreatív eszközkészítés, amelynek során a gyerek a szerepjátékhoz szükséges új eszközöket állít elő kreatív ötletei, elgondolásai alapján (pl. botokból harci eszközöket készít). Az építő, konstruáló

! Ne irányítsuk a gyerekek kreatív szerep- és fantáziajátékát. Bízunk rájuk a tárgyválasztást, s magát a játék folyamatát is. Feladatunk a következő: Figyeljünk! Lássunk! Halljunk!

játékok is a gyerekek kreativitásán alapuló tevékenységek, mivel alkotásokat készítenek félkész elemekből, tárgyakból, különböző anyagokból (pl. kuckó vagy vár építése).

A kreatív folyamatok gyarapodása a kisgyerekek esetében élményekben gazdag, örömteli játék révén valósulhat meg leginkább, nem pedig célvezérelt tevékenységekben.

A kreatív szerep- és fantáziajátékokhoz a gyerekeknek szükségük van játékeszközökre és egyéb tárgyakra, amelyek segítenek kifejezésre juttatni gondolataikat, fantáziájukat. A játékszerek a játék tárgyi feltételeiként foghatók fel, amelyek segítségével a gyerek belső világa, gondolatai, ötletei életre kelhetnek. Játékeszköz bármi lehet, amit a gyerek annak tekint. Ezért mi is bátran engedjük el fantáziánkat, és a kreatív szerepjátékok esetén ne csak az üzletek polcairól levehető orvosi táskában és farsangi jelmezekben gondolkodjunk.

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Készítsünk közösen jelmezeket régi lepedőkből.
- Adjunk különböző textíliákat, papírféléket, fadarabot, műanyag flakonokat a játékhoz.
- Készítsünk bábokat a gyerekekkel (pl. hurkapálca bábok), de legyenek az ujj- és kesztyűbábok is elérhetőek számukra.
- Ha vannak üzemén kívüli, a Gyerekházak adottságaihoz alkalmazkodó háztartási gépeink, eszközeink (hajszárítók, telefon, karóra stb.) ne dobjuk ki őket: gyerekbiztosítva téve (vezetékét eltávolítva) játékként újrahasznosíthatók.
- Szerezzünk be már nem használt, kisebb méretű ruhadarabokat (cipők, ruhák, sapkák, kalapok), és készítsünk belőlük jelmezsarkot.
- Bunkerek, játékkuckók készítéséhez engedjük, hogy a gyerek felhasználhassa a különböző lakberendezési tárgyakat (székek, párnák, szivacsok, lepedők).
- Amennyiben lehetőség van rá, legyen elérhető gyerekkonyha és barkácsasztal, de gazdagítsuk ezeket balesetmentes valódi konyhai eszközökkel, befőttes üvegbe rakott termékekkel, kötényekkel, kis kosarakkal, játékpénzzel stb.
- A kerti játékok során a homokozást, a homokozó eszközöket, a homok és a víz együttesét jól használhatjuk a szerepjátékhoz.
- Az építő- és konstrukciós alkotó játékok eszközigényesek ugyan, de kreativitást fejlesztő hatásuk nem elhanyagolható (pl. Lego, vasutak, autópályák).
- A babákhoz biztosítsunk babaruhákat, babakocsit, tisztálkodási szereket, kisebb bútorokat.

Miért használjuk a mesét, a meseolvasást – a kreativitás fejlesztése szempontjából – a Gyerekházakban?

- A mese befogadásához fantáziára van szükség.
- A gyerek fantáziája, képzelőereje belső képeket alkot, megjeleníti a mese alakjait, történeteit.
- A fantázia, képzelőerő aktív használata kisgyermekkorban hozzájárul a felnőttkori kreativitáshoz, az intuitív élethez.
- A személyesség, meghittség élményét élheti át a gyerek a mesehallgatás során.

MIT ÉS HOGYAN OLVASSUNK A GYEREKHÁZBA ÉRKEZŐ GYEREKEKNEK?

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Minden korosztály más mesét szeret, más mesét igényel.
- Már egyéves kor alatt mondjunk mondókákat, ritmikus versikéket, ezzel megalapozhatjuk a későbbi mesehallgatást.
- Kétéves kor körül meséljünk a gyereknek az őt körülvevő világról, saját környezetéről, a vele történt eseményekről.
- Nem kell minden esetben mesélnünk, sokszor elég, ha könyvnezegetés közben beszélgetünk a képekről.
- 2 és fél – 3 éves kortól rövid, kevés szereplős meséket, vagy egyszerű állatmeséket meséljünk a gyerekeknek.
- Óvodáskorú gyerekeknél már ne a képnézegetés, hanem a mesehallgatás, ezáltal a fantázia mozgósítása legyen a cél.
- Egyszerű, egy szálon futó történetekből haladjunk a bonyolultabb, több szálon futó mesékig.
- Jó, ha egy-egy mesét többször elismétlünk, így teret engedünk annak, hogy a gyerek jobban elmélyülhessen az adott történet világában.
- Négy-öt éves korban olvassunk sok népmesét.
- Mindenképpen ismerkedjünk meg a mesével, mielőtt felolvassuk azt a gyerekeknek.
- A mese akkor jó, ha mi magunk is kellőképpen el tudunk mélyedni a történetben.
- Törekedjünk az érdekes előadásmódra, mesélés közben játszunk a hangunkkal, a szereplőket próbáljuk más-más hangon megszólaltatni.
- Ne csak kész meséket meséljünk, mi magunk is kitalálhatunk történeteket.
- Motiváljuk a szülőket arra, hogy gyakran meséljenek gyerekeiknek.
- Szervezzünk fantáziát mozgósító, közös mesélős játékot, amelyben a gyerek kezdi a mesét, mi folytatjuk, majd ismét ő folytatja a történetet.

Minden gyerek különleges, egyedi, megismételhetetlen emberi lény, aki sajátos érdeklődéssel, motivációval és képességstruktúrával rendelkezik. Munkavégzésünk során tekintettel kell lennünk a gyerekek egyéni sajátosságaira, ugyanakkor mindannyiunk fejében él valamilyen kép azzal kapcsolatban, milyen is a kreatív gyerek. Az általunk elképzelt kép sok esetben nem egyezik a valósággal.

A megfigyelés nagyon hasznos, és elengedhetetlen pedagógiai eszköz a kezünkben, tehát rendszeresen éljünk ennek lehetőségével. A gyerekekkel való ismerkedés során a „Figyeljünk! Lássunk! Halljunk!” alapelv betartásával rengeteg tapasztalatot gyűjthetünk a gyerekekről. Ha figyelünk, érezni fogjuk, hogy kik azok, akik ezen a téren nagyobb mértékben igénylik segítségünket. Ők általában a passzívabb, halk szavú, csendesen szemlélődő, visszahúzó-dó gyerekek, akik nehezen motiválhatók a környezet felfedezésére. Természetesen ez a megállapítás a Gyerekházba újonnan érkező gyerekek esetén nem helytálló, mivel létezik egy teljesen természetes oldódási időszak, amikor bátortalanság, visszahúzó-dás, szemlélődő viselkedés és kevésbé felszabadult játék figyelhető meg.

A passzivitást, a nehezen motiválható viselkedést tehát szubjektív megfigyelési tapasztalatok alapján állapíthatjuk meg. Mit tehetünk ilyen esetekben?

GYAKORLATI TANÁCSOK

- Figyeljünk jobban ezekre a gyerekekre, figyeljük meg, mi iránt érdeklődnek a leginkább, készítsünk feljegyzéseket, és az érdeklődésükhöz igazodó játékokkal próbáljunk közelíteni feléjük.
- Mindenképpen kérjük a szülők segítségét, beszélgessünk velük arról, hogy az ismerősebb környezetben milyen viselkedés jellemző gyerekeikre.
- Kezdeményezzünk rendszeresen játékokat, de ne „kelljen” részt vennie a gyerekeknek valamiben, ha nem akar.
- Ha ő nem nyit az őt körülvevő tárgyak, személyek felé, legyünk mi, akik közel visszük hozzá a környezetet.
- Vegyünk észre minden apró változást, és értékeljünk, mivel az lépésként értelmezhető az aktívabb, kreatívabb tevékenykedés felé vezető úton.
- Ha szükséges, kérjük pszichológus segítségét.

JEGYZETEK

BEVEZETÉS

A gyerek fejlődésének nyomonkövetése rendkívüli jelentőségű a vele folytatott munkában. A hatékony munka érdekében nem elég figyelmünket pusztán a jelenre, az adott pillanatra összpontosítanunk. Fontos, hogy át tudjuk tekinteni a fejlődés egész folyamatát, ennek érdekében pedig szükséges időről időre dokumentálni is a gyerekek tevékenységét, viselkedését. Emellett az is lényeges, hogy a felmérések segítségével tárgyyszerűbb képet kapjunk a gyerekek képességeinek struktúrájáról, érdeklődésükről, tanulékonyságukról. A megfigyelés, állapotfelmérés, dokumentáció a foglalkozások tervezésében is segítséget jelent.

A Biztos Kezdet Gyerekházak működésének egyik alappillére, hogy az ide járó gyerekek fejlődését a szakemberek rendszeres időközönként megfigyelik, értékelik. Ez lehetőséget teremt a gyerekek fejlődésének folyamatos nyomonkövetésére, a szülők pontos tájékoztatására a gyerekük fejlődésével kapcsolatban, de mindezek mellett az esetleges fejlődési elmaradásokra is felhívhatja a figyelmet.

A gyerekek fejlődésének alapos megfigyelése és ennek dokumentálása csak egyik területe a Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerének. Ezt a dokumentációs rendszert speciálisan a Gyerekházak számára dolgoztuk ki. Területei illeszkednek a Házon belül folyó munka területeihez, és minden olyan eseményt, változást, körülményt rögzít, amely a gyerekek fejlődését befolyásolhatja. Hasznos segítséget nyújt mindenkinek, aki a Gyerekházban dolgozik, de a Biztos kezdet projekt országos eredményeinek értékelésére is lehetőséget teremt a projektirányítás számára. A társadalomkutatóknak ugyanakkor az összesített adatok lehetnek érdekesek: ezek elemzése hozzájárulhat ismereteink bővüléséhez és a hátrányos helyzetű kistérségekben, régiókban szervezett koragyermekkori szolgáltatások rendszerének fejlesztéséhez.

Fejezetünket a dokumentációs rendszer bemutatásával kezdjük. Ezt követően körüljárjuk azokat a kérdéseket, amelyek a gyerekek viselkedésének, tevékenységeinek megfigyelésével kapcsolatosak, majd röviden bemutatjuk a Gyerekházakban használatos megfigyelési rendszert is.

A mindennapi tevékenységek során számos olyan esemény történik, amelynek a gyermek állapota, fejlődése szempontjából akár kiemelkedően fontos szerepe is lehet. Ezeket az eseményeket fontos feljegyeznünk és gyűjteniünk. Extrém történéseket, mint például a balesetet vagy súlyos, akut megbetegedéseket természetesen szintén dokumentálnunk kell. A gyerekek dokumentációs anyaga a Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerében számítógépes formában elérhető, de a napi megfigyelések egy része csak papíralapon gyűjthető. Az alábbiakban ismertetjük a dokumentációs rendszer felépítését, területeit, vázlatosan az egyes lapok kérdéseit. Mindez természetesen csak bevezetés, ismerkedés, hiszen a dokumentációs rendszer használatát csak a gyakorlat során lehet alaposan elsajátítani.

A Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszere számítógépes projektirányítási rendszer, amelyben az adatok rögzítése online (az interneten keresztül egy közös szerverre) történik. Ennek előnye abban áll, hogy ez az adattárolási forma nagyban megkönnyíti az adatbiztonsági rendszer megfelelő kiépítését, és így az adatok megfelelő védelmét. A dokumentációs rendszert így egy olyan szoftver működteti, amely a felhasználóbarát forma mellett kellő adatvédelmi biztonságot is szolgáltat. A néhány, internetkapcsolattal esetleg nem rendelkező Gyerekház részére az offline működésre is módot adunk.

Az adatvédelem további biztosítékát jelenti, hogy a rendszerhez való hozzáférés korlátozott a különböző típusú felhasználók körében. Belépésnél a rendszer rögzíti a település és a Gyerekház azonosítóját, valamint a belépő személy nevének azonosítóját. A hozzáférési jogosultságok meghatározása a felhasználó munkakörének megfelelően történt – a következő módon:

- A projekt irányítói (a Szociális és Munkaügyi Intézet meghatározott munkatársai) csak összevont adatokat láthatnak a Gyerekházak működésére vonatkozóan, vagyis a családok (szülők és gyermekek) egyéni lapjaihoz nincs hozzáférésük.
- A Gyerekház munkatársai hozzáférhetnek minden, a Gyerekház működésére vonatkozó adathoz (beleértve a szülőkre és gyerekekre vonatkozó adatokat is), de csak a saját Gyerekházukra vonatkozóan.

- A mentor a saját Gyerekházának szakmai munkájára vonatkozó adatokat láthatja, de a gyerekek és szüleik egyéni lapjaihoz nincs önálló hozzáférése. Problémás esetekben a Gyerekház vezetője (munkatársa) kérheti a segítségét; ekkor ő is láthatja a gyerek egyéni adatait.

A dokumentációs rendszer kutatási célra az adatokat elemezhető formában képes kimenteni (excel vagy spss), ekkor a gyerek neve helyett titkosított azonosítószám észlelhető csak, vagyis a kutatók számára csakis anonimizáltan hozzáférhetőek az adatok.

A Gyerekházba járó családok adatainak rögzítése a szülő beleegyezése és írásos hozzájárulása után történik meg. A Gyerekházba járó gyermekek szülei ennek során részletes tájékoztatást kell hogy kapjanak a dokumentációs rendszer tartalmáról és az adatkezelés módjáról, ezután kéri a Gyerekház munkatársa a szülő (gondviselő) hozzájárulását ahhoz, hogy gyereke adatait rögzíthessük.

A SZÜLŐI HOZZÁJÁRULÁSOK FORMÁI:

- a lakcím rögzítéséhez való hozzájárulás;
- a gyermek alapvető fejlődési adataira, állapotfelméréseire és napi jelenlét dokumentálására vonatkozó hozzájárulás;
- a szakszolgáltatások nyomonkövetésének dokumentálásához való hozzájárulás;
- a szülői kérdőívet papíron kapják meg a Gyerekház látogatói, annak csatolmányaként külön kérjük hozzájárulásukat ahhoz, hogy az abban szereplő adatokat rögzítsük.

A dokumentációs rendszer egyes részterületeit kötetünk végén, a fejezetünkhöz tartozó „A Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerének tartalma” c. mellékletből ismerhetjük meg. A dokumentációs rendszer folyamatos használata a Gyerekház munkatársait is hozzásegíti ahhoz, hogy munkájukra időről időre vissza tudjanak tekinteni, objektív adatok segítségével tudják értékelni az eltelt időszakot, és képesek legyenek megtervezni a szükséges változtatásokat.

A hétköznapi életben nagyon sok mindent megfigyelünk. Van, amikor azért figyelünk meg valamilyen jelenséget, mert egyszerűen a szemünk előtt van. Mászor azért figyelünk meg valamit, mert érdekel bennünket, kíváncsiak vagyunk rá. Ezért kiválasztjuk a többi esemény, történés közül, és rá összpontosítjuk figyelmünket.

A tudatosabb megfigyelésnek azonban a hétköznapiakban is van valamilyen célja. Amikor tudást, tapasztalatot akarunk szerezni, akkor ennek egyik módszere a megfigyelés. A megfigyeltet általában rögzítjük valahogyan, megjegyezzük a fejünkben, vagy feljegyezzük tapasztalatainkat, nehogy elfeledjük őket. A megfigyelés során tapasztaltakat megpróbáljuk hasznosítani is. A megfigyeltet hatással vannak arra is, hogy ezentúl hogyan gondolkodunk vagy vélekedünk arról az eseményről, jelenségről, amit megfigyeltünk, de hatással van arra is, hogy hogyan fogunk vélekedni, cselekedni akkor, amikor hasonló helyzetbe kerülünk.

A megfigyelés nagyon fontos szerepet játszik a gyerekekkel való foglalkozás során. Egy gyerek egyediségét, érdeklődését, személyiségét és képességeit csak úgy ismerhetjük meg, ha sok időt töltünk vele. Fontos időt szakítanunk arra is, hogy a közös játék és együttlét mellett időnként kívülről állóként, csendben figyeljük meg. Szerezzünk rálátást a másokkal való viszonyára, viselkedésére más helyzetekben, más személyekkel szemben, értsük meg indítékait, gondolkodásmódját, kövessük nyomon érdeklődését és egy-egy tevékenységben való részvételét, megoldásait.

Figyeljünk, hallgassuk, vegyük észre!

Ez kulcsmondat a gyerekekkel folytatott munkában. A gyerekekkel kapcsolatos megfigyelések hozzásegítik a szakembereket ahhoz, hogy

- jobban megismerjék a gyereket, és pozitív kapcsolatot alakítsanak ki vele;
- megfelelő játékos és tanulási helyzeteket, élményeket tervezzenek a gyerekek érdeklődései és szükségletei alapján;
- észrevegyék, ha valamire jobban oda kell figyelni egy gyerek fejlődésével kapcsolatban;
- bővíljön tudásuk a gyerekek fejlődéséről;
- a rendszeres és rutinszerű megfigyelések kapcsán nyomon kövessék a gyerek fejlődés menetét;
- a megfigyelések értékelésével megtervezzék a gyerek fejlődési folyamatában következő lépés elősegítését;
- rendszeresen felülvizsgálják gyakorlatukat.

A megfigyelés abban is segíti a gyerekekkel foglalkozó szakemberek munkáját, hogy mindig az adott pillanatnyi érdeklődésnek megfelelően tudják kialakítani a gyerekek környezetét, tanulási helyzetét, segíteni játékos tevékenységeiket.

► Közvetlen megfigyelés

A megfigyelésnek, mint leíró módszernek egyike a közvetlen megfigyelés, ennek módszerét két dimenzió mentén osztályozhatjuk:

- a beavatkozás mértéke (van ↔ nincs);
- a viselkedés-regisztrálás módszere (átfogó ↔ szelektív).

► Természetes megfigyelés

A természetes megfigyelés célja, hogy úgy írjuk le az eseményeket, a gyerek viselkedését, ahogy az természetesen, a megfigyelő jelenléte nélkül is lezajlana, valamint hogy vizsgáljuk a jelenlévő elemek közötti kapcsolatot. Ilyenkor a megfigyelő nem avatkozik be az eseményekbe (azaz a beavatkozás értéke nulla). Természetes környezetben a megfigyelő úgy vesz részt, mint ha ott sem lenne, így alkalmat nyílik arra, hogy például a gyerekek viselkedésének olyan jellemzőire lásson rá, amelyeket más képp nem ismerne meg. Köztudott, hogy a gyerekek felnőtt társaságában másképp viselkednek, mint egymás között. Az is ismert tény, hogy ugyanaz a gyerek teljesen eltérő módon tud viselkedni kétszemélyes helyzetben vagy közösségben. Tapasztalható, hogy az egyébként visszahúzódozó, félénk, jól viselkedő gyerekek kortársai között, a felnőtt jelenléte nélkül uralkodóvá válik a társaságban, és néha még agresszív is. A fordítottja is igaz, amikor egy bátor, nyílt kisgyerek anyja mellől elkerülve megszeppen, és bezárkózik, tart a kortársak kiszámíthatatlan viselkedésétől.

► Strukturált megfigyelés

Előfordul azonban az is, hogy nem adódik természetes mód ezeknek a jelenségeknek a megfigyelésére, így mesterségesen kell megteremteni, megtervezni a minket érdeklő szituációt, hogy azután megfigyelhessük a már természetesen zajló eseményeket. Ebben az esetben már van valamelyest beavatkozás, de ez nem a megfigyelt jelenségre, hanem kialakulásának valószínűségére hat. Ezt a módszert nevezzük strukturált megfigyelésnek. Ha például azt akarjuk megfigyelni, hogy több gyerek hogyan osztja meg egy tárgyat, akkor olyan helyzetet kell teremtenünk, amelyben a gyerekek számára vágyott tárgyból csak egy van, majd a helyiségből távozva ablakon keresztül kell megfigyelniük viselkedésüket.

► Résztevő megfigyelés

Néha különböző körülmények nehezítik a természetes helyzetben történő megfigyelést. Ilyenkor kisebb-nagyobb mértékű beavatkozásra van szükség. A részttevő megfigyelés során a megfigyelőnek kettős szerepe van. Egyrészt aktívan részt vesz a megfigyelt helyzetben, másrészt információt, adatokat gyűjt.

- *Nyílt részttevő megfigyelés.* Amikor a megfigyelték számára is egyértelmű, hogy ki a megfigyelő, ezt nyílt részttevő megfigyelésnek nevezzük. Számtalan ilyen helyzet adódik a gyerekek körüli életben, főleg amikor még ismerkedés, beszoktatás történik egy gyerekközösségbe. Ekkor a szülő és a gyerek közötti kapcsolatot figyelve a szülő pontosan tudja, hogy megfigyelik őket. Egy másik esetben a nagyobb gyerekekkel folytatott közös játékban előre tudott, hogy a felnőtt értékelni fogja a szereplést, részvételt, mint például az ügyességi versenyeken.
- *Álcázott részttevő megfigyelés.* Vannak olyan helyzetek is, amikor a megfigyelt személyek viselkedése elkerülhetetlenül más lesz akkor, amikor tudják, hogy figyelik őket. Ezekben az esetekben alkalmazható az álcázott részttevő megfigyelés.

A Gyerekház munkatársai által végzett megfigyelések mellett nagyon fontos képet ad a gyerekek állapotáról, fejlődési szükségleteiről a területileg illetékes védőnő által rendszeres időközönként végzett szűrővizsgálat is. Ennek eredményeire szintén támaszkodhatunk munkánk során. A védőnő által végzett vizsgálathoz a Gyerekház munkatársai biztosíthatják a helyet, az időt és a szükséges eszközök egy részét (pl. a gyermek életkorának megfelelő játékeszközöket). Ezen vizsgálatok alkalmával a szülőnek minden esetben jelen kell lennie. A szülők és az ismert Gyerekház-munkatárs jelenléte segíti a védőnő munkáját azzal, hogy késedelem nélkül megkapja a szükséges információkat, emellett a gyermek számára nyugalmat és biztonságot is nyújtanak.

A VÉDŐNŐK FELADATAI A GYEREKEKHATÉVES KORÁIG

Hogyan dolgoznak a védőnők, milyen feladatot látnak el a gyerekek hatéves koráig? A területileg illetékes védőnő által végzendő vizsgálatok, szűrővizsgálatok az alábbi méréseket, megfigyeléseket tartalmazzák:

1., 3., ÉS 6. HÓNAPOS ÉLETKORBAN

- testi fejlődés (súly, hossz, fej- és mellkőfogat) ellenőrzése;
- pszichomotoros, mentális fejlődés vizsgálata (a Büki–Gallai–Paksy által összeállított fejlődési táblázat alapján);
- érzékszervek működésének vizsgálata (látás, kancsalság, hallás);
- BCG-heg ellenőrzése.

1 ÉVESEN ÉS 6 ÉVES KORIG ÉVENTE

- testmagasság, testtömeg (szükség szerint fejkőfogat, mellkőfogat mérése), a fejlődés és a tápláltsági állapot értékelése hazai standardok alapján;
- a pszichomotoros, mentális, szociális fejlődés és magatartás-problémák vizsgálata, gyanú esetén szakellátásra irányítás;
- érzékszervek működésének vizsgálata (látás, kancsalság, hallás) és a beszédfejlődés vizsgálata;
- mozgásszervek vizsgálata: különös tekintettel a lábstatikai problémákra és a gerinc rendellenességeire (tartáshiba, scoliosis, közismert nevén „gerincferdülés”).

3-6 ÉVES KOR KÖZÖTT ÉVENTE

- a vérnyomás mérése.

Tapasztalatait és a kapott eredményt a védőnő a családdal is megbeszéli, illetve a szűrővizsgálat eredményét rögzítő dokumentum másolatát a szülőnek át is kell adnia. A gyerekek ki-elégítő, optimális fejlődése érdekében a védőnő és a Gyerekház munkatársai között folytatott megbeszéléseknek nagy jelentősége van. Abban az esetben, ha a gyermek fejlődésében eltérést tapasztalnak, értékelni kell az eltérés mértékét, minőségét, valamint végig kell gondolni és közös döntést kell hozni arról, hogy a gyereket és családját szükséges-e szakemberhez irányítani. Azt is el kell döntenie, hogy ki fogja megbeszélni az eredményeket, az értékelést és a javaslatokat a szülővel, valamint hogy mikor, milyen keretek között fog ez a beszélgetés lezajlani.

A fejlődés folyamatos monitorozását több tényező is indokolja. A gyerekekre jellemző fejlődési ütem és irány prognosztikailag lényegesen többet mond, mint az egyszeri állapot rögzítése és értelmezése. Emellett az egyes fejlődési zavarok csak bizonyos életkorban válnak nyilvánvalóvá. Ilyenzavar például a beszéd fejlődésének zavara, az autizmus, a súlyosabb magatartászavarok, illetve az érzelmi élet zavarai, amelyek leginkább 2–4 éves kor között jelentkeznek. A speciális tanulási zavarokat, a részképességek zavarait pedig (pl. diszlexia, diszgráfia, diszkalkulia) öt éves éves kor után diagnosztizálhatók. A folyamatosan végzett felmérések mellett szól még az is, hogy a szülővel együtt töltött vizsgálati-megfigyelési idő alkalmával más oldalról ismerhetjük meg a szülő és gyereke közti kapcsolatot, a szülőnek gyereke fejlődésére vonatkozó elvárásait, így a gyermek körüli nevelési kérdésekben a védőnő mélyebb ismeretek birtokában tud majd tanácsot adni, vagy tudunk mi magunk a Gyerekház munkatársaként.

A szűrővizsgálat dokumentációja a védőnők által használt táblázatban történik. Ennek eredményét a Gyerekház munkatársa a Gyerekház saját dokumentációs rendszerében tárolja.

! A szűrővizsgálatok, a Gyerekházon belül végzett megfigyelések, állapotfelmérések eredményeit összevetve követhetjük nyomon a gyerekek fejlődését. A Megfigyelőlap segítségével a dokumentáció világos és átlátható. Mód van a gyermek spontán vagy időnként irányított tevékenységei közben végzett megfigyelések, tapasztalatok rögzítésére, és ezek értékelésére *A koragyermekkori fejlődés megalapozása* c. kézikönyv segítségével.

A koragyermekkorai fejlődés megalapozása c. kézikönyv

A *koragyermekkorai fejlődés megalapozása* (angolul: „Early Years Foundation Stage”, röviden EYFS) az Egyesült Királyság vezető kutatói által, kisgyerekekkel foglalkozó gyakorlati szakemberek számára kidolgozott programcsomag, amely korszerű, a kisgyerekek fejlődésére és a velük való foglalkozás módszertanára vonatkozó szakmai ismereteket tartalmaz. A magyar Biztos Kezdet program az angol anyag *Gyakorlati kézikönyvét* alapul véve dolgozta ki a magyar környezethez illeszkedő változatot. A Kézikönyv a koragyermekkorai fejlődés és tanulás törvényszerűségeinek pontos leírását úgy mutatja be, hogy folyamatosan kiemeli az egyes gyerekek fejlődési üteme közötti lehetséges különbségeket, a személyre szabott megfigyelés és az egyedi fejlődés elősegítését célzottan szem előtt tartó tevékenységtervezés jelentőségét.

Gyakorlatban dolgozó szakemberek számára a Kézikönyv segítséget nyújt:

- a gyerekek fejlődésének értő nyomonkövetéséhez;
- a napi tevékenységek egyénre szabott tervezéséhez.

Egy-egy fejlődési terület pontosabb megismerése terén ötleteket kaphatunk az adott területtel összefüggő, fejlődést előmozdító juttatásokkal, tevékenységekkel kapcsolatban is.

A Kézikönyv szerkezete

A Kézikönyv bevezetője a magyar kiadáshoz készült, és benne a Gyerekházak perspektívájából mutatjuk be magát a Kézikönyvet. A következő rész vázlatosan áttekinti az egyes fejlődési területek jellemzőit és azokat a szempontokat, amelyeket a gyerekekkel való foglalkozás során a gyerekekkel foglalkozó szakembereknek szem előtt kell tartaniuk. Az ezt követő nagyobb fejezet az egyes fejlődési területek fejlődési tábláit tartalmazza. A gyakorlati munka során ezek a táblák különösen fontosak: segítségükkel az egyes gyerekek által „elvárt” viselkedések és a gyerekekkel dolgozó szakemberek fejlődést előmozdító tevékenysége egyaránt megismerhető.

A Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszerének segítségével ezeket a fejlődési táblákat tudjuk aktivizálni, ami segítséget nyújt abban, hogy az adott életkorú gyereknél az adott fejlődési területen éppen mit lehet megfigyelni. A Kézikönyvet kiegészíti egy részletes kártyasorozat, amelyen a főbb összefüggések jelennek meg könnyen áttekinthető formában.

Fejlődéstani ismeretek, megfigyelési szempontok és tennivalók

Minden egyes fejlődési terület elemzése négy szempont szerint történik, amit a Kézikönyv készítői a fejlődési táblázatok négy oszlopában ábrázolnak. A fejlődési táblázat első oszlopa az adott terület fejlődési mérföldköveit mutatja be jól differenciált időszakokban. Az időszakok kialakítása követi a fejlődés ugrásszerű, minőségi változásait, és elég tágasak ahhoz, hogy az éppen fejlődő gyerekek egyéni fejlődési egyenetlenségei ne „lógjanak ki” a rendszerből.

A második oszlop azokra a jelenségekre hívja fel a gyakorló szakemberek figyelmét, amelyeket a gyerekekkel folytatott mindennapi munka során érdemes kiemelt figyelemben részesíteni.

Tulajdonképpen azt pontosítja ez az oszlop, hogy az adott fejlődési mérföldkő milyen mindennapos jelenségekben tükröződhet.

A fejlődési táblázatok kiemelik a szakember folyamatos, a gyerekre irányuló értő figyelmének jelentőségét, és elvárják, hogy a gyerekekkel kapcsolatos megfigyeléseit folyamatosan dokumentálja.

A fejlődési lap harmadik oszlopában azok a gyakorlati fogások, technikák, játékhelyzetek jelennek meg, amelyekkel a gyerekek fejlődését az adott területen elősegíthetjük. Ezek pontosak, tömörek, jól érthetőek.

A negyedik oszlop a gyerekekkel folytatott munka tervezésének az adott fejlődési területhez illeszkedő szempontjait mutatja be.

A tervezés során az általános elvek mellett a gyerekek egyéni szükségleteinek, fejlettségi szintjének figyelembevételére is felhívja a szakemberek figyelmét.

A megfigyelés mellett a fejlődés nyomonkövetésére alkalmas módszer az állapotfelmérés. Az állapotfelmérés valamivel objektívebb rálátást enged a gyerek képességeinek alakulására, erősségeire és gyengeségeire. A fejlődésmenet támogatásának megtervezése érdekében elengedhetetlen, hogy a Gyerekház munkatársai bizonyos időközönként felméréseket végezzenek. A felmérés körülményei strukturáltabbak, a tapasztalatok lejegyzése pedig egy adott rendszerbe illeszkedően történik. Itt a rendszer használatos kifejezéseit pontosan kell érteni és értelmezni. Fontos hogy a feljegyzések mindenki számára érthetőek legyenek, hogy amikor egy gyerekkel a későbbiek folyamán más szakember is találkozik, akkor a felmérés elemei egyértelmű támpontokat adjanak számára a gyerekkel való foglalkozáshoz.

Amint azt az előzőekben láttuk, a Biztos Kezdet Gyerekház Dokumentációs rendszerének fontos része a házba járó gyerekek fejlődésének nyomonkövetése, illetve ennek rögzítése. A továbbiakban az egyszerűség kedvéért Megfigyelőlapként utalunk erre a dokumentumra. A Megfigyelőlapot első alkalommal akkor használjuk, amikor egy gyermek tartósan jární kezd a Gyerekházba, tehát az érkezését követő 3–4 alkalom után. Ezt követően félélévente kerül sor a Megfigyelőlap használatára, kitöltésére.

A Megfigyelőlap a Biztos Kezdet Gyerekházakba járó gyerekek fejlődéséért felelősséget vállaló munkatársak számára ad jól átlátható rendszert, hogy nyomon tudják követni a gyerek fejlődésében bekövetkező változásokat. A kitöltött sávok nem csak tartalmukban, hanem vizuálisan is megjelenítik, ha egy gyerek nem éri el az életkorában elvárható fejlettségi szintet, illetve az egyes részterületeken mutatott fejlettsége nagyon egyenetlen. Segítségével könnyen megállapítható, hogy melyek azok a készségek, amelyek éppen kialakulóban vannak, így felkészülhetünk a következő fejlődési lépésekre is. Ennek a dokumentációnak a segítségével tudunk az esetlegesen szükséges fejlesztésekről, bármilyen segítségnyújtásról gondolkodni. A szülők számára is könnyebben értelmezhető gyerekük fejlődése, ha a Megfigyelőlap segítségével kézzelfoghatóbbá és láthatóvá válnak erősségeik és gyengébb képességeik. Emellett az időről időre elvégzett vizsgálatot mutatják a bekövetkezett fejlődés kézzelfogható nyomait is. A szülőkkel folytatott beszélgetésre való felkészülést, és a megbeszélés sikerességét is szolgálja a jól vezetett dokumentáció.

Bár a fejlődési egyenetlenségekre, esetleges lemaradásokra felhívja a figyelmet, a Megfigyelőlap mégsem alkalmas fejlődési elmaradások mérésére. Az nem állapítható meg segítségével, hogy lemaradás esetén milyen mértékű egy kisgyerek elmaradása egy fejlődési területen.

A Biztos Kezdet Gyerekházak számára összeállított Megfigye-

lőlap kitöltése a Gyerekház vezetőjének felelőssége, az adatgyűjtésben, a szempontrendszer alkalmazásában azonban javasoljuk, hogy az összes munkatárs vegyen részt. A kitöltés előtt egy héten át szisztematikusan figyeljék meg az adott gyerek viselkedését, reakcióit, játékát, beszédét, mozgását, tehát minden fejlődési területen mutatott viselkedését. Ezt követően lehet az így összegyűjtött és egymással is egyeztetett megfigyeléseket a Megfigyelőlap szempontrendszere szerint értékelni.

A MEGFIGYELŐLAP FELÉPÍTÉSE

A Megfigyelőlap fedőlapján szerepelnek a gyerekre vonatkozó személyes adatok:

- a gyerek neve,
- születési helye és ideje.

Ezt a részt az azonosíthatóság miatt értelemszerűen kell kitölteni. A fedőlapon jelölni kell a vizsgálat/megfigyelésre vonatkozó néhány adatot is:

- vizsgálat / megfigyelés időpontja,
- a vizsgálatot / megfigyelést végző személy neve.

Itt kell jelölni a gyerek életkorát is, amit a pontos életkor ismerete alapján a megfelelő életkori sávban kell elhelyeznünk. A megadott sávok közül ki kell választanunk a gyereknek megfelelőt. A megadott életkori sávok a következők:

- 0-3. hónap
- 2-5. hónap
- 4-7. hónap
- 6-10. hónap
- 9-13. hónap
- 12-16. hónap
- 15-19. hónap
- 18-22. hónap
- 21-25. hónap
- 24-31. hónap
- 30-36. hónap
- 35-41. hónap
- 40-51. hónap
- 50-60+ hónap

Látható, hogy a megadott sávokban átfedések szerepelnek. A gyerekek egyénien, saját jellemzőiknek megfelelően fejlődnek. Fejlődési ütemük, tempójuk és a fejlődés mintázata is nagyon egyéni. Van például, aki már egyévesen önállóan jár, de van, aki

csak másfél évesen indul el, mégis mindkét gyerek fejlődésmentét tekintve a tipikus fejlődésnek megfelelő. Ha ellenben egy gyerek még kétévesen sem tesz önállóan lépéseket, ő már fejlődésében elmarad a társaitól, ezen a fejlődési területen segítségre szorul képességeinek kibontakoztatásában.

Az életkori sávok valamivel rövidebb életszakaszt fednek le, mint azt A koragyermekkori fejlődés megalapozása c. kézikönyvben láthatjuk. Ennek oka az, hogy az állapotfelmérés során előnyös, ha minél finomabb fejlődési lépéseket is követni tudunk, illetve az érzékenyebb rendszer segítségével egyértelműbb egy-egy gyerek helyes életkori sávjának meghatározása.

A fejlődés nagyon általános fogalom. Magában foglal több területet, és a gyerekek teljesítménye, tudása a különböző területeken is más és más lehet. A Megfigyelőlap A koragyermekkori fejlődés megalapozása c. kézikönyv fejlődési területeinek megfelelően határozza meg, milyen képességek változásait kell megfigyelnünk, és azt hová kell feljegyeznünk, milyen összefüggésben kell értékelnünk.

A Fejlődési területek a következők:

- személyes, társas és érzelmi fejlődés;
- kommunikáció, nyelv és írásbeliség;
- problémamegoldás és logikus gondolkodás;
- a világ megértése;
- testi fejlődés;
- kreatív fejlődés.

A Megfigyelőlapon a fejlődési területeknek megfelelően táblázatok állnak rendelkezésünkre. A táblázat egyes életkori sávokhoz tartozó kockáiban olyan releváns, megfigyelhető viselkedések találhatók, amelyeket egyrészt a Kézikönyv rendszeréből, másrészt pszichodiagnosztikai használatban lévő, nemzetközileg is elfogadott tesztekől választottunk ki.

Megfigyelőlapunk kidolgozásához az angol Fejlődés-füzet (Developmental Journal, Early Support) szolgált kiindulópontként. Ezúton is köszönjük John Oates professzor értékes tanácsait és szíves hozzájárulását az anyag használatához. (A Fejlődés-füzet bemutatására jelenleg nincs lehetőségünk, bemutatását a közeljövőben tervezzük.)

A megfigyelő dolga, hogy a megfigyelhető viselkedésmódok közül kiválassza azokat, amelyek a gyereknél a megfigyelési időszakban valóban megjelentek, és értékelje azok gyakoriságát, kialakultságuk mértékét. A viselkedéseket négyfokú skálán értékeljük:

1. az adott viselkedés jelenleg nem figyelhető meg;
2. elvétve megfigyelhető;
3. alkalmanként megfigyelhető, csak bizonyos helyzetekben;
4. elsajátított viselkedés, készség, a megfigyelési időszakban kontextustól függetlenül megjelenik a gyerek viselkedéspertoárjában.

Lehetséges, hogy egy jellegzetes megfigyelt viselkedés egy alsóbb vagy magasabb életkori sáv jellemzője. Ebben az esetben mindig törekedni kell annak az életkori sávnak a meghatáro-

zására, amelyhez a kérdéses viselkedés tartozik. Ily módon kialakul a gyerekre az adott időszakban jellemző fejlődési profil, ennek értékelése – szükség esetén a védőnő vagy a fejlesztő szakember segítségével – a Gyerekház munkatársának feladata.

A táblázatban függőlegesen olvashatóak az adott fejlődési terület részterületei, és vízszintesen helyezkednek el az életkori sávok. Ennek megfelelően a bejegyzett információk kapcsán látható, hogy az adott viselkedés és teljesítmény az adott életkori sávnak megfelelő oszlopba kerül-e, vagy az alatt jelentkezik egy-egy, vagy akár több, esetleg az összes bejegyzés. Azokra a képességekre kell majd a gyerekekkel való foglalkozásokon különösen figyel-nünk, amelyek az életkori sávtól balra kerülnek. Foglalkozási tervét ennek figyelembe vételével kell összeállítanunk.

Amennyiben egy fejlődési területen egynél több bejegyzés kerül a gyerek életkori sávjától balra, akkor már a Gyerekházba látogató vagy a Gyerekházzal kapcsolatban álló fejlesztő szakembernek kell jelezni a problémát, hogy segítsen eldönteni, milyen megsegítési forma lenne adott esetben a gyerek számára megfelelő. A kibővített team-ülésem a védőnő, a gyógypedagógus/fejlesztő segítségével kell eldönteni, hogy kell-e gyógypedagógiai fejlesztés a gyerek számára, vagy a foglalkozásait kell-e specifikusan megtervezni, és hogy ebben az esetben mi a szülő feladata.

A táblázatok alatt lehetőségünk van összegezni a tapasztalatokat következtetések formájában, valamint feljegyezni a tennivalókat, ha vannak (például: felkeresni a családsegítő szolgálatot, felkeresni a logopédust stb.).

Reméljük, hogy a Megfigyelőlap kitöltése átlátható, világos rendszert ad a gyerekek fejlődésének nyomonkövetéséhez. Természetesen használata az idők során, a gyakorlat rutinná válásával mélyül el igazán. Az újabb és újabb állapotfelmérések pedig rámutatnak majd a fejlődés ütemére, kirajzolódik az egyénre jellemző fejlődési mintázat, és láthatóvá válnak, hol kell beavatkoznunk az optimális előrejutás érdekében.

A Megfigyelőlap használatával azonban nem szabad abba a hibába esnünk, hogy a gyerekeket csak ezeken az ún. fejlődési mérföldköveken keresztül szemléljük.

Az egyik gyerek inkább egyedül szeret tevékenykedni, a másik már kétévesen a társaság középpontja. Van, aki szereti a hangos zenét, változatos programokat, eseményeket, a másik gyerek ettől megrémül, és inkább a csendes elmélyült tevékenykedést részesíti előnyben. A gyerekek egyéni jellegzetességeinek ismeretében tudjuk tervezni a velük való tevékenységeinket. Nem könnyű persze összeállítani a heti programot egy változatos életkorú és érdeklődési körű, temperamentumú gyerekcsoport számára. Minél inkább tudatában vagyunk azonban az általunk gondozott gyerekek fejlettségének, a következő fejlődési lépcső jellegzetességeinek és a gyerekek egyéniségéből fakadó szükségleteknek, annál könnyebben tervezhetjük meg a közös tevékenységeinket is.

! Lássuk meg az egyénre jellemző személyiségjegyeket, az adatok mögött a gyereki lét szépségeit és sajátosságait. Minden gyerek megérdemli, hogy önálló személyként tisztelve és szeretve élje életét.

JEGYZETEK

Függelék / Melléklet

1. A TERÜLETI VÉDŐNŐI ELLÁTÁSRÓL 49/2004. (V. 21.) ESZCSM RENDELET

(A BIZTOS KEZDET PROGRAMRA VONATKOZÓ RÉSZEK KIEMELÉSÉVEL)

A TERÜLETI VÉDŐNŐ FELADATA:

- a) a nővédelem, ezen belül
- aa) a családtervezéssel kapcsolatos tanácsadás,
- ab) az anyaságra való felkészülés segítése,
- ac) a lakossági célzott szűrővizsgálatok szervezésében részvétel;
- b) a várandós anyák gondozása a külön jogszabályban foglaltak szerint;
- c) a gyermekágyas időszakban segítségnyújtás és tanácsadás az egészségi állapottal, az életmóddal, szoptatással, valamint a családtervezéssel kapcsolatban;
- d) a 0-6 éves korú gyermekek gondozása, ennek során
- da) a családlátogatás, védőnői tanácsadás keretében folyamatos, célzott és szükséglet szerinti gondozás végzése, továbbá a harmonikus szülő-gyermek kapcsolat kialakulásának, a gyermek nevelésének és a szocializációjának segítése, valamint a gyermek fejlődéséhez igazodóan az egészséges életmódhoz szükséges ismeretek nyújtása,
- db) az újszülöttek, a koraszülöttek, a kis súllyal születettek, valamint az egészségi és környezeti ok miatt veszélyeztetett csecsemők és gyermekek pszichoszomatikus fejlődésének fokozott figyelemmel kísérése és segítése,
- dc) a szoptatás és az anyatejes táplálás fokozott figyelemmel kísérése, az anyatejjel való táplálás szorgalmazása különösen az első 6 hónapban, az anya tanítása a szoptatás helyes technikájára, a tejelválasztás fokozásának és fenntartásának módjaira,
- dd) az 1. számú melléklet szerinti szűrővizsgálatok elvégzése a módszertani ajánlások alapján és az észlelt eltérésről a házi gyermekorvos, illetve a háziorvos (a továbbiakban: háziorvos) írásban történő értesítése,
- de) a gyermek fejlődését veszélyeztető tényező észlelésekor a háziorvos, illetve a gyermekjóléti szolgálat haladéktalan értesítése mellett a veszélyeztetett gyermek és családjának fokozott gondozásba vétele,
- df) a család felkészítése a beteg csecsemő és gyermek otthoni ápolására,
- dg) az egészségi ok miatt fokozott gondozást igénylő, a krónikus beteg, a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 4. §-ának a) pontja szerinti fogyatékossgal élő, valamint a magatartási zavarokkal küzdő gyermek és családja életviteléhez segítségnyújtás és tanácsadás együttműködve a háziorvossal és szükség esetén más illetékes szakemberekkel,
- dh) a családok tájékoztatása az életkorhoz kötött védőoltások fontosságáról, a védőoltások szervezése, nyilvántartása, jelentése a külön jogszabályban, módszertani levélben foglaltak szerint;
- e) az óvodában a védőnői feladatok végzése, az oktatási intézményben a tanulók ellátása a külön jogszabályban foglaltak szerint;
- f) az oktatási intézménybe nem járó otthon gondozott tanköteles korú gyermek gondozása;
- g) családgondozás keretében,
- ga) a gondozott családban előforduló egészségi, mentális és környezeti veszélyeztetettség megelőzése, felismerése érdekében segítségnyújtás a helyes életvitelhez, a harmonikus, szerető családi környezet kialakításához,
- gb) soron kívüli családlátogatás végzése az iskolavédőnő írásbeli jelzése alapján,
- gc) a gyermekjóléti szolgálat és a háziorvos értesítése, illetve hatósági eljárás kezdeményezése a gyermek bántalmazása, súlyos elhanyagolása, a gyermek önmege által előidézett súlyos veszélyeztető magatartása vagy egyéb súlyos veszélyeztető ok fennállása esetén,
- gd) figyelemfelhívás a népegészségügyi szűrővizsgálaton történő megjelenés fontosságára, továbbá tájékoztatás az önkéntesen igénybe vehető ajánlott szűrővizsgálatokról,
- ge) tájékoztatás az állami, civil karitatív családtámogatási formákról és lehetőségekről;
- h) az egyéni és közösségi egészségfejlesztési, egészségvédelmi programok tervezésében, szervezésében és megvalósításában részvétel. A védőnő a 3. § szerinti feladatát az ellátási területén lakcímmel rendelkező személyekkel kapcsolatosan köteles ellátni. A területi védőnő feladatai ellátása során együttműködik a szülész-nőgyógyász szakorvosokkal, szülésznőkkel, háziorvosokkal, házi gyermekorvosokkal, Családvédelmi Szolgálat védőnőivel, a városban működő bölcsődékkel, óvodákkal, Családsegítő Intézettel, Gyermekjóléti Központtal és Szolgálatokkal, Országos Egészségbiztosítási Pénztárral, Gyógypedagógiai Szakszolgálatokkal, olyan szinten és mélységben amelyet az adott család vagy gondozott problémái igényelnek.

<http://www.maote.hu/content/view/58/44/>

2. A HÁZI GYERMEKORVOS FELADATAI

Az egyén egészséges felnőtté válásának elősegítése: megelőző, gyógyító, gondozó, kommunikációs és menedzser tevékenység révén, ami magában foglalja a koncepciótól a növekedés befejezéséig terjedő periódust. Krónikus betegek gondozása, rehabilitációja.

TEVÉKENYSÉGI KÖRE

PREVENCIÓ

A családot érintő öröklődő és halmozódó betegségek, anyai betegségek ismeretében a várandós anya és családja felkészítése a szülésre, szoptatásra. Az újszülött, csecsemő és gyermek fejlődésének nyomonkövetése, a normálistól való eltérés felismerése és okainak tisztázása. A családdal való kapcsolattartás, familiáris betegségek, problémák felismerése, a család segítése az egészségügyi problémák megoldásában, a védőnővel együttműködve. Együttműködés a bölcsődei, óvodai és iskolaorvossal. Életkorhoz kötött kötelező és egyéb szűrővizsgálatok. Életmód-tanácsadás és folyamatos egészségnevelés.

GYÓGYÍTÓ MUNKA

A házi gyermekorvosi szolgálat tevékenységét a rendelőjében végzi, szakmailag indokolt esetben az ellátás a beteg otthonában illetve tartózkodási helyén történhet. Fontos a család és a környezet bevonása a gyógyító folyamatba. Szoros kapcsolattartás a szakellátással és fekvőbeteg intézettel, a továbbküldött beteg sorsának nyomonkövetése.

GONDOZÁS

Ismert és kivizsgált, egyensúlyban lévő krónikus betegek ellenőrzése, gondozása. A családot érintő öröklődő és halmozódó betegségek, anyai betegségek ismeretében közreműködés a preconcepcionális [fogamzás előtti] gondozásban más szakorvosokkal és védőnővel együttműködve. Habilitáció [képességfejlesztés], rehabilitáció kezdeményezése és nyomonkövetése. Otthoni (szak-) ápolás kezdeményezése. Súlyos, gyógyíthatatlan beteg és családjának gondozása. Együttműködés a szociális és egyéb gondozó hálózatokkal.

EGYÉB FELADATOK

Résztétel és segítségnyújtás a testi-lelki krízisszituációk megoldásában. Egyénre, családra és közösségre adaptált egészségnevelés; egészségmegőrzés, -fejlesztés.

3. A TANULÁSI KÉPESSÉGET VIZSGÁLÓ SZAKÉRTŐI ÉS REHABILITÁCIÓS TEVÉKENYSÉG

(A BIZTOS KEZDET PROGRAMRA VONATKOZÓ RÉSZEK KIEMELÉSÉVEL)

A *sajátos nevelési igény (fogyatékoság) tényét kizárólag a szakértői és rehabilitációs bizottságok állapíthatják meg*, komplex – orvosi, pedagógiai, gyógypedagógiai, pszichológiai – vizsgálat alapján.

A tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottságok működtetése *valamennyi megyei és a fővárosi önkormányzatnak kötelezettsége, a látás-, a hallás-, a mozgás- és a beszéd-fogyatékoság vizsgálatát végző országos szakértői tevékenység megszervezése a fővárosi önkormányzat feladata.*

A tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs tevékenység vagy az országos szakértői és rehabilitációs tevékenység keretében kell

- a *fogyatékoság szűrése, vizsgálata alapján javaslatot tenni a gyermek, tanuló különleges gondozás keretében történő ellátására*, az ellátás módjára, formájára és helyére, az ellátáshoz kapcsolódó pedagógiai szakszolgáltatásra;
- vizsgálni a különleges gondozás ellátásához *szükséges feltételek* meglétét.

A szakértői és rehabilitációs bizottság által végzett vizsgálat a *szülő kérésére, illetve egyetértésével indul*, s annak megkezdéséhez – kivéve, ha a szülő ismeretlen helyen tartózkodik – a *szülő jelölése* szükséges. A gyermek, tanuló érdekében a vizsgálaton történő részvétel, a kijelölt intézménybe történő beíratás érdekében államigazgatási eljárás kezdeményezhető. Az államigazgatási eljárásban hozott határozat ellen a szülőnek fellebbezési joga van.

A komplex – pedagógiai, orvosi, pszichológiai – vizsgálat során az értelmi képességek vizsgálata, az ezt kiegészítő képességvizsgálatok, a személyiségvizsgálat, a tanulékonyság vizsgálata, a tudásszint és az iskolai teljesítmények mérése, valamint a sérülést kiváltó okok organikus hátterének feltárását célzó (szak)orvosi vizsgálat megállapításának eredményeire alapozottan történik a *szakértői vélemény (javaslat)* elkészítése. A szakvélemény – a személyi adatokon túl – többek között tartalmazza

- a sajátos nevelési igényre (fogyatékoságra) vagy annak kizárására vonatkozó megállapítást, az azt alátámasztó tényeket;

- a korai fejlesztés és gondozás szükségességét, az ennek keretében nyújtott szolgáltatásokat, valamint azok idejét, a fejlesztéssel kapcsolatos szakmai feladatok megjelölését és azt, hogy a feladatokat milyen ellátás keretében, mely intézmény biztosítja;
- annak megállapítását, hogy a gyermek, tanuló csak az e célra létrehozott, a fogyatékoság típusának megfelelően létrehozott nevelési, oktatási intézményben vagy a többi gyermekkel, tanulóval közösen is részt vehet az óvodai nevelésben, iskolai oktatásban;

A megfelelő feltételekkel rendelkező intézmények közül – a szakértői bizottság tájékoztatása alapján – *a szülőnek joga van a szabad intézményválasztásra*. Annak érdekében, hogy a szakértői bizottságok naprakész információkkal rendelkezzenek arról, hogy mely intézményekben adottak a fogyatékos gyermekek nevelésének, oktatásának feltételei – akár integrált, akár szegregált formában – a közoktatási törvény *a települések jegyzői kötelezettségeként meghatározza, hogy ezekről az intézményekről tájékoztassák a bizottságokat*.

A szakértői bizottsági tevékenység része a gyermek, *tanuló fejlődésének rendszeres nyomonkövetése (felülvizsgálatok)*. A felülvizsgálati kötelezettség azt is jelenti, hogy a korábban kiadott szakvélemények hatályukat veszítik, és a meghatározott határidő eltelte után nem szolgálnak alapul az iskolai nevelés és oktatás megszervezéséhez és az ehhez kapcsolódó állami hozzájárulás igénybevételéhez sem.

Az utóbbi években *számos nem önkormányzati fenntartású intézmény* kapcsolódott be, elsősorban a korai fejlesztés és gondozás, a fejlesztő felkészítés, valamint a sajátos nevelési igényű gyermekek óvodai nevelése, iskolai ellátása feladatainak ellátásába. A szakértői és rehabilitációs bizottság nem helyi önkormányzati fenntartású intézményt akkor jelölhet meg fogadó intézményként, ha az rendelkezik együttműködési megállapodással a feladat ellátására kötelezett önkormányzattal (ekkor a többletköltségeket az önkormányzat vállalja át), vagy – ennek hiányában – a szülő és az iskola közös nyilatkozatban kéri a gyermek, tanuló elhelyezését.

L. az Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapját (<http://www.okm.gov.hu/>).

A szakértői és rehabilitációs tevékenységet a 14/1994. (VI. 24.) sz. MKM rendelet szabályozza (A képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról).

(<http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=99400014.mkm>)

4. A NEVELÉSI TANÁCSADÓ FELADATA

(A BIZTOS KEZDET PROGRAMRA VONATKOZÓ RÉSZEK KIEMELÉSÉVEL)

A beilleszkedési, tanulási nehézségekkel, magatartási rendellenességekkel küzdő gyermek problémáinak feltárása, ennek alapján szakvélemény készítése, a gyermek rehabilitációs célú foglalkoztatása a pedagógus és a szülő bevonásával, továbbá az óvoda megkeresésére, szakvélemény készítése az iskolakezdéshez, ha a gyermek fejlettsége, egyéni adottsága ezt szükségessé teszi.

A beilleszkedési, tanulási és/vagy magatartási nehézség a gyermek, a szülő, a pedagógus és a környezet számára is jellegzetes tünetek, panaszok képében jelenik meg. E gyermekek fejlesztésében a tartalmilag és módszertanilag sokszínű és differenciált oktatási programok mellett – az időben történő felismeréssel és a szükséges terápia megkezdésével – meghatározó szerepet tölthetnek be a *Pedagógiai Szakszolgálatok*, melyek körébe a Nevelési Tanácsadó is tartozik.

A Nevelési Tanácsadóban történő *vizsgálat a szülő vagy a gyámhivatal kérésére indul*, de annak elvégzését a *családvédelmi intézmény is kezdeményezheti*. Minden esetben fontos a *szülő konkrét tájékoztatása azokról az okokról, amelyek alapján a gyermek fejlődésének segítésére a nevelési tanácsadó szakemberei – pszichológus, gyógypedagógus, pedagógus, gyermek-szakorvos vagy gyermekpszichiáter – felkeresése javasolt*.

A Nevelési Tanácsadó szolgáltatásainak igénybevételére minden gyermek jogosult.

Abban az esetben, *ha a Nevelési Tanácsadó megítélése szerint a gyermeknél testi, érzékszervi, értelmi, beszéd- vagy más fogyatékoság gyanúja merül fel, javasolja a szülőnek, hogy gyermekével jelenjen meg az illetékes Szakértői és Rehabilitációs Bizottság vizsgálatán*, saját vizsgálatának eredményeit és a rendelkezésére álló egyéb iratokat ez esetben megküldi a szakértői és rehabilitációs bizottság részére.

A Nevelési Tanácsadók *feladata és tevékenységi köre* igen sokrétű: pszichológiai diagnosztizálás, pszichológiai tanácsadás, pedagógiai diagnosztizálás, pedagógiai korrekció, (gyógy)pedagógiai fejlesztés, gyermekcentrikus, lélektani háttérű családgondozás, fejlettségi vizsgálatok végzése a tanköteles korba lépő gyermekeknél. A tanácsadók működése csak akkor lehet eredményes, ha kiépült kapcsolatokkal rendelkeznek a körzetükben lévő intézményekkel: óvodákkal, iskolákkal, gyermekvédelmi intézményekkel, családsegítő központokkal, gyermek-ideggondozókkal.

L. az Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapját (<http://www.okm.gov.hu/>).

A Nevelési Tanácsadók működését a 14/1994. (VI. 24.) sz. MKM rendelet szabályozza

(A képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról): (<http://net.jogtar.hu/jr/gen/getdoc.cgi?docid=99400014.mkm>)

5. CSALÁDSEGÍTŐ SZOLGÁLAT

Az 1993. évi III. tv. alapján feladata az életvezetési problémákkal, szociális gondokkal küzdő családok, illetve személyek szociális és mentálhigiénén ellátása:

- szociális és egyéb információs adatokat gyűjt az ellátást igénybe vevő megfelelő tájékoztatása érdekében;
- pszichológiai, jogi és egyéb tanácsadást szervez;
- programokat szervez (üdültetés, táboroztatás, gyermekfelügyelet stb.) a működési területén élő lakosság számára;
- segítséget nyújt az egyének, családok kapcsolatkésztségének javításához;
- segíti speciális támogató, önszorgító csoportok szervezését, működtetését;
- alapfeladatain túl egyéb speciális szolgáltatásokat nyújt.

6. A GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLAT

A *Gyermekjóléti Szolgálat* legfontosabb tevékenysége az adott település észlelő- és jelzőrendszerének működtetése: a védőnőnek, a háziorvosnak és a házi gyermekorvosnak, a kórházi szociális munkásnak, az óvodai, iskolai gyermekvédelmi felelősnek, a pedagógusoknak, a rendőrnek, az ügyésznek, a bírónak, az egyházaknak, a civil szervezeteknek stb. kötelességük jelezni a gyermekjóléti szolgálatnak, ha gyermekveszélyeztetésről szereznek tudomást, a gyermekjóléti szolgálat pedig köteles fogadni a jelzéseket, az érintett családot meglátogatni, a veszélyeztetett gyermekeket gondozni.

Szakmai feladatait, működési feltételeit a 15/1998. (IV. 30.) NM rendelet határozza meg.

http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99800015.NM
(A személyes gondoskodást nyújtó gyermekjóléti, gyermekvédelmi intézmények, valamint személyek szakmai feladatairól és működésük feltételeiről)

JÁTEKÖTLETEK A SZOCIÁLIS ÉS ÉRZELMI FEJLŐDÉS ELŐSEGÍTÉSÉHEZ

1. JÁTÉK: „BÜSZKEKÖNYV” VAGY „ÉN-KÖNYV”

Készítsünk a gyerekeknek „büszkekönyvet”. Ehhez az alábbiakra van szükség: gyűrűs könyv, műanyagtasakok, papír, színes ceruzák, olló, ragasztó, digitális fényképezőgép, nyomtató. (Van ennél persze olcsóbb változat is: papírmappa, fekete papír, papírlapok, színezők, ragasztó, olló stb.)

A könyv elejére kerüljön a gyerek fényképe. Ha erre nincs mód, készíthetünk a profiljáról árnyékképet: nagy mulatság, élvezik a gyerekek, de tartogathatjuk ezt például jeles napokra is.

Vonjuk be a gyermeket a fedőlap kialakításába is. Az is jó, ha csak saját tervei, elképzelései alapján készül el a „büszkekönyv” fénykép és árnykép nélkül, de ha szeretné, mindenképpen legyen rajta a neve, esetleg a beceneve is.

Rögzítsünk ebben a könyvben minden olyan eseményt, ami fontos a gyerek számára:

- Készítsünk bele ún. „én-oldalakat”, amelyekre bizonyos időnként ráírjuk személyes méreteit, haja színét, hosszát, szeme színét.
- Kerülhetnek bele személyes oldalak: családtagokról fényképek, rajzok, amelyeket a gyerek készít.
- Kerüljenek bele barátai képek, rajzok segítségével.
- Legyen benne egy oldal arról, mit szeret (pl. ételeket, játékokat stb.).
- „Miben vagyok ügyes?” Készüljön erről dokumentáció képekkel, rajzokkal (pl. Zita szépen táncol, Peti segít a kertben, Jancsi biciklizik stb.).
- „Mit tanultam?” vagy „Mit tudok már?” (pl. ügyesen tölteni a kancsóból, önállóan öltözködni, cipőt fűzni, haját fonni stb.).
- „Mi minden érdekes történt velem?” (pl. esküvő a családban, kistestvér születése stb.).

Minél idősebb a gyerek (kb. 3 éves kortól), annál inkább tegyük lehetővé, hogy bármikor hozzáférhessen a könyvhöz. Legyenek benne üres oldalak, amelyeket önállóan kezelhet. Támogassuk ebben, vegyük figyelembe korát, de lehetőség szerint csak tereljük, ne irányítsuk benne, például ne szabjuk meg, mi kerülhet bele a könyvbe, és mi nem (persze az észszerűség határain belül).

A büszkeség azt jelenti, mennyire elégedett vagyok önmagammal. Ezt az érzést a negatív megerősítések kiolthatják. A könyv lehetőséget nyújt sok pozitívum összegyűjtésére, ezek pedig segítenek a gyerekeknek önbecsülésének növelésében.

2. JÁTÉK: GYÖMÖSZÖLŐ – GYÖMÖSZÖLHETŐ „LUFIFEJ”

Sok gyerek izgul, rágja a körmét, szorong. Vannak, akik csak úgy tudnak egy mesét végighallgatni, hogy valamivel babrál-nak közben. Jól jönne valami, ami segít a feszültség levezetésében. A gyömöszölő épp erre való. „Gyömöszke” sokat bír el, lehet nyomkodni, püfölni, gyúrni, lapítani, és persze gyömöszölni. A gyerekek szeretik, és ajándéknak is jó (testvért, szülőt, barátot is meglephetünk vele).

Készíthetünk csak egyetlen darabot belőle a csoport számára, de érkezése legyen esemény! Érkezhetsz vászonzsákban, és a gyerekeknek ki kell találni, hogy mi van benne. Legyen kijelölt helye, ahol lakik (pl. díszített cipődoboz vagy vászonzsák), ahol a gyömöszölés után „kipihenheti” magát.

Kell hozzá: 2 db egyforma méretű luftballon, liszt vagy finom szemcsés homok, egy „nagy szájú” üveg, egy nagyméretű tölcser, alkoholos filcek és pamutmaradékok.

Így készül (2 luftballonnal erősebb, kevésbé tud elszakadni):

- Fújuk először fel mindkét lufit, hogy táguljanak, majd dugjuk őket egymásba.
- A tölcser segítségével a homokot vagy lisztet beletöltjük az üvegbe.
- Aztán mindkét lufit jó mélyen ráhúzzuk az üvegnyílására.
- Ezt követően megdöntjük az üveget, és beletöltjük a lufikba a homokot vagy lisztet.
- Eközben újra meg újra tágítsuk a lufikat, hogy „Gyömöszke” nagyra nőjön.
- Amikor már elegendő lisztet vagy homokot töltöttünk az üvegbe, csomózzuk meg a végét.
- Rajzoljunk rá egy kedves arcot és kössünk rá pár szál, hajnak való színes pamutszálat.

3. JÁTÉK: „POFAVÁGÁS” VAGY „GRIMASZOLÓ”

(Négyéves kor fölötti gyerekekkel játszható)

Érzelmeket – testtartásunk mellett – elsősorban arckifejezésünkről olvashatunk le. Figyeljük meg, milyenek a szemeink, tágra nyitjuk-e őket, vagy hunyorgunk, orrunkat ráncokban felhúzzuk-e, és mit csinál a szájunk?

Ha nevetünk, felfelé húzzuk ajkainkat, ha bánatosak vagyunk, ajkaink lefelé görbülnek. Amikor csodálkozunk, ajkaink kerekre nyílnak, amikor pedig mérgesek vagyunk, összeszorítjuk őket.

Az ún. négy alapérzelmet korán beazonosítják a gyerekek.

Az összetettebb érzelmeket csak nagyobb gyerekek ismerik fel.

Jelenítsük meg a gyerekekkel az alapérzéseket. Jó alkalom lehet erre, amikor például meseolvasás közben a főhős intenzív érzelmi helyzetbe kerül (pl. Piroska csodálkozik és megijed, amikor a farkast látja a nagymama ágyában, a kismalacok örvendeznek, amikor legyőzik a gonosz farkast stb.) Kérjük meg a gyerekeket, hogy mutassák meg, milyen volt Piroska arca ebben a pillanatban, illetve hogyan örültek a kismalacok?

A későbbiekben találós kérdés formában is játszhatjuk a grimaszolós játékot: arcával, mozdulataival egy gyerek kifejez egy érzelmi állapotot, a többiek pedig megpróbálják kitalálni, mi lehet az.

4. JÁTÉK: ADD TOVÁBB A MOZDULATOT!

Ültessük le a gyerekeket körben – akár a földre, akár székekre. Minél többen játszanak, annál élvezetesebb és annál nehezebb is a játék. A kicsiket is bevonhatjuk, de igazán nagyobbakkal (kb. 3–4 éves kor fölött) játszható ez a játék.

A játékvezető indítson el egy mozdulatot: például érintse meg jobb kezével a jobb vállát. A soron következő játékos ismételve meg, így haladjon körbe ez a mozdulat, amíg vissza nem ér a mozdulatot indító játékosig.

Ha körbeért a mozdulat, és látszólag mindenki megértette a feladatot, akkor a játékvezető indítson el egy újabbat: érintse meg a jobb kezével a bal térdét. A melléte ülő folytassa, és így haladjon tovább ez a mozdulat. Ha már 3–4 játékoson „keresztülért”, akkor a játékvezető elindíthat egy újabbat: például dobbanthat a jobb lábával. A melléte ülőknek ezt kell átvennie és továbbadnia. Egy körben tehát már két mozdulat halad. Nagyon figyelni kell, hogy a játékosok mindig a helyes mozdulatot és a megfelelő ütemben adják át egymásnak.

Egy idő után – amikor már jól haladnak körbe a mozdulatok – a játékvezető kérdezze meg, ki szeretne indítani egy új mozdulatot. A gyerekek kövessék vállalkozó társuk mozdulatát 1–2 körön keresztül, majd egy másik gyerek indítson egy új mozdulatot, és így tovább, amíg csak a kedvünk tart.

A lényeg, hogy figyeljünk egymásra, a másik mozdulatára, és az egész körre is! Éljük meg, hogy irányítani tudunk egy csapatot, és a többiek is figyelnek ránk!

5. JÁTÉK: ÉRZELEMKOCKA KÉSZÍTÉSE

(Négyéves kor fölötti gyerekekkel játszható)

Kiscsoportokban lehetőséget nyújt az érzelmekről folytatott beszélgetéshez. Egy nagyobb kocka hat lapjára érzelmi helyzeteket ábrázoló képeket ragasztunk. Beszélgetést kezdeményezünk a gyerekekkel arról, hogy a kockán fölül látható képen hogy érzi magát a gyerek. Attól a gyerektől kérdezzük, aki dobott: „Te hogyan szoktál nézni, amikor így érzed magad?”, „Mikor szoktad magad úgy érezni, mint a képen látható gyerek?”, „Most hogyan érzed magad?” stb. „Válassz valakit, akinek átadod a kockát!”

6. JÁTÉK: ÖTLETEK BESZÉLGETÉSVEZETÉSÉHEZ

Kezdeményezzünk beszélgetést óvodás korú gyerekekkel érzelmeikről a következő módon:

Előkészítésként gyűjtsünk olyan, gyerekeket ábrázoló képeket, amelyeken a gyerek arca, viselkedése egyértelmű érzelmet tükröz (pl. születésnapon a gyertyaelfújás okozta öröm, ijedelem egy nagy kutyától stb.).

Alakítsunk ki egy kis kört, legfeljebb 4–5 nagyobb, óvodáskorú gyerekekkel ülünk le. Mutassuk meg *egyenként* a gyerekeknek az öröm, bánat, düh, félelem érzelmi állapotait ábrázoló képeket. Egy foglalkozás alatt ne használjunk többet négy képnél, de minden képről próbáljunk meg minél többet beszélgetni. Például: „Mi történik itt? Szerintetek miért lehet szomorú ez a kislány a képen?” Hallgassuk meg lehetőleg minden gyerek észrevételét, bíztassuk azokat is, akik visszahúzódnak. Mutassuk meg a gyerekeknek, hogy kíváncsiak vagyunk véleményükre. Aztán térjünk rá arra, hogy ők mikor szoktak szomorúak lenni. Esetleg arra is, hogy ki szokott neki ilyenkor segíteni. Mit csinálnak, amikor látják, hogy valaki szomorú? Itt a gyerekek egymásnak is adhatnak tanácsot.

A szülőket is bevonhatjuk a beszélgetésbe: mutassuk meg nekik is a képeket, kérjük ki az ő véleményüket is. Ha nyitottak rá, kérdezzük meg őket is, hogy ők mikor szomorúak, mikor örülnek, mitől félnek stb. De mindig a gyerekek után! Mi is bekapcsolódhatunk, elmondhatjuk, hogy például örülünk, ha süt a Nap.

A képeket többször felhasználhatjuk, ezért érdemes kartonra ragasztani és széles ragasztószalaggal leragasztani őket, hogy tartósabbak legyenek.

Forrás: Topolánszky-Zsindely Katalin ötletei, részben Dudáné Driszkó Adrienn játékaik alapján (Varázsbetű Programfejlesztő Műhely)

ÚTMUTATÓ A GYÓGYPEDAGÓGIAI, MOZGÁSFEJLESZTÉSI SEGÍTSÉGNYÚJTÁST IGÉNYLŐ GYERMEKEK TERÁPIÁS LEHETŐSÉGEIVEL KAPCSOLATBAN

ÁLLAPOTFELMÉRÉS

A korai intervenció munkája kiindulópontja az állapotfelmérés. Az állapotfelmérés célja a gyermekek fejlettségi szintjének felmérése, a különböző fejlődési részterületeken mutatott teljesítmények értékelése és a fejlesztési javaslatok meghatározása.

Végezheti: gyermekorvos (gyermekneurológus-gyermekpszichiáter), gyógypedagógus, pszichológus, gyógytornász.

Elérhető: Korai Fejlesztő Központok, Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok, Nevelési Tanácsadók.

GYÓGYPEDAGÓGIAI FEJLESZTÉS ÉS TANÁCSADÁS

Egyéni komplex gyógypedagógiai fejlesztés és tanácsadás:

Az egyéni gyógypedagógiai fejlesztés és tanácsadás során a gyógypedagógus a gyermek erősségeire alapozva segíti a fejlődést. A fejlesztés általában ambuláns rendszerben történik. Célja, hogy a szakember a gyermek mindennapi, otthoni tevékenységeihez is segítséget nyújtson. A munka a legközelebbi fejlődési zóna elérését támogatja a gyermek játékára, viselkedésére, kommunikációjára alapozva.

Csoportos komplex gyógypedagógiai fejlesztés: Hasonló típusú sérüléssel élő gyermekek számára kialakított csoportos gyógypedagógiai segítségnyújtási forma.

Végezheti: fejlesztő pedagógus, gyógypedagógus:

- **szomatopedagógus:** mozgásában akadályozott gyermekek gyógypedagógusa;
- **tiflopedagógus:** látásában akadályozott gyermekek gyógypedagógusa;
- **szurdopedagógus:** hallásában akadályozott gyermekek gyógypedagógusa;
- **logopédus:** beszédfejlődésében akadályozott gyermekek gyógypedagógusa;
- **oligofrénpedagógus:** értelmileg vagy a tanulásban akadályozott gyermekek gyógypedagógusa;
- **pszichopedagógus:** érzelmi-, magatartás- vagy viselkedésszempontokkal küzdő gyermekek gyógypedagógusa.

Elérhető: Korai Fejlesztő Központok, Bölcsődék-óvodák speciális csoportjai, Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok, Nevelési Tanácsadók.

MOZGÁSFEJLESZTŐ MÓDSZEREK

Egyéni vagy csoportos aktív gyógytorna: Egyéni, vagy csoportos aktív mozgásfejlesztés, megkészt/akadályozott mozgásfejlődésű gyermekek számára.

Végezheti: gyógytornász.

Elérhető: Korai Fejlesztő Központok, Bölcsődék-óvodák speciális csoportjai, Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok, Nevelési Tanácsadók.

Szomatopedagógus által végzett mozgásfejlesztés: Gyógypedagógiai alapokon nyugvó mozgásfejlesztés, amely történhet egyéni vagy csoportos formában.

Végezheti: szomatopedagógus.

Elérhető: Korai Fejlesztő Központok, Bölcsődék-óvodák speciális csoportjai, Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok, Nevelési Tanácsadók.

TSMT (Tervezett Szenzomotoros Tréning): Egyéni vagy csoportos tervezett szenzomotoros tréningben azok a gyermekek részesülnek, akiknél a meglassúbbodott mozgásfejlődés fő okaként az egyensúly és/vagy koordinációs zavar szerepel, illetve akiknél a figyelemzavar, a hiperaktivitás, az autizmus vagy egyéb nehezen kezelhető viselkedési, illetve magatartásforma játszik vezető szerepet.

Végezheti: Az egyéni terápiát a szülő végzi otthon a gyermekkel, amire a TSMT-terapeuta készíti fel. A csoportos terápiát a TSMT-terapeuta irányítja.

Elérhető: Korai Fejlesztő Központok, Nevelési Tanácsadók, www.bhrq.hu.

DSGM-terápia (Dévény-terápia): Dévény Anna által kidolgozott speciális mozgásfejlesztő módszer. Azok a gyermekek részesülnek DSGM-terápiában, akiknek izomtónusa eltér a normáltól, vagy túl laza (*hipotónia*), vagy túl feszes (*szpaszticitás*). A szakember az izmokat és az inakat manuális technikával (kézzel) ingerli, aminek célja az idegrendszer közvetett ingerlése, valamint az ízületek beszűkült mozgásának lazítása. Cél a terápia minél korábbi megkezdése.

Végezheti: DSGM-szakgyógytornász.

Elérhető: Korai Fejlesztő Központok, www.deveny.hu.

Gyermek neurohabilitáció (Katona-módszer): Neuroterápia, elsősorban oxigénhiányt átélt csecsemők számára. Célja az elemi mozgás- és értelmi mintázatok kezelése, mindennapi, rendszeres gyakorlása. Alkalmazása születéstől 1-1,5 éves korig javasolt.

Végezheti: A szülők végzik otthon a gyermekkel, amire az Intézet terapeutái tanítják be őket.

Elérhető: Svábhegyi Országos Gyermekallergológiai, Pulmonológiai és Fejlődésneurológiai Intézet, jelenleg már nem működik önálló intézetként.

Konduktív pedagógia: Pető András által kidolgozott módszer, a központi idegrendszer károsodása következtében mozgássérült gyermekeknek. A módszerben az aktív tanuláson van a hangsúly, egy szisztematikusan felépített nevelési rendszer keretén belül. A konduktív nevelésre való alkalmasság elsődleges feltétele a kontaktus- és tanulási képesség. Az Intézetben korai fejlesztő részleg, óvoda és általános iskola működik.

Végezheti: konduktor.

Elérhető: Mozgássérültek Pető András Nevelőképző és Nevelőintézete, www.peto.hu.

Vízi terápia: Vízben végzett passzív, illetve aktív mozgásfejlesztés. Már csecsemőkortól alkalmazható egészen az úszásoktatásig. Hozzájárul a gyerekek egészséges testi-lelki fejlődéséhez, erősíti az immunrendszert, fejleszti az egyensúlyt, koordinációt. A vízi terápián belül többfajta módszer létezik, pl. Kálovits-módszer, Matesz-módszer, vízi terápia HRG-módszer szerint stb.

Végezheti: vízi terapeuta.

Elérhető: helyi uszodák, www.babauszas.lap.hu

Ayres-terápia: Szenzoros integrációs terápia, amelyet Anna Jean Ayres dolgozott ki. Alapelve, hogy játékosan, speciális eszközökkel, az egész testfelületen, a mozgáson és az egyensúly érzékelésén keresztül nyújtott ingerekkel egyre jobb válaszreakciókra készítse az idegrendszeri működést, segítve ezzel az egyenetlen fejlődési folyamat kiegyenlítését. Javasolt hiperaktivitás, tanulási nehézségek, autizmus, viselkedésprobléma esetén, illetve preventív céllal.

Végezheti: A gyermek spontán felfedezésén alapul Ayres-terapeuta irányításával.

Elérhető: Nevelési Tanácsadók, Bölcsődék-óvodák, Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottságok.

I. RINGATÓK, CIRÓGATÓK

1.
Tente, baba, tente,
Itt van már az este.
A szemedet hunyd le,
Tente, baba, tente.
2.
Tente, tente, aludj drága,
Édesanyja rózsaszála.
Alszik az ibolya,
Csicsíja-bubuja.
3.
Tik-tak, tik-tak szóra
Mendegél az óra.
Minden-minden jó gyerek
Ágyban van és szendereg.
Tik-tak, tik-tak szóra
Mendegél az óra.
4.
Kerekecske dombocska,
Itt szalad a nyulacska.
Erre szalad, itt megáll,
Itt egy körutat csinál.
Ide bújjik, ide be,
Kicsi gyermek keblibe.
5.
Ciróka!
Maróka!
Mit főztél?
Kását.
Hova tetted?
Pad alá.
Mi lett vele?
Mind megette egy pupák!
6.
Én is pisze,
Te is pisze,
Gyere pisze,
Vesszünk össze!

7.
Cirmos cica, haj.
Hová lett a vaj?
Ott látom a bajuszodon.
Most lesz neked, jaj.

II. RAJZOLÁSHOZ

1.
Pont, pont vesszőcske,
Készen van a fejecske.
Kicsi nyaka, nagy a hasa,
Készen van a török basa

HÖCÖGTETŐK

1.
Hóc, hóc katona
Ketten ülünk egy lóra,
Hárman meg a csikóra,
Úgy megyünk a Sóstóra.
2.
Gyí, paci, paripa
Nem messze van Kanizsa.
Odaérünk délre,
Libapecsenyére.

IV. TESTRÉSZEK GYAKORLÁSÁHOZ

1.
Kicsi orr, kicsi száj
Keretezi kerek áll.
Kupolája homlok.
Piros arc, piros nyár.
Áfonyakék szembogár
A pillái lombok.
2.
Kerek erdő,
Kopasz mező,
Pillógója,
Szuszogója
Tátogója,

Hallgatója,
Nagy korgója,
Pukkantója,
Dobogója.

3.
Lóg a lába, lóga
Nincsen semmi dolga.
Mert ha dolga volna,
A lába nem lógna.

V. HINTÁZTATÓK

1.
Hinta, palinta
Régi Duna kiskatona,
Ugorj a Dunába.
Zsupsz!
2.
Hinta-palinta,
Szépen szóló pacsirta,
Lökd meg, pajtás, a hintát,
Érjük el a pacsirtát.

VI. TAPSIKOLÓS

1.
Tapsi, baba, tapsi,
Mit fog mama hozni?
Piros csizmát, papucsot,
A hajába kék csatot.
2.
Gyerekek, gyerekek,
Szeretik a peracet
Sósat, sósat,
Jó ropogósat.
Aki vesz, annak lesz.
Aki nem vesz, éhes lesz.
3.
Süti, süti pogácsát
Apának, anyának,
Kedves kisbogarának.

4.
Töröm, töröm a mákot
Sütök neked kalácsot.
Megzsírozom, megvajazom,
Anya neked adom.

VII. UJJMOZGATÓ MONDÓKÁK

1.
Ez elment vadászni,
Ez meglőtte,
Ez hazavitte,
Ez megsütötte,
A picike mind megette.
Hamm, hamm!

2.
Hüvelykujjam almafa,
Mutatóujjam megrázta,
Középső ujjam felszedte,
Gyűrűsujjam hazavitte,
A kisujjam mind megette,
Mégfájdult a hasa tőle.

3.
Áspis, kerekés,
Útifüves, leveles,
Bíbola, bíbola,
Pacs, pacs, pacs.

VIII. KAR-, ÉS KÉZMOZGÁSOKAT ÜGYESÍTŐ MONDÓKÁK

1.
Hej, Gyula, Gyula, Gyula,
Szól a duda, duda, duda,
Pest, Buda, Buda, Buda,
Pattogatott kukorica.

2.
Mit csinál a kis kezem?
Simogat kedvesen,
Ütöget mérgesen,
Csiklandoz viccesen,
Csipked hegyesen,

Táncol ügyesen.
Na, mit csinál a kis kezem?
Te is tudod, mondd velem!

3.
Borsót főztem,
Jól megsóztam,
Meg is paprikáztam,
Ábele-bábele,
Fuss!

4.
Süssünk, süssünk valamit
Azt is megmondom, hogy mit.
Lisztből legyen kerekés,
Töltelékes, jó édes.
Sodorva, tekerve
Túróval bélelve.
Csiga-biga rétes
Kerekés és édes.

5.
Fúj a szél a fákat
Letöri az ágat. Reccs!

6.
Hasítom,
Vágom,
Szeletelem,
Szúrom,
Könyökölöm,
Pacsit adok,
Megpuszilo.

7.
Egy, kettő, három, négy
Szép kislányom/kisfiam hová mész?
Nem megyek én messzire,
Édesanyám ölébe.

8.
Ez a malac piacra megy,
Ez itthon marad,
Ez kap finom pecsenyét,
Ez semmit sem kap,

S ez a pici visít nagyot,
Uíí-uíí éhes vagyok!

9.
Csipp-csipp csóka,
Vak varjúcska,
Komámasszony kéreti a szekérét,
Nem adhatom oda,
Tyúkok ülnek rajta,
Hess! Hess! Hess! Hess!

10.
Csigabiga gyere ki
Ég a házad ideki.
Kapsz tejet, vaját,
Holnapra is marad.

11.
Esik az eső,
Kopog a jég,
Dörög az ég,
Villámlik, lecsap,
Kisütött a Nap!

12.
Húzz, húzz engemet,
Én is húzlak tégedet,
Amelyikünk leesik,
Az lesz a legkisebbik.

13.
Így ketyeg az óra, tik-tak, tik-tak jár,
Benne egy manócska kalapál.
De ha áll az óra és nem jár,
Alszik a manócska és nem kalapál.

14.
Én kis kertet kertettem
Bazsarózsát ültettem.
Szél, szél fújdogálja.
Eső, eső veregeti. Huss!

IX. NAGYMOZGÁST, KOORDINÁCIÓT FEJLESZTŐ MONDÓKÁK

A. FORGÁS

1.
Kis, kis kígyó
Tekeredj a fára,
Kis, kis kígyó,
Tekeredj a fáról.
2.
Tekeredik a kígyó, rétes akar lenni.
Tekeredik a rétes, kígyó akar lenni.

B. ÁLLÁS

1.
Áll a baba, áll
Áll a baba, áll,
Mint a gyertyaszál.
2.
Cini, cini muzsika,
Táncol a kis Zsuzsika,
Jobbra dűl,
Meg balra dűl,
Tücsök koma hegedül.

C. JÁRÁS-GUGGOLÁS

1. Sétálunk, sétálunk,
Egy kis dombra lecsücsülünk.
Csücs!!!
2.
Ég a gyertya, ég,
El ne aludjék,
Aki lángot látni akar,
Mind leguggoljék!
3.
Ilyen nagy az óriás, nyújtózkodjunk kis-
pajtás!
Ilyen kicsi a törpe, guggoljunk le a földre!
4.
Aki nem lép egyszerre,
Nem kap rétest estére!
Mert a rétes nagyon jó,
Katonának az való!

D. FUTÁS

1.
Fussunk-fussunk, szaladjunk,
Hadd lobogjon a hajunk!
2.
Egy, kettő, három, négy,
Egy, kettő, három, négy,
Mély lélegzetet végy,
Rajta, pajtás, helyben futás,
Utána a terpeszállás.

E. UGRÁLÁS

1.
Ugráljunk, mint a verebek,
Rajta, gyerekek!
2.
Mackó, mackó ugorjál,
Mackó, mackó forogjál.
Tapsolj egyet, ugorj ki!
3.
Hopp, Juliska, hopp, Mariska
Hopp, Juliska, hopp, Mariska,
Hej, gyere vélem egy pár táncba!
Így kell járni, úgy kell járni,
Sári, Kati tudja, hogy kell járni.
Sári, Kati tudja, hogy kell járni.

F. TORNA

1.
Fejed biccentsd előre
Lépj hátra egy-kettőre,
Jobbra nézz, balra nézz,
Fölfelé néz most a kéz.
Egy jó nagyot nyújtózkodunk,
Aztán lekuporodunk,
Felugrunk és tapsolunk,
Fordulunk egy-kettőre,
Ülj le hát a mezőre.

X. KÖRJÁTÉKOK

1.
Bújj, bújj zöld ág
Zöld levelecske.
Nyitva van az aranykapu,
Csak bújjatok rajta.
Rajta, rajta

Leszakadta a pajta.
Bent maradt a macska.

2.
Süss fel nap
Fényes nap.
Kertek alatt a ludaim megfagynak.

3.
Lánc-lánc Eszterlánc
Eszterlánci cérna.
Cérna volna, selyem volna,
Mégis kifordulna.
Pénné volna, karika, karika
Forduljon ki Katika
Katikának lánc.

4.
Elvesztettem zsebkendőmet, szidott anyám érte.
Annak, aki megtalálja, csókot adok érte.
Szabad péntek, szabad szombat, szabad
szappanozni.
Szabad az én galambomnak, egy pár
csókot adni.

XI. DOBOLÁS, LASSÚ-GYORS MOZGÁS

1.
Lassan jár a csiga-biga,
Táskájában eleség.
Várja otthon lánya, fia,
Csiga-biga feleség.

Gyorsan jár a csiga-biga,
Táskájában eleség.
Várja otthon lánya, fia,
Csiga-biga feleség.

2.
Egy csepp, két csepp
Öt csepp, meg tíz.
Olvad a jégcsap.
Csepereg a víz.

XII. DALOK

1.
Cickom-cickom, vagyon-e szép lányom.
Vagyon, vagyon, de mi haszna vagyon?
Add nekem azt.
Elkapom azt.

Szita-szita péntek, szerelem csütörtök.
Dobszerda.

2.
Katalinka szállj el,
Jönnék a törökök.
Sós kútba tesznek.
Onnan is kivesznek,
Kerék alá tesznek,
Onnan is kivesznek.
Ihol jönnek a törökök,
Mindjárt agyonlőnek.

3.
Kisegér, kisegér
Minden lyukba belefér.
Belefér, belefér,
Hiszen azért kisegér.

4.
Egy kis malac, rőf, rőf, rőf.
Trombitája töf, töf, töf.
Trombitája víg ormánya
Földet túrja döf, döf, döf.

Jön az öreg, meglátja,
Örvendezve kiáltja:
Rajta fiam, rőf-rőf-rőf-rőf.
Apád is így csinálja!
Most már együtt zenélnek.
Kukoricán megélnek.
Tőf-tőf-tőf-tőf, rőf-rőf-rőf-rőf.
Ezek ám a legények.

5.
Debrecenbe kéne menni,
Pulyka, kakast kéne venni.
Vigyázz kocsis, lyukas a kas.
Kiugrik a pulykakakas!

6.
Éliás, Tóbiás
Egy tál dödölle.
Ettől belőle.
Kertbe mentek a tyúkok,
Mind megették a magot.
Éliás, Tóbiás
Egy tál dödölle.

7.
Erdő szélén házikó
Ablakában nagyanyó.
Lám egy nyuszi ott robog,

Az ajtaján bekopog.
– Kérlek, segíts énrajtam.
A vadász a nyomomban.
– Gyere, nyuszi, sose félj!
Megleszünk mi kettecskén.

8.
Ha én cica volnék
Száz egeret fognék.
De én cica nem vagyok,
Egeret sem foghatok.

XIII. VERSEK

1.
Réce, ruca, vadliba
Jöjjenek a lagziba.
Kés, kanalat hozzanak,
Hogy éhen ne haljanak!
Ha jönnek, lesznek.
Ha hoznak, esznek.

2.
Egyedem, begyedem tengertánc.
Hajdú sógor, mit kívánsz?
Nem kívánok egyebet, csak egy falat ke-
nyeret.

3.
Esik az eső
Hajlik a vessző.
Haragszik a katona.
Mert megázik a lova.
Ne haragudj, katona.
Majd kisüt a napocska.
Megszárad a lovacska.

4.
Csipp, csepp csepereg
Csurran-cseppen megered.
Záporfüggöny, zuhatag.
Fut a felhő, süt a nap.
Jött-ment jót esett.
Fűnek, fának jólesett.

5.
Hátamon a zsákom
Zsákomban a mákom.
Kilyukadt a zsákom
Kihullott a mákom.
Aki szánja károm,
Szedje fel a mákom.

XIV. KISZÁMOLÓK

1.
Ecc, pecc kimehetsz,
Holnap után bejöhetsz,
Cénnára, cinegére,
Ugorj cica az egérre, fuss!

Jött egy busz,
Benne ült egy vén krampusz,
Mégkérdezte hány óra,
Fél tizenkettő,
Vigyen el a mentő!

2.
Két kiskakas összeveszett
A verembe beleesett.
Szil, szál, szalmaszál,
Eredj pajtás, te hunyjál.

GYURMAKÉSZÍTÉSI ÖTLETEK

A gyurmakészítéshez kötényre vagy egy kinyúlt pólóra lesz szükségünk, hogy maszatolás közben ne kelljen a ruhánkra figyelniük.

SÓGYURMA

Hozzávalók: 30 dkg só, 20 dkg liszt, 1,2 dl víz, kb. fél evőkanál olaj (vagy egy kiskanálnyi tapétaragasztó).

A víz pontos mennyisége a só és a liszt minőségétől függ, ezért óvatosan, kisebb mennyiségekben adagoljuk, mert ha túl sok vizet teszünk bele, ragadni fog és nem tudunk formázni vele.

Az alapmasszát kisebb darabokra osztva színezhettük is. Erre alkalmas lehet az ételfesték (szintén óvatosan, mert mindent megfog), a vízfesték vagy tempera, de bármilyen fűszer is (pirospaprika, kávépor, kakaó, kurkuma, curry stb.). Kisgyerekek esetén érdemes a természetes alapanyagokat választani, de ennél a masszánál a só mennyisége valószínűleg garantálja, hogy ne akarjanak sokat „enni” belőle.

A kész tárgyakat alacsony hőfokon sütőben is kiszáríthatjuk, de néhány nap alatt szobahőmérsékleten is megszilárdulnak. A maradék sógyurma hűtőszekrényben tárolható, nylonzacskóba téve friss marad.

SÓ-LISZT GYURMA

A legismertebb és legegyszerűbb otthon készíthető alapmassza, szép tárgyak formálhatók belőle. *Hozzávalók:* Só és liszt egy az egyhez arányban (1-1 pohárral vagy kb. 20-20 dkg javasolt). Ezeket összekeverjük, és annyi vízzel gyúrjuk össze, hogy az állaga jól formálható legyen. Kevés étolajat hozzákeverve kellemes tapintású anyagot kaphatunk.

Színezésére, szárítására, tárolására ugyanazok érvényesek, amik a sógyurmánál találhatók.

FŐZÖTT GYURMA (1.)

Hozzávalók: 0,5 kg liszt, 6 dl víz, 4 evőkanál só, 3 evőkanál olaj.

A hozzávalókat érdemes eleve abban a lábasban összekeverni, amelyben majd főzni is tudjuk. Közepes lángon, állandó keverés mellett kb. 15-20 percig hevítjük, amíg össze nem áll. A tűzről levéve hűtsük langyosra, szedjük adagokra, és színezzük kedvünk szerint.

FŐZÖTT GYURMA (2.)

Hozzávalók: 20 dkg liszt, 10 dkg só, 3 kávéskanál étolaj, 3 dl víz, 2 kávéskanál citromsav.

Ugyanúgy készítjük, mint az előző változatot: fazékban alaposan összekeverve tűzre tesszük. Takaréklángon folyamatosan kevergetjük, mert váratlanul összesűrűsödhet. Sima felületre kaparva gyúrjuk rugalmasra a tésztát, vigyázzunk, hogy a belsejével se égessük meg a kezünket. Ha műanyag zacskóban tároljuk, nagyon sokáig használható marad. A lábast áztassuk be minél hamarabb.

ÉGETHETŐ GYURMA

Hozzávalók: 20 dkg finomliszt, 20 dkg só, 1 evőkanál glicerín, 1 dl hideg víz.

A lisztet és a sót elkeverjük a glicerinnel, majd hozzádolgozzuk a vizet. Óvatosan adagoljuk, mert ha túl nedves, ez is ragadós, vagyis használhatatlan lesz. Amikor már szilárd, formázható tésztát kapunk, lisztes gyúródeszkán elkészíthetjük a formákat. Fél centinél vékonyabbra ne nyújtsuk a tésztát. Az elkészített formákat tegyük egy tepsire, amíg nem sütjük, takarjuk le papírral. Előmelegített sütőben, lisztezett sütőlapon sütjük (100 °C-on kb. fél órát), majd 150 °C-on még két órát szárítjuk. A kész tárgyakat érdemes két rétegben lakkozni. Természetesen ezt a fajtát is színezhettük, ahogy szeretnénk, de kifesthetjük sütés után is.

Forrás: Variációk gyurmára, www.babazo.hu

ÉVSZAKOKHOZ, ÜNNEPEKHEZ KAPCSOLÓDÓ ALKOTÁSOK

ŐSZ

- esőcseppek festése ujjal;
- gesztenyéből figurák készítése;
- a Nap sugarainak kirakása csipeszekkel;
- színes falevelek nyomdázása fára igazi levéllel;
- sündisznó gyurmázása, tüskék belenyomása gyufaszállal;
- őszi gyümölcsök, alma-dió készítése só-liszt gyurmából;
- szőlőszemek festése ujjal;
- őszi gyümölcskosár készítése papírgyümölcsökből;
- csomagolópapírra rajzolt emberalak öltöztetése az őszi időjárásnak megfelelő, előre elkészített ruhadarabokkal;
- őszi zöldségek: répa sodrása só-liszt gyurmából.

TÉL

- hópelyhek, téli táj festése ujjal;
- hóember készítése só-liszt gyurmából;
- hóember készítése krepp-papír gömböcskékből;
- téli kép készítése tépett krepp-papírból vagy kivágott képekből;
- emberalak öltöztetése a téli időjárásnak megfelelő ruhadarabokkal;
- papírból kivágott Mikulás-csizma festése;
- Mikulás-figura készítése papírhengerből, ragasztással;
- karácsonyi mézeskalács-készítés (gyúrás, nyújtás, szaggatás, sütés, díszítés);
- karácsonyi képeslap, üdvözlőlap készítése szalvétatechnikával vagy nyomdázással;
- karácsonyfadísz dió vagy mogoró készítése alufólia és tortapapír felhasználásával;
- csillagok készítése hajtogatással, ragasztással;
- farsangi fánk sütése;
- álarc, szemüveg, bohócfigura, zacskóbábok készítése farsangra.

TAVASZ

- húsvéti tojásfestés;
- húsvéti mézeskalács sütése, díszítése (tojás, csibe, nyúl);
- tojás alakú papírlap díszítése;
- origami (tyúk, kakas, csibe, nyúl hajtogatása);
- fű tépése krepp-papírból, tavaszi rét készítése;
- hóvirág és jácint forma kirakása gömbökké gyúrt krepp-papírból;
- virágzó fa készítése papírtépéssel, gyűrővel vagy festés ecsetnyomokkal;
- Anyák napjára tenyérlenymat festéssel;
- szív-virág forma kivágása, kidíszítése;
- emberalak öltöztetése a tavaszi időjárásnak megfelelő ruhadarabokkal.

NYÁR

- emberalak öltöztetése nyári időjárásnak megfelelő ruhadarabokkal;
- gyermek körberajzolása csomagolópapíron + rajzolás, színezés, festés;
- nyári virágok készítése krepp-papírból;
- gyümölcstál kirakása nyári gyümölcsökből;
- különböző érzelmeket kifejező arcok készítése só-liszt gyurmából;
- hullámázó víz ragasztása krepp-papírból;
- babanyaklánc készítése gyöngyökből;
- virágokból, szárított virágszirmokból képek készítése, ragasztása;
- szélforgó készítése.

*Forrás: Arató Lajosné: Komplex fejlesztés része a vizuo-motoros fejlesztés a gyermekpszichiátriai osztály óvodájában.
www.bekesmegye.mconet.biz*

A BIZTOS KEZDET GYEREKHÁZAK DOKUMENTÁCIÓS RENDSZERÉNEK TARTALMA

A. A GYEREKHÁZBA JÁRÓ GYEREKEK

I. GYEREKEK ALAPADATAI

A Gyerekházba járó (illetve célcsoportba tartozó) gyerekek alapadatai

A kitöltés ideje:

Az adatlap kitöltése akkor történik, amikor a gyermek először megjelenik a Gyerekházban. Lakcíme csak abban az esetben kerül rögzítésre, ha a szülő (gondviselő) hozzájárulását adja ahhoz, hogy lakcímét a Gyerekház működésének fontos eseményeivel kapcsolatos tájékoztató anyagok küldése céljából felhasználja.

Az adatlapon azok a gyerekek is szerepelhetnek, akik még nem látogatták meg a Gyerekházat, de a szülők a védőnő, illetve a Gyermekjóléti szolgálat szolgáltató munkatársa látogatásakor hozzájárultak ahhoz, hogy a család lakcímét a Gyerekház ugyanezen céllal megkapja.

Az adatlap funkciója:

- a gyermek alapvető adatainak regisztrálása;
- a későbbi ellátások során az intézmények, ellátók kölcsönös tájékoztatásakor a gyermek azonosítása;
- célcsoportba tartozás beazonosítása (5 év alatti, nem óvodás);
- a program lefedettségének regisztrálása (célcsoportba tartozó gyerekek megjelenése a Gyerekházban).

II. NAPI JELENLÉT

A kitöltés ideje:

Naponta, minden olyan gyerekre vonatkozóan, aki a Gyerekházban az adott napon megjelent (legalább egy órát töltött a Gyerekházban), függetlenül attól, hogy a célcsoportba tartozik-e, vagy sem.

Az adatlap funkciója:

- a program látogatottságának rögzítése (gyerekek/szülők részvétele a mindennapos szolgáltatásokban);
- a kötelező projekt monitoring indikátorokhoz adatok szolgáltatása (részvételi arány, a Gyerekház napközbeni ellátásként való funkcionálásának aránya).

B. KÖZVETLENÜL A GYEREKEKRE ÉS SZÜLŐKRE VONATKOZÓ ADATOK, TEVÉKENYSÉGEK

I. A SZÜLŐKTŐL A GYEREC MEGISMERÉSÉNEK IDŐSZAKÁBAN GYŰJTÖTT ADATOK

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a gyermek már legalább három alkalommal volt a Gyerekházban, és a szülő hozzájárul ahhoz, hogy a Gyerekház munkatársa gyereke fejlődési adatait a vele való szakmai munka megfelelő folytatása érdekében rögzítsék. Az adatok részben a gyermek egészségügyi kiskönyvében található információkra vonatkoznak (ezt a szülőtől kell elkérni), részben pedig a szülőtől megkérdezett információkra.

Az adatlap funkciója:

- gyermekfejlődési alapadatok gyűjtése a gyerekekkel folytatott egyéni foglalkozási tervek kidolgozása érdekében;
- családi háttéradatgyűjtése, részben azzal a céllal, hogy a gyermek egyéni foglalkozási tervét élethelyzetének megfelelően lehessen alakítani, részben a projekt értékelése céljából. (Elérte-e a megcélzott társadalmi réteget?)

II. SZÜLŐK NEVELÉSI ISMERETEIRE, ATTITŰDJÉIRE, SZOKÁSAIRA, EGÉSZSÉG-MAGATARTÁSÁRA VONATKOZÓ KÉRDŐÍV

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a gyermek már legalább három alkalommal volt a Gyerekházban, és a szülő hozzájárul ahhoz, hogy adatait a Gyerekház munkatársa a projekt értékelése céljából rögzítse, illetve ugyanezekkel a szülőkkel akkor, ha a gyermek „kilép” a Gyerekházból (óvodába megy/elköltözik/betölti az ötéves 5 éves kort).

Az adatlap funkciója:

A szülők nevelési ismereteiben és szokásaiban bekövetkező változások nyomonkövetése a projekt hatékonyságának értékelése céljából (kötelező monitoring indikátorhoz adatok rögzítése).

III. A GYEREK FEJLŐDÉSÉNEK FÉLÉVENKÉNTI MEGFIGYELÉSE (ÁLLAPOTFELMÉRÉS)

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a gyermek már legalább három alkalommal volt a Gyerekházban, és a szülő hozzájárul a gyermek állapotfelméréséhez, majd ezt követően félévente.

Az adatlap funkciója:

A gyermek fejlődésének nyomonkövetése az egyéni foglalkozási tervek kidolgozásához.

IV. SZÜLŐ-GYEREK JÁTÉKTEVÉKENYSÉG MEGFIGYELÉSI LAPOK

A kitöltés ideje:

A gyermek félévenkénti állapotfelmérésekor. A megfigyelésnek a gyermek állapotfelmérésével párhuzamosan legalább egy délelőttön át kell tartania. Abban az esetben, ha a szülő a gyermekkel nem jár tartósan a Gyerekházba, a megfigyelést halasszuk későbbre, amikor lehetőségünk van több ideig látni a szülőt. A megfigyelést végző személy a megfigyelés előtt memorizálja a megfigyelési szempontokat, hogy elég ideje maradjon a szülő és a gyermek közti interakciók megfigyelésére. A megfigyelési szempontok értékelését minden esetben megbeszéli a szülővel.

Az adatlap funkciója:

- a szülők erősségeinek felszínre hozatala, a szülő-gyermek kapcsolat minél jobb megértése;
- projekt monitoring (a szülői nevelési szokásokban bekövetkező változások nyomonkövetése).

V. VÉDŐNŐI STÁTUSZLAPOK ALAPJÁN A GYEREK FEJLŐDÉSÉRŐL GYŰJTÖTT ADATOK

A kitöltés ideje:

A gyermek félévenkénti állapotfelmérésekor a szülőtől elkért védőnői státuszlapok alapján.

Az adatlap funkciója:

- a gyermek fejlődésének nyomonkövetése az egyéni foglalkozási tervek kidolgozásához;
- projekt monitoring (a gyermekfejlődésben bekövetkező változások nyomonkövetése).

VI. KORAI FEJLESZTŐ SZAKEMBER JAVASLATAI A GYEREK FEJLESZTÉSI IGÉNYEIRE VONATKOZÓAN

A kitöltés ideje:

Ha a gyermek félévenkénti állapotfelmérése alapján javasolt a gyermek további vizsgálata.

Az adatlap funkciója:

A gyermek fejlődésének nyomonkövetése az egyéni foglalkozási tervek kidolgozásához.

VII. SZAKVIZSGÁLATOK MEGTÖRTÉNTÉNEK NYOMONKÖVETÉSE

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a szülőtől elkért védőnői státuszlapok alapján vagy a Korai Fejlesztő Központ javaslatai alapján javasolt a gyermek további szakvizsgálata.

Az adatlap funkciója:

- a szakvizsgálatra való eljutás nyomonkövetése (megszervezése);
- a gyermek fejlődésének nyomonkövetése az egyéni foglalkozási tervek kidolgozásához.

VIII. RENDSZERES KÜLSŐ SZOLGÁLTATÁSOKAT IGÉNYBE VEVŐ GYEREKEK NYOMONKÖVETÉSE

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a Korai Fejlesztő Központ vagy valamely más szakvizsgálat véleménye alapján javasolt a gyermek terápiás kezelése. A lap nem nyomtatható!

Az adatlap funkciója:

- a terápiára való eljutás nyomonkövetése (megszervezése);
- a gyermek fejlődésének nyomonkövetése az egyéni foglalkozási tervek kidolgozásához.

IX. GYEREKEK EGYÉNI FOGLALKOZÁSI TERVEI

A kitöltés ideje:

A gyermek féléves állapotfelmérése, illetve az esetleg szükséges kiegészítő szakvizsgálatok megtörténte után.

Az adatlap funkciója:

A Gyerekházban folyó szakmai munka megtervezése.

X. A GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATÓ ÁLTAL KEZDEMÉNYEZETT ESETEGBESZÉLÉSEK

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a Gyermekjóléti szolgálat munkatársa esetegebeszélést kezdeményez, amelyre a Gyerekház is meghívást kap.

Az adatlap funkciója:

Az esetegebeszélés tartalmának és a Gyerekházban folyó szakmai munkára vonatkozó javaslatának rögzítése a gyerek egyéni foglalkozási tervének megfelelő alakítása céljából.

XI. EGYÜTTMŰKÖDÉS A GYERMEKJÓLÉTI SZOLGÁLTATTAL

A kitöltés ideje:

A Gyermekjóléti szolgáltatóval közösen gondozott gyerekek esetében.

Az adatlap funkciója:

A szakmai munka értékelése (projekt monitoring).

C. A GYEREKHÁZ EGYÉB SZAKMAI TEVÉKENYSÉGEI

I. TEAM-ÜLÉSEK

A kitöltés ideje:

A Gyerekház rendszeres heti és havi team-ülésén.

Az adatlap funkciója:

A szakmai munka megtervezése, rögzítése.

II. A GYEREK OTTHONÁNAK MEGLÁTOGATÁSA

A kitöltés ideje:

Minden megtörtént családlátogatás után.

Az adatlap funkciója:

Családlátogatások rögzítése a szakmai munka értékelése céljából (projekt monitoring).

III. EGYÜTTMŰKÖDÉS A SZÜLŐKKEL: SZÜLŐI FÓRUMOK, BESZÉLGETŐKÖRÖK, SZÜLŐK MUNKAERŐPIACON HASZNOSÍTHATÓ KÉSZSÉGEIRE IRÁNYULÓ KÉPZÉSEK

A kitöltés ideje:

A Gyerekházban folyó (illetve a Gyerekház által szervezett) szülői fórumok, beszélgetőkörök, képzések lezárultakor.

Az adatlap funkciója:

A szakmai munka értékelése (projekt monitoring).

IV. EGYÜTTMŰKÖDÉS A VÉDŐNŐI SZOLGÁLTATTAL: VÉDŐNŐI EGYÉNI ÉS CSOPORTOS TANÁCSADÁSOK A GYEREKHÁZBAN

A kitöltés ideje:

A Gyerekházban folyó védőnői egyéni és csoportos tanácsadások lezárultával

Az adatlap funkciója:

A szakmai munka értékelése (projekt monitoring).

V. KÖZÖSSÉGI PROGRAMOK

A kitöltés ideje:

A Gyerekház által szervezett közösségi programok lezárultakor.

Az adatlap funkciója:

A szakmai munka értékelése (projekt monitoring).

VI. A GYEREKHÁZRÓL ELKÉSZÜLT NYOMTATOTT TÁJÉKOZTATÓ ANYAGOK

A kitöltés ideje:

Abban az esetben, ha a Gyerekház nyomtatott tájékoztató anyagot készít tevékenységéről, illetve a Biztos Kezdet alapelveiről.

Az adatlap funkciója:

A szakmai munka értékelése (projekt monitoring).

D. A GYEREKHÁZ SZAKMAI MUNKÁJÁNAK FÉLÉVES ÉRTÉKELÉSE

I. A BIZTOS KEZDET PROGRAM MEGVALÓSULÁSÁNAK FÉLÉVENKÉNTI ÉRTÉKELÉSE

(A Gyerekház munkatársainak a mentorral közösen kitöltött önértékelései)

A kitöltés ideje:

Az adatlapot a Gyerekházban dolgozók közössége tölti ki félévente a mentorral együtt. A kitöltés beszélgetés formájában zajlik.

Az adatlap funkciója:

- a szakmai munka értékelése (projekt monitoring).
- az erősségek feltérképezése és a fejlesztésre szoruló területek meghatározása, a szakmai munka menetének megtervezése.

E. HÁTTÉRADATOK

I. A GYEREKHÁZ MUNKATÁRSAINAK ALAPADATAI

A kitöltés ideje:

A Gyerekház munkatársnak belépése és távozása esetén

Az adatlap funkciója:

Adatok szolgáltatása a dolgozók korábbi szakmai tapasztalatairól a továbbképzések előkészítéséhez.

II. A GYEREKHÁZ MUNKATÁRSAINAK SZAKMAI TOVÁBBKÉPZÉSEI

A kitöltés ideje:

A Gyerekház munkatársai részére szervezett szakmai továbbképzéseinek lezárultakor (nem csak a Szociális és Munkaügyi Intézet által szervezett képzések esetén).

Az adatlap funkciója:

Adatok szolgáltatása a munkatársak képzettségéről a szakmai továbbképzések előkészítéséhez.

III. TELEPÜLÉSSZERKEZETI ADATOK

A kitöltés ideje:

A Gyerekház szakmai munkájának megindulásakor a koordinátor tölti a pályázati anyag alapján.

Az adatlap funkciója:

Háttér adatok szolgáltatása projekt monitoring indikátorok képzéséhez.

IV. SZAKSZOLGÁLTATÁSOK ELÉRHETŐSÉGE

A kitöltés ideje:

A Gyerekház szakmai munkájának megindulásakor a koordinátor tölti, majd félévente, illetve ha tudomást szerez változásról, frissíti az adatokat.

Az adatlap funkciója:

A szakszolgáltatások elérhetőségének naprakész vezetésével segíti a Gyerekház munkatársait.

SZAKKIFEJEZÉSEK MAGYARÁZATA

állapotfelmérés • Célja, a gyermekek fejlettségi szintjének felmérése, a különböző fejlődési részterületeken mutatott teljesítmények értékelése és a fejlesztési javaslatok meghatározása.

általánosítás • A fogalomalkotás döntő lépése, melynek során bizonyos dolgoknak, jelenségeknek kiemeljük lényeges jegyeit, jellemzőit, és azokat összegezve kiterjesztjük (pl. „aminek szárnya és csőre van, az madár”). Ugyanígy alkothatunk szabályokat, ismerhetünk fel törvényszerűségeket (pl. „a hirtelen haragú emberek mérge legtöbbször gyorsan el is párolog”)

attitűd • Magatartás, viselkedés, szellemi beállítódás.

Ayres-terápia • Szenzoros integrációs terápia, amelynek alapelve, hogy játékosan, speciális eszközökkel, az egész testfelületen, a mozgáson és az egyensúly észlelésen keresztül nyújtott ingerekkel egyre jobb válaszreakciókra készítse az idegrendszeri működést, segítve ezzel az egyenetlen fejlődési folyamat kiegyenlítését.

bántalmazás • A bántalmazás során a felnőtt visszaél a önmagát megvédeni nem tudó gyermek kiszolgáltatottságával, és szándékosan rosszat tesz neki. A bántalmazás lehet fizikai, érzelmi vagy szexuális természetű.

barkácsolás (mint játékfajta) • Kreatív eszközkészítés, melynek során a gyermek szerepjátékhoz szükséges új eszközöket állít elő kreatív ötletei, elgondolásai alapján.

csoportos komplex gyógypedagógiai fejlesztés • Hasonló típusú sérüléssel élő gyermekek számára kialakított csoportos gyógypedagógiai segítségnyújtási forma.

Dévény-terápia (DSGM) • Azok a gyermekek részesülnek DSGM terápiában, akiknek izomtónusa eltér a normáltól, vagy túl laza (hipotónia), vagy túl feszes (szpaszticitás). A szakember az izmokat és az inakat manuális technikával (kézzel) ingerli, aminek célja, hogy közvetve az idegrendszert ingerelje, valamint az ízületek beszűkült mozgását lazítsa.

egyéni komplex gyógypedagógiai fejlesztés és tanácsadás • Az egyéni gyógypedagógiai fejlesztés és tanácsadás során a gyógypedagógus a gyermek erősségeire alapozva segíti a fejlődést. A fejlesztés általában ambuláns rendszerben történik. Célja, hogy a szakember a gyermek mindennapi, otthoni tevékenységeihez is segítséget nyújtson. A munka a gyermek játékára, viselkedésére, kommunikációjára alapozva a legközelebbi fejlődési zóna elérését támogatja.

elaboráció • Kidolgozottság iránti igény, a probléma komplex megoldására való törekvés. A kreatív személyiséget meghatározó hat tényező egyike.

elhanyagolás • Az elhanyagolás során a gyermek tartós hiányt szenved azokban a tényezőkben, amelyek nélkülözhetetlenek testi, lelki és értelmi fejlődéséhez. Az elhanyagolás lehet szándékos, de kialakulhat hanyagság következtében is.

finommozgás • Minden típusú kéz- és ujjmozgásokhoz kapcsolódó mozgásforma.

flexibilitás • A kreatív személyiséget meghatározó hat tényező egyike. A gondolkodás rugalmassága, több szempontú problémamegoldás. Gyors átváltás.

fluencia • A gondolkodás gyorsasága, könnyedsége, ötletgazdagsága. A kreatív személyiséget meghatározó hat tényező egyike.

gén • Örökítő anyag.

grafomotoros készség • A finommozgás, ezen belül is a nyomhagyás, rajzolás, ceruzafogás, vonalvezetés jellemzője, a későbbi íráskészség alapja.

gyermek neurohabilitáció (Katona-módszer) • Neuroterápia, elsősorban oxigénhiányt átélt csecsemők számára. Célja az elemi mozgás- és értelmi mintázatok kezelése, mindennapi, rendszeres gyakorlása.

immunrendszer • A szervezet veleszületett és szerzett védekező mechanizmusa, az esetleges fertőzés elleni védekezésben részt vevő sejtek, szövetek és szervek együttese.

ingerdepriváció • A szükségesnél kevesebb inger.

interakció • Kétoldalú, aktív kapcsolat.

kommunikációs cél • A gyermek vágya, hogy interakcióba kerüljön, vagy azt fenntartsa.

kommunikációs magatartás Jeladás a kommunikáció megkezdésére vagy befejezésére.

konduktív pedagógia Pető András által kidolgozott módszer a központi idegrendszer károsodása következtében mozgássérült gyermekeknek. A módszerben az aktív tanuláson van a hangsúly egy szisztematikusan felépített nevelési rendszer keretén belül.

konstruáló, alkotó játék, mint játékfajta • A gyermek alkotásokat készít félkész elemekből, tárgyakból, különböző anyagokból (pl. kuckó vagy vár építése).

korai fejlesztés / kora gyermekkori intervenció • Az átlagostól eltérően fejlődő gyermekek számára ajánlott gyógy-pedagógiai, mozgásfejlesztő és egyéb terápiás szolgáltatások köre a gyerek 6. életévéig. Célja a fejlődési elmaradás, a sérülés korai életszakaszban történő felismerését követően a sérült kisgyermeket nevelő családok segítése, a gyermek sérült vagy lassabban kialakuló készségeinek fejlesztése, a jobb életminőség és a szociális kapcsolatok támogatása.

kötődés • A gyerek számára a hozzá közelálló felnőtthez, többnyire szülőhöz, a kötődés jelent biztonságérzetet, elősegíti a kommunikációt és az érzelmek kifejezését. Egészséges fizikai, érzelmi és szociális fejlődéséhez nélkülözhetetlen, hogy megfelelő bizalmi viszonyban, stabilan, biztonságosan kötődhessen valakihez.

kreativitás • Szűkebb értelemben alkotóképességet, alkotó gondolkodást jelent. Tágabb értelemben, a kreativitás magában foglalja mindazokat a személyi sajátosságokat, amelyek képessé teszik az embert arra, hogy rugalmasan gondolkodjon, értékes produktumokat hozzon létre, alkalmazkodjon mindazokhoz a kihívásokhoz, amelyekkel nap mint nap szembeesül, és amelyek segítségével megoldja az előtte álló feladatokat, a keletkező problémákat.

kulcsszemély • A közösségben minden gyermek személyes kapcsolatban áll egy felnőttel, az ő kulcsszemélyével, aki elsődlegesen érte, és nem a teljes gyermekcsoportért felelős. A kulcsszemély felelősséggel törődik a „saját gyermekével”, személyes kötődést alakít ki vele, megkülönböztetett figyelemmel gondoskodik róla, biztonságot nyújt számára.

logopédus • Beszédfejlődésben akadályozott gyermekek gyógypedagógusa.

manipuláció • Kézzel végzett tevékenység. A csecsemő fejlődésében kiemelkedő korszak, amikor – legjellemzőbben az élet második felében – a tárgyakat kezébe véve vizsgálhatja, azokkal számtalan mozdulatot végez. Ezzel nemcsak a finommotorika, hanem az értelmi fejlődés szempontjából is igen jelentős tapasztalatokat szerez.

megküzdő képesség • Elengedhetetlenül szükséges az életben előforduló stresszhelyzetekkel való együttéléshez. A gyerekek számára is alapvető fontosságú, hogy megtanuljanak megbirkózni a nehézségekkel. A boldoguláshoz hatékony megküzdési stratégiákra és eszközökre van szükség. A megküzdő képesség és erő nagyrészt a gyereket támogató, pozitív emberi kapcsolatokból ered.

motiválás • Ösztönzés, késztetés, buzdítás.

nagymozgás • Minden típusú aktív helyzet- és helyváltoztatáshoz kapcsolódó tevékenység.

nemverbális (nonverbális) kommunikáció • Gesztusok, mimika, testbeszéd, ezek együttes megjelenése kapcsolat-teremtés során.

neuron • Idegsejt.

ok-okozati összefüggés • A logikus gondolkodás lényeges művelete az ok-okozati összefüggések felismerése. Azon a feltevésen alapul, hogy ugyanaz a kiváltó ok mindig ugyanazt az okozatot (változást stb.) eredményezi. Természetesen a körülmények és a véletlen befolyásolhatják ezt, de olyan alapvető szabály, ami a természet és az emberi világ működésének megértéséhez nélkülözhetetlen.

oligofrén pedagógus • Értelmileg vagy tanulásban akadályozott gyermekek gyógypedagógusa.

originalitás • Eredetiség, a kreatív személyiséget meghatározó hat tényező egyike. Az ilyen személyt különleges ötletek jellemzik.

percentilis görbék • A gyermek testi paramétereinek növekedését ezeken a standard görbéken követhetjük.

pszichopedagógus • Érzelmi-, magatartás- vagy viselkedésszempontokkal küzdő gyerekek gyógypedagógusa.

redefiniálás • Az átfogalmazás képessége, aminek folytán jelenségek másként értelmezhetők. A kreatív személyiséget meghatározó hat tényező egyike.

szenzibilitás • A környezet iránti nyitottság, érzékenység, a cselekvésre irányuló belső motiváció. A kreatív személyiséget meghatározó hat tényező egyike.

szimbolikus játék • A gyerek játékának egy fajtája, megjelenésének feltétele: a „mintha-elem” működése. A második életévben jelenik meg, és az óvodáskor egyik legjellemzőbb tevékenysége. Jelentőségét az adja, hogy a kisgyerekek ekkor és ezáltal válik képessé a világ belső reprezentálására, az elvont gondolkodásra. Eltávolodik saját konkrét cselekvésétől, túllép az „itt és most”-on, játékában megjelenít, megelevenít gondolatokat, érzéseket. A szimbolikus játék érzelmi egyensúlyának fenntartását és gondolkodásának fejlődését is szolgálja.

szinapszis • az idegsejtek kapcsolódása.

szomatopedagógus • Mozgásában akadályozott gyermekek gyógypedagógusa.

szomatopedagógus által végzett mozgásfejlesztés • Gyógypedagógiai alapokon nyugvó mozgásfejlesztés.

szurdopedagógus • Hallásában akadályozott gyermekek gyógypedagógusa.

tanulás • A tanulás a tudás, a képességek és készségek megszerzésének folyamata. A gyerekek az emberek iránti mély érdeklődéssel, valamint a világ felfedezésére és megértésre irányuló erős belső késztetéssel születnek. A korai években a tanulás szoros összefüggésben áll a növekedéssel és a fejlődéssel. A gyermek a felfedező tevékenysége, a játéka közben szerzett tapasztalataiból, valamint társas kapcsolatai révén tanul.

temperamentum • A temperamentum a gyerekek biológiailag meghatározott vonása. A temperamentumvonások befolyásolják aktivitási szintjüket, cselekedeteiket. A gyerekek eltérő módon élik meg tapasztalataikat, vagy viszonyulnak környezetükhöz. Különböző temperamentumvonást különböztethetünk meg: aktivitási szint, szabályozási készség, szociális nyitottság, alkalmazkodás, ingerküszöb, reakcióerősség, hangulat, eltéríthetőség és figyelmi funkciók. Temperamentumjellemzőik alapján a gyerekek három csoportba oszthatók: könnyű temperamentumú, nehéz temperamentumú és lassan felmelegedő típusra.

Tervezett Szenzomotoros Tréning (TSMT) • Azok a gyermekek részesülnek TSMT-terápiában, akiknél a meglassúbbodott mozgásfejlődés fő okaként az egyensúly- és/vagy koordinációs zavar szerepel, illetve akiknél a figyelemzavar, a hiperaktivitás, az autizmus vagy egyéb nehezen kezelhető viselkedés-, illetve magatartásforma játszik meghatározó szerepet.

tiflopedagógus • Látásában akadályozott gyermekek gyógypedagógusa.

vízi terápia • Vízben végzett passzív, illetve aktív mozgásfejlesztés. Már csecsemőkortól alkalmazható egészen az úszásoktatásig.

SZAKIRODALOM

- Affolter, F.: *Az észlelési funkciók zavartalan és patológiás fejlődésének szempontjai*. L. Torda Ágnes (szerk.): *Szemelvények a tanulási zavarok köréből*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1993, 89–94. o.
- Arató L.-né: *Komplex fejlesztés része a vizuomotoros fejlesztés a Gyermekpszichiátriai osztály óvodájában*. BMKT Pándy Kálmán Kórháza, Gyula 2008. Elérhető az interneten: www.bekesmegye.mconet.biz (2008.11.19.)
- Bagdy E. – Telkes J.: *Személyiségfejlesztő módszerek az iskolában*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1998.
- Bán A.: *A kreatív művészetre nevelés tíz alapszabálya*, 2008. Elérhető az interneten: www.okosbaba.hu (2008. 11. 19.)
- Bán A.: *Hogyan lehet gyermekünk kreatív?* Elérhető az interneten: <http://www.okosbaba.hu/ertelmi-fejlodes/kreativitas/91-hogyan-lehet-gyermekunk-kreativ-1-resz> (2009. 08.28.)
- Barkóczi I. – Zétényi T.: *A kreativitás vizsgálata. Pszichológiai tanácsadás a pályaválasztásban*. Országos Pedagógiai Intézet, Módszertani füzetek, Budapest 1981.
- Barkóczi I. – Klein S.: „*Gondolatok az alkotóképességről és vizsgálatának egyes problémáiról*.” L. Magyar Pszichológiai Szemle, 1968/4. sz., 508–512. o.
- Besser-Sigmund, C.: *Fedezze fel kreativitását!* Bioenergetic Kiadó, Budapest 1997.
- Bettelheim, B.: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Gondolat Kiadó, Budapest 1985.
- Borbély S. – Jászberényi M. – Kedl M.: *Szülők könyve értelmileg sérült kisgyermek neveléséhez*. Medicina Kiadó, Budapest 2000.
- Borbély S. (szerk.): *Kezünkben a diagnózissal, Útmutatás sérült kisgyermekeket nevelő családok számára*. Kézenfogva Alapítvány, Budapest 2008.
- Büky Gy. – Gallai M. – Paksy L.: *A pszichomotoros fejlődés zavarainak felismerése és ellátása az alapellátás gyakorlatában*, 2004. Elérhető az interneten: www.ogyei.hu/anyagok/pszicho.pdf
- Cole, M. – Cole, Sh.: *Fejlődéslélektan*. Osiris Kiadó, Budapest 2002.
- Czeizel, B. – Gallai, M.: *A korai fejlesztés elméleti és gyakorlati tapasztalatai*. I. Fejlesztő Pedagógia, 2000/4–5.
- Deákné B. K.: *Anyá, taníts engem!* Deák és Társa Kiadó, Budapest 2006.
- Einon, D.: *A tanulás kezdetei*. Aquila Könyvkiadó, Budapest 1999., 2. kiadás *A tanulás kezdetei. Hogyan fejleszthetjük a szülők gyermekeik készségeit a születéstől hatéves korig*. Novum Könyvkiadó, Budapest 2001.
- Einon, D.: *Csecsemőgondozás és gyermeknevelés*. Novum Könyvkiadó, Budapest 2001.
- Gergely, Gy., Egyed, K., Király, I.: *A természetes pedagógiáról*. Magyar Pszichológiai Szemle, 62., 2007.1.5.
- Golse, B.: *A megfigyelés: az elmélettől a gyakorlatig*. Elérhető az interneten: www.mtapi.hu/thalassa/20001/pikler/02golsehtm-32
- Gopnik A. – A. N. Meltzoff – P. K. Kuhl: *Bölcsék a bölcsőben*. Typotex Kiadó, Budapest 2003.
- Herczog M. – Kovács Zs.: *A gyermekbántalmazás és elhanyagolás megelőzése, felismerése és kezelése. Módszertani levél háziorvosok, házi-gyermekorvosok, védőnők, gyermek-egészségügyi szakemberek részére*. OGYEI 1. sz., Budapest 2004.
- Horváth É.: *Zenei nevelés a bölcsődésben*, 1998. Elérhető az interneten: www.mek.oszk.hu (2008.11.19.).
- Jankó Gy.: *A gyerekrájk nem gyerekjáték*. Elérhető az interneten: http://www.rovart.com/news_view.php?akcia=view&id=277 (2009.08.28.)
- Katona F.: *Az öntudat újraébredése*. Medicina, Budapest 2001.
- Katona F.: *Klinikai fejlődésneurológia*. Medicina, Budapest 1999.
- Kovács G. – Bakosi É.: *Játék az óvodában*. Szerzői kiadás, Debrecen 1998.
- Landau E.: *A kreativitás pszichológiája*. Tankönyvkiadó, Budapest 1974.
- Mérei F. – V. Binet Á.: *Gyermeklélektan*. Medicina, Budapest 1997.

Millar, S.: *Játépszichológia*.
Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest 1973.

Mönks, Franz J., Knoers, Alphons M. P.: *Fejlődéslélektan*.
Fitt Image-Ego School, Szentendre 1998

Odor A.: *A védőnői rendszer működésének bemutatása, fejlesztésre irányuló javaslatok összefoglalása*.
Az Oktatási és Gyerekesély Kerekasztal megbízásából készült háttér tanulmány. Bp. 2007. november (kézirat).

Osho Zen Tarot, Nagy Arkanum III.
Elérhető az interneten: <http://tarot.szeretni.hu/?i=osho-nagyark-zen3> (2009.08.28.)

Piaget, J.: *Az értelem pszichológiája*.
Gondolat, Budapest 1993.

Ranschburg J.: *Az érzelem és a jellem lélektanából*.
OKKER Oktatási Kiadó, Budapest 1999.

Ranschburg J.: *Jellem és jellemtelenség*.
Saxum, Budapest 2002.

Salamon, J.: *A gyakorlati problémamegoldás és a kreativitás fejlődésének kutatási problémái*. L. Salamon J. (szerk.):
Az alkotó gondolkodás kutatási problémái.
Akadémiai Kiadó, Budapest 1979.

SEED Fejlődési Skála, Budapesti Korai Fejlesztő Központ

Surányi É., Szomor É., Szilvási L. és Farkas M.: *A Biztos Kezdet Gyerekházak Dokumentációs rendszere*.
Gyerekesély Projekt, 2009. Kézirat.

Szabó B.: *Mozdulj rá!*
Logopédiai Kiadó, Budapest 2002.

Szelényi M. (szerk.): *Apró lépések*.
OKKER Oktatási Kiadó, Budapest 2006.

Szentiványi T.: *A kreativitás fejlesztése játékkal és játékok segítségével*.
L. Új pedagógiai szemle, 2000/7. sz.

Szokolszky Á.: *A természetes megfigyelés*.
L. Kutatómunka a pszichológiában, Osiris, Budapest 2004, 420–450. o.

Tauzin T. M.: *Rajzoló gyerekek*.
Elérhető az interneten: www.hazipatika.com (2008.11.19.)

Vajda Zs.: *A gyermek pszichológiai fejlődése*.
Helikon, Budapest 1999.

Variációk gyurmára, 2007
Elérhető az interneten: www.babazo.hu (2008.11.19.)

Vincze Sz. – Márton S.: *A kreatív gondolkodás megjelenése a matematikai teljesítményben*.
Elérhető az interneten: <http://www.ofi.hu/tudastar/uj-pedagogiai-szemle/kreativ-gondolkodas> (2009.08.28.)

Woolfson, R. C.: *A boldog gyermek*. Gabo, Budapest 2007.

Yalom, I. D.: *Egzisztenciális pszichoterápia*.
Animula, Budapest 2004.

Zétényi T.: *Kreativitás és tapasztalat*.
L. Magyar Pszichológiai Szemle, 1978. 27–32. o.

ANGOL NYELVŰ IRODALOM

Birth to Three Matters: *A Review of the Literature Research report No 444*, Szerk. Tricia David és mások, 2003.

EYFS – *Unique Child – Health and Well-being*

From Neurons to Neighborhoods The Science of Early Childhood Development, Szerk: J. P. Shonkoff és D. A. Phillips,
National Research Council Institute of Medicine, 2004

Greenspan, S. I.: *Building Healthy Minds*,
Cambridge (Massachusetts), Perseus Publishing (2000/8).

Konner, M.: „Universals of behavioral development”.
L. Gibson & Peterson (szerk.): *Brain Maturation and Cognitive Development*,
Aldine de Gruyter, New York 1991, 181–203. o.

Osborn, D. K.: *Early Childhood Education in Historical Perspective*. Athens, GA, Daye Press, 1991.

Thomas, A. – Chess, S.: *Temperament and Development*.
Brunnel/Mazel, New York 1977.

Werner, E.: *How children become resilient: Observations and cautions*.
Resilience in Action, Winter, 1996, 18–28. o.

Wood, M. M. és mások: *Developmental Therapy – Developmental Teaching*. Fostering Social-Emotional Competence in Troubled Children and Youth.
Pro-Ed, Austin (TX) 1996.

NÉMET NYELVŰ IRODALOM

Petzold H. G.: *Behinderte in Familie*,
Schule und Gesellschaft Nr. 6/99. Thema: Sich erinnern.
(Előadás alapján).

Schmidt-Denter U.: *Soziale Beziehungen im Lebenslauf*.
Lehrbuch der sozialen Entwicklung.
Beltz Verlag, Weinheim/Basel 2005.

Volland C., Ulich D., Kienbaum J.: Emotionale Schemata und
Emotionsdifferenzierung. L. Friedmayer W. –
Holodynski M.: *Emotionale Entwicklung, Funktion*,
Regulation und soziokultureller Kontext von Emotionen.
Spektrum Akademischer Verlag, Heidelberg–Berlin 1999.

Ziegenhain U.: *Kindesvernachlässigung aus bindungstheoretischer*
Sicht, „IKK-Nachrichten“ 2201/2. sz.

SZERVEZETEK, INTÉZMÉNYEK ÉS HASZNOS LINKEK

Az elérhető szakemberek, szervezetek és intézmények
teljes listája megtekinthető a Biztos Kezdet Program honlap-
ján, ahol azokat folyamatosan frissítjük: www.biztoskezdet.hu

KORAI FEJLESZTÉS

BKFK

Budapesti Korai Fejlesztő Központ

Tel.: (1) 203 28 27

www.koraifejleszto.hu

titkarsag@koraifejleszto.hu

(A várólista hosszú, de e-mailben tanács
és intézményi javaslat kérhető.)

NEVELÉSI TANÁCSADÁS ÉS FEJLESZTÉS

A területileg illetékes Nevelési Tanácsadó Központ

ELTÉRŐ FEJLŐDÉS ESETÉN FELMÉRÉS, DIAGNÓZIS, FEJLESZTÉS

Területileg illetékes Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői Bizottság

LINKEK

Babaúszás, vízi terápia:
www.baba.lap.hu
www.babauszas.lap.hu

DSGM terápia:
www.deveny.hu

EYFS:
www.standards.dfes.gov.uk/eyfs

Konduktív pedagógia:
www.peto.hu

Módszertani irányelvek 1. sz.:
www.ogyei.hu/hu/?part=publikacio_kiadvany

Országos Gyermek-egészségügyi Intézet:
www.ogyei.hu

Tervezett Szenzomotoros Tréning:
www.bhrg.hu

